

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

XII. évfolyam, 1. szám

Volume XII., Issue 1.

2012. január – március / January – March 2012

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományából tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2012, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editorial Board	12
IN MEMORIAM	13
Budavári Gábor: Polgár Kornél búcsúztatása	13
FAREWELL FROM KORNÉL POLGÁR	14
Obrusánszky Borbála: Thúry József emlékére	15
IN MEMORIAM JÓZSEF THÚRY	16
Pusztai Gábor: Michiel de Ruyter megemlékezés	17
COMMEMORATING ADMIRAL MICHIEL DE RUYTER	17
MIKES ÉVFORDULÓK	18
Farkas Flórián: A Mikes International első tíz éve	18
THE FIRST TEN YEARS OF MIKES INTERNATIONAL.....	22
Kaslik Péter: A Mikes Emlékév margójára	23
NOTES ON THE YEAR HONOURING THE MEMORY OF KELEMEN MIKES.....	26
PHILOSOPHIA PERENNIS	27
Kádár Zoltán: Emberszelidítési kísérlet a polgári társadalom szétmálló díszletei között — idén ötven éves Anthony Burgess kultikus rémálma, <i>A Clockwork Orange</i> —	27
ANTHONY BURGESS'S 'A CLOCKWORK ORANGE' IS HALF A CENTURY OLD	39
Kiss Endre: Bonapartizmus-rekonstrukció — A modern társadalom átvilágítása —	40
TOWARD THE RECONSTRUCTION OF BONAPARTISM	47
ZUR REKONSTRUKTION DES BONAPARTISMUS.....	48
Máté Zsuzsanna: Az ember tragédiájának filozófiai diskurzusai — 150 éves Az ember tragédiája (5. rész) —	49
PHILOSOPHICAL DISCOURSES IN 'THE TRAGEDY OF MAN'	64
Veres Ildikó: Béla Brandensteins philosophische Anthropologie	65
BRANDENSTEIN BÉLA FILOZÓFIAI ANTROPOLÓGIÁJA.....	79
BÉLA BRANDENSTEIN'S PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY.....	79
ÚTINAPLÓ	80
Obrusánszky Borbála: A keleti hunok nyomában	80
IN THE WAKE OF THE EASTERN HUNS	93
ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS — ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH	94
Mellár Mihály: A Phaisztoszi Korong megfejtésének újragondolása	94
Mihály Mellár: The Phaistos Disc Revisited	95
TÖRTÉNELEM	96
Bérczi Szaniszló: Ősi iráni művészetek	96
ANCIENT IRANIAN ARTS	100

MÍTOSZOK — MONDÁK	101
Bencze Mihály: Magyar török testvériség	101
HUNGARIAN-TURKISH BROTHERHOOD	129
IRODALOM	130
Bencze Mihály: A kunyhó	130
Bendur István: Angyali panasz.....	132
Jenei István: Magyeurópa 2004	133
Jenei István: Többé nem úzhatsz el.....	133
Kukucska Ferenc: Engem szerettek a nők.....	134
László György: Istennel táncoló.....	145
Tomas Tranströmer: Sasfészek	150
Tomas Tranströmer: Homlokzatok.....	150
MŰVÉSZETSZOCIOLÓGIA	151
Varga Emőke: A leporelló mint a kulturális változások szöveg-kép indexe.....	151
PULL-OUT AS THE TEXT-IMAGE INDEX OF CULTURAL CHANGE.....	170
MŰVÉSZET	171
Murakeözy Éva Patrícia: Megszelidíték egy műalkotást	171
TAMING AN ARTWORK	174
KÖNYVBEMUTATÓ	175
Bencze Mihály: Fedezzük fel együtt a népi testkultúrát.....	175
LET US DISCOVER POPULAR BODY CULTURE.....	175
ÍGY ÍRTUNK MI	176
Sulyok Vince: Nyugati levél.....	176
Sulyok Vince: XIV. Bergeni Ünnepi Játékok	177
Sulyok Vince: A balett északon.....	179
Sulyok Vince: Cannes-i díj Per Oscarsson-nak.....	181
Sulyok Vince: Nyugati levél.....	182
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	184

Kedves Olvasó!

Megjelent a *Journal of Eurasian Studies* III. évfolyam (2011) 4. száma. A tartalom:

- FARKAS, Flórián: Dear Reader
- HISTORY
  - BÉRCZI, Szaniszló: Ancient Iranian Arts
  - LONE, Sheeraz Ahmad & RATHER, Fayaz Ahmad, & WANI, Mohd Younis: Education in Turkistan Prior to Russian Occupation
- LINGUISTICS
  - БАТЦЫРЭН, Барангас: Хунну, тоба нэрийн тухай санал [BATSUREN, Barangas: *On Hunnic Names and Topa*] (in Mongolian)
  - ТАМБОВЦЕВ, Юрий Алексеевич: Типологические расстояния между различными группами манси и некоторыми другими народами по данным дерматоглифики [TAMBOVTSEV, Yuri: *Typological Distances between some Groups of Mansi and some other Peoples by the Data of Dermatoglyphics*] (in Russian)
- ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH
  - MELLÁR, Mihály: The Phaistos Disc Revisited
- POLITICS
  - BADALOV, Ulugbek: Construction of National Identity in Kyrgyzstan
- LITERATURE & ARTS
  - MURAKEÖZY, Éva Patrícia: Taming an Artwork
- TRAVELOGUE
  - OBRUSÁNSZKY, Borbála: In the Wake of the Eastern Huns
  - TAPON, Francis: Belarus — Europe's Last Communist Country
- BOOK REVIEW
  - FARKAS, Flórián: Russia's Internal Colonization
- IN MEMORIAM
  - OBRUSÁNSZKY, Borbála: Remembering József Thúry (1861-1906)
- CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA
  - VÁMBÉRY, Ármin: In Bokhara
- NEWS BRIEF (compiled and edited by ZOMBORI, Andor)

A folyóirat a következő címen érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

A Szerkesztőség

Hága, 2012. január 6.

Dear Reader,

The 4th issue of the third volume (2011) of the *Journal of Eurasian Studies* was recently published. The content:

- FARKAS, Flórián: Dear Reader
- HISTORY
  - BÉRCZI, Szaniszló: Ancient Iranian Arts
  - LONE, Sheeraz Ahmad & RATHER, Fayaz Ahmad, & WANI, Mohd Younis: Education in Turkistan Prior to Russian Occupation
- LINGUISTICS
  - БАТЦЫРЭН, Барангас: Хунну, тоба нэрийн тухай санал [BATSUREN, Barangas: *On Hunnic Names and Topa*] (in Mongolian)
  - ТАМБОВЦЕВ, Юрий Алексеевич: Типологические расстояния между различными группами манси и некоторыми другими народами по данным дерматоглифики [TAMBOVTSEV, Yuri: *Typological Distances between some Groups of Mansi and some other Peoples by the Data of Dermatoglyphics*] (in Russian)
- ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH
  - MELLÁR, Mihály: The Phaistos Disc Revisited
- POLITICS
  - BADALOV, Ulugbek: Construction of National Identity in Kyrgyzstan
- LITERATURE & ARTS
  - MURAKEÖZY, Éva Patrícia: Taming an Artwork
- TRAVELOGUE
  - OBRUSÁNSZKY, Borbála: In the Wake of the Eastern Huns
  - TAPON, Francis: Belarus — Europe's Last Communist Country
- BOOK REVIEW
  - FARKAS, Flórián: Russia's Internal Colonization
- IN MEMORIAM
  - OBRUSÁNSZKY, Borbála: Remembering József Thúry (1861-1906)
- CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA
  - VÁMBÉRY, Ármin: In Bokhara
- NEWS BRIEF (compiled and edited by ZOMBORI, Andor)

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

The Editors

The Hague, January 6, 2012

Szerzőink / Our authors

BENCZE, Mihály

Matematikus, tanár, költő. Négyfalun született 1954-ben. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, a Matematika Karon szerzett 1978-ban diplomát. Azóta középiskolákban matematikát tanít, jelenleg Brassóban az Áprily Lajos Gimnáziumban. Emellett a következő területeken fejt ki tevékenységet: tevékenyen részt vett a brassói magyar középiskola rendszer megalapításában; alapítója az Erdélyi Magyar Matematikai Verseny-nek; alapítója a *Wildt József Nemzetközi Matematikai Verseny*-nek; diákjai számára mentorkény működik, akik folyóiratokat szerkesztenek; az OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE nemzetközi matematikai szaklap főszerkesztője; a *Fulgur* (1993) nevű kiadó alapítója, amely magyar könyvek kiadására összpontosít. Számos könyv (verseskötetek és matematika), valamint több száz matematikai szakkikk szerzője.

Mathematician, teacher, poet. Born in Négyfalu in Transylvania in 1954. Graduated from the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár/Cluj/Klausenburg (Transylvania), Faculty of Mathematics in 1978. Since his graduation he is teaching mathematics in high schools, currently in the Áprily Lajos High-School in Brassó/Braşov/Kronstadt (Transylvania). Next to teaching his activities cover the following fields: he was involved in the establishment of a Hungarian high-school system in Brassó/Braşov/Kronstadt; founded the Hungarian Mathematics Competition in Transylvania; founded the *József Wildt International Mathematical Competition*; mentor of students who create student periodicals; editor-in-chief of the international mathematical journal OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE; founder of the publishing house *Fulgur* (1993), which specializes in publishing Hungarian books. He is author of several books including poetry and mathematics and several hundreds mathematical papers

BENDUR, István

A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-országi szakát végezte el 1968-ban. Tagja volt a Szederkényi Ervin szervezte Jelenkor körnek. Az ELTE BTK-án kiegészítő magyar szakot végzett, majd még többféle végzettségre (könyvtárosi, informatika tanári, segédrendezői) tett szert élete során. 10 éves kora óta versel. A publikálás nem erős oldala Dürrenmattal együtt vallja „azért szeretek falun élni, mert kicsiben megtapasztalom azt, ami az országban történik.”

Qualifying at the Hungarian and Russian department he graduated from Teacher Training College, Pécs, in 1968. He was an active member of the Jelenkor creative community organized by Ervin Szederkényi. He got a second degree in Hungarian at the University of Eötvös Lóránd (ELTE) and later on he gained some more qualifications in different fields (librarian, IT teacher, and assistant director). He started writing poems at the age of 10. Publicity and publications are not his strong points. He claims what Dürrenmatt says: “I like living in the countryside, thus, on a small scale, I experience all what happens in the country.”

BÉRCZI, Szaniszló

Fizikus, csillagász, planetológus. Az ELTE TTK-n szerzett fizikus-csillagász oklevelet (1975), doktorált matematikából (1987), majd a földtudomány (planetológia) kandidátusa (1995) címet szerezte meg. 33 éve tanít az ELTE TTK-n. Korábban a Csillagászati Tanszék (1975–1978), és a Közöttani Tanszék tud. segédmunkatársa (1979), majd az Általános Technika Tanszék tanársegéde (1979–1988), adjunktusa (1988–1994), docense, jelenleg pedig a Fizikai Intézet docense az Anyagfizikai Tanszéken (2000-től). Planetológiával, kozmikus és földi anyagvizsgálattal, szimmetria kutatással foglalkozik. A Föld típusú bolygókat, az antarktisi meteoritokat, a NASA holdközveteket és a marsi meteoritokat vizsgálja, szervezi a Hunveyor-Husar gyakorló űrszonda modellek építését. Az MTA Csillagászati és Űrfizikai Bizottságának, valamint a Geonómiai Tud. Bizottságának a tagja, a Planetológiai Albizottságának az elnöke (2003-tól), és a MANT alelnöke (2001-től).

Physicist-astronomer who made a new synthesis of evolution of matter according to the material hierarchy versus great structure building periods. This model is a part of his Lecture Note Series Book on the Eötvös University. He also organized a research group on evolution of matter in the Geonomy Scientific Committee of the Hungarian Academy of Science (with Béla Lukács). He wrote the first book in Hungary about planetary science *From Crystals to Planetary Bodies* (also he was the first candidate of earth sciences in topics planetology). He built with colleagues at the Eötvös University the Hungarian University Surveyor (Hunveyor) experimental space probe model for teaching and training purposes and development of new constructions in measuring technologies.

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök; MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992. óta Hollandiában él.

Electric engineer; MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

JENEI, István

Szegeden született — színésznőt nem szeretett — (szabadon Babits Mihály után) 1946-ban. Általános és középiskoláit "töretlen" fejlődéssel végezte el. Szegény, de *egyéb* származású lévén — jeles érettségi bizonyítványa ellenére — kétszer is reménytelen volt jelentkezése az egyetemre. Ezután rövid ideig volt építő- és paprikaipari segédmunkás, tervező vállalati figuráns, majd tudóstanatóriumi ápoló, miután szállodaportás tanulónak állt. Élete során feltűnt még mint kereskedelmi ügyintéző (magyarul számla-felíró), árelőadó, boltvezető, munkanélküli és köztisztviselő. Munkavégzés mellett 1982-ben előbb kereskedelmi üzemgazdász oklevelet, majd 52 éves korában személyügyi szakosító másoddiplomát szerzett. 2005 óta nyugdíjas. Ezidőtájt kezdett el — húszegynéhány év szünet után — újra írni. Húsz éve rendszeresen látogatja Erdélyt, második — *fogadott* — hazáját, mely létezése meghatározó élményévé vált. Megfogadta: amíg Székelyföldet és Erdélyt meg nem ismeri, addig más országba lábát be nem teszi. Így ez egy életre szóló szerelem lett, hiszen Erdélyt megismerni egy egész élet is kevés. Versei és rövidebb írásai ezidáig hetilapokban és az Amatőr Művészek Fóruma weboldalon jelentek meg. Az utóbbi évek termése a www.amatormuveszek.hu oldalon található meg jeneji szerzői néven.

Born in Szeged in 1946. Though he had A-level diploma at the high school, due to his family background he was blocked twice by the Communist regime from entering university. During his life he performed several jobs, then finally in 1982 he was allowed and could obtain university degrees (in management). Since 2005 he is retired and since this period he writes again. His second home is Transylvania, where he spends most of his time when not at home. His poems and writings are published in literary journals and on the Internet (e.g. www.amatormuveszek.hu under the name jeneji).

KASLIK, Péter

1939-ben született, Bókán, (Vajdaság) A gimnáziumot Nagybecskerekben végezte. A belgrádi jogi egyetemen diplomált. 1967-ben vándorolt ki Kanadába feleségével, és akkor négy éves kisfiukkal. Torontóban telepedtek le, ahol 1970-től 2000-ig tanárként dolgozott. Könyvei: *A Zen . ki érti?* 1983. Szivárvány Könyvek Chicago, *Rianások*, Tóth Gy. Lászlóval társszerzőként, Kairosz kiadó, Budapest, 2006. Kaslik Péter társadalomtudományi, és történelmi esszéi, és tanulmányai a magyarországi Magyar Szemle, a Magyar Nemzetben jelentek meg. Kaslik Péter írásai jelenleg a magyar nyelvterület különböző kiadványaiban rendszeresen jelennek meg.

Peter Kaslik was born in 1939 in Boka, what is now Serbia. He finished High School in his native tongue; Hungarian, in Nagybecskerek in 1958 (now Zrenjanin, Serbia), and obtained a Law degree from the University of Belgrade in 1962. He emigrated to Canada with his wife, and four year old son in 1967. From 1970, to 2000, he worked as a full time teacher in the Toronto area. Peter Kaslik is the author of the books: *Zen – who understands it?* (In Hungarian Language) Chicago 1983., and the book *Rianások, (Crevasses)* coauthored with Tóth Gy. László, Kairosz Publ. 2006. Peter Kaslik's essay on education, was published in the major Hungarian Magazine: „Magyar Szemle,” and his essays on history, social relations, and politics appeared in the Hungarian national daily: Magyar Nemzet. At the present, Peter Kaslik's essays, and articles are published regularly by Hungarian newspapers, and magazines, as well as by Hungarian publications abroad.

KÁDÁR, Zoltán

Szegeden született 1974-ben. A Szegedi Egyetemen szerzett diplomát filozófiából és szociológiából. Dolgozott elemző szociológusként, de huzamosabb ideig köztisztviselőként is tevékenykedett. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájának harmadéves hallgatója. Készülő doktori disszertációja a XX. századi antiutópiák filozófiai vonatkozásaival foglalkozik.

Was born in 1974, Szeged, Hungary. Studied philosophy and sociology at the University of Szeged, Hungary. Worked as sociologist, and for many years as a public servant. At present he is a third-year PhD student of the doctoral PhD-system in philosophy of György Bartók de Málnás at the University of Szeged. He is preparing his PhD thesis on the connection between 20th century dystopias and philosophies.

KISS, Endre

Az MTA doktora (D.Sc), egyetemi tanár (ELTE – Nyugat-Magyar Egyetem). A hetvenes években az Osztrák-Magyar Monarchia filozófia- és eszmetörténetének, illetve a magyar filozófia- és eszmetörténet problémáival foglalkozott. Filozófiai tevékenységének középpontjában ezt követően *Nietzsche* állt. 1982-ben könyvet írt filozófiájának magyarországi recepciójáról, 1993-ban monográfiát Nietzsche filozófiájáról, 2005-ben kiadta e monográfia kétszeres terjedelműre növelt végleges változatát. 1989 után e témák mellett a kelet-európai és egyben a globális fejlődés komplex problematikájával foglalkozott. Számos filozófiai és tudományos monográfia szerzője. Humboldt-ösztöndíjas.

Holds a doctor degree of the Hungarian Academy of Sciences (D.Sc.), university professor. In the 1970s his research focused on the history of philosophy of the Austro-Hungarian Empire and the history of Hungarian philosophy. After that Nietzsche constituted the focus of his research. He published several books on his oeuvre and its reception in Hungary. After 1989 the issues of Eastern-European and complex global developments became the focus of his work. Author of several books, Humboldt-scholar.

KUKUCSKA, Ferenc

1953-ban született Kiskőrösön. Már korai gyermekkorában megragadta az irodalom. Sokáig csak az íróasztala fiókjának írta újabb és újabb novelláit, hosszabb-rövidebb írásait. Az áttörés néhány éve történt, Krúdy születésének 125. évfordulóján. Azóta vidéki lapokban, művészeti folyóiratban jelentek meg írásai. Most egy regényen dolgozik, ami lassan végéhez közeledik. Kedveli a férfi-nő kapcsolatokat, a velük járó konfliktusokkal, a pergő, dinamikus párbeszédet. Ír krimi, és csattanós történeteket, ezeket rövidebb, gyorsan fogyasztható formátumban. Kedvenc írói: Krúdy Gyula és Munkácsi Miklós.

Born in 1953 in Kiskőrös, Hungary. He was enamored of literature from his youth. His early writings landed in the drawer of his desk, nevertheless, in 2003 a breakthrough happened. Since then Mr. Kukucska publishes in literary journals. Currently he is working on a novel, which will be completed soon.

MÁTÉ, Zsuzsanna

A Szegedi Tudományegyetemen a Juhász Gyula Pedagógusképző Karon oktat magyar irodalmat és esztétikát. Törzstagja a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájának. Az MTA Doktori Bizottságánál 1996-ban szerzett kandidátusi fokozatot, Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében témában. 2006-ban habilitált a Debreceni Egyetemen Sík Sándor — a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta könyvével. Fő kutatási területei: a magyar esztétika története és más komparatistikai esztétikai problémakörök. Számos kötet szerzője.

Works as habilitation professor at the University of Szeged (Juhász Gyula Teacher Training Faculty), she teaches Hungarian literature and aesthetics. Ms. Máté is full member of the doctoral PhD-system in philosophy of Málnási Bartók György at the University of Szeged. She received a PhD-degree in Philosophy: "The Absolute in the philosophy of art in the first half of our century", at the Hungarian Academy of Sciences (1996); Habilitation: "Sándor Sík – the author, the literary scientist and the aesthetician" at the University of Debrecen (2006). Her main field of research are: Hungarian history of aesthetics and other comparative questions of aesthetics. Author of several books.

MELLÁR, Mihály

Matematikus oklevelet szerzett a Belgrádi Tudományegyetemen. 1980 óta Ausztráliában él, ahol ausztráliai aboriginal és pápua-új guineai művészkereskedőként dolgozik. Emellett szerves és endogén kultúrák kutatásával foglalkozik.

Mathematician, Academia of Sciences, Belgrade. Since 1980 he is living in Australia, working as Australian Aboriginal and Papua New Guinean art and craft dealer, researching organic and endogen cultures.

MURAKEÖZY, Éva Patrícia

1971-ben született Budapesten. A Gödöllői Szent István Egyetemen szerzett 1995-ben növényfiziológiából egyetemi képesítést, majd ugyanott 2001-ben Ph.D. fokozatot. 2003-ban a Veszprémi Egyetemen mérnökként végzett növényvédelem szakon. A Magyar Növény és Talajvédelmi Szolgálatnál dolgozik, majd 2004 és 2005 között

posztdoktorális tanulmányokat folytat Franciaországban, a Brest-i Technopôle Brest-Iroise intézetben. A halofita növények fiziológiájára és molekuláris biológiájára szakosodott. 2007 óta Hágában a Képzőművészeti Akadémián képzőművészetet tanul. Fő érdeklődési területe a szerves növekedési folyamatok művészi megragadása.

Born in 1971, Budapest, Hungary. Received her diploma (M.Sc.) in Agricultural Sciences and her Doctorate (Ph.D.) in Plant Physiology, in 1995 and 2001, respectively, both from the Szent István University of Gödöllő, Hungary. In 2003 she graduated as an engineer in Plant Protection at the University of Veszprém, Hungary and worked for the Hungarian Plant and Soil Protection Service. Between 2004 and 2005 she worked as a postdoctoral student at the Technopôle Brest-Iroise in Brest, France. She is specialized in the physiology and molecular biology of halophyte plants. Since 2007 she studies fine arts at the Academy of Fine Arts of The Hague, The Netherlands. Her special field of interest is the artistic depiction of organic growth processes.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon végez, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen végez posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédi a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kínába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója, oktatott az ELTE Jogi Karán is. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület tagja, alapító tagja: Magyar Őstörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője. A Journal of Eurasian Studies főszerkesztő-helyettese.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgradual study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she is external consultant of the Asia Center at the University of Pécs. Next to that she organizes the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. She also lectured at the University Eötvös Loránd in Budapest. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles. She is deputy editor-in-chief of Journal of Eurasian Studies.

SULYOK, Vince (1932-2009)

1932-ben a Győr melletti Ménfőn született és egri főiskolai hallgatóként vett részt a 1956-os forradalomban, amiért utóbb el kellett hagynia Magyarországot. Norvégiában talált második otthonára, ahol egyetemi diplomát szerzett, majd az Oslo Egyetemi Könyvtárban évtizedeken át volt a közép- és kelet-európai részleg (s benne a bőséges Hungarica-gyűjtemény) szakértője és vezetője. 1958-ban Rómában jelent meg verseskönyve (*Rámdöntött világ*), 1961-ben Brüsszelben (*Céltalan ég alatt*). A norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója. Sulyok Vince sok éves munkájának eredményeképp 1995-ben megjelent az *Ungarns Historie og Kultur (Magyarország története és művelődése)* című, 700 oldalas, enciklopédikus mű, mely hiteles és bőséges ismeretet közvetít a magyar kultúráról a skandináv világ számára. 2009. augusztus 9-én hunyt el osloji otthonában.

Born in 1932 in Ménfő, near Győr (Hungary). Took part in the 1956 Revolution as a college student in Eger and therefore he ought to leave his country. He found refuge in Norway, where he gained an academic degree and was for decades with the Oslo University Library as the expert and leader of the Central and Eastern-European section. In 1958 his volume of poems entitled '*A world knocked over on me*' was published in Rome and in 1961 another one, '*Under aimless sky*' in Brussels. Mr. Sulyok has an extensive literary translation record; he translates the Norwegian, German, Russian and Hungarian literature. In 1995 his 700 pages large encyclopaedic work written in Norwegian entitled *Ungarns Historie og Kultur (Hungary's History and Culture)* was published, which has already proved to be an invaluable source to the whole Scandinavian world interested in Hungarian history and culture. Passed away on 9 August 2009 in his home in Oslo.

TRANSTRÖMER, Tomas

1931-ben született, svéd író, költő, és fordító. Költészetét több mint 60 nyelvre fordították. A II. világháború utáni egyik legkiemelkedőbb skandináv íróként tartják számon. 2011-ben neki ítelték oda az Irodalmi Nobel Díjat.

Born in 1931, Mr. Tranströmer is a Swedish writer, poet and translator, whose poetry has been translated into over 60 languages. He is acclaimed as one of the most important Scandinavian writers since World War II. He was awarded the 2011 Nobel Prize in Literature.

VARGA, Emőke

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának főiskolai tanára. Irodalomtörténeti és művészetelméleti témájú tantárgyakat oktat. Témavezető a Szegedi Tudomány Egyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájában. Kutatási területei: kortárs magyar irodalom, szöveg-kép viszonyok: illusztráció-elmélet, Németh László, Kondor Béla és Kass János munkássága. PhD-disszertációját Kondor Béla életművének szöveg-kép viszonyaiból írta. Vezetőségi tagja a Németh László Társaságnak, a Digitális Madách Archivum Esztétikai tagozatának és megalapítója a Művészetrel az Oktatásért Kutatócsoportnak. Megjelenés előtt álló kötetének címe: Az illusztráció – a teóriában, a kritikában, az oktatásban.

Emőke Varga is college professor at the Gyula Juhász Teacher Training Faculty of the University of Szeged. She teaches Literary History and Theory of Art themed subjects. She is Tutor at the György Málnási Bartók Graduate School of Philosophy of the University of Szeged. Her research interest includes: contemporary Hungarian literature, text-image relationships: Illustration theory, László Németh, Béla Kondor and János Kass's work. Her PhD-dissertation analyzed the text-picture relations of Béla Kondor's life work. She is board member of the László Németh Society, the Aesthetic Section of the Digital Madách Archive and founder of the 'With Art for Education' research group. The title of her forthcoming volume is 'The Illustration — in Theory, Criticism and Education'.

VERES, Ildikó

A Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense, ahol többek között magyar filozófiatörténetet ad elő. Fő kutatási területei a Kolozsvári Iskola és Brandenstein Béla. Számos filozófiatörténeti könyv szerzője [pld. Egy református gondolkodó a XX. század első felének Erdélyében (társszerző: Tökés István), Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1994., Igazság és hiánynélküliség — Tanulmányok Varga Béla bölceletéről Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2001., A Kolozsvári Iskola I. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.], illetve szerkesztője, tudományos konferencia szervezője. Tudományos fokozatok: Magyar nyelv- és irodalom - művelődési menedzser szak KLTE BTK, 1978; Filozófia szakos előadó ELTE BTK, 1982; Dr. univ. KLTE BTK, 1983; A filozófia tudományok kandidátusa, 1991. (Ph.D.-vá minősítve: 2000); Dr. habil. Debreceni Egyetem, 2005.

Graduated in 1978 at the Kossuth Lajos University, Debrecen (Hungarian and Cultural Management) and in 1981 at the Eötvös Loránd University, Budapest (Philosophy). She received a Ph.D.-degree in philosophy in 1991, Sándor Tavaszy and the Kolozsvár School of Philosophy. Ms. Veres is adjunct professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy) where she teaches — among others — history of Hungarian philosophy. Her main research areas are the Kolozsvár School of Philosophy and Béla Brandenstein. She is the author and editor of numerous books on history of philosophy.

Szerkesztőség / Editorial Board

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
MURAKEÖZY, Éva Patrícia	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

---

IN MEMORIAM

Budavári Gábor :

Polgár Kornél búcsúztatása

Kornéllal legelőször mindjárt pár nappal ideérkeztünk napja után találkoztam. Hogy hogyan halászott ki engem vagy kétezer ember közül, mindig elfelejtettem megkérdezni. Ez nem csupán rám vall, hanem Kornélra is: inkább szeretett cselekedni, mint magyarázkodni. Az újonnan érkezettek szervezéséről volt szó. A készülődő szervezetet “November 4-szövetség”-nek hívták egy rövid ideig. Volt egy lapunk is, elsőr Híd-nak akartuk hívni, de ilyen már volt, és pedig valami szélső baloldali lapnak volt a neve, ami 1956 végén nem lett volna szerencsés név. Így lett belőle “Magyar Szó”.

Első összezőrdülésünk egy cikkmel volt kapcsolatban. A szövegben több, szószerint ki nem mondott utalás volt a világtörténelem Magyarországgal kapcsolt eseményeinek egyikére.

Ezt Kornél szerint pontosan és érthetően kell leírni, máskülönben az emberek nem értik meg miről is van szó. Tiltakozásomat, hogy nem elemistáknak írtam a szöveget, nem fogadta el. A választásom vagy-vagy lehetett. Vagy átírom a szöveget, vagy nem jelenik meg a cikk. Sértődöttségemben ezt az utóbbit választottam. Az életem folyamán ez többször is megtörtént szakmai vonalon is, de így kevesebb cikkem jelent meg, mint lehetett volna. Kornélnak volt igaza; a nyilvánosságot úgy kell kezelni, hogy az olvasóknak ne legyen problémájuk. A cikk valahol megvan, csak épp most nem találom. Kornél igen pontos adatkezelésénél ilyen nem lenne lehetőség.

Az új életbe való beilleszkedés ezernyi problémája mellett a magyar közösségi ügyek jelentősége hamarosan csökkent, de, ha valahol valami különleges dolog történt nyilvánosság előtt, Kornél mindig ott volt megtalálható és mindig jelentőséggel. Előszertettel próbált engem bevonni valamilyen aktivitásba, majdnem mindig úgy, hogy ő volt a “főnök”, én pedig a beosztott.

Kornél hívő lélek volt. Igaz volt ez vallási vonalon, de magánvonalon is. Hitt magában, kezdeményezéseinek hasznos és sürgős voltában egyaránt. Kapcsolatunk tulajdonképpen igazán szorossá válása körülbelül egybeesett voorburgi lakásába való beköltözésének idejével.

Kornél akkor már igen komoly összegeket fordított jótékony célokra. Kettőnk közül Kornél volt a pozitív, én pedig az “advocatus diaboli”. Hitetlenségem (nem vallási vonalon) a kivitelezéssel kapcsolatos nehézségek és kétségek terén nyilvánult meg. Vitatkozásaink gyakran a hangoskodásig és az egymás szidalmazásáig fokozódtak fel. Egyszerre azonban megvilágosodott az agyam! “Te egy ilyen meg olyan alak vagy Kornél, de Te igen sok jót teszel. Téged segíteni kell és én ezentúl ezt meg is fogom tenni!” Marika, aki sokszor igen aggódoan asszisztált kettőnk szó-párbajánál, erre felugrott és hálásan meg is sókolt.

Kettőnk között ezután szoros együttműködés indult meg.

Az első összefüggő eseménysorozat a híres “Wende”, az 1989-es fordulat, következménye volt. Kornél erre már készen állt. Magyarországi, elsősorban Pax Románás kapcsolatait kezdte beszervezni szociális projektek kereteinek megteremtésére, Hollandiában pedig megindította az anyagi háttér biztosításának szervezését.

Hamarosan létrejött egy projektlista, amely már az első percekben igen hasznosnak bizonyult.

A megkeresett jövőbeli sponsorainkra igen jól hatott nem csupán az előkészítettség foka, hanem a felkért néderlandi és magyarországi kuratóriumokban szereplő személyiségek nevei is.

Azt reméltük, hogy majd talán kapunk egy-kétezer guldenes segítséget, ámde legnagyobb meglepetésünkre a (mai nevén) “Bank,giro-loterij” három projektünkre 418.500 guldenyi támogatást adott. Jellemző a hollandok józanságára, hogy a pénz kezelését egy néderlandi, katolikus alapítványra bízta. Óvatosságuk érthető volt, hiszen egy Polgár Kornél még csak Delftben végzett, Hollandiában működött, de az én legitimációm rövidebb is, keskenyebb is volt Kornélénál. A “Stichting Katholieke Noden”-nel ettől kezdve igen gyümölcsöző együttműködés indult be, melynek egyik eredménye részben az “Együttműködő Néderlandi Alapítványok Közép és Kelet Európáért” igen áldásos működése is lett több milliós támoga-tással Magyarországra felé.

Ezutóbbi együttműködés azonban sokkal szélesebbkörű volt, mint a Kornél által elsődleges célként megjelölt ifjúsági nevelő és fejlesztő munka elősegítése. Tehát Kornél a saját körben való munka továbbfejlesztését szorgalmazta, melynek eredményeként 1992 és 2006 között több mint 650.000,- gulden ment magyarországi, ifjúsági programok részére.

Ezeknek a projekteknek Magyarországon szorgalmasan dolgozó, sokszor házon kívül működő, többgyermekes anyák, komoly állásokban levő férfiak, egyetemi hallgatók és tanárok voltak a kivitelezői. Kornél azonban nem kevésbé volt szigorú ezekkel szemben, mint velem, vagy más vele dolgozókkal szemben. Ismételten kellett síró asszonyokat megvigasztalnom, akiket Kornél igen szigorúan vont felelősségre a Magyarországon végzett munka terén való késedelem miatt. Ezekben a telefonbeszélgetésekben próbáltam megértetni velük Kornél egyéniségét, áldozatkészségét, elkötelezettségét hazánk ifjúsága felé, ami eredményre is vezetett.

1997-felé elkezdtek pénzügyi forrásaink apadni. Nem csupán kezdtek támogatóink más projekteket keresni, hanem az a vélemény is kezdett kialakulni, hogy Magyarország már annyi segítséget kapott, hogy más országokra kell a figyelmet fordítani.

Ilyen körülmények között talán mindenki abbahagyta volna – egyébként a jól végzett munka jogos tudatával – az eddigi munkálkodást, Kornél azonban ebbe nem nyugodott bele. Saját vagyonából elkülönített egy lényeges részt és megalapított 1997-ben egy újabb szervezetet “Pro Hungaria Christiana” névvel. Minthogy a néderlandi törvény szerint az alapító-finanszírozó elnök nem lehetett, fölkérte régi barátunkat és támogatónkat Wil Seuren urat az elnöki tisztségre. Én lettem a titkár-pénztáros és maradtam az alapítvány megszűnéséig 2001-ig.

Jellemző Kornélra az a tény, hogy azonnal kiegészítette a beígért alapítványi összeget, amikor –ismét a törvénynek megfelelően - az adóhivatal annak 11%-át azonnal követelte. Ámde ez az összeg ismét adó alá esett és Kornél is tovább akarta folytatni az adományozást, ennek azonban én gátat vettem; egyszer csak abba kell hagyni az adóhivatal táplálását. A 11% 11%-át nem kell tovább bővíteni.

Zárószóként csak ennyit: Kornél, Tőled tanultam hogy mindennap egy lépést téve, jelentős nagy tettek jöhetnek létre.

Köszönöm.

Polgár Kornél (1929-2011) a hollandiai magyarság egyik központi személyisége volt. A Hollandiai Mikes Kelemen Kör alapító tagja volt 1951-ben. A Pax Romana szervezet elnöke volt kezdettől fogva. Sikeres építész-mérnöki tevékenységét nemzetközi szakmai díjak koronázták. Munkáját a magyar kultúrális - és mindenekelőtt a magyar római katolikus egyházi élet - szolgálatába állította. Az utóbbi évek során egészségi állapota ágyhoz kötötte, de érdeklődését a magyar munkáért mindvégig megőrizte. Benne a hollandiai magyarság egyik legaktívabb központi személyiségét veszítette el. A hollandiai magyarság nevében Dr. Tánczos Ottó, a Hollandiai Magyar Szövetség elnöke vett tőle búcsút. Budavári Gábor, szoros munkatársa és barátja búcsúszavait itt közöljük. Bennük egy 'Nyugatra' szakadt generáció áldozatos, odaadó munkát végző tagjai életét betöltő, küldetéses tevékenysége tűnik fel szemünk előtt. Cseppben a tenger. A Magyar Szellemi Haza ezekben az emberekben és tetteikben öltött és ölt formát. Adja Isten, hogy ez így legyen a jövőben is, mert a mi hazánk a földgömb. Polgár Kornél és vele sokan mások példamutató személyiségek valamennyiünk számára, mert irányt adnak valamennyiünknek a jövőre.

FAREWELL FROM KORNÉL POLGÁR

Kornél Polgár was one of the leading personalities among Hungarians in the Netherlands. He played a very important role especially among the Hungarian Roman Catholics within the 'Pax Romana' organization. He initiated and organized the activities of several relief funds for Hungary in the Netherlands. He fulfilled an example function; for the generation after WW II with a deep conscience of a 'mission' for Hungarian Christianity both in Central and in Western Europe.

Obrusánszky Borbála :

Thúry József emlékére

150 évvel ezelőtt, 1861. december 25-én Magyarországon, a Pest megyei Makádon látta meg a napvilágot Thúry József, a 19. század második felének egyik legnagyobb turkológusa és őstörténet-kutatója. Már korán felfigyeltek kiváló tanulási képességeire, ezért szülei megpróbálták iskoláztatni. Előbb a közeli Kunszentmiklóson, majd a pesti főgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Kiváló eredménnyel végzett és már akkor elhatározta, hogy magyar történelem mellett a török irodalommal és nyelvészettel ismerkedik meg, hiszen kiskora óta a régi magyarországi török világ ragadta meg figyelmét. Szerencsésen felvételt nyert az egyetemre, Budapestre és ott tanulmányozni kezdte a török, perzsa, és a közép-ázsiai török irodalmi nyelvet, a csagatájt, utóbbiról olyan kiváló dolgozatot írt, hogy egyetemi pályadíjat nyert. Vámbéry Ármin, az akkori tudományos világ legkiválóbb turkológusa felfigyelt tehetségére és támogatni kezdte Thúryt. Közvetlenül ő tanította a török nyelv szépségeire, valamint együtt olvasták a régi kéziratokat is. Az egyetem elvégzése után Trefort miniszter Vámbéry ajánlatára, az akkor felállított s a budapesti kereskedelmi akadémiához csatolt keleti tanfolyamon a török nyelv tanárává nevezte ki és ilyen minőségben működött négy évig. 1884 nyarán végre eljutott Törökországba, ahol Konstantinápoly és Kis-Ázsia partvidékeit járta végig és megfigyelte a régi oszmán emlékeket. Hazatérve, nem kapott tehetségének megfelelő állást, néhány helyen tanított. Ebben valószínűleg szerepet játszott elkötelezett álláspontja Vámbéry mellett, aki a Magyar Tudományos Akadémián kiállt a török rokonság mellett, legjobb tanítványa, Thúry József pedig mestere mellett érvelt. Végül 1887 őszén a nagykőrösi református főgimnáziumba hívták meg tanárnak. A következő évtől pedig Kiskunhalasra kerül, ahol magyar és latin nyelvet oktatott haláláig.

Vámbéry nyomában

Már korai írásaiban kitűnt páratlan rendszerező képessége és kiváló tanulmányokat írt. Rendre jelentek meg cikke a Hadtörténeti Közlönyben, ahol az oszmán-kor csatáit elemezte a források segítségével. Mint magyar nyelvész, leírta véleményét az elmérgesedő ugor-török háborúban, amikor is az akadémián nagy befolyást szerző Habsburg-párti ügynökök, Toldy és Hunfalvy, keresztülvittek, hogy a magyarokat ne szkíták és a hunok utódjainak kezeljék, hanem egy fiktív ugor” nép utódjának. Thúry nemcsak bátran megvédte mesterét, Vámbéryt a nemtelen támadásokkal szemben, hanem ő is a török álláspontra helyezkedett, tanulmányaiban mindig hangoztatta, hogy az „ugor” oldal képviselői tudományosan nem tudják bebizonyítani elméletüket. Tétélei bizonyítására elkezdett dolgozni egy török-magyar összehasonlító szótáron, mely annyira jól sikerült, hogy még Hunfalvy Pál is kiadásra méltónak találta, habár az szöges ellentétben állt az általa képviselt finnugor irányvonallal. A nagy mű félben maradt, csak a k betűig készült el és végül nem adták ki, így a mai napig a MTA Kézirattárában porosodik. Thúry a nyelvészeti háború lecsillapodása után, az 1880-as évek végén azt javasolta az MTA-nak, hogy kezdjék el lefordítani azokat a török történeti forrásokat, melyek a magyarokkal foglalkoznak. Ezt a javaslatot 1891-ben elfogadták és ő végre nekiállhatott ennek a hatalmas munkának. Két vaskos kötet meg is jelent, mely a 14-17. századi oszmán emlékeket tartalmazza. Ez máig az oszmán-török történeti források legjobb áttekintője.

A magyarok eredete

Thúry József figyelme a millennium közeledtével a magyarok őstörténete felé fordult, valószínűleg az előbbi nagy munkája során talált olyan jelentős forrásadatokat, amelyek új fényben világították meg számára eleink korai történetét. Forrásadatit két jelentős tanulmányában adta közre, mely máig mérvadó lehet a magyarok eredetét kutatók számára, hiszen említi azokat a módszertani megközelítéseket, melyet mindenkor alkalmazni kellene a történészeknek. A magyar turkológus kijelentette, hogy mindig időben és térben a legközelebbi adatok számítanak a leghitelesebbnek, éppen ezért ő a hun-magyar kérdésben az 5-8. századi Kaukázus környéki forrásokra támaszkodott. Első nagy port kavart munkája a Századok folyóiratban 1896-ban közzétett „A magyarok eredete, őshazája és vándorlása” címmel jelent meg, ahol korabeli keleti források segítségével tisztázta a magyarok hun eredetét. Másik korszakalkotó tanulmánya a szavárd-magyar kérdést járta körül, ő volt az első magyar kutató, aki felfedezte, hogy hun eredetű véreink tényleg a Kaukázus vidékén elszakadtak tőlünk és a mai Nyugat-Azerbajdzsán és Kelet-Örményország között telepedtek le. Thúry arab forrásokban végigkövette a szevordinak” emlegetett nép nyomát, egészen a 14. századig.

Kiváló kutató

Thúry tudását az akkori tudományos közélet elismerte és maga az akadémia bízta meg lektori, szerkesztői feladatokkal. Rövid élete alatt több száz, sőt ezer oldalt olvasott át és mondta el véleményét. A Magyar Tudományos Akadémia ennek elismeréséül 1903 májusában levelező tagjai sorába fogadta. A következő évben pedig rendes taggá választották. Hiába volt nagy tudása és nagy munkabírása, az akadémiai körök nem ajánlottak fel neki budapesti állást, így élete végéig Kiskunhalason maradt. Az egyetemeken kevésbé tehetséges, de a finnugor irányvonalat elfogadó emberek kerültek. Thúryt valószínűleg nem a pozíció, hanem a történeti kérdések megoldása érdekelte, azért vágyott a fővárosba, hogy ott több forráshoz és adathoz jusson hozzá. Sajnos, egészségét a sok munka hamar aláásta. Lehet, hogy azért dolgozott éjjel-nappal, mert tudta, hogy utána más ezeket a feladatokat nem fogja elvégezni. Ez a vég nélküli robot felőrölte egészségét és gyomorfekélyt kapott, de nem akart pihenni. Végül 1906. május 22-én beszállították a kórházba, de akkorra már olyan súlyos volt az állapota, hogy meghalt a műtőasztalon. Éppen akkor érte a halál, amikor a budapesti egyetem török-perzsa tanszékére meghívást kapott.

IN MEMORIAM JÓZSEF THÚRY

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, October-December 2011, pp. 106-107. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

Pusztai Gábor :

Michiel de Ruyter megemlékezés

Michiel de Ruyter Hollandiában *a tengernagy, a nemzeti hős*. Magyarországon ő *a szabadító*. Ez természetesen annak köszönhető, hogy 1676. február 11-én kiszabadította a nápolyi fogságból a protestáns gályarabokat. Debrecenben, a kálvinista Rómában emlékeznek a nevére. Utcát neveztek el róla, és Nemes Tamás Miklós 19. századi kevéssé ismert festő hatalmas képe a Református Kollégium kis tanácstermének falát díszíti. A festmény azt a pillanatot örökítette meg, mikor a holland admirális kiszabadítja a protestáns lelkészeket. Ronald Steur lelkes közbenjárásának köszönhetően és a Holland Királyság Budapesti nagykövetségének anyagi támogatásának nyomán a festmény most felújított, restaurált állapotban tekinthető meg a kollégiumban. Az admirális legismertebb emléke a Nagytemplom mögött található gályarab emlékmű. Az 1895-óta a városközpontban álló emlékoszlopon a gályarabok neve mellett ott van De Ruyter neve is. De nem a Michiel Adriaenszoon de Ruyter név olvasható az emlékművön, hanem a név egy magyarosított formája: *De Ruyter Mihály*. Talán meglehetően ez a holland látogató számára, de a 19. század végén ez megszokott volt. Külföldi írók nevét is szívesen magyarosítottuk. Jules Verneből Verne Gyula lett, Karl Mayból May Károly. De ami igazán fontos, hogy évente, október 31-én a reformáció napján megemlékezünk De Ruyter tettéről. Az emlékezés fontos dolog. A kollektív emlékezet rendszeres felfrissítése tudatosítja bennünk a múltat és hatással van identitástudatunkra. Emlékeztet minket arra, hogy kik is vagyunk, mihez tartozunk. Az emlékezésnek vannak különleges formái is. Ilyen volt a 2007-es megemlékezés is. Hollandiában ez az év De Ruyter év volt, Debrecenben pedig egy nemzetközi konferencián emlékeztünk a szabadítóra. A konferencia címe *Michiel de Ruyter és Magyarország* volt. A konferenciát a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszéke szervezte és a Református Kollégium adott neki otthont. A konferenciakötet az első könyv Magyarországon, mely tudományos igényességgel foglalja össze tudásunkat De Ruyterről.

Az, hogy De Ruyter nevét az emlékművön magyarosítottuk, az sokak szemében talán hiba. Személyes véleményem szerint ezt nem kell annak tekintenünk. A magyarosítás jelentheti azt, hogy De Ruyter közelebb került hozzánk. Ez tekinthetjük elismerésnek is, a tisztelet jelének. Amit a holland admirális 1676. február 11-én tett, addigi karrierjét és hőstetteit illetően nem számított nagy fegyverténynek a hollandok szemében. De a magyarok számára jóval több volt ez, mint 26 élet megmentése. A magyarországi ellenreformáció és üldöztetések viharában szimbolikus tett volt ez. A testvériség, az összetartozás és a szolidaritás szimbóluma. Ezért emlékezünk mi a holland admirálisra, mint a szabadítóra, De Ruyter Mihályra.

Köszönöm a figyelmet.

Elhangzott 2011. Február 19-én Amszterdamban a Michiel de Ruyter admirális megemlékezésén. — Mikes Int. Szerk.

COMMEMORATING ADMIRAL MICHIEL DE RUYTER

Festive speech commemorating Admiral Michiel de Ruyter in Amsterdam on February 19, 2011.

MIKES ÉVFORDULÓK

Farkas Flórián :

A Mikes International első tíz éve¹

Nemes csak az intelligentia.

Böhm Károly

Vajon egyenlők lennének a tudók a tudatlanokkal?

Korán 39:9

Keresd a tudást, legyen az akár Kínában.

Mohamed

Similis simili gaudet.

(Hasonló a hasonlónak örül.)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Az idén ünnepeljük a *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* fennállásának 60. évfordulóját, amely egy ember életében is komoly időtartam, s különösen az egy szervezet életében. A Hollandiai Mikes Kelemen Kör történelmi szerepet töltött be akkor, amikor arra oly égető szükség volt: a kommunista rendszer uralkodása alatt, pusztán létevel robbantotta szét a bolsevik monolitikus, egyen-gondolkodás ideológiáját és illúzióját. Bizonyította, hogy a Szellem független, szabad, és adminisztratív korlátok alá nem vonható. Neki megvannak a maga sajátos törvényei, amelyek fölötté állnak a pusztán materiális világban gondolkodó emberek végtelenül korlátolt világképén.

Ezen emlékülés keretében szeretném a lehetőséget megragadni arra, hogy a *Mikes International* első tíz évének történetét, munkájának eredményét röviden összefoglaljam. Különösen nagy szükség van erre, mert a kezdeti időszakban nem fordítottunk elég figyelmet a reklámra, pusztán tettük a dolgunkat, lefektettük a szervezet alapjait. Egy emlékünnepegy alkalmas e hiány pótlására, s most ezt szeretném megtenni, fellebenteni a fátylat a szervezet alapítási körülményeiről, célkitűzéseiről, munkájának háttéréről és eredményeiről.

A Mikes International-lel hivatalosan 2001. szeptember 8-án léptünk a világ színe elé, a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 50. évi emlékünnepegyén. Ez azonban pusztán a 'születés', a világrajövetel volt, ezt megelőzte egy közel két éves 'terhesség', előkészítő munka. A szervezet alapításának ötletét, *raison d'être*-jét, működésének alapelveit a fentebb olvasható mottók adják meg: művelni a Tudást a legmagasabb szinten, bárhová is kell érte menni, azokkal, akik erre képesek és erre a munkára önként hajlandók. Más szóval egy olyan magyar ihletésű, de nem kizárólagosan magyar szellemi műhely létrehozni, amely ezeket az elveket képes megvalósítani.

---

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2011. november 13. összejövetelén, Vianenben.

A konkrét impulzust ehhez két esemény adta. Abban az időszakban került kezembe a *Magyar Kálvinizmus* néhány 1930-as évekbeli évfolyama, s nagy csodálattal töltött el, hogy Sebestyén Jenő szerkesztésében és Ravasz László patronálásával egy ilyen nivós lap létezhett, amely az akkori református értelmiséget meg tudta szólítani. A bekötött évfolyamokat manapság is úgy lehet olvasni, mint könyveket, semmit sem veszítettek az aktualitásukból. Ezt az élményt megerősítette Németh Pál, budapesti református lelkész és iszlám tudós is, aki számos beszélgetésünk során kifejtette abbéli nézetét, hogy a mai magyar szellemi életben semmiféle sajtótermék nem készül egy intelligens magyar református ember számára. S ezt a tételt általánosítani is lehet.

Nos, ez volt a kezdeti impulzus. 1999-ben megosztottam abbéli ötletemet Tóth Miklóssal és Csanády Ágnessel, hogy indítsunk egy református szellemiségű elektronikus lapot ... az Interneten, amelynek egyfajta prototípusa az 1957 és 1962 között Hollandiában kiadott *Jöjjetek* című folyóirat lenne. Mindkettőjüknek megtetszett az ötlet, s ekkor javasolta Miklós, hogy szélesítsük ki a lap profilját (legalábbis az olvasóközönség számára tegyük ezt egyértelműbbé, hiszen jómagam az első pillanattól fogva egy széleskörű, nyitott lapot álmodtam meg, nem egy dogmatikus egyházi kiadványt), s neveztessek Mikes International-nek, ezzel egyrészt egyfajta szellemi közösséget vállalva a Hollandiai Mikes Kelemen Körrel, másrészt kifejezve a teljes egyetemességet. Ezt az elhatározást tettek követték, bejegyeztettük a Mikes International Alapítványt Hágában, amelynek vezetőségét Tóth Miklós, Kibédi Varga Áron, Csanády Ágnes és jómagam adta. Ezek után elkezdtük a toborzást az ismeretségi körünkben és 2001 tavaszára készen is álltunk a megjelenésre, a Mikes International nevű negyedévi lap első számával (http://www.federatio.org/mikes_per.html). Amint már említettem, a hivatalos indulást 2001. szeptember 8-ra időzítettük.

Itt rögtön szükséges kijelentem, hogy a Mikes International Alapítvány nem kizárólag elektronikus kiadó, bár tevékenységünk jelentős része elektronikus kiadásból áll. A Mikes International egy magyar ihletésű teljesen univerzális szellemi közösség. Ezt nagyon fontos tudatosítani. A következőkben megpróbálom a szervezet életének első tíz évét periodusokra osztva bemutatni, azzal a megjegyzéssel, hogy minden osztályozás többé-kevésbé önkényes, s ezzel csak a fő vonalakat lehet megadni.

A Mikes International életének első öt évében, 2001 és 2006 között, fektettük le működésének alapjait. Ekkor alakult ki és szilárdult meg a Mikes International című negyedévi lap struktúrája. 2002-ben indítottuk el elektronikus könyvkiadásunkat Bibliotheca Mikes International címmel (http://www.federatio.org/mikes_bibl.html), amellyel, túlzás nélkül állíthatjuk, új műfajt teremtettünk, a mai napig alig van követőnk. Minden egyes könyvünk ISBN-számmal van ellátva, a legmagasabb szintű könyvkiadási feltételeket teljesítve. Ezt többek között az egyik központi szerzőnk, Segesváry Viktor, felesége is megerősítette, aki évtizedekig az ENSZ-nél dolgozott, hosszú éveken át a New York-i központban. Ő maga mondta, hogy ilyen nivós kiadványokkal még az ENSZ-nél sem találkozott.

Könyvkiadásunk spektruma követte a folyóiratét, eddig 145 könyvet adtunk ki. A teljesség igénye nélkül említem meg könyvkiadványaink súlypontjait: Segesváry Viktor teljes életműve (beleértve számtalan hagyományos formában kiadatlan műve), a kolozsvári filozófia iskola fő képviselőinek kulcsfontosságú munkái (Böhm Károly, málnási Bartók György, kibédi Varga Sándor, Vatai László), a nyugati magyar irodalom négy antológiája (amelyeket eredetileg az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem adott ki), Sulyok Vince, a nyugati magyar irodalom egyik legnagyobb alakjának majd' teljes életműve, történelmi művek, nyelvészeti művek, stb.

S végül de nem utolsó sorban a 2001 és 2007 között megrendezett Mikes Tanulmányi Napok teljes anyaga. Az előadásokat először a folyóirat különböző számaiban jelentettük meg, majd végül könyv formátumban is. Ez azért is volt lehetséges, mert ebben az időszakban a Mikes Tanulmányi Napokat a két szervezet szoros együttműködésben szervezte, nem utolsósorban azért, mert a két szervezet vezetősége között ebben az időszakban nagy személyi átfedés is létezett.

A 2007. évi Mikes Tanulmányi Napok azért is voltak különösen fontosak, mert a téma 'Magyar Kultúra II. — Magyar Szellemi Műhelyek World-Wide' lehetőséget adott a téma elméleti tisztázására és jelentős lökést is a Mikes International további kibontakozásához. Ez volt az az év egyben, amikor a közös Mikes Tanulmányi Napok előtt a Mikes International egy filozófiai szimpóziumot is szervezett 'Teendők a Magyar Filozófia Ügyében' címmel, amelyen a szervezet filozófiai műhelyének szinte minden tagja részt vett, számos országból.

Itt szükséges kiemelni a Mikes International és az Országos Széchényi Könyvtár—Magyar Elektronikus Könyvtár (OSZK-MEK) (<http://mek.oszk.hu/> ill. <http://epa.oszk.hu/>) között fennálló kiváló és gyümölcsöző kapcsolatot: a Mikes International az OSZK-MEK egyik hivatalos partnere, s minden egyes kiadványunk bekerül az ő elektronikus archívumukba. Mivel az OSZK-MEK a leglátogatottabb magyar portál, a Mikes International kiadványai ezáltal a legszélesebb körű elérhetőség lehetőségével rendelkeznek. Nem kis öröm számunkra, hogy például az általunk kiadott málnási Bartók György ókori filozófiatörténete több tízezres találattal rendelkezik az OSZK-MEK archívumban!

Ezen első öt év történetéhez szervesen kapcsolódik a *Böhm-Bartók Díj* (http://www.federatio.org/mikes_bbd.html) kiírása és kiosztása is. A Mikes International eddig háromszor hirdette meg a Böhm Bartók Díjat, amelyhez egy 2.500 euro értékű pénzjutalom is járt. 2006-ban a pályakérdés a következő volt: 'Böhm Károly értékelméletének és ez értékelmélet történelmi hatásának kritikai tárgyalása', a nyertes pályamű szerzője Kissné Novák Éva (Szeged) volt. 2007-ben a pályakérdés a következő volt: 'Kolozsvári Iskola — Badeni Iskola. A két filozófiai iskola közötti párhuzamok és különbségek kritikai elemzése'; 2008-ban pedig: 'málnási Bartók György bölcséleti rendszerének kritikai elemzése'. Mindkét évben a díjat Mariska Zoltán (Miskolc) nyerte el. Ezekkel a díjakkal egyidejűleg *Böhm-Bartók Ösztöndíjat* (http://www.federatio.org/mikes_bbs.html) is meghirdettünk 500 euro értékű pénzjutalommal az egyetemista hallgatók és doktori tézist készítőik számára; sajnos egyik évben sem érkezett egyetlen pályamű sem. A Böhm-Bartók Díj pályakérdéseit, a nyertes pályaműveket a jelentésekkel együtt ugyancsak publikáltuk a Bibliotheca Mikes International keretében.

2001 és 2006 között tehát lefektettük a Mikes International stabil alapjait. Elérkezett az idő a továbblépéshez. Aktív szervezőmunkába kezdtünk és az 'olajfolt' elve alapján rövid időn belül a meglévő alkotói mag egy rendkívül lelkes szellemi műhellyé nőtte ki magát. A 2007. évi Mikes Tanulmányi Napokon elhangzott előadásomban lefektetett elvek alapján 2007. október 7-én megalapítottuk a Mikes International keretében a *Szentkatolnai Bálint Gábor Társaságot*. Ez egy az otthonunkban megszervezett *Mikes International Szalon* összefogóként történt, amelyen Obrusánszky Borbála (Budapest) tartott előadást a hunok történetéről. Ezen összefogó mérföldkő volt a Mikes International történetében, mert ezen világossá vált egyrészt az, hogy milyen óriási igény van egy a Mikes International égisze alatt szervezendő és működő szellemi műhelynek, valamint az is, hogy e munkát ki lehet és ki kell terjeszteni a magyar szellemi világ határain túlra is. A Mikes International negyedévi lap egybefonta az egész világon élő és alkotó magyarságot. Ez nyilvánvaló volt a kezdetektől fogva. De annak ellenére, hogy minden egyes számban megjelent egy-két idegennyelvű írás, és minden magyar nyelvű írásnak adtunk legalább egy rövid angol nyelvű összefoglalóját, az is nyilvánvaló volt, hogy a Mikes International folyóiratnak szinte kizárólag magyarok vagy

magyarul tudók az olvasói. Szükség van tehát egy másik lapra is, amelyik struktúrájából kifolyólag a nemzetközi közönséget szólítja meg (természetesen a magyart is).

Az elhatározást tett követte. Több mint egy évnyi előkészítés után az új negyedévi lap, *Journal of Eurasian Studies* (JOES) címmel (<http://www.federatio.org/joes.html>) 2009. március 15-én lépett a világ színpadára. A két lap nem vetélytárs egymásnak, hanem egymást kiegészítő, ugyanannak a szellemiségnek két különböző vetülete. Testvérek, mint Hunor és Magor. A JOES szerkezete annyiban más, hogy ennek van egy nemzetközi szerkesztőbizottsága, amelynek magyar és nem magyar tagjai Hollandiától, Olaszországon és a Kárpát-medencén keresztül Törökországban, Kazakisztánban, Belső-Mongóliában, Indiában, Kínában és Japánban élnek és alkotnak. A születésről hadd mondjak el annyit, hogy akkor éppen Isztambulban tartozkodtam, a Hagia Sophia (Aya Sofia) templomtól 30 méterre elhelyezkedő *Saint Sophia Hotel*ben. A lapot fizikailag abból a szállodából indítottam útjára, az Interneten természetesen. Ennél szimbolikusabb helyet azt hiszem álmodni sem lehet!

A lap a legvérmesebb reményeinket is felülmúlta. Szinte hónapokon belül elöntöttek a gratuláló levelek, s szerzők tucatjai kezdtek el küldeni a tanulmányaikat. A második számban már lehetett rovatokat is indítani! Az eredmények tökéletesen bizonyították intuíciónkat. Ehhez még két dolgot szeretnék fűzni. Az egyik az, hogy egy évre a mi *Journal of Eurasian Studies*-ünk után, 2010-ben, az Elsevier kiadói vállalat is ugyanezen névvel folyóiratot indított el! Bár nem vagyunk közvetlen küzdőtársak, a helyzet mégiscsak Dávid és Góliátra emlékeztet. Ha ugyanis a Google-ben, vagy más keresőgépben az ember beüti azt, hogy *Journal of Eurasian Studies*, a mi honlapunk jön be elsőnek. A keresőgépek ugyanis a honlapra való referálást és klikkelést komoly súlyozással veszik tekintetbe. Minket nagyban segít az Internet ilyen értelmű nivelláló hatása.

A siker további jele, hogy komoly könyvkiadók maguktól küldenek legújabb kiadványaikból példányokat recenzálásra. Eddig több tucatnyi kötetet kaptunk már olyan rangos kiadóktól mint a Palgrave Macmillan, Amsterdam University Press, Leiden University Press, *Journal of Indo-European Studies*, valamint John Wiley & Sons Limited. E kötetek recenzióit a folyóiratban folyamatosan közöljük.

Az eddig bemutatott tevékenységi kör a Mikes International külső munkáját fedi le. Ezzel párhuzamosan az elmúlt években hágai központtal közvetlen, személyes tevékenységek is zajlanak. Ezeket szeretném még röviden összefoglalva bemutatni.

Az egyik az *Eurázsiai Kaleidoszkóp* (<http://www.federatio.org/ek.html>) című ismeretterjesztő sorozat, amelyet a Hágai Magyar Óvoda és Iskola (<http://www.federatio.org/hmoi.html>) foglalkozásai alatt tartok 2010. januárja óta; ezen előadások minden érdeklődő számára nyilvánosak. Az előadás-sorozatok úgy lettek megállapítva, hogy azok, akik azokat komolyan végigkövetik, komoly mértékben bővíthetik műveltségi szintjüket. Az eddigi témák a következők voltak: 1. Geostratégiai kitekintő; 2. Sophia Perennis: hinduizmus dióhéjban; 3. Sophia Perennis: az iszlám világa; 4. Filmművészet – az izgalom mesterei; 5. Keleti birodalmak története dióhéjban; 6. Keleti eposzok, államtörténeti művek és hatásuk. 2012-től kezdve egész évre szóló tematikus sorozatok következnek; a tervek szerint az első ezek közül '*A görögök és civilizációik*' címet viselni majd. A délelőtti civilizációs előadásokat délután klasszikus görög nyelvórák fogják kiegészíteni.

Ezen kívül két másik tevékenység is zajlik, zárt körben, meghívásos alapon, családi otthonokban. Az egyik ezek közül egy filmklub, amely keretében az egyetemes filmművészet kiemelkedő darabjait nézzük meg baráti körben, a meghitt családi otthon melegében, amelyet azután közös megbeszélés és vacsora követ. Esetenként előadás vezeti be a filmvetítést. A legutóbbi alkalom egyikén például Pedro Almodóvar spanyol filmrendező életművét mutattam be, amelyet egyik filmjének megtekintése követett.

Végül de nem utolsó sorban, egy spirituális előadássorozatot szeretnék még megemlíteni: ezt a saját otthonunkban tartom. Ennek keretében a komoly érdeklődők számára a *theosophia* alapkérdéseit tárgyalom. A sorozat, amelynek összejöveteleire kéthetente kerül sor, a komoly érdeklődők számára nyitott.

Kedves Barátaim!

A szellem művelése nem úri passzió. Nem is kiváltság, hanem az univerzum központi kérdése, ezen áll és bukik minden. Ezt tökéletesen ismerte fel Böhm Károly is, amikor kijelentette, hogy nemes csak az intelligencia. Persze ezzel az égvilágon semmi újat nem talált fel, ez az ősi bölcsesség sarokköve. Az intelligencia kvázi-isteni jellegét tették a hinduk ősidők óta egész metafizikai rendszerük kiinduló pontjává, de a többi vallási hagyományban is központi jelentőségű. Gondoljunk csak a Rig Veda szavaira: *'Kezdetben vala Brāhman, és nála vala az Íge, és az Íge maga vala a tökéletes Brāhman'* s ugyanezt olvassuk János evangéliumában is, szinte szóról szóra: *'Kezdetben vala az Íge, és az Íge vala az Istennél, és Isten vala az Íge.'* A szellem művelése önmegvalósításunk kulcsa. A kezdeti lépéseket, s főleg a hosszú úton való kitartó erőfeszítést nekünk magunknak kell megtennünk. Itt nincs királyi út! De ehhez mindig adódik segítség. Nem véletlenül mondja Jézus: *'Kérjétek és adatik néktek; keressetek és találtok; zörgessetek és megnyitattik néktek.'* Ebben kíván a Mikes International segíteni, amennyire erőnkől telik. Természetesen nem gondoljuk azt, hogy mi vagyunk ebben az egyetlenek, főleg nem azt, hogy mi vagyunk a legjobbak. De erőnkhez mérten tisztességesen próbáljuk a feledatunkat végezni és ehhez hívunk minden komoly érdeklődőt, hogy vegyen részt ebben a nemes munkában.

Málnási Bartók György szavaival szeretném e megemlékezést zárni, aki e szép hálaadással vezet be középkori filozófiatörténetét: *'azoknak, akik voltak, hálás emlékezéssel, azoknak, akik vannak, őszinte szeretettel, azoknak, akik eljövendők, bizonyos reménységgel.'*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szívből köszönöm a kitüntető figyelmet!

THE FIRST TEN YEARS OF MIKES INTERNATIONAL

In 2011 the Association Mikes Kelemen in the Netherlands celebrated its 60th anniversary and in the same time the Foundation Mikes International its 10th anniversary. These anniversaries were remembered on November 13, 2011 in Vianen, the Netherlands. During the festive commemoration Flórián Farkas looked back at the past 10 years of Mikes International and recalled the highlights of the past decennium in the life of this organization.

Kaslik Péter :

A Mikes Emlékév margójára

A magyar kulturális események naptárában a mögöttünk lévő 2011. év Mikes Kelemen Emlékévként szerepelt. 1761-ben hunyt el a magyar irodalom különös kincse, és a mindenkori magyar nemzeti emigráció jelképe, Mikes Kelemen.

Dr. Tüskés Gábor, a Magyar Tudományos Akadémia irodalomtudományi Intézetének osztályvezetője szerint a Mikes Emlékév céljai a következők voltak:

1. Módosítsa a Mikesről kialakult egyoldalú képet.
2. Mikes életrajzi adatainak tisztázása
3. Mikes Kelemen nemzetközi elismerésének növelése.

A Mikes Emlékév alkalmára az egri, Eszterházy Károly Főiskola egy gazdag, és ihlető erejű [Internetes portált](#)¹ készített, amelyen a Mikes Kelemenre vonatkozó legfontosabb források egy helyen, és rendezetten elérhetőek. A Mikes Emlékév eddigi rendezvényei sokrétűek és méltóak voltak.

Az Emlékév célkitűzéseiben, külön pontként nem szerepel Mikes Kelemennek a magyar nemzeti emigrációra vonatkozó máig érvényes megállapításai, és annak tanúságai. A fenti kérdések, azonban szélesebb értelemben összhangban vannak a célkitűzések első pontjával: a Mikesről való kialakult eddigi kép módosításával. Tekintettel arra, hogy a Mikes Emlékév 2011 december 31-én lezárul, a jelenlegi írás a továbbiakban Mikes Kelemen leveleinek a magyar nemzeti emigrációra vonatkozó megállapításait vizsgálja.

„Két pogány közt”

(Rákóczi korában a németek harcolnak a franciákkal a spanyol trónért, ugyanakkor a törökökkel, pedig Magyarországért, Erdélyért, és később a Balkánért. A nagyhatalmi viszálykodásnak ebben a szakaszában a franciák, és a törökök a németek ellenében a magyarokat pártfogolják (leginkább biztatják, és hitegetik) Amikor a német, francia viszály megszűnik, a franciák nem hitegetik tovább Rákóczit. Így kerül Rákóczi, és kísérete Törökországba. Amikor a törökök békét kötnek a Habsburgokkal, a magyaroknak ígért török segítség, illetve ígéret is szertefoszlik. Rákóczi száműzöttjeit német követelésre a török fővárostól távol, „vidékre” költözteti.)

A „két pogány közt” kuruc nóta a Mohács utáni Magyarország nagyhatalmi függőségének tömör, és találó metaforája, amely a Rákóczi szabadságharc idején annak minden nyersségével igen szemléltetően érvényesült. A „két pogány közt” kifejezés annak a felismerése, hogy a magyarok sorsa Mohács óta a birodalmi érdekek váltakozásai szerint dől el. A birodalmi érdekeknek való alárendeltség állapotában a nemzeti önállóságra, és szabadságra vonatkozó kérdésekben nincs is jó megoldás, csak különböző álláspontok, és próbálkozások lehetségesek. A jó megoldás maga a nemzeti függetlenség és a szabadság. (lenne) Ez az áthidalhatatlan állapot szüli a véget nem érő vitákat – a hazai, és az emigrációban is olyan jól ismert ”magyar

¹ <http://www.mikes.ektf.hu/>

civakodásokat.” A kuruc szabadságharcot követően a „két pogány közt” kényszerhelyzete a nemzet sorsának minden fordulópontján kimutatható, de az a napjainkban is jelen van.

„Neved ki diccsel ejtené”

A Habsburg Ház ellen vívott Rákóczi szabadságharc végét a fejedelem távollétében megkötött szatmári béke jelentette. A békefeltételek szerint, a kuruc fél résztvevői kegyelembe részesülnek, és megtarthatják vagyonukat, ha hűséget esküsznek a Habsburg Háznak. Maga Rákóczi ezt a békét nem tartotta érvényesnek, a mellé szegődő, és a Rákóczit a száműzetésében követő kurucok pedig azok közül kerültek ki, akik ezt a hűségesküt megtagadták – vagyis, akik Arany János későbbi szavainak nyomán „nem bírták mondani”, hogy Éljen Eduárd. Rákóczi kísérői, tehát választhattak az igen előnyös feltételek melletti behódolás, és annak a bűjdosás árán való elutasítása között. A Rákóczi szabadságharc száműzöttei, tehát önként választották a hazából való elbujdosást, mert abban „nem vala benne szabadság.” Fontos megjegyezni, hogy a német nem kegyelemből, hanem érdekből ajánlotta fel a kurucok oldalán harcolóknak az amnesztiát. II Rákóczi Ferenc kurucainak. A későbbi korok vesztes szabadságharcainak résztvevői esetleg csak a száműzetés, vagy halál között választhattak.

Mikes

„Az Isten titka, hogy miben, és hol adja az embernek az ajándékot. Bátran lehet mondani, hogy Mikes kelemen ilyen titkos ajándéka volt Istennek, mind a fejedelem számára, mind pedig a mi számunkra.” *490 o Tamási Áron:*

Mikes Kelemen 1690. augusztusában született, és 1711-ben hagyta el önkéntesen, és amint a sors hozta, örökre hazáját. Mikes ebben az időben II. Rákóczi Ferenc személyes szolgálatában állott, és ezt élete végéig mindennekfeletti megtiszteltetésnek érezte. Mikes a „sirig tartó nagy bujdosást” a sors rendelkezésként fogta fel, és azt a türelem, a hűség, és a szolgálat jegyében viselte el.

A rodostói emigráció az első magyar nemzeti emigráció, és az Mikes révén teljességében életszerű, és magában foglalja a későbbi emigrációs hullámok minden elemét. Mikes az emigrációs lét felfoghatatlan visszasságait emberi megértéssel, humorral, és egy elsőrendű tudósító éleslátásával dokumentálja. *A Törökországi levelek* révén Mikes ma a magyar nemzeti emigráció jelképe, és az emigrációs lét dinamikájának első, és hiteles letérképezője. 250 év távlatából azt mondhatjuk, hogy az emigrációs létnek ma sincs olyan eleme, vagy mozzanata, amelyet Mikes már le nem írt volna. Azt is mondhatnánk, hogy Mikes a nemzeti emigráció hiteles szava, és az emigráció értékrendjének mércéje.

A Mikesről alkotott egyoldalú kép megváltoztatásához tartozik az is, hogy Mikes nem a tengerparti búsuló, de nem is a kozmopolita világutazó, hanem a magyar nemzeti irodalom egyik legvonzóbb, és ma is elevenen ható szerzője. Mikes szerint: „Minden ország tartsa meg a maga szokásait.” (*5. levél.*) Mikes őseredeti elbeszélő tehetséggel megáldott, és a magányban magára talált vérbeli író, és tudósító, aki sivár környezetében, és kilátástalan helyzetében a “Sokkal jobb egy kis fényt gyűjtani, mint az örökös sötétség miatt átkozódni” elvét magáévá tette.

Mikes 207 levele 1717 és 1758 között keletkezett. Mikes e mellett 6,000 oldalt fordított magyarra. Mikes leveleinek címzettje formálisan egy bizonyos P. E. grófné, akit többször megkíséreltek valós személlyel azonosítani. Ki volt az „Édes néném? Mikes első levelét 1717 októberében írta. Kilenc hónapra rá már azt írja, hogy „fogházának” ablakán „ki nem

nézhetnék, ha csak lajtorjára nem másznék, olyan közel vagyon a padláshoz, még azokat sem lehet kinyitani, úgy vannak csinálva.” (Lásd „Bebádogoztak minden ablakot.”) Mikest ez nem bátorlanítja el. Mélyen magába néz, és szélesre tárja lelkének ablakait, amelyek Erdélyre néznek. Mikes a haza utáni megbénító sóvárgást kreatív erőként szabadítja fel önmagában, és ír: „Nekem úgy tetszik, hogy nemcsak azért írok kédek, hogy írni tudok, hanem azért, hogy a hajlandóság viszen reá.” (27. levél) Továbbá: „Mert mikor kédek írok, úgy tetszik, mintha előttem volna kéd és kéddel beszélgetnék.” (57. levél)

Mikes, mély vallásosságtól áthatott, önfegyelmzett magányában ráébred, hogy igazi lakhelyünket soha sem veszíthetjük el, és azt mások sem vehetik el tőlünk, mert igazi lakhelyünk nem kívül, hanem belül, önmagunkban lakozik.

Ha, elfogadjuk Mikes leveleinek fent említett lelki indítékait, akkor magától megoldódik az a kérdés is, hogy Mikes valóban kinek írja leveleit, illetve ki az „Édes néném. Az „Édes néném” Erdély. Mikes majdnem ötven évig a magával hozott, illetve a benne lakozó Erdéllyel levelez. Mikes szeretett rokona és barátja a távoli csillagként megjelenő örökös barát - Erdély. Hamvas Béla szerint:

„Valami érthetetlen kapcsolat van a barátság és a csillag között. ...Mert az a tér, ahol találkozunk nem emberi, hanem kozmikus Nem lehet rá válaszolni. Nem is kell. De, ha nem is lehet, barátom iránt mindig azt fogom érezni, csillag, a világegyetem rámragyogása.

Hamvas Béla: Hamvas Béla Művei szerk. Dúl Antal Medio Kiadó 18. A láthatatlan történet, Sziget 202.o.

Miről ír Mikes?

„... úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont.” (37. levél)

Szerb Antal szerint, Mikes vezeti be a humánus korát a magyar irodalomban. Szerb Antalnak ebben, csak félig van igaza, mert Mikes levelei nem valami általános „humánusot” vezetnek be a magyar irodalomba, hanem a szűkebb, tehát a valóságban létező pátria, születési helyünk, a lényünkkel összeforrott *haza* szeretetére, és a hazához való ragaszkodásra épülnek: „Adja Isten, hogy soha senki bennünket ne kövessen, és irtózva halljon beszélni a mi hosszas bujdosásunkról.” (145. levél) Mikes leveleiben a korabeli háromszéki magyar nyelv üdesége, és színessége elevenedik fel, s az anyanyelvhez való ilyen mérvű ragaszkodás önmagában is a hazához való ragaszkodás jele. A levelezési forma, pedig a közvetlenül fülünkbe csengő élőbeszédet idézi, és a közvetlen kapcsolatkeresést jelenti. Cs. Szabó László szerint, Mikes nyelve „nagyon választékos, de azért soha nincs messze a káposztaillat.” (276. Levél) Igaz, hogy a háromszéki Mikes szülőföldjén az emberek akkor még a hétköznapi dolgokról szólva is a királyok nyelvén beszéltek.

Mikes világosan látja azt is, amit ma emigrációs légvárak építésének, hazapuffogatásnak, torzsalkodásnak, bomlasztásnak, nemtörődömségnek nevezünk: ”Felinek sincsen esziben az ország jova, de mindenik tele torokkal kiáltja a szabadságot. (80. levél) Mikes ezt nem csak a rodostói, és nem is csak a magyarokra mondja.

Az emigrációs lét valóságához tartozik az is, hogy magát II. Rákóczi Ferencet, saját bizalmasai kétszer is elárulták. Rákóczi titkára Törökországban éveken keresztül Bécs fizetett kémje volt, és rendszeresen „jelentett.” Ha, Mikes ablakához nem is, de a fejedelem ablakához „titkos poroszlók” igen is jártak, és azt jó pénzért be is árulták. Ismerősen hangzik? Rodostó sötét oldala minden emigrációban ott kísért.

Mikes az emigrációnak a hazához intézett szava, és az emigrációs lét megörökítője. Mikes levelei nélkül a rodostói magyar kolónia ma nyomtalanul feledésbe merült volna.

Mikes levelei Arany Jánost megelőzően bizonyítják, hogy írni már önmagunk miatt is kell, és érdemes: „Ha későn, ha csonkán, ha senkinek írad.” A fentieket bizonyítja az is, hogy Mikes levelei egész véletlenül, és népmesébe illő módon maradtak fenn, kerültek Magyarországra, és továbbá olyan emberek kezébe, akik azt azonnal értékelni tudták. Mikes leveleit „Török Országi Levelek” címen 1794-ben, Mikes halála után 33 évre, adták ki először Szombathelyen.

Epilógus

„Az első leveletem, amidőn a nénémnek írtam, huszonhét esztendő voltam, eztet pedig hatvankilencedikbe írom; ebből kivesszek 17 esztendőt, a többi haszontalan bujdosásba töltöttem.” (207, *utolsó levél Rodostó, 20. decembris 1758.*) Mikes hazatérési kérelmét 1741-ben Mária Terézia a következő rövid válasszal visszautasítja: „ex Turcia non redemptio.” Mikes végül egyedül maradt a bujdosók közül, és 1761-ben hunyt el. Sírja ismeretlen. Ő maga nem. Adja isten, hogy egy megújult, befogadó, és szabad hazában Mikes emléke egy másik 250 évet megéljen.

Mikes Törökországi levelei: <http://mek.niif.hu/00800/00880/html/mikes1.htm>

NOTES ON THE YEAR HONOURING THE MEMORY OF KELEMEN MIKES

The past year of 2011 has been declared a year of honouring the 250th anniversary of the death of Kelemen Mikes, the first Hungarian writer in exile, and the timeless symbol of Hungarian emigration ever since. Kelemen Mikes was born in 1690 in Transylvania. While only in his teens, Mikes became a personal aid to the elected Hungarian Monarch, Ferenc Rákóczi, who led a war of independence against the Habsburgs. When Ferenc Rákóczi, and the group that remained loyal to him were forced to leave the country, Kelemen Mikes followed Rákóczi, and his group into exile. Mikes spent the rest of his life, nearly fifty years in exile as part of the Hungarian colony in Turkish town, Rodostó. While in exile, Mikes wrote some 200 letters to his fictitious Aunt. Mikes's letters were never actually mailed to any recipient; they were a mere pretext, a form of a novel written in the most vivid, and down to earth style. Mikes's letters accurately reveal the dynamics, and the characteristics of emigration, and evoke vividly the longings, and despair of the life in exile. Mikes' letters were published in Hungary some thirty years after his death, and became an instant success. The publication of Mikes's letters changed the course of Hungarian literature from a rigid, and elevated style to a personal, and down to earth, lively, and humorous approach to prose.

Present article focuses on Mikes's observations of émigré life. It points out patterns, and similarities noted by Mikes, and described in other instances of forced emigration during the subsequent epochs of Hungarian history.

PHILOSOPHIA PERENNIS

Kádár Zoltán :

Emberszelidítési kísérlet a polgári társadalom szétmálló díszletei között — idén ötven éves Anthony Burgess kultikus rémálma, *A Clockwork Orange* —

A 2011-es Canterbury Fesztivál egyik programajánló bejegyzése szerint „a Volcano Színtársulat részben annak köszönheti hírnevét, hogy egy lépéssel a korszellem előtt jár, de még ehhez mérten is páratlanul tökéletes időzítés részükről, hogy Anthony Burgess A Clockwork Orange-ét adják elő az angol városokon keresztülsöprő nyári zavargáshullámot követően”.² A közelmúlt fosztogató, gyilkoló, tomboló fiataljainak tettei után néhány héttel egy ötven éves regény színpadi adaptációjával előrukkoló színtársulat tehát tökéletesen időzít, vagy éppen ellenkezőleg, a szerző volt az, aki tökéletesen jövendőlt? Burgess regényében a lerongyolódott demokrácia éppen veszi a kalapját és távozik Angliából, hogy átadja helyét a pragmatikusabb, brutálisabb válságmenedzselésnek. Pedig a regény a mai viszonyokhoz képest egy aranykorban, a jóléti állam kiépülésének szakaszában született, mégis olyan demokrácia-deficitet látta, amely inkább a mi „fejlettebb” korunkra jellemző.

„Kétségbeesetten legépeltem egy új címet – *A Clockwork Orange* – és azon töprengtem, hogy miféle történet illeszthető hozzá”³ – írja önéletrajzában regénye címéről Anthony Burgess. Már a furcsa, megfajtásra váró cím – Óramű narancs⁴ – is azt mutatja, hogy az olvasónak igencsak igénybe kell vennie asszociációs készségét, ha e nem mindennapi regénybe belefog. A szerző számos satírikus, meghökkentő művében az élet meglepő szemléletéről ad tanúbizonyságot, de a *Clockwork Orange*, hatásánál fogva jóformán a védjegyévé vált. Burgess később szívesen megszabadult volna e megítéléstől, főként azután, hogy Stanley Kubrick zseniális filmet forgatott a mű alapján a briliáns Malcolm McDowell főszereplésével, valódi esztétikai élménnyé magasztosítva az erőszakot.

A regény a tudománykritikai szakirodalomban gyakran helyet kap, egyfajta viszonyítási pontként, példaként,⁵ de *Clockwork Orange* kódnévvel a brit titkosszolgálat is végzett viselkedésmódosító kísérleteket,⁶ illetve egyéb, a bűnözők magatartásának megváltoztatását célzó programok gyűjtőnévét is Burgess regénycímétől kölcsönözték.⁷ „Az óramű hasonlat egyaránt régi tradíciója a nyugati természet-és társadalomtudományoknak. Az emberi viselkedés kiszámításáról és irányításáról való

² <http://www.kent.ac.uk/gulbenkian/theatre/shows/2011/october/2011-10-28-29-a-clockwork-orange.html>

³ Anthony Burgess: *You've Had Your Time*. William Heinemann Ltd. 1990, 26.

⁴ Mely a maláj orang, azaz ember szó segítségével óramű-embernek fordítható. Anthony Burgess: 1985. Hutchinson & Co. Ltd, London, 1978, 92.

⁵ William Leiss: *Ideology and Science*. Social Studies of Science, 5/2, 1975, 194. „A behaviorista társadalomtudományok ma még egy történelmi elmaradástól szenvednek, de, ahogyan arra a disztópikus regények a *Mi-től* a *Clockwork Orange*-ig rámutatnak, végül az emberi környezet és az egyén személyiségének mesterséges átalakítása válik az instrumentális ész épületének legfőbb alapjává.”

⁶ Pat J. Gehrke: *Deviant Subjects in Foucault and A Clockwork Orange: Congruent Critiques of Criminological Constructions of Subjectivity*. Critical Studies in Media Communication. 18/3 2001, 274.

⁷ „A *Clockwork Orange* módszer során a viselkedéskutatók elektródákat erősítenek a fogvatartott bőréhez, kamaszlányok és meztelen fiúk képeit villantják fel előtte a képernyőn és ezzel egyidőben elektromos sokknak teszik ki.” David J. Rothman: *Behavior Modification in Total Institutions*. The Hastings Center Report, 5/1, 1975, 22.

ábrándozás a társadalom irányításáról és a viselkedés megváltoztatásáról szóló rémálmodokhoz vezetett. 1962-ben e viselkedéstudományi és társadalomtudományi modellek kifejtése került Anthony Burgess legismertebb munkájának, a *Clockwork Orange*-nak a középpontjába”.⁸

Burgess nagy múltú elméletet kritizál művében, a kortárs pszichológiai és pszichiátriai gondolkodásmód egyik vezető irányzatát, a behaviorizmust,⁹ illetve az ezen eszme hozadékaként kidolgozott eljárások, technikák alkalmazását. Tágabb értelemben ugyanakkor nem e kezelések ellen tiltakozik, hanem a kezelés egész elmélete ellen: hogy a tudomány nem a problémát célozza (a szétmálló társadalmat, az anómia okát), hanem az okozatot vagy áldozatot, aki képtelen adaptálódni az élehetetlen világhoz. Burgess az eltorzult világba visszadobott, maradék cselekvőképességétől is megfosztott, tehát korábbi, nyomorult mivoltának megtöbbszörözésével „kikúrált” emberi lény létrehozása ellen emeli fel a szavát.

A behaviorista vizsgálódások területe szigorúan az állati vagy emberi koponyán belül helyezkedett el, az eredmények e néhány köbcentiméterből kiindulva építették fel a tudati folyamatot, kizárva az egyéb, évezredes feltételezéseket. Előtérbe került a környezet szerepe a viselkedés alakításában, vagyis a tanulás, mely laboratóriumi körülmények között leginkább kondicionálásként volt kivitelezhető. Watson sokat idézett mondása volt, hogy ha egészséges csecsemőket kaphatna, akkor saját laboratóriumi világában felnevelve őket, azzá válhatnának, amivé csak akarná: lehetne belőlük orvos, ügyvéd, művész, vagy éppen koldus, esetleg tolvaj is, és ebbe öröklött tulajdonságaik nem szólhatnának bele.¹⁰ Watson a kondicionálást a Pavlov által bejártatott módszerekre alapozta, annak mintájára, ahogyan a környezet is formálja az állatot, és a leghatékonyabb adaptációs technikákra veszi rá a sikeres létfenntartás érdekében. E módszereket fejlesztette tovább B. F. Skinner, aki a társadalmi és az emberi viselkedés megváltoztatását tartotta elsődleges céljának. Skinner komolyan hitt abban, hogy a viselkedésmódosítás technológiájával az emberi élet és a társadalom problémái megoldhatók – feltéve, hogy az emberek lemondanak az egyéni szabadság illúziójának kergetéséről.

Skinner azt vallotta, hogy az emberiség legnagyobb hányada rendre vágyik, azt pedig tapasztalta, hogy a rend még a legdemokratikusabb körülmények között sem jöhet létre, ezért olyan rendteremtők működését látta szükségszerűnek, akik a legmegfelelőbb alapelvek mentén újraszervezik a társadalmakat. „Az emberi viselkedés úgynevezett ’demokratikus filozófiája’ egyre inkább konfliktusba kerül azzal a tudományos igényű ügymenettel, mellyel a világ dolgait intézni kellene. Ha a helyzet tartósan ilyen marad, a demokrácia végcéljai hosszú távon elérhetetlenek maradnak”.¹¹ Skinner nem sok különbséget látott a tudomány és a technológia között, úgy vélte, hogy a tudomány nem pusztán felfedi, és lehetőleg előre látja a történéseket,

⁸ Pat J. Gehrke: *Deviant Subjects in Foucault and A Clockwork Orange: Congruent Critiques of Criminological Constructions of Subjectivity*. Critical Studies in Media Communication. 18/3 2001, 270.

⁹ A 19. század végén a pszichológia igyekezett empirikus tudományként megalapozni magát, ám az e tárgykörrel foglalkozó laboratóriumok – mint például Wundt Németországban, vagy James Amerikában – nem az elmét, hanem a tudatosságot vizsgálták introspekción alapuló beszélgetők segítségével. Az empirikus adatfelhalmozás és elemzés terén ez a megoldás zsákutcát jelentett, mérhető eredményeket ígért ugyanakkor egy másik irány, az állatok viselkedésének tanulmányozása, befolyásolása. E kutatási eredmények birtokában összehasonlító vizsgálatokat lehetett végezni az emberi viselkedés vonatkozásában is. J. B. Watson 1912-ben tartott híres előadásain kijelentette, hogy a pszichológiának a viselkedéssel kellene foglalkoznia ahelyett, hogy meddő tapogatózásokat tesz a tudatosság terén, s ezt a nézetet az angolszász akadémikus pszichológia hamar el is fogadta. Az így megalapított behaviorista mozgalom az állati és emberi viselkedést leíró tudományos irányultságként határozta meg magát. A viselkedés megváltoztatására, irányítására tett kísérletek folytatása azért is előnyösnek bizonyult, mert a lélekre, az elmére vagy a tudatosságra vonatkozó filozófiai hipotézisek nem zavarhatták az inger-válasz összefüggéseket kereső publikációk eredményeit, az új tudománynak így nem kellett a régi kérdésekkel és elméletekkel foglalkoznia. Leslie Stevenson & David Haberman: *Ten Theories of Human Nature*. Oxford University Press, 1998.

¹⁰ Uo. 192.

¹¹ B. F. Skinner: Freedom and the Control of Men. In B. F. Skinner: *Cumulative Report*. Appleton-Century-Crofts 1961, 3.

hanem azokat irányítani is kell.¹² A társadalmak egyéb vezérlő elveit, mint például a vallást mérő manipulációs technikának tartotta, az értékítéletekről pedig az volt a véleménye, hogy a társadalmi csoportok egymásra gyakorolt nyomása következtében állnak elő. Az ember a tanulás által felépített egység Skinner szerint, így a vágyak, a hit, az érzelmek, a szándékok és döntések, vagy a tudatalatti mind tudományosan vizsgálhatatlan dolgoknak tekinthetők.¹³

Minthogy az ember a tanulás által formálható, célzottan a megfelelő irányba fejleszhető, hibás viselkedési mintái ugyanígy kioltathatók. Egy jól működő társadalom tagjai jól informált, képzett, jól viselkedő és produktív lények, ilyené viszont csak akkor válhatnak, ha nem önös érdekeket vagy propagandacélokat követnek, mert ebben az esetben a társadalom számára az egyénben rejlő lehetőségek nagy része elvész. A kísérleti tudomány módszere Skinner szerint számos alakot ölthet: nem kell becipelni a céltárgyat a laboratóriumba, hanem a világot kell laboratóriummal változtatni, feladva a pszichológusok bátortalan hozzáállását. A társadalmi haladás toporog, mert az iskolákban a liberális tantervek kaotikus és sikertelen alkalmazásával bíbelődnek, míg a pszichológiai technikák élvonalát a reklámszakemberek, propagandisták és demagógok alkalmazzák, tehát tudománytalanul, szabadon garázdálkodhatnak Amerikában, kimondottan káros folyamatokat indítva el.¹⁴

Skinner célja egyértelmű: egy jól működő társadalom felépítése, ésszerűen – és nem csapongó véletlenszerűséggel összetákolt követelmények mentén – oktató emberekkel, akik nem önérdékkövető, atomizált tömegként viselkednek. Ezen új világ létrehozatalához a technológia minden fajtáját be kell vetni: „belépünk abba a korba, amelyben vegyi úton irányíthatjuk az emberi viselkedést. Erre a célra drogokat használnak amióta az első ember szándékosan lerészegedett. Most azonban jobb drogokkal rendelkezünk, és nem csak az idegesség enyhítésére, vagy egyéb hasonló célokra használhatjuk őket. Kormányunk valószínűleg nem habozna bevetni egy olyan drogot, amelyet a személyzet csata előtt adna be a katonáknak, így küszöbölve ki a félelem minden jelét, megfosztva az egyént az evolúció hosszú folyamata által belé táplált védekező mechanizmusoktól. A nem túl távoli jövőben a normális, mindennapi életben a motivációs és érzelmi állapot bármely vágyott irányba történő befolyásolása céljából drogokat fogunk használni. [...] A módszerek, amelyekkel az emberek más emberek viselkedését átalakítják, változnak, így az etikai szabályoknak is változniuk kell”.¹⁵ Burgess, az író-művész-komponista, minden, korábbi alkotását jellemző abszuritás ellenére a kérdés tekintetében realista volt, míg Skinner – minden tudományossága mellett is – idealista. Tudományos alapon, racionálisan megszervezett társadalomról, ami ugyanakkor demokrácia is beszélni nyilvánvalóan vágyálom, az egyént átalakító pszichológiai-vegyi technika alkalmazása, elterjesztése, rutineljárásá változtatása ugyanakkor lehetséges, veszélyes kaland.

Az 1960-70-es évek alatt tovább fejlődtek a viselkedésmódosító technikák – mint például az averziós terápia – folyamatos működtetést szolgáltatva ezen eljárások kritikusaiknak. 1965 és 1975 között averziós terápiák százairól közöltek tanulmányokat az orvosi és pszichológiai folyóiratok,¹⁶ melyek helyszínül egyaránt választottak börtönöket, kórházakat vagy magánrendelőket. Burgess regényének mondanivalója az, hogy az államot és a tudományt nem szabad naiv módon a civilizáció vitathatatlan

¹² Leslie Stevenson & David Haberman: *Ten Theories of Human Nature*. Oxford University Press, 1998, 193.

¹³ Uo. 195.

¹⁴ B. F. Skinner: Current Trends in Experimental Psychology. In B. F. Skinner: *Cumulative Report*. Appleton-Century-Crofts, 1961, 228.

¹⁵ B. F. Skinner: The Control of Human Behavior. In B. F. Skinner: *Cumulative Report*. Appleton-Century-Crofts 1961, 20-21.

¹⁶ Pat J. Gehrke: *Deviant Subjects in Foucault and A Clockwork Orange: Congruent Critiques of Criminological Constructions of Subjectivity*. Critical Studies in Media Communication. 18/3, 2001., 283.

védelmesítőként kezelni.¹⁷ A bűnözők, akikkel szemben az állam a civilizációt védelmezi, szintén az állam teremtményei, azon folyamatok által befolyásolt, alakított aktorok, melyeknek az állam teret engedett, vagy képtelen volt semlegesíteni.

A fiatalok bűnözőkről és a hozzájuk viszonyuló állammal szembeni regény kapcsán Burgess utal arra, hogy már az 1950-es évek végén is észrevehető volt Angliában egy különös jelenség, a bandaháborúk mindennaposává válása, amit már akkoriban is különösnek tartott. Miután néhány évre elhagyta Angliát, s csak 1960-ban látta újból, immár agresszívebb huligánokkal találkozott: jellegzetes fizimiskájú modok és rockerek csépeltek egymást egyre derekasabban az utcákon, Anglia tehát e rövid idő alatt is rengeteget változott. Az összetűzések oka ugyanakkor – vélte Burgess – nem az anyagi javak szűkössége miatt kilátástalan helyzetbe kerülő generáció frusztrált magaviselete volt, hanem a céltalanság okozta energiatöbblet szintén frusztrációt szülő felhalmozódása, amelyet így vezetett le ez a generáció. Az agressziót láthatóan magáért az agresszióért alkalmazták.¹⁸ E felfedezése szülte Burgess azon vízióját, amely a közeljövőben keletkező büntengerről szól, ami arra készíti a kormányzatot, hogy a bűnözőkből skinneri technikával akarja kiirtani a rosszat, oly módon kondicionálva a kezükbe kerülő huligánokat, hogy már az erőszak gondolatától is a rosszullet fogja el őket, s így akaratlanul is „jók” maradjanak. A regény alaptémája tehát a veszélyesnek tekintett szabad akarat megregulázásának kérdése, vagyis az, hogy ki a gonoszabb: aki csak a pusztítás reflexszerű útját ismeri, vagy aki megszünteti még ezt a protestálási lehetőséget is.

A *Clockwork Orange* világa csaknem olyan sivár, mint az *Ezerkilencszáznyolcvannégyé*, míg a kondicionálás alkalmazása a *Szép új világból* lehet ismerős, ugyanakkor könyv főként a rendkívül ötletes nyelvhasználat miatt tesz szert egyedi minőségre.¹⁹ Egy hajókiránduláson, orosz tengerészek között született meg Burgess fejében a nagy ötlet: beszéljenek a jövő huligánjai angol proletárdialektust orosz szavakkal fűszerezve – ez lett a nadsat-szöveg az orosz *нацати* és az angol *teen* szavak átfordításából, ami számos nyelvi bravúrra adott lehetőséget.²⁰ „Minthogy a könyv maga az agymosásról szólt, a szöveg önmagában is alkalmasnak látszott arra, hogy agymosó eszközzé váljon. Az olvasó rákényszerült arra, hogy minimálisan megtanuljon oroszul”.²¹ Az angolszász közönség nyilván igen különösnek találta az orosz szavaktól hemzsegő szöveget, de egy valamelyik egykori szovjet provinciáról származó olvasó (feltéve, hogy nem túl fiatal) otthonosabban mozog ebben a nyelvi közegben, ahol a szereplők rukáikban nózst vagy britvát tartva esnek egymásnak, esetleg balsej bakancsokkal rúgják egymást licón, galaván vagy róton, s mindeközben igen gyakran elered a króv. Burgess ötletes álprimitívességgel megírt regényében szinte katedrális épít az erőszakból, miközben bemutatja főhőse Alex (ez a név is szójáték, akár a könyvcím: a-lex), a tizenéves, munkásszármazású, javítóintézetet is megjáró bandavezér kálváriáját a háttorzongató londoni jövőben.

Alex és három drúgja, egy mindenre elszánt, rombolásra, gyilkosságra, nemi erőszakra kész vidám kvartett, elindulnak törzshelyükről, a Karova Tejbárból az éjszakába, hogy a szokott módon üssék agyon az estét, és azokat is, akiket a sors az este folyamán feléjük vezérel. Érdemes és tanulságos egy kicsit elidőzni a Karova tejbárban, amely, noha Burgess nem adja meg pontosan, hogy mikori jövőről fantáziál regényében, ötven év után is tökéletesen illeszkedik a 21. század olvasójának rémképei

¹⁷ Uo. 272.

¹⁸ Anthony Burgess: *You've Had Your Time*. William Heinemann Ltd. 1990, 26.

¹⁹ Mark. R. Hillegas: *The Future as Nightmare – H. G. Wells and the Anti-Utopians*. Oxford University Press, New York, 1967, 149.

²⁰ Earl G. Ingersoll and Mary C. Ingersoll (Ed.): *Conversations With Anthony Burgess*. University Press of Mississippi, 2008, 7. Burgess Leningrádi kirándulásán (ahol szintén egymással harcoló tinédzserbandákba botlott) találta ki, hogy nem a hamar elavuló angolszász szleng lesz hőseinek beszédstílus, hanem orosz szavakkal vegyíti az angol proletárdialektust. Szimata nem csapta be: az általa teremtett világ máig is újszerű az olvasók számára. Voltak azonban érdekes reakciók is, mert Angliában bizonyos körökben használni is kezdték a Burgess által teremtett nyelvet.

²¹ Anthony Burgess: *You've Had Your Time*. William Heinemann Ltd. 1990, 38.

közé. A Karova „egy tej-plusz mészto volt, és talán, ó testvéreim, el is felejtettétek már hogy milyenek voltak ezek a mésztok, a dolgok oly szkóro változnak mostanában, mindenki gyorsan felejt, az újságokat meg alig olvassák.”²² Nos, amit itt árultak az tej volt, meg még valami más. Arra nem volt engedélyük, hogy alkoholt áruljanak, de az ellen sem volt még törvény, hogy az új véscsek²³ közül tegyenek valamit a jó öreg molokóba, úgyhogy pittyelhetted vellocettel, synthemesccel, drenchrommal vagy egy-két más véscsel, amitől negyed órán át szép horrorsón csodálhattad a Bógot És Az Ő Minden Angyalát a Szentekkel a bal cipődön, miközben fények villódtak keresztül a mozgodon. De pittyelhetél és a tejbent is – ahogy mondani szoktuk – ami úgy kifente az embert, hogy nyolctól egyig is állta a sarat, ezt pittyeltük mi is azon az estén, amikor a történet elkezdődött”.²⁴

Olyan angolszász jövőről van tehát szó, amelyben szintetikus kábítószerrel feltöltekett ifjú huligánok ássák alá a közrendet éjszakáról éjszakára, a kormányzat pedig – gondoljunk Orwell intelmeire a figyelmetlen és öntelt liberális vagy baloldali hatalomról²⁵ – tehetetlennek mutatkozik az irracionális rombolás láttán, jószerivel csak a helyszínelésre és a felderített bűnesetek elkövetőinek embertelenül „példás” megbüntetésére futja a karhatalom erejéből. Burgess naturalisztikusan ábrázolja a fiatalok sötétedés utáni elfoglaltságait, a könyv első 20-25 oldalán láttatja – az általa kidolgozott műnyelv segítségével rendkívüli atmoszférát teremtve, hogy a tejbárt elhagyva mihez kezd a kis csapat. Ez az erőszak-orgia igen fontos része a regénynek, a gaztettek színhelyei megmutatják, hogy a jövő polgári módon élni kívánó emberének nem nyújt már biztonságot sem a magánlakás, sem az utca, sem a közösségi terek bármelyike. „Ez egy bűdös világ, mert megengedi a fiataloknak, hogy azt tegyék az öregekkel, amit ti tesztek, és nincs törvény, nincs rend, nincs semmi. [...] Miféle világ ez egyáltalán? Ember van a Holdon és emberek köröznak a Föld körül mint a muslicák a lámpa körül, és senki sem figyel a földi törvényre, rendre, semmire”²⁶ – panasolja egy alkoholista, miközben összeverése közben szusszanásnyi szünetet tart a kis csapat.

Vezérüket a drúgok egy betörés során rendőrkézre juttatják, minek következtében az utca királyát az őrszoba, majd a 14 éves börtönbüntetés várja. Elítéltként Alexnek egy teljesen másfajta rendhez kell hozzászoknia, mely ugyanolyan kegyetlenül megtorolja az eltéréseket, mint ahogyan korábban ő uralta mások világát. A börtönben a heteronómia gépiessége uralkodik, csak az engedelmisség önfeladásába lehet menekülni a testi fenyítés elől. Az a tény, hogy Alex átkerülhet a harmadik szerepkörbe és az elmeógyógyintézet páciensévé válhat, nemcsak a mindennapi életet szervező és irányító politikum, de a hagyományos büntető rendszer csődjét hivatott jelezni. Alex – mint a visszaeső bűnözők általában – ugyanis immunis a börtön brutalitására, kontrolljára. A börtön nem változtatja meg, itt egyszerűen tárolják egy ideig, mint problémagócot, aki a társadalomba visszakerülve ott folytatja a rombolást, ahol abbahagyta.

²² Az érdeklődés hiánya mutatja, hogy a felejtés, a jelenbe ragadtság alapvető sajátossága a magára hagyott, vezető nélkül sodródó populációnak, amely már leginkább nyájra hasonlít.

²³ Elég pontos jóslat: a tesze-tosza politikusgárda éppen napjainkban próbál tenni valamit a „designer” drogok ellen, de a bürokraták ólomlábakon járnak, így a fűrge vegyészeket aligha fogják sarokba szorítani.

²⁴ Anthony Burgess: *A Clockwork Orange*. Penguin Books, London, 1994, 5.

²⁵ Orwell sokat bírálta Anglia mindenkori értelmiségét, beleértve a közülük törvényszerűen kikertülő politikusgárdát a társadalmi problémák iránti érzéketlensége – avagy földtől elrugaszkodása miatt. A liberális és baloldali értelmiség – melynek tipikus, Orwell által támadott célpontja H. G. Wells – elméjét a valóság elől gondosan bepólyálja a haladás, a modernség jóleső ábrándképeibe, grandiózus terveibe. Orwell szerint a második világháború alatt emiatt ocsúdtak később a Hitler által képviselt fenyegetettség felismerése kapcsán. Ugyanez a kényelmes, realitásoktól való elrugaszkodottság, a politikusi életmód jól fizetett, papírízű világa köszön vissza Burgess regényében is: a társadalom erodálódására már nem tudnak válaszolni a legfelsőbb szinteken, mert a temérdek találkozó, konferencia, „ügyintézés” és szerepelgetés közben nem marad idő a választók képviselőit, a mindennapok átélésére, a valósághoz való leereszkedésre.

²⁶ Anthony Burgess: *A Clockwork Orange*. Penguin Books, London, 1994, 15.

Két évet kell várnia, mire rámosolyog a szerencse: öt jelölik ki az úgynevezett Ludovico-eljárás kísérleti alanyának, mert a börtönben ismét embert öl. Maga a belügyminiszter kíván példát mutatni a világnak Alex megjavításával. „A kormányzat nem elégedhet meg többé a divatjamúlt büntetési teóriákkal. Zsúfold össze a bűnözőket, és nézd, mi történik. Ez csak a bűnözés koncentrációja, bűn a bűnhődés közepén. Hamarosan szükségünk lehet minden börtönfőhelyre a politikai bűnözők számára”.²⁷ Ebből látható az unalomig ismert cseberből vederbe effektus: a demokrácia illúzióját megvalósítani képtelen kormányzat a demokratikus keretek között szervezkedő ellenzékét antidemokratikusan börtönbe készül kényszeríteni. Az élehetlenné váló zárt rendszer önmaga ellentétébe fordul át, dacára a kényelmi, technológiai áldásoknak, reformoknak, programoknak és egyéb biztonsági szelep-szerű leleményeknek, melyeket a jóléti társadalom alkalmaz a jó közérzet biztosítása érdekében.

A Ludovico-eljárás egy a szervezetbe juttatott szérum és az averzív kondicionálás egyvelege, melyet erőszakos cselekményeket tartalmazó filmekre építve alkalmaznak. A kezelések sorozata képtelenné teszi az alanyt az erőszak elkövetésére, azaz jóvá, gyógyulttá teszi. Az ember eme átprogramozása automatikus, nem választáson alapuló „jószágot” produkál, nem az autonóm döntésen van tehát a hangsúly, hanem az erőszak okozta kellemetlen érzés elkerülésén. Alex ezt egyrészt nem fogja fel, másrészt bármit kész megtenni, hogy a túlterhelt börtönből, a mocskos és perverz raboktól, valamint a tőlük kizárólag az egyenruha miatt megkülönböztethető örvől megszabaduljon, hogy újra „szabad málcsik” lehessen. Két héten át nyomják bele az injekciókat, nézetik vele az „ultra-erőszakot”, és melléktermékként a klasszikus zene ellen is kondicionálják, mert véletlenül kedvenc zeneszerzője, Beethoven műveit alkalmazzák a borzalmak aláfestő zenéjeként. Ezáltal megfosztják mindkét szenvedélyétől, a sikeres kezelés után pedig szélnek eresztik, menjen, ahová akar.

Alex eddig a pontig többé-kevésbé a maga ura volt, és szentül hitte, hogy ebből a helyzetből is kizuhadhatja, kitrúkközheti magát, színelve a sikeres gyógykezelést, de a Ludovico eljárás valóban hat, így értetlenül áll a tény előtt, hogy a kondicionálás legyőzte őt. Úgy érzi, mintha elátkozták, vagy elvarázsozták volna, mert „személyiségének egy bizonyos részét leszabályozták pusztán inger-válasz tevékenységre, valamiféle egysejtű-ethoszra. Ez a merev és egyszerű erkölcsi struktúra képtelenné teszi Alexet arra, hogy kezelje a társadalmi élet változatosságát és összetettségét”.²⁸ E folyamat eredményeként egy bárki által leüthető paraszt lesz a sakktáblán, egy szellem, aki nem rendelkezik a teste felett. A doktorok mintapolgárt faragtak belőle „kívülről aranyos, tiszta és elbűvölő, belülről azonban valamiféle Istennek, vagy Descartes gonosz szellemének, vagy a kettő mindenütt jelenlévő pótlékának, a tudománynak és az államnak a felhúzó játéka lesz”,²⁹ egy csak a jóra képes kis gép.³⁰ Létrejön tehát a félmunka, az állam „megjavítja” az okozatot, miközben az ok érintetlen marad, így elsiklik afelett, hogy Alex viselkedése, gyilkos hajlamai nem öncélúak, nem a semmiből érkező parttalan pszichopátia megnyilatkozási formái, hanem reakciók a társadalmi környezetre, az állam kezéből kicsúszó gyeplőre, az anómiára.

Tökéletes állampolgárként arra is képtelen, hogy önvédelemből alkalmazzon erőszakot, így Alex az érdekérvényesítés minimumától is elesik, egykori áldozatai, a meggyötört, idős emberek hamar felismerik és bosszút állnak rajta, menedéket pedig csak az általa egykor összevert írónál talál, aki nem ismeri fel, mert annak idején maszkot viseltek barátaival. Ebben a gondoskodásban sincs számára sok köszönet, mert a kormány elleni politikai kampányhoz kívánják felhasználni, vagyis a

²⁷ Uo. 73.

²⁸ Pat J. Gehrke: *Deviant Subjects in Foucault and A Clockwork Orange: Congruent Critiques of Criminological Constructions of Subjectivity*. Critical Studies in Media Communication. 18/3 2001, 278.

²⁹ Uo. 273.

³⁰ Anthony Burgess: *A Clockwork Orange*. Penguin Books, London. 1994, 122.

hatalom által hasznavehetetlenné tett fiatalembert állapota hasznossá teszi a politikai harcban. Ezt felismerve öngyilkosságot kísérel meg, és a kómából visszatérve észreveszi, hogy a kórházban dekondicionálták, így ismét képes lehet régi kedvenceivel, az erőszakkal és a klasszikus zenével foglalkozni. De arra is rá kell ébrednie, hogy már nem élhet úgy mint azelőtt: elfáradt, hiszen négyféle szerepkörben kellett helyt állnia. Bandavezérből börtönlakó, majd az elmegyógyintézet ápolója, végül pedig a büntengerbe visszadobott esélytelen állampolgár, aki nem mellesleg a tudomány legújabb, selejtes terméke, majd e szerepköréből is kiesett, mint kiégett gonosztevő.

A regény végén nincs happy end, Alex meggyőződése szerint a társadalom az ő romboló tevékenysége nélkül is tovább erodálódik,³¹ mintegy az anómiamegmaradás törvényének szellemében. Amíg az előző évtizedek híres, Zamjatin, Huxley, Orwell vagy Bradbury által írt antiutópiáiban legalább felcsillan a remény a változásra (mindenütt van egy jobbítani akaró főhős, még ha legtöbbször el is bukik), addig a *Clockwork Orange* minden esélyt megtagad a társadalom helyzetének jobbira fordulásától.³² A tudomány, a technológia és a demokrácia legsötétebb oldala által alkotott amalgám e burgessi víziója egy élehetetlen világba torkollik, melyből az ember vadállat módjára igyekszik kitörni, esélytelenül.

De miként illeszthető be a 21. századi korszellembé a *Clockwork Orange* tapasztalata? Burgess a regény témájáról így nyilatkozik: „a központi téma olyasmi, ami számomra egyébként nagyon fontos. A szabad akarat eszméje. Ez nem holmi félig átsült egzisztencializmus, hanem egy régi katolikus téma. A választás, a választás az egyetlen, ami számít, a jót kikényszeríteni pedig gonosz dolog, gonoszat *cselekedni* jobb, mint kicsikarni a jót”.³³ A választás pedig gyakran a rosszra irányul, főként újszerű környezetben.

A második világháború után gyökeresen új korszak köszöntött a világra, így a töpörödő Brit Monarchiára is. A helykeresés, a feszengés rányomta bélyegét az új generáció életmódjára, legalábbis Burgess szerint, aki úgy vélte, a feltűnősködő, idősebbeket elborzasztó viselkedésű fiatalok „a korszellem megtestesülései voltak, ahogy kifejezni látszottak a brutális csalódást Anglia háború utáni világhatalmi hanyatlása kapcsán, és – ha mással nem is, de ruházatukkal – az Edward-kori expanziót idézték”.³⁴

Stanley Cohen 1972-ben megjelent, *Folk Devils and Moral Panics* című könyvében ugyanerről a szituációról így ír: „A háborút követően Angliában ismételten fellépő morális pánikfajták közül kiemelkedő szerepet töltenek be azok, amelyek a deviáns vagy bűnöző magatartást tanúsító fiatalság (leginkább munkásosztálybeliek, de újabban a középosztályból és a diákságból is csatlakoznak körükbe) kultúrájával hozhatók összefüggésbe”.³⁵

A 60-as évek Angliájában számos csoportosulás vált bizonyos szempontból emblematikussá vagy egyenesen közellenséggé, antikarakterré: ott volt a Hell's Angels, a skinheadek, a hippik, de leginkább a modok és a rockerek váltak egyfajta időtlen kulúrfenoméné, ezen időszak olyan mérföldkövévé, mint a Beatles vagy a nagy vonatrablás.³⁶ Róluk szólt,

³¹ Uo. 148.

³² Robert O. Evans: *Nadsat: The Argot and Its Implications in Anthony Burgess' "A Clockwork Orange"*. Journal of Modern Literature, 1/3, 1971, 408.

³³ Earl G. Ingersoll and Mary C. Ingersoll: *Conversations With Anthony Burgess*. University Press of Mississippi, 2008, 8.

³⁴ Anthony Burgess: *You've Had Your Time*. William Heinemann Ltd. 1990, 26.

³⁵ Stanley Cohen: *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. Routledge, 2011, 1.

³⁶ Uo. 3.

cikkezett fortyogva a média, bár e fél évszázados felháborodás lenyomata ma inkább bájos: felborogatott nyugagyak, zajos motorbiciklik, őrizetbe vett „bördzsekisek” – valaki még a levegőbe is lő egy startpisztollyal – joggal bosszús tehát a polgár. Egy 1964-es, tipikusnak mondható újságcikk szerint „négy éve törjük magunkat, hogy alkalmazkodjunk a tinédzserekhez. Alázatosan elfogadjuk, hogy a rádióban és a televízióban az ő zenéjük az egyeduralkodó. Hogy boltjainkban az ő hóbortjaik diktálják a divatot ... türelmesen elnéztük nekik a legnagyobb túlkapasokat is az atombomba ellenes meneteiken ... kényszeredetten mosolyogtunk, ha szétverték mozijainkat a rock and roll filmjeik alatt ... De amikor elkezdtek idős hölgyeket molesztálni az utcán [...]”.³⁷ Mások szerint e jelenségek tükröt tartanak a társadalom elé, és a vallás erodálódására, az életcélok hiányára, a jóléti állam általi elkényeztetettségre mutatnak rá. „Valami rohad az angol államban, s a clactoni huliganizmus ennek csak az egyik megnyilvánulása” – írta a *Tribune* 1964. április 10-én.³⁸

Tény, hogy az 50-es évek gazdasági fellendülése számottevő vásárlóerővé tette a fiatal felnőtteket és a tizenéveseket, az első olyan munkásgenerációt, amely megtehetette, hogy a neki tetsző árucikkeket szinte azonnal megszerezze magának. Beköszöntött a jólét, melynek legfürgébb képviselői a fiatalok voltak, és ez meg is látszott rajtuk: másként öltözködtek, másfajta célokat, másfajta életfelfogást követtek. Amiért apáik, nagyapáik egy életen át dolgoztak, az immár fiatalon az övék lehetett. E fiatalok többsége az Angliában 1944-től a hetvenes évek elejéig működő úgynevezett secondary modern school-okba járt középiskolába, egyfajta általános ismereteket nyújtó „oktatási elfekvőbe” azok számára, akik felsőfokú tanulmányokba fogni nem akartak. Így az oktatás sem a motiváltság, a társadalmi mobilitás előmozdítása irányába terelte őket – amivel ők is tisztában voltak. Igyekeztek minél gyorsabban kikerülni az iskolapadból, majd munkát vállalni – mindegy milyen, mert úgyis elfogadhatóan megfizetik – így a napi nyolc órányi unalom, vagy ha úgy tetszik átok letudása után övék a fizetés, és a kiépülőben lévő fogyasztói társadalom.³⁹

Megszületett tehát az unott, alacsony státusú, de klasszikus értelemben mégsem szegény fiatalember prototípusa, aki, hogy elfoglalja magát, igyekszik a maximumot kihozni az őt körülvevő ipari társadalom lehetőségeiből. De tapasztalniuk kell, hogy mozgásterük meg sem közelíti a középosztály által birtokba vehető tevékenységeket. „Ha bárki megkérdez egy fiút vagy lányt az utcasarkon, a tengerparton, a hamburgeresnél, a játékteremben, a mólón, a diszkóban, hogy mihez akar kezdeni, a válasz az lesz 'semmit'. És ezt értjük is így, szó szerint”.⁴⁰ Ebből az állapotból jelentett szándékos kitörést az ifjúsági mozgalmak sajátos szubkultúrájának kialakulása. Az élet számos területén markáns elkülönülés indult meg – nem is annyira az idősebb generációk, a „felnöttek”, inkább a körülöttük lévő sivárság ellen: kezdetben a teddy boyok keltettek feltűnést maguk készítése vagy átalakított ruháikban, nyers modorukkal érzékeltetve, hogy mennyire elégük van a konvenciókból. E stílus erőltettségét gyorsan felváltotta a modok (vagyis modernisták, mindig a legújabb nemzetközi divattrendek szerint öltözők) elegáns, kényelmes, kevésbé mesterkélts világa. Mellettük szárba szökken a rocker generáció is, ami a modokra nézve bizonyos értelemben tragédia volt: jól fészülten, a hagyományos életstratégiákat közönyösen megvetve uralták a terepet, és ők voltak „a fiatalok” így rossz fényt vetettek rájuk a hosszú hajú, szegeccses bőrkabátos, nyers modorú, szintén fiatal vetélytársak. E két markánsan elkülönülő csoport sokszor fizikai erőszakba torkolló rivalizálására figyelt fel Burgess, majd kultikussá vált regényében a végletekig eltúlozta annak a lehetőségét, hogy miként festene egy őket megfékezni képtelen társadalom.

³⁷ Uo. 59.

³⁸ Uo. 62.

³⁹ Uo. 206.

⁴⁰ Uo. 207.

Céltalanság, fiatalság, frusztráció és új társadalmi-gazdasági környezet: e négyesfogat még egy hosszú konjunktúra időszakában is veszélyes gyúelegg, de az utóbbi évek gazdasági lejtmenete, valamint a végletes profitmaximalizálás folytán kialakult, egyre növekvő multikulturális migráció olyan katalizátor, amelynek hatására sokfelé várható robbanások. A választási lehetőségek az egyéni életvezetés terén, melyek Burgesst annyira aggasztották, az 1960-as évekhez képest mára vészesen leszűkültek. A demokratikus piactársadalom „jó” választásai – végletesen sematizálva, az együttélés mikéntjére koncentrálna – többnyire a becsületes (bér)munkára irányulnak, míg a „rosszat” a másoknak ártó parazita magatartásban, a többség életmódjának erőszakosságban, mások eltiprásában megnyilvánuló elvetésében található meg. Ha egy társadalom képes felkínálni a „jót” (békés, tervezhető, produktív életet, biztonságot, stb.), az egyéneken áll, hogy ezt választja-e. De mi történik akkor, ha az előbb felvázolt „jó” hiánycikké válik? Noha a munka világa folyamatosan átalakulóban van,⁴¹ és a globalizáció működése is ősi tényező a nemzetgazdaságok számára,⁴² az utóbbi évtizedek multinacionális outsourcing trendjei minden eddigi megpróbáltatásnál nagyobb terhet raknak a bérmunkára kényszerülő emberek százmillióira.

A mai fiataloknak az 1960-70-es évek sokakat dühítő nyugati konformizmusa akár mennyországnak is tűnhet. Ami ellen az előző generációk agresszív huligánként, hippiként, később pedig megszámlálhatatlan „alternatív” formában lázadtak, az megvárta őket: ha belefáradtak a lázadásba, visszamehettek dolgozni, hiszen tartós konjunktúra vette őket körül. A mai fiataloknak az efféle „kitombolom magam, aztán jó útra térek” világ már csak történelem. Kapcsolati tőke nélkül az a Saul Bellow *Herzogja* számára 1964-ben még gyűlöletes, undorítóan kényelmes tömegemberi lét,⁴³ melyért ma sokan adnák oda a fél karjukat is, szinte kivitelezhetetlen exkluzivitássá magasztosult. Ha a tőzsde tüszent egyet, gyáróriások röppennek kontinensekkel arrébb, olesőbb munkaerőt, kedvezőbb adózási feltételeket keresve, 21. századi, proletárokat hagyva maguk mögött.

Európai és amerikai tízmilliók érzik, tudják, hogy jelenlegi munkahelyük bármikor megszűnhet, vagy – ha ez már megtörtént –, hogy immár feleslegesek, szaktudásukra nincs és a közeljövőben nem is lesz már szükség abban a globalizált világgazdaságban, melyben az olcsó, leginkább ázsiai munkaerőért mindig átugorják, kikerülik őket, így hazájuk civilizáltsága, a hajdan kivívott magasabb életszínvonal most átokként hullik vissza rájuk.⁴⁴ Ahogy Oswald Spengler fogalmaz az 1930-as évek elején: „a fehér munkásnak a megszokott luxus lesz a végzete a kulival szemben”.⁴⁵ Spengler kitűnő érzékkel megjósolja, hogy a japánok harminc éven belül technikai virtuózzá válnak, hogy a Távol-Kelet iparosodása, a technológia lemásolása, átvétele visszavág a Nyugatnak, mert alacsony bérekkel, igénytelenebb munkásokkal halálos versenybe kényszeríti az elkényelmesedett, elidegenedett és kiábrándult nyugati világot.

⁴¹ „A gépek, mondom, ördög művei: / Szánktól ragadják a kenyeret el.” állítja már a Madách által megszólaltatott munkás is *Az ember tragédiájában*, 1860-ban. Madách Imre: *Az ember tragédiája*. Akkord Kiadó, 2002, 128.

⁴² Marx *A hegeli jogfilozófia kritikájához* című munkájában (később a *Grundrisse* és a *Tőke* lapjain még bővebben szól erről) bemutatja a 19. századi angol típusú globalizációt. A civilizált nemzetek – állapítja meg – függővé váltak egymástól. „A pénzzel minden érintkezési forma és maga az érintkezés is az egyének számára véletlenként tételeződik”, immár nem mint egyének érintkeznek, hanem mint meghatározott feltételekkel bíró birtokosok, magántulajdonosok illetve munkavégzők. A gazdasági kényszer tartja mozgásban a társadalmat, mindent áthat a konkurenciaharc, ami elidegenedett, kizsákmányolt munkástömegeket ill. elidegenedett tőkéseket produkál, a politikai szabadságjogok és a törvény előtti egyenlőség dacára. Karl Marx: *A hegeli jogfilozófia kritikájához*. In *Marx - Engels művei 1.* kötet, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1957, 70.

⁴³ „Tudod te mi az a tömegember, Himmelstein? [...] Tömegember. Egy a sok közül. Csordalélek. Mindenkit méretre vágna”. Saul Bellow: *Herzog*. Penguin Books, 2003, 94.

⁴⁴ Ron Hira and Anil Hira: *Outsourcing America: what's behind our national crisis and how we can reclaim American jobs*. American Management Association. 2005, 130.

⁴⁵ Oswald Spengler: *Man and Technics*. Alfred A. Knopf Inc., 1932. 39, 51.

Burgess szerint a 60-as évek Alex modelljéül szolgáló fiataljai rivalizálásképpen fordultak egymás ellen és az agresszió felé, míg szüleik, nagyszüleik korosztálya értetlenül meresztette a szemét tetteiken. Az a konformizmus azonban, amire Herzog intellektuális kritikája vonatkozott Amerikában, az angol fiatalok kitörési kísérletei pedig Európában, csupán egyszerű kellemetlenség, egy sivár de kényelmes életmód, avagy sors elutasítása volt a 21. század többdimenziós problémagóciával szemben. Már nem az unalom és a konvenciók az ellenség, hanem éppen a kényelem hiánya: az a természeti állapot-szerű élmény, melybe a fejlett társadalmak karrierlehetőségeihez szokott civilizált ember – legyen bár funkcionális analfabéta vagy doktori cím birtokosa – egyaránt beleeshet, ha hirtelen munka és perspektívák nélkül találja magát. Mellette a hozzá hasonló, szerencsés társai élnek tovább a kívánatos, törvényszerű, „rendes” életet, ám rájuk is sor kerülhet bármikor. Sokak számára már az is öröm, ha a 21. században Marx elidegenedett munkásának körülményei között, gyarmatosított, lenézett, félholtra túlóráztatott „humánerőforrásként” robotolhatnak – például Magyarországon – az amerikai munkás⁴⁶ helyett, de bérének tizedéért.

Ma a nagyvárosokban ténfergő, családalapításra, jövőkép kialakítására képtelen fiataloknak másfajta feszültség veszi el a józan esztét: energiával telve tekinteni a jövőtlenségbe, miközben elsuhan mellettük – legtermékenyebb éveik lehetőségeivel együtt – a jól fizetett politikusok megannyi, bumfordian életidegen, s ezért gyorsan hajótörést szenvedő „reformja”, „programja”, „stratégiája”, „mostmárcsakeztazévetkellkibírni”-ja. És ez csakugyan felettebb dühítő. A gazdasági népvándorlás következtében létrejött rasszkeveredéssel, civilizációs összeférhetlenséggel fűszerezve a helyzet dramaturgiája egyenesen művészi magaslatokba emelhető, főként fiatal, gazdasági válságok, tudományos technikákkal operáló népbuítók által kidolgozott ostoba kultúrpari trendek és politikai bolondériák (pl. „másságkultusz”) által érésében meggátolt személyiségeknél. Mert ahogyan azt Alex állítja a regény végén, „a fiatalság csak olyan, mint valamiféle állati lét. Nem, nem csak mint az állati lét, sokkal inkább hasonlít azokra a málenkij játékokra amit az utcai árusoknál vígyelhet az ember, olyanok mint a kis bádogcsilavekok. Egy rugó van a belsejükben, egy felhúzókar meg a hátukon, amit ha megtekernek, grr, grr, grr, majd elengedik, úgy igyol mintha sétálna, ó testvéreim. De csak egyenesen tud igyolni és beleütközik a dolgokba, bang, bang, és nem tud segíteni magán. A fiatalság is olyan, mintha egy volnál ezek közül a málenkij gépek közül”.⁴⁷ Márpedig megfelelő perspektívák nélkül e málenkij gépek gölem módjára pusztítani kezdenek – ahogyan ezt Párizsban, Londonban, Athénban (és góckörzetükben) már láttuk, de kitétek magukért gépkarabélyaikkal az arab tavasz „spontán” folyamataiban is.

Perspektíva az utóbbi évszázadokban volt elég: kezdetnek ott volt a vidéki életformák szétzúzása, az egykor földművelésből élők városokba terelése (ezáltal a városok amorffá, élehetlenné hízása), bérmunkássá tétele. E kényszer-kaland folyamatos elfoglaltságot, apáról fiúra szálló felemelkedést vagy lejtmenetet, célt (vagy valami elkerülésének vágyát) jelentette a 18. századtól kezdve. Az ember megszokta a kapitalizmust, olyannyira, hogy már élni sem tud nélküle, sőt, még a kommunizmusból is kapitalizmust faragott. Marx és Engels figyelmeztetése már régen elenyészett arról, hogy a burzsoázia „minden nemzetet rákényszerít, hogy hacsak nem akarnak tönkremenni, elsajátítsák a burzsoázia termelési módját; rákényszeríti őket, hogy meghonosítsák maguknál az úgynevezett civilizációt, azaz váljanak burzsoává. Egyszóval: a burzsoázia a saját képmására formált világot teremt magának”.⁴⁸ A valóságban bérmunka és tőke a második világháború utáni időszakból a 20. század végéig egészen jól megfér egymással (az elidegenülés, a konformizmus, a kultúrpar, a kialakult

⁴⁶ Aki persze ez esetben munkanélküli, vagy ahogy újbeszélül mondják: álláskereső.

⁴⁷ Anthony Burgess: *A Clockwork Orange*. Penguin Books, London, 1994, 148.

⁴⁸ Karl Marx-Friedrich Engels: A kommunista párt kiáltványa. In *Marx-Engels művei 4. kötet*. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1959, 445.

konzumidiotizmus kártékony hatásai ellenére is). Ez az időszak képes volt hatékonyan életben tartani az „amerikai álmot”, és engedte kitereljesedni világszerte a jóléti államokat is, egyfajta sokat kritizált, de mégis közös munkálkodás révén, de a hidegháború elmúltával akadozni kezdett a gépezet. Ekkortól a legtöbb volt szovjet provincia nyomokban szociáldemokrata vívmányokat is tartalmazó rendszerei minimalizált működésre váltottak, és az ezredfordulóra kezdtek meginni a nyugati bezzegállamok és az USA is, hogy 2008-ra gennyes kelésektől borítottan szomorkodjanak egykori nagyságuk felett. A munkalehetőség, melynek bősége idegen kultúrájú bevándorlók letelepedését is lehetővé, sőt kívánatosá tette számos fejlett ipari országban, kezdett hiánycikké válni, miáltal a problémák egyre többeknek szűrtak szemet.

A hatvanas évek modjai és rockerei nem verték szét a demokráciát, és az állam sem döngölte őket földbe tudományos technikákkal és kotyvalékokkal. Egyéni karakterük, szlengjük elkopott: mára nagypapák, akik bosszúsán ingatják a fejüket, ha azt látják a tévében, hogy a sokszínű, Benetton-reklámra emlékeztető hordák hol itt-hol ott bukkannak fel, Alex, Pete, Georgy és Dim pszichopata hozzáállásával nekilátva a rablás, rombolás, gyújtogatás, nemi erőszak és gyilkosság tetszőleges sorrendben történő kivitelezésének. Természetesen a fiatalok bűnözés a spontán, monstre romboláshullámokon kívül is bőven „buzog”. A napi hírek elengedhetetlen kelléke a „youth crime”, a „fiatalemberbűnözés” páratlan, már-már művészi brutalitásának ecsetelése a médiában. A politikum magyarázgatja a történeteket néhány napig, de a problémát nyíltan boncolgatni tilos.⁴⁹ Jó pénzért néhány, a problémát csak közvetve ismerő entellektüel mindig összedob valami „stratégiát”, ami a napi gondok trágyájával borítva egyre mélyebbre kerül, elfeledésre ítélve (ami a legtöbb esetben nem is kár).

A tengés-lengés, a céltalanság a jelek szerint veszélyesebb akkor, ha a munka kerüli el az embert, mintha az ember kerüli el a munkát, mert a következmény olyan túlfeszültség, amelyet jellemzően erőszakkal reagálnak le azok, akiknek más lehetőségük nem maradt. Természetesen a világgazdaság öngyilkos folyamatainak, a nyugati kultúrkör erkölcsi szétmállasztásának és más kultúrákkal való szándékos keresztezésének tényleges megzabolázása – egyelőre – utolsó utáni ötletként sem kerül elő.

Demokráciát – erre mindig a válságok idején jönnek rá a rendszerurak – konjunktúrára érdemes építeni, ennek elmúltával rendkívül drága és bosszantó e rendszert életben tartani, ezért, ahogy a jó kertész is teszi, szükség esetén vissza kell vágni az elburjánzott hajtásokat, kerül amibe kerül. De az ilyen ollócsattogtatás során a lázongók semlegesítésekor Skinner gyógyszerkóktéljaival aligha kell számolni, mert a Ludovico-eljárásnál jóval fejlettebb mechanizmusok szedálják le, távolítják el ideig-óráig a kritikai attitűdtől az elégedetlenkedőket. A média túlburjánzása az averzív kondicionálást a népesség legnagyobb részén megbízhatóan elvégzi és szinten is tartja a napi természeti-gazdasági katasztrófák, vérfürdők láttatásának audiovizuális dózisaival, s e technika rezsije jóval olcsóbb, mint az Alex-félék egyenkénti kezelése. Ugyanez a média gondoskodik is riadt híveiről: az ostoba (főként zenei⁵⁰) tinicsatornák, valóságshow-k és az értelem egyéb ostromlói puha

⁴⁹ David Starkey történész a BBC élő műsorában tett erre egy kísérletet: le is rasszisztázták azonnal. Starkey szerint ugyanis a 2011-es londoni lázongás nem a világgazdasági trendek, hanem a jamaicai fekete „jafrikan” gangstakultúra fehér brit proletariátust is magába olvasztó, oktatásellenes, maszkulin vadságával magyarázható. Részben igaza van, főként amikor bizonyítja, hogy egy letarolt környéken egyetlen üzletben nem tettek kárt: egy könyvesboltban. Ugyanakkor azzal is illene foglalkoznia, hogy miért nem maradnak e derék fiatalok „Jafriában”. A *Clockwork Orange* lapjain fehér angolok terrorizálnak fehér angolokat, míg 2011-ben ez már lehetetlen vállalkozás volna a kor Alexeitől. <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/8711621/UK-riots-Its-not-about-criminality-and-cuts-its-about-culture...-and-this-is-only-the-beginning.html>

⁵⁰ Aldous Huxley már a 20-as években figyelmeztetett a modern nyugati mindennapokban általánossá váló primitívségre és durvaságra, mely jórészt a zenén keresztül fejti ki hatását. *Popular Music* (1925) című esszéjében például a könnyűzene szándékosan ostoba szerkezetére hívja fel a figyelmet: „És ami a valcerral történt, az ment végbe a populáris zenében is. Ami ártatlan volt, az most provokatív; ami kristálytisza volt az most zavaros; ami elegáns volt, az most célzottan faragatlan. Hasonlítsuk össze a *Koldusopera* zenéjét egy mai revüével. Annyira elütnek egymástól, mint két, az Édenkertet és Gomorrhát ábrázoló műalkotás. Az egyik a bűnbeesés előtti légies frissesség, míg a másik

retardáltságba igyekeznek süppedezni minél több – eredendően rendkívül kritikus – fiatal. Az esetleges renitensek másik része illegális (a „haladó” elmék szerint fáradhatatlanul legalizálásra szánt) drogokkal igen hatékonyan hatástalanítja önmagát. Fellelhető még az arzenálban az államvallássá tett politikai korrektség,⁵¹ a „sértő” szavak, kifejezések, gondolatok orwelli likvidálása (ez a kritikai gondolkodásra mért talán legnagyobb övön aluli ütés), ami újabb csoport elégedetlenkedőt képes blokkolni. Ám tartósan – legyen ez mondjuk a jelenlegi évtized – a fenti arzenál alighanem nagyjából annyira fêkezi meg a növekvő feszültséget, mint Kosztolányi rossz orvosának trombitája a lázat.

Felhasznált irodalom:

- ✚ Saul Bellow: *Herzog*. Pingvin Books, 2003.
- ✚ Anthony Burgess: *A Clockwork Orange*. Penguin Books, London, 1994.
- ✚ Anthony Burgess: *You've Had Your Time*. William Heinemann Ltd. 1990.
- ✚ Anthony Burgess: *1985*. Hutchinson & Co. Ltd, London, 1978.
- ✚ Stanley Cohen: *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. Routledge, 2011.
- ✚ Robert O. Evans: *Nadsat: The Argot and Its Implications in Anthony Burgess' "A Clockwork Orange"*. *Journal of Modern Literature*, 1/3, 1971. 406-410.
- ✚ Pat J. Gehrke: *Deviant Subjects in Foucault and A Clockwork Orange: Congruent Critiques of Criminological Constructions of Subjectivity*. *Critical Studies in Media Communication*. 18/3, 2001, 270–284.
- ✚ Mark. R. Hillegas: *The Future as Nightmare – H. G. Wells and the Anti-Utopians*. Oxford University Press, New York, 1967.
- ✚ Ron Hira and Anil Hira: *Outsourcing America: what's behind our national crisis and how we can reclaim American jobs*. American Management Association. 2005.
- ✚ Aldous Huxley: *Popular Music*. In *Rotunda – A Selection from the Works of Aldous Huxley*, Chatto & Windus, London, 1932.
- ✚ Earl G. Ingersoll and Mary C. Ingersoll: *Conversations With Anthony Burgess*. University Press of Missisipi, 2008.
- ✚ Ken Kelley: *Conversations With Ray Bradbury*. University Press of Missisipy, 2004.
- ✚ William Leiss: *Ideology and Science*. *Social Studies of Science*, 5/2, 1975, 193-201.
- ✚ Madách Imre: *Az ember tragédiája*. Akkord Kiadó, 2002.
- ✚ Karl Marx-Friedrich Engels: *A kommunista párt kiáltványa*. In *Marx-Engels művei 4. kötet*. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1959.
- ✚ Karl Marx: *A hegeli jogfilozófia kritikájához*. In *Marx - Engels művei 1. kötet*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1957.
- ✚ David J. Rothman: *Behavior Modification in Total Institutions*. *The Hastings Center Report*, 5/1, 1975, 17-24.
- ✚ B. F. Skinner: *Freedom and the Control of Men*. In B. F. Skinner: *Freedom and the Control of Men*. In B. F. Skinner: *Cumulative Report*. Appleton-Century-Crofts, 1961, 3-18.
- ✚ B. F. Skinner: *Current trends in experimental psychology*. In B. F. Skinner: *Cumulative Report*. Appleton-Century-Crofts, 1961, 223-241.
- ✚ B. F. Skinner: *The Control of Human Behavior*. In B. F. Skinner: *Cumulative Report*. Appleton-Century-Crofts 1961, 18-23.
- ✚ Oswald Spengler: *Man and Technics*. Alfred A. Knopf Inc., 1932.
- ✚ David Starkey: *UK riots: It's not about criminality and cuts, it's about culture... and this is only the beginning*. <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/8711621/UK-riots-Its-not-about-criminality-and-cuts-its-about-culture...-and-this-is-only-the-beginning.html>

közönséges, dagályos, szándékosan barbár és lármás”. Aldous Huxley: *Popular Music*. In *Rotunda – A Selection from the Works of Aldous Huxley*, Chatto & Windus, London, 1932, 868. Ezt a vonalat képviseli Burgess is. Egy 1972-ben készült interjúban a következőképpen nyilatkozik a fiataloknak gyártott kultúráról és zenéről: „A fiataloknak szánt kultúra, főként a zene olyan kevés tudáson és tradícióon nyugszik, és gyakran erényem emeli a tudatlanságot”. John Cullinan: *Anthony Burgess, The Art of Fiction No. 48*. *The Paris Review*, Spring 1973. <http://www.theparisreview.org/interviews/3994/the-art-of-fiction-no-48-anthony-burgess>.

⁵¹ „[...] Még nyomasztóbb, hogy 43 évvel ezelőtt előre láttam a politikai korrektséget. [...] Míg egykor a többség zsarnokságáról írtam, ma kénytelen vagyok ezt kiegészíteni a kisebbségekével. Manapság mindkettő egyformán fenyeget, és irányítani akar. Mindkét csúrhének csak azt tudom mondani, legyen többségi vagy kisebbségi, hogy kopjon le. A pokolba mindenkivel, aki meg akarja mondani, hogy mit írjak.” Nyilatkozza igen korrekt módon Ray Bradbury. Ken Kelley: *Conversations With Ray Bradbury*. University Press of Missisipy, 2004, 160.

✚ Leslie Stevenson & David Haberman: *Ten Theories of Human Nature*. Oxford University Press, 1998.

ANTHONY BURGESS'S 'A CLOCKWORK ORANGE' IS HALF A CENTURY OLD

One of the preview notes on the homepage of the 2011 Canterbury Festival says: 'Volcano Theatre Company has something of a reputation for being a step ahead of the zeitgeist, but even so it seems uncannily perfect timing that they are performing Anthony Burgess' *A Clockwork Orange* after the wave of riots that swept through British cities this summer'. Whether is it really a perfect timing to perform the stage adaptation of a fifty year old novel after some weeks of the raging and killing riots of the young thugs, or quite the contrary, the author made a perfect prophesy? In Burgess' novel the shabby democracy takes her hat, leaves England, and gives place to a more pragmatism and brutal crisis management. However this novel was written in an era that looks as a golden age today – the growing phase of the welfare state – it displays a kind of democracy deficiency, that is rather typical of our “developed” age.

Kiss Endre :

Bonapartizmus-rekonstrukció
— A modern társadalom átvilágítása —

Marx az ötvenes évek elejére vált a *politikai filozófia* klasszikusává, egy olyan időszakban, amikor már búcsút mondott a filozófiának, majd a *Kiáltvány*ban már felszabadult hibriditással használja fel saját addigi két filozófiájának az eredményeit.

A politikai filozófiának két valódi alaptípusa van. Az *egyik* a helyes társadalomrendezkedés utópikus vagy valóságos szerkezeteiből indul ki és ez rendre a *demokrácia*-elmélet valamelyik változatában teljeseedik ki. A *másik* típus a *hatalom* jelenségéből indul ki, mint a „politikum” valóságos sajátosságából. Amíg a demokráciaelméletek a demokratikus hatalomgyakorlás rendszerét és intézményrendszerét dolgozzák ki (itt tehát a politikai végrehajtó hatalom demokratikus szabályoknak van alávetve), a hatalom-központú politikai elméletek a hatalom jelenségét írják le, és innen indulnak a helyes intézményrendszer megalkotása felé. *Lehet tehát a helyes demokrácia elveiből megindulni a hatalom társadalmiasítása felé, és lehet a hatalom fogalmából kiindulva létrehozni a helyes társadalmat.*

A politikai hatalom alapjelensége *társadalomontológiai* jelentőségű. Ez azt jelenti, hogy nem „csak” politikai természetű és különösen nem kötődik valamilyen kiválasztott módon Marx-hoz vagy a marxizmushoz. Mindamellet mind a „marxizmus”-t (ezt érintettük a *Kommunista Kiáltvány* elemzése során), mind pedig Marx filozófiáit különleges figyelem illeti a politikai filozófia és különösen a hatalom kérdésének felfogásában. Ezt sem tárgyi, sem erkölcsi szempontból nem akarjuk csökkenteni vagy akár csak relativizálni sem. Arra szeretnénk csak emlékeztetni, hogy Marx (ugyancsak világtörténelmi nagyságrendű) sajátossága a hatalom filozófiai problémájának többirányú *kiélezésében* áll.

Marx nem a politikai filozófia ördöge, nem diabolikus figura (amelyről ma sátánista tartalmú népszerűsítő könyvet is lehetséges megjelentetni). Marx-nál a politikai gondolkodás radikalizálása a politikum társadalomontológiájának *legalapvetőbb* (és ezért ezen a szinten *feloldhatatlan*) dilemmáit élezi ki.

A bonapartizmus alap-jelensége Louis *Bonaparte* államcsínye az 1848-49-es párizsi forradalmi események után. Marx filozófiájának megítélése szempontjából ez a koncepció eddig két szempontból volt különösen is jelentős. Az *egyik* az univerzális történetfilozófiával *szembenálló* történet- és politikai filozófia értelmezésének lehetősége volt. Ennek lényege: ha Marx történet szemlélete az univerzális történetfilozófia, amely az osztályok harcán, a termelőerők és termelési viszonyok dinamikáján, a tulajdonviszonyokon, strukturális- és civilizációs alapviszonylatokon épül fel, akkor hogyan merülhet el ez a történetfilozófus és nemzetközi munkásvezér a francia társadalom mezo- és mikroelemeinek, szociokultúrájának, szociológiájának elemzésében ahhoz, hogy értelmezzen egy államcsínyt, ami csattanós győzelme ellenére láthatólag egyáltalán nem akart igazodni az univerzális történetfilozófiából következő kötelező értelmezésekhez? A II. és III. korszak tehát nemcsak különmemű (az univerzális történetfilozófiát egy politikai filozófia váltotta fel, ráadásul egy teljes hangerővel meghirdetett *filozófiai szünet* után!), de filozófiai felfogásuk is különbözik, ha éppen nem ellentétes.

Két történelem- és politikafilozófiája lenne Marx-nak? Felfogásunk tehermentesíti ezt az alaproblémát. A „marxizmus”-on kívül több marx-i filozófiáról beszélünk, és ebben a pluralizmusban a két történetfilozófia szembeállítását már emiatt is veszít drámaiságából. Kifejezetten *érdeme* Marx-nak, hogy egy konkrét történelmi folyamat láttán képes majdnem teljesen újjáépíteni a politikai filozófiát. A koherencia és a szisztematika szempontjából egyáltalán *nem felejtethetjük el, hogy 1847-ben abbahagyta a filozófia művelését!*

Az értelmezés ebből fakadó nehézségei egyáltalán nem kötik magát Marx-ot. A filozófia értelmezés ugyanis az elé a rendkívül különös helyzet elé kerül, hogy egy filozófus nem kritikailag haladja meg egy koncepcióját, hanem azt, *mint filozófiát* hagyja abba! Ezért közvetlenül nem formálhatunk véleményt arra nézve, hogy Marx meghaladta vagy bírálta-e saját II. korszakát, vagy úgy hagyta-e abba a filozófiát, hogy az nem jelentett egyet a II. korszak univerzális történetfilozófiájának bírálatával!

A helyzet azonban ennél mégis sokkal bonyolultabb. Miközben Marx szakadatlanul hangsúlyozza a nagy filozófiai cezúrát, ugyanő (különösen pedig Engels) nem egyszer minden addigi filozófiájának egységességét is kimondja. Van példa arra is, hogy Engels (jóval ritkábban Marx) még a bonapartizmus összefüggésben is igényt tart a marx-i filozófia egységességének hirdetésére, s addig alakítják a francia társadalom szociokultúráját, ameddig az univerzális történetfilozófia sémái (amelyek népszerű változata megjelennek a *Kiáltványban*) immár Louis Bonaparte államcsínyében is érvényesülhetnek.

Az univerzális történetfilozófia és a bonapartizmus-elemzés politikai filozófiája egy magasabb, immár *társadalomontológiai* síkon akár még valamelyes összhangba is hozhatóak egymással, de ez semmiképpen sem a konkrét koncepciók összhangja.

A marxizmus (és a marx-i filozófiák) történetében a bonapartizmus-elemzések azonban egy másik szempontból is jelentős szerepet játszottak. Ebben elsősorban a hatalomra és ezzel hivatalosságra jutó marxizmusok voltak érintettek, még pedig azon a szálon, hogy Louis Bonaparte megmutatta, hogy a modern polgári társadalom, állam, a modern kapitalizmus körülményei között *sem mindig feltétlenül az uralkodó osztályé a hatalom*. Ez tisztán elméleti formájában is ellene mondott az univerzális történetfilozófia erre vonatkozó végeredményének, de különösen is drámaivá vált a helyzet, amikor már a marxizmusra (a *Kiáltvány* vagy az *univerzális történelemfilozófia* történelem- és politikafelfogására) hivatkozó *establishment* uralkodott egy-egy sztálinista vagy poszt sztálinista államban.

Bár a bonapartizmus-vádat a marxista irodalomban a szocialista rendszereken kívülálló helyzetekre is kimondták (így Hitler uralmára is, ami miatt ezt az elméletet még nemzeti szocialista ideológusok is üldözték, s már Engels is kitarotán próbálkozott a bismarck-i hatalom bonapartista természetének kimutatásával), fő terepe ennek a kritikának természetes módon a létező szocializmus volt, amelynek aktuális elitjei a legnagyobb indulattal reagáltak helyzetük kimondott vagy kimondatlan viszonylagossá tételére.

A szocializmusban a proletár osztályának kellene lennie a hatalomnak (így az univerzális történetfilozófia és a *Kiáltvány*), nem pedig egy új *nomenklatura* kezében, akinek ettől a pillanattól fogva (egészen a létező szocializmus végóráiig) meg is kérdőjeleződött a legitimitása. A bonapartizmus elmélet *nyílt delegitimálása a sztálinista és a poszt sztálinista rendszernek*, kész megalapozása *Vozlenszkij* és *Gyilas* elméleteinek a nomenklaturáról.

Marx bonapartizmus-elemzéseit azonban mégsem tárgya, Napóleon Lajos, de Marx briliáns gondolatmenetei avatják klasszikussá. Ebben Marx úgy jár, mint nagy történetfilozófiájával *Herder*: nem a történetfilozófia egyes tételei rémítették meg olvasókat, de az, hogy azt éppen Herder mondta. A diagnózis fenyegető mivoltát még jól elviselték volna, ha maga az érvelés nem lett volna annyira szuggesztív.

Marx mestere a rövidtávú és gyors ütemű politikai fejlemények korszakolásának, az időmetszetek kialakításának, amelyekben egyként plasztikusan vázolja fel a legfontosabb szereplők pillanatnyi helyzetét és várható elmozdulásait a közeli jövőben. A fogalmi elemzés addig ismeretlen gazdagsága és mélysége szinte eliminálja az összes addigi politikai elméletet,

kiderülnek róluk, hogy szűk és statikus metszetek, amelyek csak azt látják meg a valóságból, ami szelektíven belőlük egy-egy konkrét szemszögből látható.

Marx látszólag *preparadigmatikus* közvetlen kapcsolatot létesít a teljes valósággal, annak minden fontos metszetét beleértve, miközben nyilvánvaló, hogy ez a kapcsolat *posztparadigmatikus*, annak filozófiai háttérét is beleértve. Olyan illanékony osztályok és csoportok döntő szerepét mutatja ki, amelyek az összes többi megközelítés számára megragadhatatlanok maradtak volna. A teoretikum mélyen behatol a napi események vizsgálatába. Az ekkor artikulálódó történelem – modern körülmények között - először mutat fel Európa fővárosában olyan konstellációkat, amelyek a modern államra jellemzőek maradnak.

Új modern tömegjelenségeket érzékel, megmutatva azonban azt is, hogy a társadalmi *archaikum* és *reziduumok* sem maradnak kívül akár a modern politikai folyamatokon sem, nem beszélve az alvilágról, amit a politikai aktorok sorában akkor Victor Hugo-n kívül egyedül Marx-nak volt bátorsága észrevenni. Az új jelenségek érzékelésére csatasorba dobható fogalmi univerzalitás teljessé teszi a filozófus fegyvertárát. A romantikus komponens érzékennyé teszi a nagy színjátékban a jó és a rossz, az átszellemült tisztaság és a végzetes romlottság ellentétére, nem véletlenül dolgozta fel egykor a *Stirner* elleni vitához Eugene Sue *Párizs rejtelvei* című ós-ponyva regényét, amelynek jó része éppen Párizs *alatt*, a csatornák világában játszódik. *A ponyvaregény a politikai színpadon valósággá vált, sőt, még a színhely sem változott. Eugene Sue párizsi csatornarendszerében Victor Hugo romantikus szabadsághőseit az alvilágba leszorított Jeran Valjean menti meg!*

A klasszikus, ideáltipikus polgári állam és a bonapartizmusban megnyilvánuló új állam *klasszikus dichotómiát* alkot. Nemcsak Marx univerzális történetfilozófiáját cáfolja Louis Bonaparte a maga élő konkrétságában, de a klasszikus demokráciát, sőt, még az alkotmányos monarchiát is.

A politikai hatalom elválik az absztrakt állampolgároktól, de elválik a konkrét szociológiai struktúráktól is. A hatalom fittyet hány a politikai reprezentativitásnak. Illegitim módon berendezkedve lát hozzá a társadalom átalakításához. Klientúrákat épít ki, állami megrendeléseket ad és állami beruházásokat tervez, nemzetközi presztizst szerez modernizáló világhiállítások megszervezésével, párhuzamos államot és társadalmat épít ki a meglévővel.¹

A későbbi *valóságos* politikai rendszerek jó része a bonapartizmusból nő ki (amit Marx világosan meg is mond Bismarck esetében). Trockij azután Sztálint tekinti Louis Bonaparténak, Sztálin Tuhacsevszkij marsallt, mi több, Hruscsov Zsukovot, de a másik oldalon Otto Bauer is kora egy sor fasiszta jelenségét.

Bonapartizmus vagy legalábbis bonapartista vonások nélkül nincs modern társadalom. Marx voltaképpen nem egy új elméletet alkot, hanem új, hasonlíthatatlan leírást ad, *minden eddiginél több társadalmi csoport egyidejű mozgását írja le minden eddiginél kisebb időközökre bontva.* Egy ennyire új leírás a többi leíráshoz viszonyítva már önmagában is elméleti státuszt tölt be.

A Louis Bonaparte Brumaire 18-ája 1885-ben írt Harmadik Kiadása elé írt *Előszavában* Engels azt hangsúlyozza, hogy a „jelenkori“ francia történelem egyik jelentős fordulatán Marx azt demonstrálja, miként működik (igazoló módon) saját történetfilozófiája, ami nem más, mint a történelem „mozgástörténeté“-nek feltárása. Monográfiánk terminológiájával szólva ezt annyit jelent, hogy Engels Marx III. korszakát a II. korszak (s vele együtt a *Kiáltvány* hibriditásának) igazolásaként ábrázolja: „...Marx volt az, aki elsőnek fedezte fel a történelem nagy mozgási törvényét, azt a törvényt, amely szerint minden történelmi harc, akár politikai, akár vallási, filozófiai vagy más ideológiai téren játszódik le, a valóságban csak a társadalmi

¹ Ld. e jelenségekről például Wolfgang Wippermann, *Die Bonapartismustheorie von Marx und Engels*. Stuttgart, 1982. (Klett-Cotta)

osztályok harcának többé-kevésbé világos kifejezése s hogy ezeknek az osztályoknak létét, s ezzel összeütközéseiket is megint gazdasági helyzetük fejlődési foka, termelési módjuk s az ezáltal megszabott cseremód (!) mikéntje határozza meg. Ez a törvény, amelynek a történelemben ugyanaz a jelentősége, mint az energia megmaradása törvényének a természettudomány terén – ez a törvény itt is megadta Marxnak a kulcsot a második francia köztársaság történetének megértéséhez.”² Szegény Louis Bonaparte! *Még furfangos államcsínye sem volt képes többre, vagy másra (!) mintsem hogy igazolhassa a II. Internacionálé történelmi materializmusát!* Nem az első példánk ez arra, hogyan szabja Engels hozzá Marx eredeti filozófiai törekvéseit a II. Internacionálé német és nem-német törekvéseihez a nyolcvanas és a kilencvenes években. Alighanem ez az egyik legsorsdöntőbb „hozzáigazítás”. Engels ezzel nyomban le is fokozta a bonapartizmus-tanulmányokat a filozófiai életmű egészében (azaz Marx „filozófiai” között), s gyenge vigasz, hogy ez a lefokozás nem volt teljesen hatásos a későbbi történelemben, miképpen az sem vigasztalhat, hogy a marx-i írásosság más elemei (ismét természetesen a *Kommunista Kiáltvány* elsősorban) sokban átvették a háttérbe szorított bonapartizmus-tanulmányok funkcióját.

A politikai filozófiákat *tipológiai* érvénnyel rendező pozitív tartalmak közül alighanem az a legtöbb figyelmet érdemlő mozzanat, amelyik az egyes politika-filozófiai koncepciókat *demokraciáelméleti* (szerződéselméleti), illetve *hatalomelméleti* megközelítésekre választja ketté. E szembeállítás nem zárja ki a közvetítések sokrétű lehetőségeit (így maga a klasszikus szerződés-elmélet is eredetileg a hatalom gyakorlásának szabályozása volt), kiemelkedő fontossága azonban elsősorban abban rejlik, hogy – mint utaltunk rá - a két kiindulópont két egymástól eltérő paradigmát épít ki, amely paradigmák a maguk fejlett formájában akkor is eltávolodnak egymástól, kérdésfeltevéseik még akkor is csak távolról vonatkoznak egymásra, ha a *demokracia-* és a *hatalomelmélet* között nincsenek elvi vagy szisztematikus határvonalak. A létező modern demokraciák exekutívája és a bonapartizmus diktatúrájának kvázi-demokráciája igen közel vannak egymáshoz. Minél tovább merülünk el a bonapartizmus elemzésébe, annál inkább kezdjük felismerni a modern demokráciában a bonapartizmus árnyait. Vajon létezik-e valódi létező, modern demokrácia bonapartista elem nélkül?

A modern társadalom igazi anatómiája jelenik meg a bonapartizmusban.

A bonapartizmus nem forradalom és nem ellenforradalom, nem restauráció, de a forradalom és a restauráció harcában felül kerekedő *harmadik győztes, a politikai filozófia nevető harmadika*, az igazságos társadalom eszméjének élő megcsúfolása. Az uralkodó osztály nem birtokolja és gyakorolja a hatalmat. Ez a tény a hatalomnak azért veszi el a legitimitását, mert nemcsak az osztályokkal szemben nem lesznek így legitímek, de még saját, állítólagosan az ő hatalmukat megalapozó osztályokkal szemben sem. Ez teljesen ellene van az osztályharc klasszikus elméletének, bemutatja, hogy a hatalom azoktól is függetlenedik, akiket képvisel.

Erős kihívást jelent a bonapartizmus a több marx-i filozófiában releváns *antagonisztikus* alap-struktúrára nézve is, csak ideáltípusan létezik a két osztály-modell. A végrehajtó hatalom új módon önállósodik összes lehetséges hordozójától, s ez általános, *univerzális önállósodás*. A hatalom a társadalom ellenére emelkedik fel és létezik, hiszen ezen a módon él túl – ha kell, a társadalommal szemben, új társadalmakat épít ki. *A hatalom (birtoklása) támadás a társadalom ellen.*

Bizonyos politikai folyamatok értelmezésekor a *narratívum* leváltja a modellt, illetve a modellnek való megfelelés szempontját. A narratívum nem elmélet, de kvázi-elméleti magyarázat, az elmélet és a történetiség sajátos egysége. Beengedi az elméleti magyarázatba a történeti esetlegességeket, és módosítja azok érvényét. Nagy eseményekben nem csak egy, de akár több modell is érvényesülhet, a narráció több elméleti hipotézist is egyesíthet, illetve hordozhat. Marx-nak ebben az elemzés-

² Marx-Engels, *Válogatott művek két kötetben*. Budapest, 1949 (Szikra), 224.

sorban az is sikerül, hogy a maga szorosán vett, módszertanilag feddhetetlen narratívájában ábrázolja a bonapartizmust, ily módon már előzetesen zárja ki mindazokat a hibákat és tévedéseket, amelyek a jelenség eredendően narratív karakterének elhanyagolásából következtek volna.

A bonapartizmus nyílt diszkussziója, ténszerűségének elismerése és valamiféle nyilvános legitimálása elfogadhatatlan a *diktatúrák* számára. Nem azért, mert a hatalma aktuálisan feltétlenül annyira szélsőséges lenne, de azért, mert segítségével rá lehet kérdezni a mindenkori diktatúra saját hordozó rétegeire, illetve szövetségeseihez való viszonyára. Elfogadhatatlan azonban a bonapartizmus a *demokráciák* számára is, mert akaratlanul is a figyelem fókuszába helyezi a *demokratikus végrehajtó hatalom* problematikáját, amely nem lehet minden elemében mentes bonapartista vagy kvázi-bonapartista elemektől (többség-szerzés, klientúra, állami beruházás, társadalomépítés, szociális technikák, stb.) és ezért nem lehet minden ízében demokratikus.

A marx-i bonapartizmus-elmélet egyik tanulságát és eredményét érdekes módon a későbbi szociológia nem fejlesztette tovább. Az alapjelenség az a *feszültség*, ami a *Kiáltvány* (beleértve a II. korszak univerzális történetfilozófiáját is) és a *bonapartizmus-elmélet társadalomképe* és *osztály-felfogása* között áll fenn. Függetlenül a különbségek marx-i vonatkozásaitól, ez két társadalomkép. Konstrukciójukban is eltérnek, ettől még igazságtartalmuk mindkettőjüknek lehet érvényes. A jóval később induló akadémiai szociológiatudomány nem kezdett ezzel a lehetőséggel semmit. *Nem szembesítette egymással a valamilyen alapokon történetfilozófiailag rekonstruált osztály- és csoportszerkezetet a valóságos társadalmi fordulatok dinamikus aktorainak mindegyikére kitérő, empirikusan kutatható mezo- és mikroszerkezetekkel.* Ez hatalmas tudományos deficit, még akkor is, ha a valóságos politikai konfliktusok, hatalmi ellentétek és függőségek állandó reprodukciójának szükségletétől az akadémiai szociológia bizonyos mértékben érthetően zárkózott is el, ráadásul olyan magátólértékdőséggel, hogy az már önmagában is figyelemreméltó. Mindennek az a sajátos konklúziója is megvan, hogy emiatt a bonapartizmus-elemzés Marx-ja jogos igényt támaszthat a „szociológiai klasszikus” címre is, miközben a „valóságos” fejlődés a szociológiát éppen a II. Internacionálé leegyszerűsített történelemszemléletével harcolva emelkedett fel. Ismét a sok (vagy legalábbis a „több”) Marx dilemmája kerül elénk. A Marx-ot meghaladó akadémiai szociológia nem merészkedik bele a bonapartizmus körül harcoló valóságos társadalom apokaliptikus szociológiai bugyraiba...

A vesztes Marx eredményét nyilvánosan kihirdetik, a győztes Marx-ot meg sem hívják a versenyre (vagy nem is nevezik arra).

JEGYZETEK

A bonapartizmus-probléma Marx-on kívüli eredendő lényege, hogy a létező modern demokráciák exekutívája és a bonapartizmus diktatúrájának kvázidemokráciája adott esetben igen közel vannak egymáshoz. Minél tovább merülünk el a bonapartizmus elemzésébe, annál inkább kezdjük felismerni a modern demokráciában is a bonapartizmus árnyait. Marx a fogalmi elemzés addig ismeretlen gazdagságát és mélységét mutatta fel, szinte eliminálja az összes többi politikai elméletet, kimutatja róluk, hogy szűk fogalmi keresztmetszetek.

Látszólag „naív”, preparadigmatikus kapcsolatot létesít a teljes valósággal, majd felmutatja annak valóságos, herakleitikus lényegét. A bonapartizmus szétfeszíti a hagyományos demokráciaelmélet kereteit, ebben Nietzsche diagnózisára emlékeztet, miszerint a modern európai társadalomnak nincs meg az optimális politikai rendszere és ideológiája.

A bonapartizmus azonban *nem merül ki az „államcsíny” tényében, de saját hatalmát eklektikusan és kaotikusan fenntartó rendszer is.* Megnyilvánul a gazdasághoz való viszonyban, a klientúra-építésben, a szociálpolitika kezdeteiben, a populizmus és a közvetlen demokrácia instrumentalizálásában, a külpolitikai kalandorságban, az életvilág egyéb kolonizációjában.

A bonapartizmus-jelenség és a bonapartizmus-elemzések erőteljesen aktiválják a klasszikus idealizmus egyik a fiatal Marx által is erőteljesen kultivált területét, az *állam és a társadalom* reflexív viszonyát. Hegel teoretikus állampártisága a porosz állam szövegösszefüggésében a társadalomközpontú német liberalizmus kibontakozásával szemben értelmezhető. A fiatal Marx rejtett filozófiai főműve éppen a hegeli *Jogfilozófia* alapos bírálatának kidolgozása volt, mivel ilyen mű végülis nem jelent meg, hiányzik a marx-i filozófiák, de a „marxizmus” későbbi képeiből is e kettősség marx-i reflexiója. A *Kiáltvány* hibriditása nem utolsósorban éppen annak következménye is, hogy *hiányzik* belőle az állam vagy éppen a bürokrácia problémaköre.

Maga a bonapartizmus-jelenség azért releváns ebből a szempontból, mert a történelmi helyzetben (s ez meg is fog ismétlődni) egy ideig „eltűnt” az állam, ami azt is jelenti, hogy ebben a forradalmi és forradalom utáni „felfüggesztett” helyzetben mintegy megnyilvánul a társadalom valósága, megmutatkozik, mihez kezd a társadalom ebben a nagyon sajátos szabadságban. *Az összes társadalmi csoport egyszerre cselekszik.* Marx elemzéseinek már az is kivételes vonása, hogy egyáltalán fel tudja mutatni ezt a *kivételes szimultaneitást*. Így jelenik meg egy teljes, kifejtett társadalom a maga teljes gazdagságában, amelyből normális körülmények között és normális elemzésekben (nem-kivételes helyzetekben) csak egyes szegmensek jelennek meg cselekvőként. *A polgárháborúban nem a hadsereg társadalmasodik, de a társadalom fegyverkezik fel.* Különleges színfoltja a bonapartizmus-elemzéseknek a „csöcselék”, a felfüggesztett állam korszakában aktívvá váló nagyvárosi lumpenek politizálásának mesteri leképezése is. S nemcsak az izgalmas itt, hogy Marx-szal is megesik, ami a kor másik nagy szereplőjével, Victor Hugo-val, hogy a valóságban játssza le irodalmi munkásságának érdemi részeit. Ez Hugo-val a *Nyomorultak*-kal történik meg, Marx pedig legalábbis a *Szent család* óta a párizsi „apache” alvilág kiemelkedő szakértői közé tartozik, még ha Louis Bonaparte nem emlékeztet a gerolsteini hercegre (akit ebben a műben egy íráshiba miatt „geroldsteini” hercegeként ábrázol).

A *kivételes szimultaneitás* nem foglalható össze egy modellben, ezért az elméleti leírásnak is narratív formát kellett öltetnie. Ez a teoretikus narrativitás az, amelynek Marx kiemelkedő példáját alkotta meg. - Marx az egyike azoknak, akik ráirányítják a figyelmet a francia parasztság szerepére a forradalom utáni nagy narratívumban. Ez jól mutatja nemcsak a II. korszak univerzális történetfilozófiájával, de a *Kiáltvány* hibriditásával szemben is megnyilvánuló szembenállását. Az univerzális történetfilozófia is halad az antagonisztikus osztályok víziója felé, ahol a parasztságnak legutóbb a középkorban jutott konstitutív szerep. Hasonló a helyzet a *Kiáltványnyal* is, az úr-szolga-modellben itt csak a tegnapelőtti szolga lehetett a paraszt. A parasztságnak ez a lemaradása az antagonisztikus társadalom térképéről (függetlenül attól, hogy mégiscsak „dolgozó” rétegről volt szó) a későbbiekben számos igen nagy probléma kialakulásához vezetett. A létező szocializmus nem egy helyzetében (egészen Mao-ig elmenve) szinte elképzelhetetlen lett volna, hogy egy nagyobb horderejű politikai átalakulás elemzésekor bárkinek megadatott volna a parasztság középpontba állításának ezt az intellektuális luxusa! - Marx nem új elméletet alkot, hanem egy egészen új, hasonlíthatatlan leírást, ami Engels-t még húsz évvel később is elragadtatásra bírja: „...a ’Polgárháború’ (A polgárháború Franciaországban – K.E.) kiváló példája a szerző bámulatos, először a ’Louis Bonaparte brumaire tizenharmadikájá’-ban beigazolódott képességének, amellyel nagy történelmi események jellegét, horderejét és szükségszerű következményeit világosan felfogja olyan időpontban, amikor ezek az események még a szemünk előtt

játszódnak vagy épp hogy lezajlottak.” (Engels, Bevezetés (Karl Marx „A polgárháború Franciaországban” c. művének 1891-es kiadásához. in: Marx-Engels-Lenin, *A Párizsi Kommünről*. Budapest, 1971. (Kossuth), 201.) Ugyanez egy másik megfogalmazásban így hangzik: „...a francia történelem egész menetét a februári napoktól kezdve belső összefüggésében ábrázolta és a képet olyan mesteri képpel festette meg, hogy december másodikának csodáját (az 1851-i bonapartista államcsínyt) ez összefüggés természetes, szükségszerű eredményeként fedte fel...minden új, időközben bekövetkezett leleplezés csak újból bebizonyította, hogy milyen híven tükrözi vissza a kép a valóságot. Az élő napi történelem e kiváló megértése, az események világos áttekintése abban a pillanatban, melyben azok lejátszódnak, valóban példátlan.” (Marx-Engels *Válogatott művek*, I. kötet 223.) – *Az aktoriális oldal komplexitása miatt bonyolult tudományelméleti viszonyok alakulnak ki a mai leegyszerűsített szemlélet számára a totalitáriánus diktatúra és az idealizált demokrácia kettősségében.* – A bonapartizmus egyébként *az egyik legnagyobb és legdemonstratívabb érv az ú.n. „egységes” marx-i filozófiaértelmezéssel szemben.* Ez az ellenérv eleve hatalmas következményekkel jár: egészen szigorú értelemben ugyanis Marx-ról, a marxizmusról és Marx filozófiájáról *tett általános kijelentések aligha lehetségesek. Marx-szal* (ha nem is feltétlenül politikailag vagy világnézetileg) *gyakorta Marx áll szemben*, a releváns nézet- és koncepció-eltérés viszonyában. A bonapartizmusra épülő politika-elmélet érdemileg nem érintkezik az I. korszak alapkérdéseivel, ez a politika-elmélet nemcsak háttérbe szorítja a II. korszak univerzális történetfilozófiáját, de *szemben is áll annak aktualizálható politikaelméleti konzekvencióival* (a világforradalomba átmenő osztályharc, alap és felépítmény), ellentétben áll a *Nyersfogalmazvány-Tőke*-korszak politikai-társadalmi extrapolációival, egy másik tengelyen egyformán módosítja a civilizációs belenövés, valamint a politikai forradalom elméletét. – Jóllehet Marx bonapartizmus-elmélete a legmélyebb, saját korának számos kiváló történésze és gondolkodója is foglalkozott a bonapartizmus-jelenséggel, mint *Treitschke*, Konstantin *Franz*, már az örvenes évek elején *Proudhon* és közismert módon *Victor Hugo* (akinek 1852-es *Napoleon, le petit* című pamfletjét 1853-ra már harmadszor adják ki és ekkor éppen *Arnold Ruge* már el is készíti a német fordítását). Jellemző Marx abszolút elsőbbségi és kizárólagossági igényeire, hogy minden elismerése mellett egy olyan ponton támadja a hatalmas nyilvánosságot élvező nagy író, *Victor Hugo*-t, amelyben ő sem teljesen hibátlan, nevezetesen, hogy az eseményeket „egy személy hatalmi aktusá”-nak írja le. – A párhuzamos koncepciók között valóságos érintkezés azonban ennek ellenére gyakorlatilag nem létezett és az is érzékeny különbség, hogy a legtöbb korabeli értelmezés az akkori Európa közvetlenül megoldás előtt álló nagy kérdéseinek horizontja előtt vizsgálta a bonapartizmust, nem jutott el a *modern társadalom egyáltalán vett anatómiájának* felismeréséig, mint talán saját akarata ellenére is Marx.

A bonapartizmus mindenképpen más társadalom-modellt, s ezáltal más politika- és történelemmodellt is sugall, mint az univerzális történetfilozófia és az ezekből a szempontokból az univerzális történetfilozófia hibrid „párlatá”-nak tekinthető *Kiáltvány*. E modellek integrációja, más, *magasabb szempontok alapján* nem teljesen esélytelen, de maga a modell-különbség fundamentális tény. Tematikusan nem áll mindenben olyan messze egymástól a két modell (ha a heurisztikus beállítódásuk el is tér): *osztályviszonyok állnak osztályviszonyokkal szemben!* Érdekes, hogy Marx nem „használja” ki a végrehajtó hatalom lehetséges önállóságát a *forradalmi* politikai megoldások legitimálása érdekében! A bonapartizmus egyes elemeinek megvannak a maguk „gazdasági” összetevői, maga a modell azonban nem ökonomizálható, jóllehet, mint erre más helyen kitérünk, Engels számos ízben próbálkozik ezzel.

1932-ben *Trockij* az akkori német viszonyok elemzését kiváló terepnek tekinti a marxista módszer heurisztikus erejének kipróbálására, s ez nyilvánvalóan csak a bonapartizmus elemzése lehet, hiszen az „elnöki” kormányzás a bonapartizmus egyik

válfa (ld. Leon Trotsky, German Bonapartism (October 1932). Written in exile in Turkey, October 30 1932. *Bulletin of the Opposition*, No.32, December 1932. Translated for The Militant, December 24, 1932.) - A kapitalizmus hanyatlása, így Trockij, ismét naprendre tűzi a bonapartizmus jelenségét. Az olyan baloldal, aki nem ezzel a gondolattal közeledne a valóság értelmezéséhez, naiv, ha éppen nem ostoba, és szemében ilyen az akkori sztálinizmus is. Mindez a bolsevik marxizmus világtörténelmi mérlegének megvonása szempontjából is kiemelkedő jelentőségű példa. Egyrészt azért, mert a hatalmon lévő bolsevik marxizmus volt világtörténelmileg is kiemelkedő hatalmi helyzetben. De az sem elhanyagolható, hogy a bolsevik marxizmus rendszer-szintű döntéseit (s ez a nemzetközi politikára még erősebben is vonatkozott, mint a birodalmon belül döntésekre) ideológiai-filozófiai alapokon kellett meghozni, miközben az ideológiai-filozófiai alapok a fejlődés során már szinte kibogozhatatlanul össze voltak fonódva az egyes csoportok, sőt, egyének hatalmi küzdelmével. *Ebben a helyzetben már egyáltalán nem volt közömbös, hogy hány marxizmus van, vagy hogy melyik Marx autentikus véleménye egy adott kérdésben.* Ebben a konkrét esetben ismét demonstrálhatjuk, hogy a bonapartizmus-elmélet vesztes akkor, ha Marx filozófiáit kell alapul venni, de az is demonstrálható, hogy a rossz döntéseket is Marx-ra hivatkozva hozhatták, amelyek után Marx „felelősségé”-ről beszélni már csak a személyes vonatkozások miatt is igen áttételes feladat lenne. Tehát még a marx-i opciók közötti választás is végső soron az aktuális vagy már a szerkezetekben megszüntetetten-megőrzött érdekek áldozatául esett. Egy ekkori Trockij-szövegben kerül elő az a korabeli esemény is, hogy egy korabeli német újság hosszan idézi Marx *Louis Bonaparte Brumaire 18-ikáját*, még pedig abból a célból, hogy azzal igazolja a köztársasági elnök a „weimari” helyzetben autokrata módon léphessen fel a reprezentatív demokrácia ellen. (Az ilyen példák száma sem volt éppen elhanyagolható: Marx-ot tényszerűen számos jobboldali irányzat is idézte a weimari-i demokrácia kritikájában vagy a kapitalizmus aktuális állapotának bírálatában.)

TOWARD THE RECONSTRUCTION OF BONAPARTISM

(How to make the modern society transparent?)

In the political philosophy, we find two typologically relevant fundamental types.

One of them starts from the real or utopian structures of the political establishments of a society and is realizing in the rule in the *medium of a theory of the democracy*. The other type starts from the phenomenon of the political power as from the „real” nature of the politics.

While the democracy-theories elaborate a system of the institutions and of the functioning of the democratic practice of the power (here, the political executive power is subjected to democratic rules), the theories coming from the phenomenon of the political power describe the most essential trains of character of the political power and, only from this description, they direct their efforts on the conception of an adequate and accurate system of the political institutions.

It is then possible to start from the principles of a right democratic political system and on this way to interpret, or rather arrange, the phenomenon of the political practice of the power. It is then just as possible, to start from the concept of the political power and in this way, to construct the structures of a real society.

The fundamental phenomenon of the Bonapartism is Louis Bonaparte’s coup d’état after the events of Paris Revolution of 1848-1849.

For the Marxism, the phenomenon of the Bonapartism reveals mainly as relevant under that aspect, that Louis Bonaparte showed, how the political power does not function even in a modern class society as the rule of the prevalent classes.

The Bonapartism, reconstructed by Marx, and that indeed yielded far-reaching consequences for his philosophy, is widely regarded as an independent phenomenon, which must be of eminent importance for every reflection.

The Bonapartism arises through new, partly not yet developed mass movements, mobilizes archaic remnants also behind the scene of a largely modern society.

The most far-reaching question gives up the phenomenon of the Bonapartism with its remark, whether a modern society can really exist without any Bonapartism.

ZUR REKONSTRUKTION DES BONAPARTISMUS

(Wie macht man die moderne Gesellschaft transparent?)

In der politischen Philosophie finden wir zwei typologisch relevante Grundtypen. Der eine geht von den wirklichen oder utopischen Strukturen der politischen Einrichtungen einer Gesellschaft aus und realisiert sich in der Regel im Medium einer Theorie der Demokratie. Der andere Typ geht vom Phaenomen der politischen Macht als aus der „wirklichen“ Beschaffenheit des Politischen aus. Während die Demokratie-Theorien ein System der Institutionen und des Funktionierens der demokratischen Machtausübung ausarbeiten (hier wird demnach die politische Exekutivmacht demokratischen Regeln unterworfen), beschreiben die aus dem Phaenomen der politischen Macht ausgehenden Theorien die wesentlichsten Charakterzüge der politischen Macht und erst von dieser Beschreibung aus richten sie ihre Anstrengungen auf die Konzipierung eines adaequaten und richtigen Systems der politischen Institutionen.

Es ist also möglich, aus den Prinzipien eines richtigen demokratischen politischen Systems auszugehen und auf diesem Wege das Phaenomen der politischen Machtausübung zu interpretieren, bzw. zu regeln. Es ist also ebenso möglich, aus dem Begriff der politischen Macht auszugehen und auf diesem Wege das Bild einer richtigen Gesellschaft zu entwerfen.

Das Grundphaenomen des Bonapartismus ist der Staatsstreich von Louis Bonaparte nach den Ereignissen der Pariser Revolution der Jahre 1848-49.

Für den Marxismus erwies sich das Phaenomen des Bonapartismus vor allem unter jenem Aspekt als relevant, dass Louis Bonaparte es gezeigt hat, wie die politische Macht selbst in einer modernen Klassengesellschaft nicht unbedingt eine Funktion der herrschenden Klassen ist.

Zwar der Bonapartismus von Marx rekonstruiert und für seine Philosophie weitreichende Konsequenzen gezeitigt hat, gilt er weitgehend als selbstaendiges Phaenomen, das für jede politische Reflexion von eminenter Bedeutung sein muss.

Der Bonapartismus entsteht durch neue, zum Teil noch nicht erschlossene Massenbewegungen, mobilisiert archaische Residuen auch unter den Kulissen einer weitgehend modernen Gesellschaft

Die weitestgehende Frage gibt das Phaenomen des Bonapartismus mit ihrer Andeutung auf, ob eine moderne Gesellschaft ohne Bonapartismus überhaupt existieren kann.

Máté Zsuzsanna :

Az ember tragédiájának filozófiai diskurzusai¹
— 150 éves Az ember tragédiája (5. rész) —

ÖSSZEFOGLALÓ

2010 és 2012 között ünnepeljük Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költemény megírásának és megjelenésének 150. évfordulóját. A Tragédia a legtöbbet interpretált mű a magyar irodalomban. Tanulmányom összegzi e műnek valós illetve feltételezett eszmei forrásait, az eszmei rokonságokat, a 20. századi filozófiákkal való párhuzamos gondolatait; részletesen bemutatja a küzdés-filozófiát, mely Madách drámai költeményének egyik központi eszméje. A Tragédia progresszív küzdés-filozófiája párhuzamos a klasszikus magyar irodalom küzdéseszméjével és a kanti koncepcióval. Tanulmányom második része a Tragédia gondolati perspektivikusságát bizonyítja.

* * *

Tanulmányom első részében Madách Imre *Az ember tragédiája* relevánsnak tekinthető gondolati forrásait valamint az eszmei rokonságokat és a 20. századi filozófiákkal párhuzamba állítható gondolati analógiákat foglalom össze. Majd a második részben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a műegész filozofikumának milyen formálási sajátosságaival magyarázható ez a meglepően gazdag gondolati rokonság- és párhuzam-tételezés.

Jelen írásom több éve tartó Madách-kutatásaim egy állomása, melynek közvetlen gondolati előzménye „150 éves Az ember tragédiája” alcímű négy részes tanulmányosorozat formájában jelent meg, a *Mikes International – Hungarian Periodical for Art, Literature and Science* – Kibédi Varga Áron és Farkas Flórián által szerkesztett hollandiai Mikes Magyar Szellemi Fórum – folyóiratában, 2011-ben. Ennek utolsó részében a *Tragédia* hermeneutikai és esztétikai problematikája felől vizsgáltam a filozofikum esztétikumává való átváltozási folyamatát. Következtetésem összegezve: e folyamat egy olyan – Hans Robert Jaub kifejezésével szólva – „művészetkarakterként értett formá”-ra épül *Az ember tragédiájában*, mely „túlnövi egy meghatározott kor tanújaként betöltött praktikus funkcióit”, és „beszélővé teszi számunkra a művet”.² Ez a művészetkarakterként értett forma a *Tragédiában* a 'bipoláris és/vagy ellentmondásos, ellentétes együttlevőségekkel való formálás' révén jön létre, mely egyrészt a romantikus látásmódból illetve a romantikus poétikai és stílusjegyek érvényesüléséből fakad; másrészt a művön belüli filozófiai kérdés-, problémafelvetések és az ezekre adott válaszvariációk ellentmondásosságából.³ Ez a formálás oka és egyben okozata a szólamok ellentétességének és polifóniájának illetve a befogadási folyamatban az így létrejövő nézőpontváltások sorozatának, melyet S. Varga Pál igen meggyőzően tárt fel a *Két világ közt választhatni – Világkép és többszólamúság Az ember tragédiájában* című könyvében.⁴ E formálás révén jön létre a mű többértelműsége valamint filozofikumának problémacentrikussága és nyitottsága, polemikussága és relativisztikussága, illetve a legkülönbözőbb típusú és szintű *ellentétek feszültségéből és oszcillációjából eredő intenzív esztétikai hatása*, melyek együttese ma is „beszélővé” teszi számunkra a

¹ Jelen tanulmány a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, 2011. augusztus 22-27.) tanulmánykötetében is olvasható lesz majd.

² „A múltbeli mű azért jelenik meg számunkra »még beszélőként«, mert a művészetkarakterként értett *forma*, amely túlnövi egy meghatározott kor tanújaként betöltött praktikus funkcióit, a korok változása során nyitva – s ezzel együtt a jelenben – tartja az implicit válaszként értett jelentést, amely beszélővé teszi számunkra a művet.” Hans Robert JAUB, *A recepcióesztétikai megközelítés részlegessége* = Uő., *Recepcióelmélet - esztétikai tapasztalat - irodalmi hermeneutika*. 122. (Kiemelés az eredetiben.)

³ Vö. MÁTÉ Zsuzsanna, *Madách Imre, a poeta philosophus*, (Magyar Filozófiatörténeti Könyvtár, 6), Miskolc, Bíbor, 2004².

⁴ S. VARGA Pál, *Két világ közt választhatni – Világkép és többszólamúság Az ember tragédiájában*, Budapest, Argumentum, 1997.

Tragédiát. A *Tragédia* bölcséletének milyensége egy megformált filozofikum. A 'bipoláris és/vagy ellentmondásos, ellentétes együttlevőségekkel' megformált filozofikumának egy folyamatában felépülő filozófiai 'történetmondása' van, mely a korai modern univerzális igényű filozófiáinak narratíva-elemeivel történik. Valamint a filozofikum esztétikumává való formálásának harmadik, az előzőekkel komplex egységet képező formálási módja a gondolat megélhetővé, átélhetővé, a bölcsélet 'életintegratív' tétéle, mely szintén a romantikus látásmódból fakadó forma-elv és ugyanakkor e drámai költeményt folytonosan, már másfél évszázada a jelenben tartó.⁵ A *Tragédia* filozofikuma az olvasó előtt nem elvont filozófiai eszmék gyűjteményeként rajzolódik ki, hanem a gondolatiság (fiktív) életintegrativitásának lehet a tanúja. Filozofikum – esztétikum átváltozásának folyamatában egy olyan formálási sajátosság ez, amely egyrészt egy ősrégi dilemmára épül: a meg lehet-e élni a teóriát? Másrészt a filozofikus jellegű műalkotások, a filozofikus irodalom esztétikai sajátosságának alapkérdése is: hogyan lehet a megélt gondolatot, az átélhetővé tett bölcséletet művészién ábrázolni? Lehetséges-e a fiktív élettörténetekbe, egyéni szenvedélyekbe, küzdelmekbe és szenvedésekbe belerajzolni a teóriát, annak életintegrációját megmutatni? A korai, jénai romantikus esztéták egyértelmű igennel felelnek valamennyi kérdésre az irodalom oldaláról, s hogy ez a párhuzam véletlen vagy sem, hogy Madách mennyire ismerte nézeteiket, nemigen tudjuk kideríteni, bár feltételezhető a közvetett ismeret. Részben a bölcsélet életintegrativitását hangsúlyozza az „életgyakorlati bölcselkedést”⁶ mintaképnek tartó, a filozófia tárgyát „életbeli”-nek vélő kortárs magyar „egyezményes” filozófia is, mely szintén lehet a madáchi életintegratív bölcselkedés teoretikus ihletettségének eredője vagy éppen Madách művészi szándékának megerősítője. Az „egyezményes” filozófia Szontágh Gusztáv melletti fő képviselője, Hetényi János szerint a „philosophia köre tehát az élet”, másfelől a filozófia „legyen ne csak szemlélő hanem munkálkodó; fejtse szüntelen az élet kérdéseit, és magából ki- és betekintszen”, a filozófiának „az élet nyelvén, kell hogy szóljon”.⁷

Ha előszámláljuk a *Tragédia* relevánsnak tekinthető eszmei forrásait, akkor a legtöbbet vitatott a hegeli illetve a kanti hatás valamint az Athenaeum folyóirat által közvetített filozofikus problémakörök jellege mellett a „liberális-romantikus történetfilozófiai eszméket”; a pozitívizmust és ennek fajtáit, így a mechanikus (vulgár)materializmust⁸ (Büchner, Moleschott), a determinizmus különböző válfajait, az utópikus szocializmust (Fourier), a morálstatisztikát (Quetelet), korának természettudományos ismereteiből a frenológiát, az entrópia-tant⁹ valamint a vitalizmust sorolhatjuk fel. Emellett Szegedy-Maszák Mihály Ranke német történész történelemszemléletével lát rokonságot.¹⁰ Humboldt *Kosmos*ának áttételes hatását is feltétlenül meg kell említenünk, melynek olvasása Palágyi Menyhért szerint „hozzájárult ihletének fölkorbaékolásához. Világosan állhatott előtte, most ő nem a fizikai Kosmost – mint ama német bűvár, hanem az erkölcsi Kosmost akarja megírni.”¹¹ Ezt az ihlető forrást két oldalról is megerősíti a Madách-szakirodalom: egyrészt életrajzi tényként a Madách-kastélyban nevelkedő unokaöcs (fia által kiadott) visszaemlékezése: „Humboldt Cosmosa, mely kedvenc olvasmánya volt

⁵ MÁTÉ Zsuzsanna, *A Tragédia hermeneutikai és esztétikai kérdései – 150 éves Az ember tragédiája*, Mikes International – Hungarian Periodical for Art, Literature and Science, 11(2011) 4. 45-63.

⁶ PERECZ László, *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*, Budapest, Argumentum, 2008, 106.

⁷ Percz László idézi Hetényi János 1837-es tanulmányát. PERECZ László, *I.m.*, 107-108.

⁸ NÉMETH G. Béla, *Két korszak határán (Madách évfordulójára)* = Uő., *Hosszmetsetek és keresztmetsetek*, Budapest, Szépirodalmi, 1987, 100-101.

⁹ HORVÁTH Károly, *Madách Imre 1823-1864*, Horpács, Mikszáth Kiadó, 119.

¹⁰ „Madách szemlélete – akár Keményé – rokonságot mutat a Hegeltől a pozitívizmushoz közeledő Ranke felfogásával. A nálunk a múlt század közepén sokat forgatott német történész az egymást váltó eszmék történetét tétélek és ellentétélek soraként képzelte el, tehát kiiktatta a szintézist.” SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Történelemértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában* = Uő., *Világkép és stílus: Történeti-poétikai tanulmányok*, Budapest, Magvető, 1980, 330.

¹¹ PALÁGYI Menyhért, *Madách Imre élete és költészete*, Budapest, Athenaeum, 1900, 338.

nagybátyámnak”;¹² másrészt napjainkban egy igen alapos összehasonlító elemzés született e témában, Békés Vera kutatásainak köszönhetően.¹³ Továbbá eszmei forrásként Bíró Béla a gnosztikus, az okkultista hagyományt, a családi tradíciójú szabadkőművesség és a kortárs „egyezményes filozófia” hatását is meghatározónak véli, azonban ez utóbbi kettőt kivéve a gnosztikus és az okkultista hatás-feltevés inkább egy távoli gondolati rokonságnak tekinthető.¹⁴

A bizonyíthatónak tekinthető eszmei forrásoktól vagy a fragmentált jellegű kölcsönzött gondolatoktól el kell különítenünk az eszmei, gondolati rokonságokat, melyek meglátásával igencsak bővelkedik a *Tragédia* szakirodalma. Néhány Madách koráig meglévő eszme-mozaik rokonságot emelek ki a legutóbbi összegző tanulmányból. Szathmári Botond szerint „Ádám történelemfelfogása mögött leginkább a fichte felfogás munkál, mely szerint a Lét vagy a történelem az Én tevékenysége”; történelemszemlélete „hasonló a schopenhaueri világszemlélethez”; „a tömeg éppen úgy, mint Hérakleitosznál, vagy majd Nietzsche-nél, negatív szereppel bír”; „Madách történelemfilozófiáját a nietzschei távolság pátozásával lehet a legjobban jellemezni. A történelmi színek bemutatásánál Madách ugyanolyan perspektívából néz világunkra, mint ahogy Nietzsche szemlélte az emberiség nyüzsgő hangyabolyát”.¹⁵ „Madách éppúgy kijózanodott az értelem mindenható hitéből, ahogy a kor legjelesebb filozófusai, Schopenhauer, Kierkegaard vagy Nietzsche”.¹⁶ A „tagadás, azaz a rossz pozitív szerepe, mint dialektikus mozgatóerő, elsőként Jakob Böhménél fogalmazódik meg, ami tovább él Kantnál, ahol ez az erő az isteni célszerűség miatt egyben a jó előmozdítója is”, így ebben az értelemben a *Tragédia* inkább kanti hatást, rokonságot mutat, mint hegelit.¹⁷ „Az, hogy Madách a történelmet álomként tárja elénk, igen lényeges eleme a Tragédiának, s többféle filozófiai olvasatot rejt magában”, így egyaránt meg lehet feleltetni e létkezőségeket a hindu és a buddhista világnézetnek, a platóni idea-felfogásnak is.¹⁸ Kierkegaard az eszmei rokonság a hasonló következtetést illetően Szathmári Botond meglátása szerint: a kétségbeesés állapotából az embert a hit mentheti meg.¹⁹ Madách és Kierkegaard között először Belohorszky Pál von párhuzamot,²⁰ majd alig egy évtizeden belül Szegedy-Maszák Mihály ezt az eszmei rokonságot leszűkíti: „Ádám kiszolgáltatottságának gondolatát Kierkegaard is éppúgy az elődöktől vette át, mint a *Tragédia* szerzője – ebből tehát nem lehet arra következtetni, hogy Madách költeményének eszmevilága egészében rokon a dán bölcselő rendszerével. Madách és Kierkegaard csak az Istentől elhagyatottság kérdésének a felvetésében egyeznek meg; a kérdésre adott válaszok különböznek egymástól.”²¹ Szegedy-Maszák Mihállyal ért egyet Fábrián Ernő is (s mindkettőjünkkel magam is), aki amellet érvel, hogy bár a kiszolgáltatottság- és kétségbeesés-érzet ugyan rokonítható a kierkegaardi filozófiával, de a megoldás különböző, hiszen Ádám „nem lesz a hit-lovagja”, mivel „kudarcai ellenére is vállalja a valóságos történelmet, az etikai szféra terrenumán.”²² Mégis érdemes e kierkegaardi rokonság további utóéletét is követni, hiszen alig egy évtizede ismét felbukkant, sőt, mint forrás is feltételeződött, egyben jelezve azt, hogy a Madách-szakirodalomban napjainkban is ott rejtekeznek az adott ’korra jellemző

¹² BALOGH Károly, *Madách Imre otthona*, Budapest, Athenaeum, 1924, 22.

¹³ BÉKÉS Vera, *A „konstruktív pesszimizmus” forrásvidéke: A magyar tudományos műhelyek „utolsó polihisztorai” és „titkos klasszikusai a 20. század első felében = A kreativitás mintázatai: Magyar tudósok, magyar intézmények a modernitás kihívásában*, szerk. BÉKÉS Vera, Budapest, Áron, 2004, 154-161.

¹⁴ BÍRÓ Béla, *A Tragédia paradoxona*, Budapest – Kolozsvár, Polis, 2006, 33-107.

¹⁵ SZATHMÁRI Botond, *Az ember tragédiájának filozófiai perspektívái = XVIII. Madách Szimpózium*, szerk. BENE Kálmán, MÁTÉ Zsuzsanna, Szeged - Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2011 (Madách Könyvtár – Új Folyam, 71), 54-55.

¹⁶ *Uo.*, 56.

¹⁷ *Uo.*, 58-59.

¹⁸ *Uo.*, 59.

¹⁹ *Uo.*, 60.

²⁰ BELOHORSZKY Pál, *Madách és Kierkegaard*, Irodalomtörténet, 1971. 4. szám 886-896.

²¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Történelemértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában = Uő., Világkép és stílus: Történeti-poétikai tanulmányok*, Budapest, Magvető, 1980, 329.

²² FÁBRIÁN Ernő, *Az élet értelme. Madách filozófiája*. Sepsiszentgyörgy, Trisedes Press Kiadó, 1997, 130-131.

gondolkodási trend²³ követése. Bárdos József feltételezése szerint Madách Imre Kierkegaard műveit fiainak nevelője, Borsody Miklós közvetítésével ismerhette meg, így forrásként tételezi.²⁴ Kierkegaard-i analógiának látja azt, hogy Ádám valamennyi „szintemelkedését” tipikus kierkegaard-i ugrásként is értelmezhetjük. Másképpen fogalmazva a fölfelé emelkedés feltétele a „kétségbeesés.” Emellett párhuzamot lát Éva alakja és az esztétikai stádium embere valamint Lucifer és az etikai stádium illetve az utolsó szín Urához visszatérő Ádámja és a vallásos stádium között.²⁵ Hosszasan folytathatnánk az eszmei rokonságok felsorolását, így Rousseau, Feuerbach gondolatai²⁶ vagy például Giombattista Vico történelefilozófiája közötti eszmei rokonságok meglátását, mely utóbbit Fáj Attila igen meggyőzően mutatja be.²⁷

A legtöbbet vitatott kanti és hegeli eszmei forrás illetve hatásproblematikára térek rá. A feltételezhetően Madách Imre által is ismert²⁸ *A tiszta ész kritikájában* Kant három kérdést vet fel: „1. Mit lehet tudnom? 2. Mit kell tennem? 3. Mit szabad remélnem?”²⁹ E három kérdés köré ívelve mutatom be e drámai költemény és a kanti filozófia közötti gondolati párhuzamokat³⁰, a konkrét hatás kérdésétől függetlenül, de a gondolati rokonság bizonyítási szándékával: így *a filozófiai kérdések egy részére adható válaszok antinomikus jellegét és a küzdés-eszményt a kanti kategorikus imperatívusz fogalmi hálójában, A gyakorlati ész kritikája terminológiája alapján.* Továbbá kanti analógiát mutat az, hogy az utolsó színben - az Úr választást értelmezve - *erkölcsi előny az ember számára, ha a halhatatlanság és az emberiség teleologikus fejlődése szempontjából bizonytalanságban marad*, hiszen éppen ebben a kétségállapotban folytatott morális cselekvésből, a műben konkrétan a nagyszerű eszmék megvalósításáért folytatott *hiábavalónak tűnő küzdelemből ered majd az embernek, mint erkölcsi lénynek a 'nagysága és erénye'.*

Mit lehet tudnia Ádámnak? Kanti analógiát mutat a *Tragédia* egyik lényeges sajátossága, mégpedig az, hogy a filozófiai kérdésekre adható ellentétes válaszok egy részében fellelhető az antinomikuság, többnyire Ádám és Lucifer diszkusszióiban. Itt nem a négy kanti antinómia mechanikus átvételéről van szó, hanem a harmadik és negyedik kanti antinómia alkalmazási módjának a hasonlóságáról. A *Tragédiában* a metafizikus és antimetafizikus létértelmezés, a létezés értelmessége – értelmetlensége; a bizonyosság – bizonytalanság, a szabad akarat és a vele szemben álló természeti, társadalmi és

²³ S. VARGA Pál, *Két világ közt választhatni*, 6.

²⁴ BÁRDOS József, *Szabadon bűn és erény között – Az ember tragédiája értelmezési kísérlete*, Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2001 (Madách Könyvtár – Új Folyam, 24), 98-101.

²⁵ *Uo.*, 104-107.

Megjegyzem, hogy a filozófiai kérdések végiggondolásához, megvitatásához Madách Imre minden bizonnyal társra lelt Borsody Miklós személyében. A gyermekeit egyedül nevelő, magányos alsósztrigovai nemes 1856 elején fogadta fel Borsody Miklós volt piarista teológus és filozófust, akit Palágyi Menyhért így mutat be: „A fiúk nevelője különben öt éven keresztül (1856-1861) Borsody Miklós, a költő kedvence, nagy műveltségű, világlátott férfiú és mindent megpróbált: volt pap, színész és a forradalom idején Bem környezetében katonáskodott.” PALÁGYI Menyhért, Madách Imre élete és költészete, Budapest, Athenaeum, 1900, 234. *Az ember tragédiájának* legelső olvasója valószínűsíthetően Borsody Miklós lehetett, aki 1861-től a lőcsei főgimnázium rendes tanára lett, ahol történelmet és bölcséletet oktatott haláláig. Értekezései között egy filozófiai témájú akadémiai előadás, *A philosophia mint önálló tudomány és annak feladata* című, mely egy jól használható filozófiatörténeti munka. Evidens, hogy ennek nyomait nehéz lenne megtalálnunk a *Tragédiában*, de az joggal feltételezhető, hogy e színes egyéniségű, a filozófiát és teológiát kiválóan ismerő, Madách Imre legközvetlenebb környezetéhez öt éven át tartozó férfiúval folytatott (esténkénti) eszmecsere erőteljesen befolyásolta gondolkodásmódját.

²⁶ ANDRÁS László, *A Madách-rejtély*, Budapest, Szépirodalmi, 1983, 173-202.

²⁷ FÁJ Attila, *Madách Tragédiájának történelefilozófiája*, Jel, 1992/4, 185-187. BÍRÓ Béla foglalja össze Fáj Attila analógiáit Vico és a *Tragédia* történelefilozófiája között: vö. BÍRÓ Béla, *A Tragédia paradoxona*, 128-129.

²⁸ Madách Imre könyvtára körülbelül 1500 kötetből állhatott, ebből 1084 kötetet ismerünk pontosan cím szerint. A Madách-könyvtár katalógusában, a 897-es bejegyzés alatt szerepel Kant *A tiszta ész kritikájának* második rigái, 1787-es kiadása. Vö. SZÜCSI József, *Madách Imre könyvtára*, Magyar Könyvszemle, 1915, 23.

²⁹ Immanuel KANT, *A tiszta ész kritikája*, ford. Kis János, Budapest, Ictus, 1996. 605.

³⁰ MÁTÉ Zsuzsanna, *Mit szabad remélnie Ádámnak? Kant és Madách Imre Az ember tragédiája*, Pro Philosophia Füzetek, 44 (2005), 269-280. Itt korábban megjelent tanulmányom részletes elemzését foglalom össze.

transzcendens meghatározottság, mint egy determinisztikus és célszerű világrend antinomikussága esetében tétel és ellentétel egyaránt igaz lehet az értelem számára a mű szvege alapján. Ez az alkalmazási mód, antinomikusság mutat kanti analógiát. A *Tragédia* e bölcséleti antinomikussága egy folytonos 'meggondolkodtató' beszélgetésbe vonja be a befogadót, mégpedig úgy, hogy e filozófiai problémafelvetések után az értelem számára két feloldhatatlanul ellentétes, azaz antinómikus válasz fogalmazódik meg Ádám és Lucifer dialógusaiban. Mindkét válaszlehetőség mellett találunk érveket a műalkotásban, így a probléma eldöntetlen, nyitott marad az utolsó színig. A *Tragédia* egészében nemcsak az ellentétes együttlevőségeknek a kiegyenlítése, hanem a szélsőségesen és feloldhatatlanul ellentétes, antinómikus válaszok együttlevőségének, együttesének a logikája is érvényesül, egy folytonos gondolati feszültséget teremtve és egyben nyitottan hagyva a művet.

A történéseket kommentáló ádámi és luciferi eszmecserékből valamint Ádám és az Úr párbeszédéből kibontakozó ismeretelméleti bölcselkedés az emberi megismerés véges és határolt voltát mutatja, azt, hogy az abszolút bizonyos, metafizikai tudás nem szerezhető meg ("Ne kérdd/ Tovább a titkot, mit jótékonyan /Takart el istenkéz vágyó szemedtől"); vagy azt, hogy a Lucifer által megígért tudás is csak részleges, mert alapvetően egy nézőpont függvénye (ezt éppen maga Lucifer bizonyítja be többször is Ádámnak). Kanti terminológiában a 'feltétlen bizonyosságot nyújtó ismeret határoltságának' a megmutatásáról van szó, annak, hogy a világegész nem lehet tapasztalatunk tárgya, hiszen, Kantnak – mint írja – „korlátoznia kellett a tudást”, hogy a morális hit számára tér nyíljon.³¹ Ennek a kanti megoldásnak mindkét elemét felismerhetjük az utolsó színben, (mint gondolati párhuzamot), a tudás, az értelem mindenhatóságának a korlátozását, hogy valóban tér nyíljon a küzdés morális tartalma előtt. Az emberi értelem korlátolt voltára a mű folyamatában többnyire Lucifer hívja fel a figyelmet, arra, hogy az emberi elme öntevékenységének folyamatában csak saját konkrét megismerő képességeink, így a mindenkori értelmi és cselekvési struktúráink viszonylatában, nézőpontunk függvényében ismerhető meg a valóság és ezek a megismerő struktúrák, képességek az emberiség történelmében folyamatosan változnak. Az, hogy egy dolog lényege szerint mi, nincs módunkban megismerni. A szöveg-egész szintjén az emberi megismerés korlátoltságát a bizonyosság és a bizonytalanság, a hit és a tudás ellentétes együttlevősége hordozza.

Kant másik kérdése nyomán tehető fel a 'Mit kell tennie Ádámnak?' kérdés. Ádám tragikussága részben abban rejlik, hogy az értelmes életre küzdő törekvést egészen az utolsó színig egy hiábavalónak tűnő küzdelem-sorozatként éli át. Mégis a 'küzdés maga' az, amely az emberi életnek, az emberiség létezésének értelmet ad, ezt a felismerést mondja ki Ádám a tizenharmadik színben. Megjegyzem a küzdés folytonosságát jelzi, hogy már a *Tragédia* első színében, az angyalok karának szózatában, a teremtett világmindenség bemutatásában felvetődik a küzdés-küzdelem motívuma: "Csak előre csüggedetlen;/ Kis határodon nagy eszmék/ Fognak lenni küzdelemben." Tudjuk, Lucifer hasonlóan 'küzdést és disharmóniát' kíván, míg Ádám későbbi küzdésének folytonosságát pontosan e nem kívánt disharmóniák tapasztalata lendíti tovább. A 'küzdés maga' az, amely az emberi életnek, az emberiség létezésének értelmet ad, a küzdés valamely nagyszerű eszme megvalósításáért. A küzdésnek magának egy etikai és eszmei axiológiai sajátossága van, eredményességétől függetlenül. Ez az erkölcsi, morális meghatározottság szintén kanti analógiát mutat, az eszmék értékessége – bár 'előrevitték az emberemet' – alárendelődik majd az utolsó színben a morális fejlődésnek, így az eszmékért való küzdelem tulajdonképpen az eszköze lesz az erkölcsi tökéletesedésnek, az erkölcsi fejlődésnek. De nemcsak az eszköze, hanem az útja, a módja is. Az utolsó színig a küzdés öntörvénye egy egyéni, történeti, közösségi és etikai parancs, egy kanti kategorikus imperatívusként értelmezhető. Mivel egy olyan egyetemes erkölcsi cselekvés a küzdés a *Tragédiában*, melyben – Kant szavaival - „akarated maximája mindenkor

³¹ Immanuel KANT, *A gyakorlati ész kritikája*, ford. BERÉNYI Gábor, Budapest, Cserépfalvi, 19.

egszersmind általános törvényhozás elveként érvényesülhessen”.³² Ezt a belső indíttatású küzdést – további kanti analógiát mutatva - Ádám saját öntörvényadó, autonóm akarata, felismert szabadsága hozza létre, az Urat elhagyó és az Úrtól elhagyatott, független állapotában. Ez a belső törvény, a küzdés önmagában vett ténye egy olyan belső parancs, melyet a történelmi színekben nem rendít meg a bukások sorozata, így nincs tekintettel a tapasztalati valóságra, az eredményességre illetve annak hiányára sem az utolsó két színig. Így nem véletlen az sem, hogy Lucifer ezt a folyton megújuló ’küzdés-filozófiát’ tiszteli leginkább Ádámban, a ’gyarló féregben’. Tehát hasonlóan kanti analógiát mutat az is, hogy a küzdés önmagában való jellege mellett annak jó szándéka, jó akarata és nem elsősorban az eredménye határozza meg.

Mit lehet remélnie Ádámnak? A drámai költemény 11. színétől Ádám már csak szemlélője a falanszterbeli és az eszkimóvilág történéseinek. Az utolsó két színben az emberi létezés hiábavalósága és vele együtt a történelmi színek küzdéssorozatának az eredménytelensége és ezzel együtt a küzdés értelmetlensége, így a létezés értelmetlensége erősödik fel és vele szemben a küzdés, és egyben a létezés értelmességének megerősítése a drámai költemény utolsó mondatával, már az Úrhoz visszatérő Ádámhoz szól. A „Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!” felszólításban és az ezt megelőző dialógusban az is benne foglaltatik, hogy az ember számára az értelemadó, az értelmességet visszaadó a transzcendens vagy transzcendentált hatalom lehet. (Megjegyzem, már korábban, a hatodik színben az Úrral együtt történő küzdésre, munkálkodásra Péter apostol Sergiolus-Ádámot.) Tehát a történelmi színek alapján úgy tűnik, hogy az emberiség önmaga számára, ’enisteni’ mivoltában nem képes értelmet adni létezésének, illetve küzdése, bármilyen nemes eszmékért is történik, eredménytelennek bizonyul. A jövő színeiben is kétségessé vált ’küzdés-filozófiát’ – a létezés értelmessége, az eszmék értékessége és az erkölcsi cselekvés folytathatóságának érdekében - mintegy ’transzcendentálnia’ kellett Madáchnak. Miért? A küzdés a létezés értelmességének megtalált lényege, egy élet- és létértelem, de ez a lényeg a történelmi színekben folytonosan megkérdőjeleződött a bukások, a gyarló ember ténykedései révén, majd újra és újra megtalálttá vált Ádám megújuló küzdésében. A küzdésben való hit végérvényesen elveszítődik az eszkimó színben az emberiség vonatkozásában illetve az egyén részéről az öngyilkossági szándék révén. Galamb Sándor és Fábíán Ernő³³ úgy látják, hogy ezen a ponton a kanti etika átvétele érvényesül: az embernek önmaga megsegítéséért kell ’transzcendentálnia’ erkölcsi értékeit, a *Tragédiában* a küzdést magát, hitét, hogy értelmet adjon létezésének. Mit jelent ez? Az embernek erkölcsi cselekvéséhez szükség van egy ’magasabb morális lény’ eszméjére, vagyis Istenre. “A *Tragédiában* Isten erkölcsi szükség.”³⁴ - állapítja meg Fábíán Ernő. Egyetértve gondolatával, valóban nyilvánvaló a kanti gondolati párhuzam. Ugyanakkor a *Tragédia* szövege nem egyértelmű abban, hogy egy teológiai, azaz transzcendens istenről van-e szó vagy egy olyan Istenről, mint az ember által feltételezett ’transzcendentált erkölcsi szükség’-ről: így mindkettő értelmezés lehetséges. E két eltérő értelmezési lehetőség mégis közös abban, hogy az ember erkölcsi autonómiája, szabad választása jó és rossz között, valamint küzdésszámja egy ember feletti, magasabb (transzcendens vagy transzcendentált) szféra felől nyer megerősítést és ez nyilvánvaló kanti párhuzam.

A *Tragédia* egy logikus és koherens gondolati ívvel is zárul a “küzdj és bízva bízzál!” transzcendens vagy transzcendentált biztatása révén. Az első színben, az Úr és Lucifer közötti konfliktus egyik kiváltó oka az volt, hogy Lucifer kétségbevonta a világ és az ember megteremtésének értelmességét: “S hiányzik az összhangzó értelem.” Ha Ádám felett az értelmetlenség tudata egyértelműen győzne, akkor az Úrral szemben bizony Lucifernek lenne igaza kettőjük vitájában, hiszen maga a teremtmény láttatja ezt be a teremtővel. Ezt az elveszett(nek hitt) értelmességet, a létezés értelmességét, azaz a küzdés

³² *Uo.*, 47.

³³ GALAMB Sándor, *Kant és Madách*, ItK, 1917/2. 181-183. FÁBÍÁN Ernő, *Az élet értelme*, 64., 116-118.

³⁴ FÁBÍÁN Ernő, *I.m.*, 117.

értelmességét a nagyszerű eszmékért, mely ugyanakkor az erkölcsi tökéletesedés módja és eszköze egyben – a *Tragédia* logikájában – a Rosszal szemben csak a Jó, az Úr adhatja vissza az általa teremtett embernek. Az Úr, ha már az ember, Ádám elveszítette öntörvényadó, belső kategorikus imperatívuszát (végül öngyilkossági szándékával feladta küzdés-filozófiáját), egy trascendens vagy transzcendentált erkölcsi parancs, törvény formájában adja, adhatja vissza ezt a küzdésben való hitet és bizást. Az ádám küzdésnek, mint egy autonóm erkölcsi cselekvésnek a történelmi színekben - Kant szavaival - a „szabad akarat önállóan hozott lényegi törvényé”-nek a létrejötte során nincs szüksége vallásra, Istenre, ahogy azt láthatjuk is a bibliai keretszíneken kívül, de ez a morál, további kanti analógiát mutatva elkerülhetetlenül a valláshoz vezet, hiszen a nemes eszmékért való küzdés erkölcsi világtrendjének megtarthatósága már nem az ádám akarat, hanem az ádám remény tárgya, melyhez posztulálni kell Istent, a legfelsőbb lényt, aki e morális törvények szerint parancsol³⁵ - ahogy Kantnál, úgy a *Tragédiában* is.

Tudjuk, a történelmi színekben az Istenét elhagyó Ádám küzdése folytonosan megkérdőjeleződik, a küzdés – bukás 'ellentétes együttlevőségének' oszcillációs dinamikájában, majd a jövő színeiben a küzdés eredményessége is kétségessé válik, és végül Ádám öngyilkossági szándékával feladja 'küzdés-filozófiájának' belső kategorikus imperatívuszát, azaz Ádám erkölcsi törekvése nem tartható fenn a *Tragédia* fiktív világában. Mintha a 'küzdés – bukás' dinamikus ellentétes együttlevőségében ez utóbbi győzne az eszkimó színben és az utolsó szín első felében. De ezt a 'küzdés-filozófiát' mégis meg kell őrizni, az embernek az ebbe vetett hitét és reményét vissza kell adni, minden csalódás, bukás és a szörnyű „vég” ellenére is, s mindezt a legfelsőbb lény, az Úr Ádámmal való beszélgetésében és egy utolsó felszólító parancsban teszi hangsúlyozottan nyilvánvalóvá és egyértelművé. Mit lehet remélnie így Ádámnak? Reménykedhet az isteni biztatásban, hogy maga a küzdelem, mint a morális emberi küldetés folyamata és egyben kategorikus imperatívusza az emberi 'nagyságnak és az erénynek' a biztosítéka („Karod erős – szíved emelkedett:/ Végetlen a tér, mely munkára hív,” ; „És biztosítva áll nagyság , erény.”), bár láthattuk, hogy e küzdelem teleologikus eredményessége kétséges. Az Úr így abban erősíti meg Ádámot, hogy az ember erkölcsi előrehaladása küzdelmei révén – kanti terminológiában a „morális progresszus” lehetősége – adott az emberiség számára. Úgy tűnik, hogy az ember mint erkölcsi lény a teremtés célja és értelme - a *Tragédiában*. Másrészt, Ádám reménykedhet, mivel abban bizonyos lehet, hogy erkölcsi törekvéseiben, nemes és erényes küzdelmeiben közvetetten segíti az 'égi szót', Éva mellett és Éván keresztül, 'költészetté és dallá szűrődve'. Az etikus küzdés és cselekvés lehetőségét, a szabad választást jó és rossz között, valamint az isteni gondviselés bizonyosságát még egyszer megerősíti az angyalok karának éneke, mely Isten és az ember viszonyának helyes megélésére szólít fel: a szabad akaratnak, mint az erkölcsi választás autonómiájának és az isteni gondviselésnek (a trascendens determinációnak) a kiegyenlítetttségét állítja. A 'küzdés filozófiája' tehát egyszerre tartalmazza az ember autonóm erkölcsi cselekvését a 'szabad akarat önállóan hozott lényegi törvénye' alapján, egy kanti analógiájú kategorikus imperatívuszként, amely törvény egyben 'általános törvényhozás elveként is érvényesülhet', azaz moralitása univerzális valamint transzcendentált vagy trascendens törvényként, parancsként is működhet. Az ily módon, tehát az egyéni, az egyetemes emberi és trascendens vagy transzcendentált módon megerősített 'küzdés-filozófia' - a küzdés a nemes eszmékért, mely küzdelem az ember erkölcsi fejlődésének útja, módja és egyben eszköze - állítja az emberi létezés értelmességét a történelmi színek bukássorozatának és a jövő színeinek pusztulás-víziójával, az

³⁵ Immanuel KANT, *A gyakorlati ész kritikája*, 170-171.

öngyilkossági szándékkal, így az értelmetlenséggel szemben. Úgy tűnik, hogy az ember, mint erkölcsi, erényes lény és annak fejlődése a teremtés célja a Tragédiában - ahogy Kantnál is.³⁶

Kant filozófiája, ahogy Hegelé, a premodern diszkurzus meghatározó filozófiája. Hogy milyen formában hatott Kant filozófiája, közvetett vagy közvetlen módon, nem bizonyítható egyértelműen. Lehetséges, hogy Kantot eredetiben olvasta Madách, de az is lehetséges, hogy ismeretei közvetett forrásúak voltak, és inkább valamilyen adaptációs hatásról van szó, így például az Aethaneumon vagy más filozófiai olvasmányokon keresztül. De az is lehet, hogy mindez ötvöződött személyes élettapasztalatával, a magyar történelem nagy tanulságaival, a reformkori líra, Kölcsey, Vörösmarty hatásával. Bármilyen módon, forrásból és hatásból táplálkozva, amit ma már nem lehet kideríteni, e küzdés-filozófia Madách élettapasztalatának és szellemi élményvilágának egyik lenyomataként érvényesül a *Tragédia* filozofikumában. Barta János megfogalmazását idézve, éppúgy az is lehetséges, hogy Madách nem Kanttól vette át a 'küzdés-filozófia' morális tartalmát, hanem „onnan, ahonnan Kant és még annyi más nagyember, aki nem írt filozófiát: a maga küzdő emberségéből”.³⁷ Annyit mindenesetre állíthatunk, hogy jó néhány párhuzamos gondolat van a *Tragédia* és Kant gondolatai között (hatástól, átvételtől vagy forrástól függetlenül), mind az ismeretelméleti agnoszticizmust, az antinomikusság jellegét és legfőképp a 'küzdés-filozófia' valamint a kanti etika fő kategóriája, a kategorikus imperatívusz fogalmi hálója között. Az analógiák megléte – forrásuktól függetlenül – annak a filozófiai tartamnak alapvetően meghatározó része, mely az esztétikai formálás anyaga egyben. *E filozofikummal való formálásban az a nagyszerű, hogy a gondolati ív teljesen releváns a filozófiai gondolkodás számára, ugyanakkor mégis egy olyan irodalmi műalkotás, melyben minden mindennel összefügg és amely másfél évszázada töretlenül hat és egy folytonos meggondolandó beszélgetésbe vonja be a befogadót.*

A fejlődés tételezése valamint az ellentétekkel való formálás miatt - a premodern diszkurzus másik fő képviselőjének - Hegelnek a hatása tételeződött a *Tragédia* értelmezéstörténetében, párhuzamosan ennek vitájával is. E vita létrejöttének okait az összemosódó közvetlen és/vagy közvetett hatásproblematikában látom, másrészt *Az ember tragédiáját* értelmező irodalmárok eltérő színvonalú Hegel-interpretációjában valamint magának a műalkotás elkülönülő lehetséges értelmezéseiben. *A közvetlen hegeli hatás megléte ellenében megnyilvánuló érvelést, és egy részleges, közvetett, adaptációs jellegű hegeli probléma-kiindulás feltételezését* foglalom össze és magam is e mellett érvelek.

Madách Imre fennmaradt, igen gazdag idegen-nyelvű, elsősorban a német kultúrára orientálódó könyvtárában nem található semmilyen Hegel-könyv, szemben Kanttal. Ugyanakkor tény, ahogy azt Baranyi Imre igen meggyőzően bizonyítja könyvében: a fiatal Madách számára 1837 és 1843 között az Athenaeum folyóirat közvetítette és tolmácsolta az európai szellemiséget: „Az Athenaeum filozófiai tanításai közt első helyen áll a hegelianizmus, amelynek magyarországi népszerűsítésében és rendszerének ismertetésében jelentős szerepe van. [...] 1837-re Hegel tanai már a folyóiratok útján elterjedtek. Sőt már követői és ellenzői is táborra szerveződtek. [...] Madách számára a hegeli historizmust elsősorban folyóiratunk közvetíthette.”³⁸ A „hegeli pör” néven ismeretessé vált hazai Hegel-vitát övező tanulmányokban különösen a történetfilozófiai kérdések kerültek a középpontba, kiemelten a „vezéreszmék tana”, mely a hegeli szemlélettől áthatva az eszmét és annak változását keresi a történelem minden egyes nagy korszakában, felülemelkedve „a történelem mindennapiságán”. „Tudjuk, hogy a Tragédia színeinek is főeleme a történeti kor és a benne kifejlődő, uralkodó eszme. Az Athenaeum historizmusa is a nagy eszméknek és

³⁶ *Uo.*, 172-173.

³⁷ BARTA János, *Madách Imre*, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 152.

³⁸ BARANYI Imre, *A fiatal Madách gondolatvilága (Madách és az Athenaeum)*, Budapest, Akadémiai, 1963, 65-66.

koruknak megfelelő egységben, korszakoltan keresi az emberiség történeti létezésének értelmét.”³⁹ A hegeli történetfilozófiai kérdések, mégpedig az Athenaeum folyóirata által közvetített problémakörök révén – a haladás kérdése, az „eszme kifejlése”, az eszme és a kor disszonanciája, a szabadságeszme vonatkozásában⁴⁰ – valóban központi kérdései a *Tragédia* történelemfilozófiájának, azonban a mű válaszvariációi csak részben, mintegy kiindulópontként igazolják a hegeli – minden bizonnyal az Athenaeum általi közvetített - problematikát.

Az elmúlt három évtizedben Branyi Imre kutatásai ellenére három irodalmár képviseli a hegeli hatás meglévőségének álláspontját. Kerényi Ferenc szerint: Madách a kompozíció formáját „hegeli triádában lelta meg”,⁴¹ Bárdos József hasonlóan fogalmaz: a *Tragédia* kompozíciója „tökéletesen hegeli rendszerű”,⁴² illetve András László író-irodalmár egyértelműen kijelenti: Madách gondolkodásának módszere a „hegeli dialektika, a tagadás tagadása a Tragédia eleven teste”.⁴³ Ha elolvassuk András László *A Madách-rejtély* könyvének *A hegeli vezetőfonal* című fejezetét, láthatjuk, hogy a hegeli dialektika értelmezése Madách főművére vetítve e szerzőnél nem más, mint a műben fellelhető ellentmondások és ellentételezések felsorolása.⁴⁴ Azonban az ellentétek önmagában meglévő együttese nem a fejlődéselvet is magába foglaló hegeli dialektika sajátja. Sajnos ez utóbbi egy máig ható, s a tankönyvekben is mélyen gyökeret verő tévedés a *Tragédia* kapcsán. Azonban sem a történelmi színek sorában, sem az ütköző eszmék viszonylatában soha sem jelenik meg a szintézis gondolata. Ha már filozófiai párhuzamot keresünk, mely párhuzamba-állítás nem a közvetlen hatást feltételezi, de nem is zárja ki, akkor sokkal inkább Platón (közvetett vagy közvetlen) ismeretét, illetve a platóni dialektikával való gondolati rokonságot tételezzük. Platónnál a kérdezni tudás képessége a tudásra szert tevő képesség alapfeltétele, amely révén felismerjük, hogy a lét ellentmondásokat rejt magában, hogy (bármely) dolog azonos is önmagával, de átmegy a maga ellentétes ‘más’-ába is. Itt a tudás a kérdezésen alapul, az tudhat, akinek kérdései vannak, ezek a kérdések pedig magukban foglalják az igenek és a nemek, az ‘így és a másképp’ válaszainak ellentéteességét, ezáltal a megszerezhető tudás dialektikusságát.⁴⁵

Úgy vélem, ez a dialektika a *Tragédia* egyik legfontosabb formálási sajátosságában nyilvánul meg, mégpedig a filozófiai kérdésekre adott válaszok ellentétes struktúrájának, az igenek és a nemek, az állítások és a tagadások, a pozitívítások és a negatívítások egymásba-játszásában és ugyanakkor együttlevőségében, Lucifer és Ádám folytonos vitájában. Emellett az állítás-tagadás dialektikájára épül a két fajta – az ádami és a luciferi - létértelmezés és történelem-értelmezés diszkussziója,⁴⁶ valamint ezzel együtt a legkülönbözőbb további ellentételezések felállításai, így az abszolút és a relatív, a bizonyosság és a bizonytalanság, a hit és a tudás, a létezés értelmessége és/vagy értelmetlensége, az akarat szabadság és a determináció, a test és a lélek, az anyag és a szellem (stb.) szembeállításai.⁴⁷ Ez a dialektika nem a hegelié, amely az ellentétek magasabb fokban (szintézisben) való kiegyenlítődése mellett egy létnövekedést, haladást és fejlődést is feltételez. A madáchi legkülönbözőbb ellentételezések mellett vagy után nincs fejlődéselví szintézis-teremtés és a megálmodott történelemben a párizsi szín után hanyatlás, pusztulás, a „szent eszmék” eltűnésének folyamatát vizionálja. Az ellentétek szintézis-jellegű feloldása a szöveg

³⁹ Uo., 67-69.

⁴⁰ Uo., 65-86.

⁴¹ KERÉNYI Ferenc, *Madách Imre*, Pozsony, Kalligram, 2006, 183-184.

⁴² BÁRDOS József, *Szabadon bűn és erény között*, 54.

⁴³ ANDRÁS László, *A Madách-rejtély*, Budapest, Szépirodalmi, 1983, 22.

⁴⁴ Uo., 163-173

⁴⁵ Vö. Platón *Parmenidész és A szofista dialógusaival*. PLATÓN *Összes művei*, Budapest, Európa, 1984, II, 809-895., 1071-229.

⁴⁶ MÁTÉ Zsuzsanna, *Az ember tragédiájának létértelmezése – 150 éves Az ember tragédiája (1. rész)*, Mikes International – Hungarian Periodical for Art, Literature and Science, 11(2011) 1. 14-22.

⁴⁷ MÁTÉ Zsuzsanna, *Értelmezés és értelmetlenség, abszolút bizonyosság és bizonytalanság ellentmondásos együttlevőségei – 150 éves Az ember tragédiája (2. rész)*, Mikes International – Hungarian Periodical for Art, Literature and Science, 11(2011) 2. 29-38.

'filozófiai történetmondásának' folyamatában nem történik meg. Majd az utolsó szín második felében születik meg egy harmadik, részben kibékítő válasz-sorozat, a *spekulatív jellegű filozófiai ellentétek fölötti hídként*. Ez a *hid egyfajta gyakorlati filozófiaként*, 'éleintegratív bölcselteként' történő kiegyenlítődés, kibékítés, mely három pillérű: az egyik a 'küzdés-filozófia', a küzdés-eszme, mint a vitalizmus formája⁴⁸, másik a 'Van és a Kell kétvilágát összekötő költészet illetve művészet' gondolata (és az ezt közvetítő nő és a szerelem), mely egyfajta megváltó funkcióval is bír, míg a harmadik pillér a 'szabad akarat, szabad választáson alapuló erkölcsi tudat és cselekvés' eszméje. Mindhárom a *Tragédia* filozofikumának olyan lényegi eleme, melyeknek éppen a funkcionalitása – a filozófiai ellentétek együttlevősége *feletti* kiegyenlítő hídként – teszi különlegessé szerepüket a filozofikum konstruálásának folyamatában, annak végpontjaként, ámde nem a lezárásaként.

A hegeli hatás megléte ellenében érvel Szerb Antal, Fábíán Ernő⁴⁹ és Fáy Attila⁵⁰, Barta János és Németh G. Béla. Mivel Szerb Antalt illeti meg az elsőbbség a cáfolók sorában, őt idézem: "Az ember tragédiája már nem olyan diadalmas theodicea, mint Hegel rendszere, már közeledik a 20. század történetfilozófusának, Spenglernek a felfogása felé, aki nem egyenesbe komponálja a történelmet, hanem kör alakba, az emberiség nem megy előre, hanem visszatér és újrakezdi. [...] Az ember tragédiája a hegeli szabadságcentralitásból indul ki, végeredményben a szabadság-eszme likvidálása, [...] A hegeli kiindulás csak arra való volt, hogy a hegeli eszme legnagyobb cáfolata legyen. Mert Hegel még a romantikus optimizmus gyermeke volt, Madách pedig a dezillúziós kor fia."⁵¹ Valóban: a kiindulás hegeli (nagy valószínűséggel az Athenaeum folyóirat által közvetített) problémafelvetést mutató, mivel a történelmet a szellem (az eszme) önkifejlődéseként értelmezi a *Tragédia* is. Azonban a *Tragédia* történelemfelfogása teljességgel szemben áll Hegelével, és az újkori felvilágosult történelem szemléletével, hiszen nem valamely eszme, vagy az Abszolút Szellem kifejlését látta abban. A hegeli kiindulópontot illetve a hegeli gondolatokhoz való kritikus viszonyulást hangsúlyozza Barta János és Németh G. Béla. Barta János 1942-ben megjelent Madách-könyvében a hegeli bölcsélet (közvetett) hatásának tulajdonítja, hogy a *Tragédia* több lett, mint "romantikus-mitikus kalandsorozat", hogy Madách érdeklődése a világtörténelem folyamata felé irányult: "Madách akkor került ennek a historizmusnak a bűvöletébe, amikor az már hanyatlóban volt; a vele járó optimista metafizikát már nem is tudta átvenni."⁵² Ezt a műalkotásból kiinduló szemléletet követi Németh G. Béla is: "Azt állítani, hogy a hegeli rendszer a maga tisztaságában volna jelen, nem lehet. A rendszer amaz alapeleme, a tudat-, a történelem-fejlődés ama felépítése van jelen, mely szerint minden tudatfok, minden fejlődési fázis magában hordja és megszüli a maga ellentétét, hogy küzdelmükből létrejöjjön az új, a következő fok. [...] Madáchnál is, látható, az egyes történelmi fokozatok belső ellentmondásai szülik a következő fokozatot, mint Hegelnél, csak hogy nem egyben folyton magasabbat is."⁵³ Úgy vélem, kellőképpen indokolt, hogy a *Tragédia* nem

⁴⁸ Szegedy-Maszák Mihály szerint „Madách vitalizmusának végső forrását kétségkívül a Sturm und Drang időszakában kell keresnünk, de magyar kezdeményezéseket sem zárhatunk ki az előzmények köréből, elsősorban nem is az Athenaeum, hanem Kölcsey jöhet számításba, Madách kedvenc szerzőinek egyike, kit a *Lantvirágok-tól* (1940), *A nőkről különösen esztetikai szempontból* (1964) című értekezéséig gyakran idézett: Kölcsey ugyanis élete végén, politikai reményeinek szertefoszlásakor, cselekvő rezignációjában az emberben eredetileg adott küzdésvágyat tekintette az egyetlen biztos pozitív értéknek.” SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Történelemértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában*, 351.

⁴⁹ "A *Tragédiában* nyomát sem lelmi a "magánvalósága" szerinti hegeli szabadságnak, végcélnak, mint a szellem tudatának, meghatározott tartalmi cél létrehozásának, fokozott tökéletesedésnek, az államok világszemléli magasságba emelésének, isteni gondviselésnek. (...) A *Tragédia* szabadságeszméje semmiképpen sem tekinthető azonosnak, de még rokoníthatónak sem a hegeli világtörténetben megvalósulóval - a haladás a szabadság tudatában elvvel." FÁBIÁN Ernő, *Az élet értelme*, 38-39.

⁵⁰ Bíró Béla egyetértően foglalja össze Fáy Attila kutatásait: „A madáchi hármasságok nem esnek egybe a hegeli dialektikus triásszal. Fáy Attila arra is fölhívta a figyelmet, hogy Madách nemcsak hogy nem követi Hegelt, hanem egyértelműen el is utasítja eszméit.” BÍRÓ Béla, *A Tragédia paradoxona*, 126.

⁵¹ SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, Magvető, 1972⁵: 381-383.

⁵² BARTA János, *Madách Imre*, 109.

⁵³ NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és késlekedő félévszázad*, Budapest, Szépirodalmi, 1971, 157-8., 161.

hegeliánus, hanem egy sajátos bölcselkedést, ellentétes létértelmezéseket hordozó bölcséleti drámai költemény. Olyan műalkotás, melyet *egy átfogó világmagyarázat igénye ihletett*, mely az emberi létezés értelmességére és a fejlődésre kérdez rá, így csak *néhány kérdésfeltevésében látható be a hegeli párhuzam*, valószínűan az Athenaeum folyóirat közvetítésével. Madách az ellentétes szólammal és az eltérő létértelmezésekkel teremtett egy organikus művet, abból, ami a sajátja volt: amit átélt és átszenvedett; megismert és megőrzött, mint tudást, bölcséleti gondolatokat és mint élettapasztalatot; amit verseiben szétszórva részben már felvetett; amit önmaga számára is, eredeti módon továbbgondolt.

Figyelemreméltóak a relevánsnak tekinthető, Madách korán is túlmutató gondolati rokonságok, párhuzamok meglátása a 20. századi recepció részéről, hiszen ennek az előremutató filozófiai párhuzamosságoknak a megléte voltaképp Madách Imre autonóm filozofikus gondolkodását bizonyítja és egyben a *Tragédia* filozofikumának a perspektivikusságát. Spengleri rokonságot lát például Szerb Antal: „Az ember tragédiája már nem olyan diadalmas theodicea, mint Hegel rendszere, már közeledik a XX. század történetfilozófusának, Spenglernek a felfogása felé, aki nem egyenesbe komponálja a történelmet, hanem kör alakba, az emberiség nem megy előre, hanem visszatér és újrakezdi.”⁵⁴ E rokonság mellett többféle spengleri, a nyugati kultúra hanyatlását jelző tényezőt is felvonultat a *Tragédia* falanszter-színe, mintegy fél évszázaddal korábban. Azonban a műegész eszmeisége felől, az ádami és luciferi, a metafizikus és antimetafizikus diskurzus szembenállása párhuzamba állítható a spengleri megállapítással, az antimetafizikus (luciferi) gondolkodásmód kultúra-romboló erejének meglátásával. Oswald Spengler szerint a „civilizáció egy kultúra elkerülhetetlen sorsa”, a „civilizáció a visszavonhatatlan vég, amely benső szükségszerűségtől hajtva újból és újból beköszönt”.⁵⁵ Minden nagy kultúrkorszak hanyatlása a civilizáció eljövételével válik teljessé, így követte például a görög szellemiséget, metafizikus gondolkodást a római racionalitás, amely a világbirodalom teljes pusztulásához vezetett. *A civilizáció az antimetafizikus ember, a számító intellektus korszaka*, „és ez nem csak az antikvitásra érvényes; a határozott, *teljességgel antimetafizikus embernek ez a típusa újból és újból felbukkan.*”⁵⁶ Babilon, Egyiptom, India, Kína és Róma mind egy-egy civilizációval aggott el, épült le, s a 19. századtól kezdve ez a nyugati kultúra sorsa is. Ez egyfajta eszmei mozaik-rokonság. A vele szembenálló (ádami) metafizikus filozófiai diskurzusnak is megtalálták már 20. századi rokonát, éppen Spengler egyik kortársával. Barta János így érvel: „álljon itt egyetlen párhuzam, annak bizonyítására, mily közel áll Madách lelkivilága korunk bölcséleti irányai közül az ú. n. egzisztenciális filozófiához. Jaspers Károlynak 1932-ben megjelent *Philosophie* című művéből a következő részlet: „Mindaddig, amíg az Istenség rejtve marad s kérdéseinkre nem felel, önnön szabadságára utalja vissza az embert. Sorsa a kétség; viselnie kell annak kockázatát, amiért élni akar; ha az igazságot keresi, csak ezen az úton találja meg. Isten nem vak hódolatot akar, hanem szabadságot, amely tud dacolni, s dacból jut el az igazi hódolathoz.” Nem olyan ez, mintha az Úr feleletét olvasnók Ádám kérdéseire? A XV. Szín problémaköre ez, bár Jaspers nem olvasta Madáchot, s csak saját rendszerének következményeit vonta le ezekben a sorokban. A rokonság a részletekig megy. Jaspers szerint: »Vertrauen hebt die Frage nicht auf« (a bizalom nem némítja el a kérdést); Ádám is, hiába nyeri vissza bizalmát az Úrban, még mindig kérdezne: Csak az a vég, csak azt tudnám feledni...”⁵⁷ Heideggeri párhuzamot lát Fábíán Ernő az értékek folyamatos kiüresedésében;⁵⁸ míg a *Tragédia* „konstruált erkölcsfelfogásához” a Max

⁵⁴ SZERB Antal, *I.m.*, 381.

⁵⁵ OSWALD SPENGLER, *A nyugat alkonya*, Budapest, Európa, 1995, I. 67.

⁵⁶ Uo. 68.

⁵⁷ BARTA János, *Madách Imre*, 152-153.

⁵⁸ FÁBÍÁN Ernő, *Az élet értelme. Madách filozófiája*, 48-49.

Weber-i felelősség etikát véli a legközelebb állónak,⁵⁹ és az eszményhiányt illetve a kultúrkritikát illetően Nietzschevel von párhuzamot,⁶⁰ valamint meggondolandó analógiát állapít meg a tömegtársadalom teoretikusa, Ortega y Gasset és Madách sokat kritizált tömegfelfogása között.⁶¹ Rónay Mihály András pedig bergsoni párhuzamot lát Éva alakjában, „aki Ádámot, az Intellektust épp Intuícióként szérnyalja túl mindvégig”.⁶² Hubay Miklós az egzisztencialista filozófiák rokonának véli Madách művét.⁶³ Bíró Béla szerint Madách az „agresszív tudomány iránt” ellenszenvvel viseltetik, a racionalizmust „az irracionálizmussal együtt érzi teljesnek, és a kortárs filozófusnak, Feyerabendnek – végső soron – ugyanez a véleménye”.⁶⁴ A még tovább bővíthető párhuzamok indirekt módon a *Tragédia* gondolati perspektivikusságát bizonyítják valamint azt, hogy az alkotó széles ismeretanyaga és filozófiai műveltsége alapján képes volt – a bölcséleti hagyományon alapuló, korában lényeges és egyben azon túlmutató – filozófiai kérdések meglátására, felvetésére és egy máig élő és ható filozofikum konstruálására valamint e bölcséleti jelentéstartalom átlényegítésére esztétikumá.

Az *eszmei források* a madáchi eszmetörténeti, filozofikus műveltségnek a *Tragédiában* érvényesülő illetve felismert nyomot hagyó *mozaikjai*, melyek *összessége a megformált filozófiai, eszmei nyersanyagot képezi* a művész szempontjából. A *releváns eszmei rokonságok, gondolati párhuzamok pedig a műalkotás gondolati perspektivikusságát bizonyítják*. Miképpen magyarázható ez a meglepően gazdag gondolati rokonság- és párhuzam-feltételezés az elmúlt 150 év értelmezéstörténetében?

A *Tragédia* 'filozófiai történetmondásában' a „nagy elbeszélések”,⁶⁵ az *univerzális igényű filozófiák alapvető narratíva elemeit fedezhetjük fel*. Az univerzális igényű filozófiákban a végső, megalapozó elvek, mint bizonyításra nem szoruló evidenciák nem fogalmi formában, hanem mint narratívaként vannak jelen. A modernitás dinamikáját Fehér Ferenc és Heller Ágnes elemzi Lyotard terminológiáját alkalmazva valamint Jürgen Habermas szintén a francia kortárs filozófussal együtt jut rokon következtetésekre *A metafizika utáni gondolkodás motívumai* című tanulmányában. A modern korai szakasza, a felvilágosodás és a romantika korszaka olyan meta-narratívákat, filozófiai diskurzusrendszereket hozott létre, melynek magától értetődő narratíva-eleme volt a történelem univerzális felfogása, mely szerint a történelemnek 'önálló dinamikája' van, és mint egy „metafizikai ágens, [...] maga hordozza saját tökéletességét, végét és célját”,⁶⁶ így „a történetet a haladás vagy a hanyatlás formájában kell elmondani, tárgya ugyanis a megváltás vagy (és) a bűnbeesés”.⁶⁷ A történelem teleologikus szemlélete mellett meghatározó a „két-világ” „magasságkülönbség”-nek narratívája valamint az univerzalizmus normatív felfogása. „A hagyományos nagy elbeszélésben az »univerzalizmust« a történelem – eljövendő vagy éppen bekövetkezett - »vége« egyik fő megnyilvánulásának tekintették. A filozófusok szemében az egész emberi faj egyazon baldachin alatt gyűlt össze, és ők valamennyi nép és kultúra múltját úgy értelmezték ebből a kitüntetett nézőpontból, mint egy hosszas felkészülést erre a végkifejletre. Feltevésük szerint elenyészik (mint például Marxnál) vagy egy nagy egészbe sodródik (mint Hegelnél) mindenfajta partikularitás. Ez az univerzalizmus erőteljesen normatív felfogású volt.”⁶⁸ A *Tragédia* 'filozófiai

⁵⁹ *Uo.*, 122.

⁶⁰ *Uo.*, 80-84.

⁶¹ *Uo.*, 67-68.

⁶² RÓNAY Mihály András, *Madách Tragédiája/ Lukács György. Madách – Lukács: Vitairat*, Budapest, Glória, 1998, 101-102.

⁶³ HUBAY Miklós, *Át az idő falain = Madách-tanulmányok*, szerk. HORVÁTH Károly, Budapest, Akadémiai, 1978, 47-57.

⁶⁴ BÍRÓ Béla, *A Tragédia paradoxona*, 112.

⁶⁵ Jean-François Lyotard terminológiája, vö. Jean-François LYOTARD, *A posztmodern állapot* = Jürgen HABERMAS, Jean-François LYOTARD, Richard RORTY, *A posztmodern állapot*, összeállította, BUJALOS István, Budapest, Századvég, 1993, 7-146.

⁶⁶ Fehér Herenc és Heller Ágnes. Vö. HELLER Ágnes, FEHÉR Ferenc, *A modernitás ingája*, Budapest, T-Twins, 1993, 12.

⁶⁷ *Uo.*, 11-12.

⁶⁸ *Uo.*, 12.

történetmondásának' folyamatában sorra felfedezhetőek a „nagy elbeszélések” narratíva-elemei és ugyanakkor a megformáltság révén, azok ellentettjei is. Így a történelem kezdet – vég – cél struktúrája és az azzal szembeállított ciklikusság; a 'két-világ' „magasságkülönbsége” narratívájának pedig megfeleltethető a Van és a Kell, a reál és az ideál szétszakított volta illetve egységességének vágya és ígérete; a történetmondás hanyatlás és haladás egynemű formái helyett a haladás és/vagy hanyatlás többszörösen is ellentétessé formált narratívája valamint a 'filozófiai történetmondás' tárgyát illetően a megváltás és/vagy a bűnbeesés. Csupán egyetlen narratíva-elem, mégpedig az univerzalizmus normatív felfogása az, ami a *Tragédia* filozofikumában is hasonló funkciót tölt be, mint az univerzális igényű filozófiák esetében. Konkretizálva: a kezdet - vég és cél premodern narratívája univerzális jellegű, mind időben, térben és Ádám alakváltozatait is tekintve, a világ teremtésétől, az emberi történelem alakulástörténetén keresztül az emberiség elállatiasodottságáig, a föld bolygó lassú haldoklásáig ível a történetmondás. A célt - a mi végre ez az egész teremtés - végül 'az ember mint erkölcsi lény a teremtés célja' gondolatban találhatjuk meg. Hasonlóan követi a haladás vagy hanyatlás formáját is a narratíva íve, hiszen Ádám haladást feltételező folytonos küzdelme, célképzete sorra a valamilyen eszmei szempontból megtörténő bukással, csalódással végződik, mint hanyatlással és a mű egészét tekintve pedig a párizsi színing meglévő értéknövekedés és haladás a londoni színtől kezdődően értékesökkenéssel, hanyatlással ér véget. S párhuzamos a 'bűnbeesés és /vagy megváltás' tárgyát tekintve is: Ádám eredendő bűnbeesését (metafizikai tudásra vágyódás, sorsának önmaga irányítója, enistenség, határoltóságának fel nem ismerése) a 'küzdes-filozófiával', a küzdes praxisával próbálja meg 'megváltani', mint az erkölcsi fejlődés módjával és eszközével, Goethe Faustjának végkicsengésével - „*Ki holtig küzdve fáradoz, az megváltást remélhet*” - párhuzamot mutatva,⁶⁹ valamint ilyen megváltó funkciójú és a dal, az „égi szót” meghalló a nő által közvetítetten. Úgy vélem, ez a mű éppúgy egy folyamatában felépülő filozófiai konstrukció, egy 'filozófiai történetmondás', mint amennyire művészi alkotás. Ezentúl a *Tragédiában* meglévő, az univerzális igényű filozófiákra jellemző narratíva-elemekkel való konstruálás magyarázatként is szolgálhat a szakirodalomban, az értelmezéstörténetben fellelhető eszmei rokonságok és gondolati hasonlóságok sokaságára valamint az alkotó korán messze túlmutató filozófiákkal való gondolati párhuzamokra is.

A *Tragédia* nem alkot szisztematikus filozófiai rendszert és bár az univerzális igényű filozófiák narratíva-elemeivel való 'történetmondást' fedezhetjük fel benne, mégis éppen az ellentételező, a szembeállító formálás révén azok alapvető ígértét kérdőjelezi meg. Tudniillik e filozófiák meta-narratívájában lényegében egy ígértet rejlik, az, „hogy lehetséges a végső, mindent összefoglaló metanarratíva”.⁷⁰ Lyotard kifejezését használva – ezt a 'mindent biztonságossá tévő szellemiséget, eszmeiséget' alapvetően megkérdőjelezi a *Tragédiának* az utolsó színig fenntartott és az ellentételező formálásból eredő filozofikus polemizálása, relativisztikussága és nyitottsága. Megjegyzem, Lyotard a posztmodern „a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként” határozza meg.⁷¹ Valamint Bókay Antal posztmodern-leírásában ugyanezt állítja a középpontba: „a posztmodern szerint nincs érvényes és univerzális alapdiskurzus, nincs mindent biztonságossá tevő szellemi metanarratíva.”⁷² És ahogy azt látni fogjuk, ugyanezt állítja a *Tragédia* filozofikuma is, mégpedig az ellentétek felállításával, és azokon keresztül történő megkérdőjelezéssel. A *Tragédia* értelmezéstörténetében hangsúlyozott kritikai jelleg mellett így a relativitás, a

⁶⁹ A bűnbeesés – megváltás és a 'bukás és/de mégis küzdes' narratíva részletes elemzését lásd MÁTÉ Zsuzsanna, *A bukás és/de mégis küzdes mítosza – 150 éves Az ember tragédiája (3. rész)*, Mikes International – Hungarian Periodical for Art, Literature and Science, 11(2011) 3. 38-50.

⁷⁰ Bókay Antal idézi és interpretálja Lyotardot, szerinte Lyotard kritikája nem a metanarratívákra, hanem a hitelükre irányul, miszerint nincs végső magyarázat. Vö. BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, Budapest, Osiris, 1997. 251., Jean-François LYOTARD, *A posztmodern állapot*, 7-146.

⁷¹ Jean-François LYOTARD, *A posztmodern állapot*, 8.

⁷² BÓKAY Antal, *I.m.*, 262.

polemikusság filozofikumáról beszélhetünk. Igaz, ez még nem jogosít fel bennünket arra, hogy a *Tragédia* filozofikumát posztmodern jellegűnek tekintsük, de arra igen, hogy gondolati perspektivikusságát hangsúlyozzuk valamint, hogy továbbra is megerősítsük azt, hogy egy hatványozottan korszakhatáron álló műről van szó. Ahogy azt a *Tragédia* filozofikumának lényeges formáló elve, a 'bipoláris és ellentétes együttlevőségek' logikai rendezőelve és mintázata kapcsán kifejtettem⁷³, a filozófiai kérdésekre adható válaszok esetében egyszerre érvényesülnek az egyes problémák és kérdésfeltevések ellentétes megoldási variációi, a 'semmit sem tudhatunk biztosan' ismeretelméleti kételyén alapulva. Az egyértelmű igen-nem válaszok elutasítása egy polifón és többértelmű diskurzust tart fenn a befogadás folyamatában. Az utolsó színben ezt az ellentétes együttlevőséget, a spekulatív jellegű filozófiai ellentéteket egyenlíti ki egy gyakorlati filozófia, egyfajta 'éleintegratív bölcsélet', mégpedig a 'küzdés-filozófia', a 'Van és a Kell kétvilágát összekötő költészet illetve művészet' gondolata és a 'szabad akaraton, szabad választáson alapuló erkölcsi tudat és cselekvés' eszméje révén.

A releváns eszmei források és hatások (mint a megformált eszmei nyersanyag, filozófiai ismeretanyag) és az eszmei rokonságok meglátása illetve a Madách korán is túlmutató gondolati analógiák csak látszólag tűnnek különbözőnek. A 20. századi filozófiatörténeti fogalomhasználatunkat rávetítve e forrásokra, eszmei rokonságokra és az alkotó saját korán is túlmutató releváns gondolati analógiákra, közös halmazuk egy kétszeres határhelyzetre és egyben válsághelyzetre tehető. Egyrészt a 19. század közepén kiélesedő és még a 20. század első felében is meglévő metafizikus és az antimetafizikus filozófiai gondolkodásmód szembenállására, másrészt ezen keresztül és tágabban elindul (a modernitáson belüli) korai modern, premodern⁷⁴ filozófiai diskurzusrendszerének a válsága is, mégpedig a 19. század második felétől a 20. század első harmadáig, mely válság egyben az univerzális igényű filozófiák 'metanarratív apparátusának' az elavulását is mutatja. Úgy vélem, hogy a *Tragédia* műegészének eszmeisége e kétszeres határ- és egyben válsághelyzetben áll és elsősorban ezzel magyarázható a Madách korán is jóval túlmutató releváns filozófiai párhuzamok megléte valamint a mű filozofikumának gondolkodtató ereje.

A metafizikai gondolkodást Habermas nyomán értelmezem: „Metafizikainak nevezem annak a filozófiai idealizmusnak Platónhoz visszanyúló gondolkodását, amely Plótinosztól és az újplatonizmustól Ágoston és Tamás, Descartes, Spinoza és Leibniz filozófiáján át Kantig, Fichtéig, Schellingig és Hegelig terjed. Az antik materializmus és a szkepszis, a késő középkori nominalizmus és az újkori empirizmus antimetafizikai ellenmozgalmat jelent, ám ezek is a metafizika gondolati lehetőségének horizontján belül maradnak.”⁷⁵ Ahogy ott marad szerinte a pozitívum is, mindenféle „antimetafizikus dühöngése” ellenére, hiszen éppen ezzel árulta el metafizikus szándékát, azt, hogy a „tapasztalati tudományok gondolkodását emeljék abszolútummá”. Hasonlóan Nietzsche „erőfeszítései a metafizika túlhaladására is „kétértelműek voltak”⁷⁶ Metafizikai és antimetafizikus filozófiai gondolkodás metafizikai horizontját a 20. század gondolkodói kísérlék meg majd felszámolni, azonban Habermas a metafizikai gondolkodás motívumát látja továbbélni Karl Jaspers „filozófiai hit”-ében és Heidegger filozófiájában is⁷⁷. A metafizikai gondolkodás horizontja, így az Egyre, az Egészre, az Egységesre irányottsága feltételezi, hogy a véges világ Sokasága mögött létezik egy egységet teremtő rend, mint lényeg, mely fogalmi-eszmei természetű, ideális. Ez az ideális a lét mindenkori „vezéreszméje”⁷⁸, a metafizikus filozófia feladata pedig ennek a szellemi-eszmei lényegnek az

⁷³ MÁTÉ Zsuzsanna, *Madách Imre, a poeta philosophus*.

⁷⁴ Korai modern, modern, késői modern kategóriarendszerét, a korszakok és diskurzusok jellemzését Bókay Antal nyomán használom. Vö. BÓKAY Antal, *I.m.*

⁷⁵ Jürgen HABERMAS, *A metafizika utáni gondolkodás motívumai* = Jürgen HABERMAS, Jean-François LYOTARD, Richard RORTY, *A posztmodern állapot*, összeállította, BUJALOS István, Budapest, Századvég, 1993, 179.

⁷⁶ *Uo.*, 181.

⁷⁷ *Uo.*, 192.

⁷⁸ *Uo.*, 182.

elméleti feltárása. A metafizika a maga belső dinamizmusát idea és jelenség, a Kell és a Van, a forma és anyag, az Egy végtelenségének és a Sokaság, a Minden végességének szembeállításából meríti.⁷⁹ A metafizikus gondolkodásmód kétvilágban mozgó horizontjában a művészet, a tudomány, az erkölcs, a szellemiség alkotásai „a halhatatlanra, örökkévalóra, tehát az univerzálisra irányul”-nak⁸⁰, egy „tökéletességeszmény”⁸¹ folytonos előrehaladásában. Ebből fakad az a korai modern feltételezés (melynek legnagyobb hatással bíró szószólói a korai jénai romantikus esztéták voltak), hogy a művészetek, a tudományok eredményeinek visszavezetése az életvilágba automatikusan előidézi az erkölcsi haladást, a társadalom igazságosságát, az ember tökéletesítését, boldogulását és az emberiség fejlődését. Így a művészet feladata az ember és az emberi lét megváltoztatásának folyamatában megváltó-jellegű a metafizikai gondolkodás horizontján belül maradva. A 19. század közepén a metafizikai és antimetafizikai gondolkodás szembenállása, a pozitívizmus „dühöngése”, a „természettudományok tapasztalati-tudományos módszere”, mely fokozatosan megrendíti a metafizikus filozófiai megismerés „privilegiumát”⁸², a 19. századi történeti tudat színrelépésével a „végesség dimenzióinak meggyőző ereje”⁸³ valamint „az érintkezési formák és az életformák eldologiasodásának és funkcionálódásának” lassú terjedése⁸⁴ már nemcsak a metafizikai gondolkodás válságát indítja el, hanem tágabban közös halmazuk, a (modernitáson belüli) korai modern filozófiai diskurzusának a válságát is. Így e több mint fél évszázadon át tartó válságfolyamat egybeesik a „nagy elbeszélések”, az univerzális igényű filozófiák, a mindent biztonságossá tévő szellemi-eszmei „metanarratívák apparátusának elavulásá”-val is.⁸⁵

A *Tragédia* a metafizikus illetve a metafizikát tagadó filozófiai diskurzust kritikailag szembenesíti⁸⁶, jelezve a metafizikus gondolkodás válságát, egyben az antimetafizikus gondolkodástól való idegenkedést is. E szembeállítás mögött egyben ott van a korai modern filozófiai diskurzusrendszerének, az univerzális igényű filozófiák válsága is, így a műegész szempontjából inkább filozófiai diskurzusok szembeállításáról és filozofikus perspektíváról beszélhetünk, mint konkrétizálható hatásokról vagy egy-egy eszmerendszer, világnézet melletti elkötelezettségről vagy netán szisztematikus filozófiai rendszerről. A Madách-szakirodalomban álláspontomhoz a legközelebb Barta János koncepciója áll, mind a metafizikus és antimetafizikus gondolkodásmód szembenállását,⁸⁷ mind a műnek a 19. század gondolati kereteiből túlmutató voltát tekintve,⁸⁸ és ezt az előremutató jelleget jelzi Szegedy-Maszák Mihály⁸⁹ és Szathmári Botond⁹⁰ is.

Összegezve: a *Tragédiának* a léte, az emberi létezés lényegére vonatkozó metafizikai, élet- és történelemfilozófiai kérdései sok tekintetben megegyeznek a korai modernre jellemző filozófiai teóriák alapproblémáival, annak metafizikus illetve a metafizikát tagadó diskurzusával. Valamint a – modernitás korai szakaszában is meglévő – univerzális igényű filozófiai rendszerekkel, e „nagy elbeszélések” narrativitásával, azok főbb filozófiai „történetmondó” elemeivel igen látványos

⁷⁹ *Uo.*, 181-183.

⁸⁰ HELLER Ágnes, FEHÉR Ferenc, *A modernitás ingája*, 19.

⁸¹ Jürgen HABERMAS, *Egy befejezetlen projektum – a modern kor* = Jürgen HABERMAS, Jean-François LYOTARD, Richard RORTY, *A posztmodern állapot*, összeállította, BUJALOS István, Budapest, Századvég, 1993, 153.

⁸² Jürgen HABERMAS, *A metafizika utáni gondolkodás motívumai*, 179., 187.

⁸³ *Uo.*, 187.

⁸⁴ *Uo.*, 186-187.

⁸⁵ Jean-François LYOTARD, *I.m.*, 8.

⁸⁶ MÁTÉ Zsuzsanna, *Az ember tragédiájának létértelmezése – 150 éves Az ember tragédiája (1. rész)*, Mikes International – Hungarian Periodical for Art, Literature and Science, 11(2011) 1. 14-22.

⁸⁷ BARTA János, *Madách Imre*, 111-145.

⁸⁸ *Uo.*, 152-154.

⁸⁹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Történelemértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában*, 319-363.

..

---

egybeesést mutat a *Tragédia* filozofikumának konstruálása. Azonban a „nagy elbeszélések” filozófiai történetmondásának legfontosabb tényezőjét, a ’mindent biztonságossá tévő szellemiséget, eszmeiséget’ éppenhogy megkérdőjelezi a *Tragédia* ellentmondásos együttlevőségekben megformált filozofikuma, mintegy jelezve ennek az ’apparátusnak’ az elavulását, mégpedig a metafizikus és antimetafizikus gondolkodásmód és diskurzus kritikai szembeállításával, az utolsó színiigolytonosan fenntartott polemizálással és ennek révén – a 19. század közepén éppen csak megmutatkozó, majd a 19-20. század fordulójára már kiteljesedő – korai modern filozófiai diskurzusrendszerének a válságjegyét is képes előremutatóan jelezni. S bár a ’mindent biztonságossá tévő szellemiséget, eszmeiséget’ megkérdőjelezi e műegész eszmeisége, de *egy bizonyosságot mégis nyújt* (az ellentéteket kiegyenlítő hídként), mégpedig *az erkölcsi szféra bizonyosságát és a művészetnek a küzdés-eszme mellett egy megváltó jelleget tulajdonítva.*

PHILOSOPHICAL DISCOURSES IN 'THE TRAGEDY OF MAN'

Between 2010 and 2012 we celebrate the 150th anniversary of the writing and presentation of Imre Madách's dramatic poem 'The Tragedy of Man'. "The Tragedy" has the greatest variety of interpretations in the Hungarian literature. This study summarizes the real or hypothetical ideal resources and ideal relationships of the Tragedy and the parallel thoughts with the philosophies of the twentieth century, and describes the 'philosophy of struggle'. The central idea of Madách's dramatic poem is the 'philosophy of struggle'. This progressive 'philosophy of struggle' of The Tragedy of Man has parallels with the struggle's idea in classic works of Hungarian literature, with Kant's concept. The second part of the study proves the conceptual perspectiveness of the Tragedy.

Veres Ildikó :

Béla Brandensteins philosophische Anthropologie¹

„Nicht der Mensch ist das erste Wesen
in der Welt, aber er ist es, der sich
selbst am nächsten steht.“²

Die Brandensteinsche philosophische Anthropologie macht so gut wie keinen Sinn, ohne vorher einen Überblick über sein philosophisches System zu gewinnen. Es sollen also zunächst die Koordinate umrissen werden, die bei unserer gedanklichen Wanderung im Dickicht seiner Menschenkunde als Stützpunkte dienen können

Aristoteles, Hegel, und natürlich auch sein einheimischer Meister, Ákos Pauler waren es, die seine Systematik nachweislich beeinflussten. Ausserdem sind es die Phänomenologie von Bolzano und Husserl, die er neben der zeitgenössischen Neoscholastik für das Konstruieren eines wohlbegründeten Systems für geeignet hielt.

Seinen Grundpfeiler bildet eine Ontologie, die als Lehre vom Bestehen die „Bestimmtheiten“ von Dingen, d.h. die Spezifika von Inhalt, Form und Gebilde untersucht Seine Frage lautet: Was ist das Ding, was ist es, das existiert, und wie existiert es? In Brandensteins Bestimmung herrscht in seinem Verhältnis zu anderen das Prinzip der Ähnlichkeit vor, mit dessen Hilfe die inhaltlichen Kategorien zustande kommen. Die formalen Beziehungen können mit Hilfe des Instrumentariums der Logik bestimmt werden, denn die dingliche Wahrheit ist es, die die innere Festgelegtheit des Dings, seine Identität mit sich selbst wie auch seinen Zusammenhang mit sich, bzw. mit anderen Dingen wiedergibt. Und was mag wohl der spezifisch Brandensteinsche Begriff 'Gebilde' bedeuten? In die weitere Auslegung dieses 'etwas', des Dinges werden eigentlich mathematische Kategorien, wie z.B. die Äquivalenz sowie der Fragenkreis von Teil-Ganzem, der von Einheit, Mehrheit, Vielheit, bzw. Menge mit hineinbezogen

Die bestehenden Dinge machen die volle Wirklichkeit aus, mit denen sich die Metaphysik beschäftigt. Die wichtigsten Prinzipien der Wirklichkeit sind zwar nicht unmittelbar für uns gegeben, aber wir können auf diese mithilfe der regressiven Methode Rückschlüsse ziehen. Die Wirklichkeit ist veränderlich, wir müssen aber zu einer unveränderlichen Urwirklichkeit zurückfinden, aus deren „Seinskraft“ jene sich herausbildete.

Bei den metaphysischen Untersuchungen muss man aus sog. empirischen Urfakten ausgehen, und man kann in diesen Analysen und Auslegungen wieder einmal das Triadenprinzip entdecken, das einerseits aus den Wirklichkeiten und Bewusstseinstätigkeiten des betrachtenden Individuums, andererseits aus der Zeitlichkeit der Veränderung besteht. Des weiteren muss man auch das allgemein gültige Kausalitätsprinzip mit berücksichtigen. Hinzu kommt noch die dominante Rolle von Kraftverhältnissen im Universum, weil ja beim Funktionieren von Schichten und Dimensionen einer wandelnden Wirklichkeit der Materie Priorität eingeräumt wird. Die inhaltliche Dimension innerhalb der Metaphysik ist die praktische Wirklichkeit, die Sphäre der Handlungen, die formale wiederum ist die Welt der Theorie, der Wissenschaft, während zur gebildetenmäßigen Dimension die Welt des Schaffens und der Kunst gehören. Das Analysieren dieser Probleme wird mit der Auslegung des Geistes gekoppelt, zugleich wird auch untersucht, wie die einzelnen Lebenszweige ineinander verwoben sind.

² Béla Brandenstein, Der Mensch im Universum I,V

All diese Dimensionen können auch in ihrer einheitlichen Abgestimmtheit ausgelegt werden, schließlich erscheinen sie ja gemeinsam in der Moral, die mit Hilfe der Physiologie des Geistes, der Ethik untersucht wird.

Die universale Rolle der Sprache, der Kommunikation im Prozess der Entstehung des Menschen besonders hervorgehoben, allerdings würde es den Rahmen dieses Beitrages sprengen, wollte man hier detaillierter darauf eingehen.

Betrachten wir nun jene theoretischen Koordinate, die Brennpunkte bilden sowohl in seinem System als auch in seiner philosophischen Anthropologie.

1. *Das vollständige Bewusstsein*

Das „vollständige Bewusstsein“ bildet eines der grundlegenden Schlüsselprobleme der Anthropologie Brandensteins, nach dessen Klärung die ziemlich weit verzweigten und mitunter nur vage untersuchten Probleme mehr oder weniger deutlich werden. In seiner 1930 an der Heiligen Stephansakademie gehaltenen Vorlesung³ gab er eine ausführliche Analyse über diesen Fragenkreis, wodurch der in öffentlichen Fachkreisen ziemlich aktive Brandenstein wieder einmal einen Streit entfachte.

Aufgrund der Identifizierung des „vollständigen Bewusstseins“ des Ichs mit dem Unbewussten nimmt er an, dass das Unbewusste weder irgendein dem reinen Zufall ausgeliefertes Werkzeug darstellt noch mit dem Unterbewusstsein identisch ist, denn es lassen sich doch in ihm [... eine kontinuierliche Rationalität, Prinzipientreue und Folgerichtigkeit beobachten. ... ebensowenig gehe es um eine Wiederholung] bereits eingeübter Tätigkeiten.“⁴ Mit anderen Worten müssen die Geistigkeit, das Denken, das Gedächtnis und die Phantasie auch in jenen Tätigkeiten funktionieren, die nicht bewusst oder willentlich gelenkt sind. Das „vollständige Bewusstsein“ existiert vor und unabhängig von dem unmittelbar gegebenen empirischen Bewusstsein, erstreckt sich auf die Gesamtheit von Erlebnissen und beruht auf unserem Gedächtnis. Es ist das sog. versteckte Wissen, das jederzeit abrufbar ist, so z.B. Phänomene wie das Erkennen, das Bewusstsein der Ähnlichkeit, das Verstehen von Wörtern, oder auch jene Situation, wenn wir fähig sind, auch Dinge heraufzubeschwören, die vorher nicht mal bewusst wahrgenommen wurden. Andererseits kann auch eine der wichtigsten Dimensionen des Lebens, das unbewusste Zeitbewusstsein erst recht verstanden werden, wenn man das vollständige Bewusstsein auch mit berücksichtigt. Auf diese Weise kann man auch für mehrere, zeitbezogene, aber rational nicht leicht einsehbare Phänomene eine Erklärung finden. Durch eine derartige Auffassung des vollständigen Bewusstseins wird es auch möglich, das Rätsel von okkulten Phänomenen wie Telepathie, Clairvoyance, oder auch Hypnose und Suggestion zu lösen.

Das Doppelbewusstsein, das nach unserem Denker aus dem vollständigen, bzw. dem unmittelbar erlebten Bewusstsein bestehe, wurde im Grunde genommen eine der zentralen Fragen, auf die die Metaphysik eine Antwort finden sollte, nämlich: Wie existieren diese beiden, d.h. das volle Bewusstsein einerseits, bzw. das individuelle andererseits, und wie verhalten sie sich zueinander? Allein das Formulieren dieser Frage wirft bereits neue Fragen auf.

Eine dieser Fragen wäre zB., was das menschliche Bewusstsein nach Brandensteins Auffassung ist? Warum soll das vollständige Bewusstsein als gesondert angenommen werden? Die Erklärung hierfür ist gar nicht eindeutig. Er nimmt nämlich an, dass das körpergebundene, und folglich beschränkte „psychophysische“ Bewusstsein des Menschen, durch welches all unsere physisch-körperlichen Funktionen geregelt werden, durch das volle Bewusstsein begründet sei. Wird das volle Bewusstsein als eine vom Körperlichen unabhängig funktionierende Menge von Erlebnissen betrachtet, dann kann man der Brandensteinschen Auslegung zufolge feststellen, dass die ehemals erlebten Ereignisse nicht verlorengehen, sondern sie

³ Béla Brandenstein: *Das vollständige Bewusstsein, die psychische Grundlage unserer Bewusstseinswelt*. Budapest, Athenaeum 1930, 17-66.

⁴ Der Mensch im Universum/II.288

bleiben, ins Ich hineinverwoben, stets gegenwärtig in unserem späteren Leben, so dass sie als solche wieder erlebbar sind. D.h. in dieser Welt des vollständigen Bewusstseins wirkt [...] die kompliziert verflochtene Gestalt des Seelendynamismus. Hier kommen die Aktivität des Willens, des Verstandes und die der Emotionen vollends zur Geltung.⁵ All dies wird allerdings nicht durch das „bewusste Unbewusste“ geregelt, ihre Aktivität ist vielmehr unabhängig von der jeweiligen Bewusstseinstätigkeit.

Wie Brandenstein schreibt, werde das menschliche Bewusstsein, in dem der Mensch hier und jetzt existiert, durch das Ich, d.h. jenen Teil des Individuums, das über ein vollständiges Bewusstsein verfügt, hervorgebracht. Dies heisst aber auch, dass wiewohl das menschliche Bewusstsein der Zeit ausgeliefert ist, dennoch gibt es einen Teil des Individuums, der eigentümlich überzeitlich ist. Das vollständige Bewusstsein funktioniere also faktisch selbst dann und so, wenn und ohne dass es uns unbedingt bewusst wird. Das Individuum verfüge demnach über beides: sowohl über das vollständige als auch über das menschliche, konkrete Bewusstsein des „Hier und Jetzt“.

„Das vollständige Bewusstsein ist das reine psychische Bewusstsein der menschlichen Seele, d.h. die Psyche, aber nicht der ganze Mensch: zum letzteren gehören nämlich auch der Körper sowie die geschlossene, organische Einheit von Körper und Seele. [...] Diese innige Einheit zerfällt mit dem Aufhören der Lebensfunktionen des Körpers: damit endet auch die Möglichkeit des Bestehens des menschlichen Bewusstseins ein für allemal, das menschliche Bewusstsein ist dahin [...] doch die Seele lebt weiter [...]“⁶ Auf die Frage, nämlich das Rätsel, wo diese denn „weiterlebe“, möchte er bei der Behandlung der Frage des Todes zurückkommen.

Das Freudsche Unterbewusste wie auch die Anthroposophie (zB. R. Steiners) umgehend, ja so gut wie ausser acht lassend, behauptet Brandenstein damit im Grunde genommen, dass man, anstatt sich um Experimente mit dem Unbewussten zu kümmern, vielmehr mit Hilfe von reduktiv-regressiven Rückschlüssen auf spekulative Weise, wie er es selber mache, das unter der Schwelle unseres bewussten Lebens wirkende [...], viel reichere und effektivere“⁷ Bewusstsein erforschen, bzw. sein Funktionieren erklären sollte. Dabei muss unbedingt bezug genommen werden sowohl auf das Jungsche Unbewusste als auch auf das von Polányi ausgelegte „versteckte Wissen“, mit denen die Brandensteinsche Auffassung eine gewisse Ähnlichkeit aufweist. Auf eine detailliertere Untersuchung dieser Bezugspunkte können wir allerdings im vorliegenden Beitrag nicht eingehen.

Nach all dem kann man sich „hineinstürzen“ in die beinahe 2000 Seiten starke anthropologische Philosophie, um die wichtigsten Fragen und Antworten herauszufinden und diese dann auch ausführlich zu erklären.

2. Das Nichts und die Materie

Die Schaffung des Nichts, bzw. die der Welt sekundären Ranges sowie der Begriff der Materie stellt ein sich durch das ganze Werk hindurchziehendes theoretisches Problem dar. Hinsichtlich beider bedarf es der Klärung gewisser Missverständnisse. Ausserdem muss man möglichst herausfinden, wie diese im jeweils gegebenen Kontext, bzw. im Begriffsgebrauch Brandensteins wohl auszulegen wären. Es kann auch nicht verschwiegen werden, dass es mitunter die umständlichen Formulierungen Brandensteins sind, die es einem erschweren, sich Klarsicht zu verschaffen. Hinzukommt, dass

⁵ Op.cit. I.308

⁶ Béla Brandenstein: *Das vollständige Bewusstsein, die psychische Grundlage unserer Bewusstseinswelt*, Budapest, Athenaeum, 1930, 47-48.

⁷ Op.cit. III. 296

er manchmal entweder mit sich selbst in Widerspruch gerät hinsichtlich des eigenen Begriffsgebrauchs oder aber nicht prägnant genug formuliert.

Was ist also das Nichts und worin besteht seine Funktion? Vorausgesetzt wird, dass die wandelnde Wirklichkeit, unsere diesseitige Welt notwendigerweise einen Anfang gehabt haben muss, sie konnte ja nicht aus dem bloßen Nichts entstanden sein. Das Nichts kann somit nicht die Grundlage, die Ursache des Daseins sein, sondern es muss ein hervorbringendes Etwas, ein unveränderliches Schaffendes geben, das er als Urwirklichkeit bezeichnet, und das als solches in der Dimension der Ewigkeit definiert wird. Letzteres geht also nicht der wandelnden Wirklichkeit zeitlich voran, sondern setzt vielmehr logisch die Priorität seines Daseins voraus, dass „...mit seinem höheren, alle nur mögliche Zeitlichkeit in einer einfachen Einheit umfassenden, ewigen Inhalt jener überlegen ist. Die veränderliche Wirklichkeit ihrerseits kann demnach weder eine Fortsetzung oder Teil dieser unveränderlichen Urwirklichkeit noch eine Fortsetzung irgendeiner ihrer Teile sein, denn dann wäre ja die unveränderliche Wirklichkeit schon keine unveränderliche mehr, folglich wäre es unmöglich Die veränderliche Wirklichkeit entspringt also nicht aus der Urwirklichkeit, sondern nur von ihr, aus ihrer Seinskraft, und sie entsteht auf einfache, urwüchsig-originale Weise, d.h. aus dem 'Nichts'.⁸ Sollte sie also dennoch aus dem Nichts entstanden sein? Oder aber stellte dieses 'Nichts' die Seinskraft des Absoluten, die Gottes dar?

Ein paar Zeilen später liest man folgendes: Nichts kann durch das Nichts verursacht werden, das Nichts kann keine Ursache sein. Andererseits ist das 'Nichts' Ursache der sich ändernden Wirklichkeit. Es scheint also, dass falls dieses 'Nichts' mit der Seinskraft identisch ist, dann hat man es hier deshalb nicht mit dem 'Nichts' im Sinne von Nicht-Existieren zu tun, weil es eben die Seinskraft des Absoluten darstellt, dessen „Existenz“ mit dem Fakt der sich ändernden Wirklichkeit, bzw. den Dimensionen ihres Funktionierens auf regressive Weise nachweisbar ist. Mit anderen Worten ist diese Seinskraft, die ein aufgrund von Rückschlüssen erhaltener - und nicht in bezug auf Stofflichkeit gewonnener – Urgrund dient als Schaffensgrund für die veränderliche Wirklichkeit.⁹

Das Brandensteinsche 'Nichts' kann somit weder mit dem logischen Nicht-Sein im Hegelschen Sinne noch mit jenem im Sinne Heideggers gleichgesetzt werden, sondern es stellt vielmehr eine auf regressive Weise nachgewiesene 'Kraft der Urwirklichkeit' dar, und als solches ist es ein universaler Ursprung.

Wie steht es nun mit der Materie? Er spricht einerseits von 'metaphysischer Materie, andererseits von konkretem, veränderlichem materiellen Träger, der sowohl anorganisch als auch pflanzlich, tierisch oder menschlich sein kann. Die metaphysische Materie ist sinnlich nicht erfassbar. Es ist eine erschaffene, passive Wirklichkeit, die 'ewige Weltmaterie' im Aristotelischen Sinne oder die 'prima materia' der Scholastik

Auf dem materiellen Träger [...] baut der lebendige organische menschliche Körper als eine Einheit der Einwirkungen von vielerlei Naturkräften geistiger Art, eine lebendige Funktionseinheit von diesen auf. Es gibt in ihm physische Kraftwirkungen wie zB. elektrische, Wärme- oder Gravitationswirkungen, usw. [...] verschiedene chemische, [...] elementar-biologische, [...] tierische Kraftwirkungen“.¹⁰ Diese sind ebenfalls geistigen Ursprungs. Dies alles dient als Grundlage für die zur menschlichen Psyche individuell zugehörige Geisteskraft.

⁸ Op.cit.344.

⁹ Hier können wir auf Brandensteins Theorie der Kausalität nicht eingehen. S. dazu die zeitgenössischen Auseinandersetzungen sowie den Beitrag von Ferenc Szabó: S.J.: Im Herzen der Philosophie Brandensteins: Das Problem der transzendenten Kausalität, in: Ildikó Veres (Hrsg.) Festschrift für Béla Brandenstein. Miskolc, 2002. 53-64.

¹⁰ Op.cit. III. 419

In diesem Punkte scheint es einen gewissen Widerspruch im Brandensteins Theorie hinsichtlich der Evolutionslehre zu geben. Bereits jetzt möchten wir darauf hinweisen, dass er die These der Evolutionstheorie akzeptiert, wonach der Mensch den Tieren entspringe, d.h. wie er schreibt: „Die Urnatur und der Ursprung des menschlichen Körpers sind wohl tierisch. Im engeren Sinne gehört er zu den Primaten und am nächsten verwandt ist er mit den Menschenaffen.“¹¹ Da sich aber grundsätzlich auch im tierischen Organismus Kraftwirkungen geltend machen, die ebenfalls vom Vorhandensein dieser Urkraft zeugen, kann der Darwinismus insofern akzeptiert werden als mit der Vorwegnahme des Absoluten die Dimension wie das Funktionieren dieser bereits erwähnten Urkraft den in der Welt existierenden Lebewesen zweiten Ranges vorausgeht, ja diese erst hervorbringt. Somit ist der Mensch letztendlich nichts anderes als eine Einheit von natürlichen Kraftwirkungen, die auf einer nicht konstanten, aber jedenfalls bestimmten Menge von Materien zustande kam, die in dieser Wirkung der menschlichen Psyche kraft des Ichs der Seele, also nicht nur ihres körperlichen Einflusses mit dem Organismus verkoppelt wird, wodurch die geschlossene seelisch-körperliche Lebenseinheit entsteht. Doch zugleich existiert die menschliche Psyche in ihrer rein geistigen Beschaffenheit auch über den Körper hinaus, und sie funktioniert auch dahinter als eine die Gesamtheit der Erlebnisse des Individuums gleichzeitig bewusst umfassende, über vollständiges Bewusstsein verfügende, substantiell selbständige reine Seele: die Einflüsse dieses Funktionierens äussern sich kontinuierlich im körpergebundenen psychophysischen Bewusstsein.¹²

In seinem nahezu 2000 Seiten starken Werk sollte also die These bewiesen werden, wonach die menschliche Psyche als eine aktive Geisteskraft zwar über das Körperliche teils zwar hinausgekommen, aber andererseits aufgrund ihres kontinuierlichen Drinseins, bzw. ihrer kontinuierlichen Einwirkung auf den biologischen Körper, wird doch die Seele als Teil der transzendentalen Welt mit der physischen Natur verbunden.

Die oben genannten Koordinaten sind zugleich auch die Stützpfiler seines Kausalitätsprinzips, durch welche das gesamte Netzwerk seines Denkens bestimmt wird.

In seiner Methodologie kommen drei Aspekte zur Geltung, nämlich die biologisch-anthropologischen (physischen), die kulturhistorischen, bzw. die psychologischen Betrachtungen, durch welche die thematische Aufteilung seiner Analyse des Menschen bestimmt wird.

Eine detaillierte Auslegung der Brandensteinschen philosophischen Anthropologie ist hier nicht möglich, denn sie ist nicht nur ziemlich weit verzweigt, sondern es werden darin auch Themen wieder erörtert, die in mehreren seiner vorigen Werke bereits wiederholt und ausführlich behandelt worden waren, so dass jene hier lediglich angeschnitten werden. Da aber diese auch an sich ein immenses theoretisches Material darstellen, können andere einschlägige Themenkreise hier lediglich angedeutet werden.¹³

Am besten fangen wir zunächst mit der Behandlung von komplexeren Problemen an, und dann erst denken wir über das scheinbar einfachere, nämlich die biologisch-physiologischen Determinanten des Menschen als Lebewesen nach, in denen die

¹¹ Op.cit. I. 81

¹² Op.cit. III. 420

¹³ In diesem Bezug s. die folgenden Beiträge des Autors: Der Mensch im Weltall, in: *Alternatív tradíciók a magyar filozófiatörténetben*. Felsőmagyarország Verlag, István Fehér M. – Ildikó Veres (hrsg.)-1999, 421-432. Metaphysik, Ethik, Gott in der Philosophie des Béla Brandenstein, in: *Korunk*, Dez.,2000, 47-56. Das philosophische System des Béla Brandenstein. In: *Festschrift für Béla Brandenstein*, Ildikó Veres (hrsg.) Miskolc Universität 2002, 35-53. Die Rolle des Absoluten in der Metaphysik und Ethik des Béla Brandenstein, In: *Filozófia és teológia a magyar eszmetörténetben*, Bótor Verlag, 2004, István Fehér M. – Ildikó Veres (hrsg.)425-433, Das Nietzsche-Bild Brandensteins. – Eine symbolische Metaphysik, In: *Európa Nietzsche után*, Eger, Liceum verlag, János Loboczky (Hrsg.) 2005, 295-304.; Kierkegaard, der „Privatchrist“, In: *Béla Brandenstein: Kierkegaard – Vorwort*, Kairosz Verlag, 2005,5-25; sowie die Beiträge der Festschrift für Béla Brandenstein.

einschlägigen, insbesondere jene auf deutschem Sprachgebiet entstandenen fachwissenschaftlichen Ergebnisse der ersten Jahrzehnte des 19. Jahrhunderts präzise zusammengefasst werden.

3. *Das Ich als Körper – Seele - Geist*

Der in den verschiedenen zeitgenössischen Wissenschaften ziemlich bewanderte Brandenstein lehnte zwar sowohl die Auffassungen der naturwissenschaftlich begründeten Psychologie (Ebbinghaus, Wundt) wie auch die der sog. modernen 'Denkpsychologie' (Brentano, Husserl) aus vielerlei Hinsicht ab, doch ist für ihn die Phänomenologie aus mehreren Gründen von Bedeutung. Brandenstein, der bestrebt ist, Spekulationen auszuschließen, fällt derselben Falle dennoch anheim. Obwohl er bei der Untersuchung des Seelenlebens die konkrete Beobachtung (Selbstbeobachtung, bzw. die anderer) als Ausgangsmethode bevorzugt, bleibt doch neben der Inbetrachtung von physiologischen Zusammenhängen (wie das Funktionieren des Nervensystems) sein bewährtes Vorgehen des Rückschließens vorherrschend.

Die Hauptfrage ist: Worin besteht das Ich? Bevor man diese Frage stellen und seine Antwort darauf näher betrachten könnte, müssen wir uns darüber im klaren sein, dass er von der Voraussetzung ausgeht, wonach die Existenz des Menschen funktionell nicht so sehr körperlich, sondern vielmehr und vornehmlich psychisch, geistig geprägt ist; man hat doch ein unmittelbares Wissen von seinem Wahrnehmen, Wollen, vom Sich-Sehnen, Empfinden, Phantasieren, Sich-Erinnern, usw., und indem wir diese Funktionen erleben, wird uns auch unsere gleichzeitige Körperbezogenheit bewusst. Wenn man errötet, dann ist dies auf irgendwelche psychische Einwirkung zurückzuführen. Andererseits behauptet er – in diesem Punkte mit Scheler polemisierend –, dass es nur die eigene Bewusstseinswelt sei, die für einen unmittelbar gegeben ist, nie aber die eines anderen. Letzteres könne man höchstens irgendwie erfassen. Dadurch, dass die Bewusstseinswelt immer zu einem konkreten Ich gehört, ist sie zugleich intentional (Brentano), raumlos, und grundsätzlich durch psychische Zeitlichkeit (Bergson) bestimmt. Sie verfügt, zugleich auch über einen spezifischen Raum der inneren Anschauung, so dass sie mit Hilfe ihrer schöpferischen Macht aus bloßen Phantasiebildern ganze Welten aufbauen kann, wodurch auch ihre kulturschaffende Macht gezeigt wird.

Das Ich stellt Anfang wie Mittelpunkt eines jeden psychischen Vorganges dar. Seine Akte sind als die einer bewusst eingesetzten Kraft, entweder reflexiv, d.h. auf sich selbst gerichtet, oder objektiv, d.h. auf andere gerichtet. Bezüglich seiner formalen Struktur ist er entweder aktiv oder passiv.

Durch diese psychische Struktur werden die Hauptzweige des menschlichen Daseins, bzw. die seiner Handlungen bestimmt, nämlich die praktische Tätigkeit, d.h. die konkreten Handlungen, die Praxis, bzw. die theoretische und die schöpferische Tätigkeit.

3.a) *Der Trieb*

Dies alles funktioniert zusammen mit der Triebtätigkeit. Über letzteres nachdenkend, meint er – sich natürlich auch diesmal auf reichliches Material an Fachliteratur stützend –, dass beim Funktionieren von Trieben eine Art Funktionseinheit vorliege. „Der Trieb ist [...] ein gleichsam sich aus der Region erhebende und in mein Bewusstsein tretende, mein Bewusstsein wie auch meine ganze Persönlichkeit an die biologische Existenz des Körpers bindende, in dessen Strömung einschaltender und damit vereinigender Faktor, der zwischen meinem Dasein und der biologischen Existenz meines Körpers einen engen Zusammenhang herstellt; der allerdings nicht nur zur Quelle der Einheit, sondern oft auch zu einer des Widerspruchs und des Widerstrebens wird: die Kraft des Triebes und der Wille des Ichs verfolgen meistens ein gemeinsames Ziel, und stimmen

überein, aber oft geraten sie auch in Widerspruch...diese Entzweiung wie auch der Widerspruch sind durchaus allgemein bezeichnende menschliche Charakteristika.[...] ¹⁴ Er vertritt, gegen Freud polemisierend, den Standpunkt, dass bei der Untersuchung von Trieben das Funktionieren des Selbsterhaltungsriebes (Hunger, Durst) neben dem Geschlechtstrieb mit ebensoviel Berechtigung als ausschlaggebend für die psychische Tätigkeit des Menschen zu beachten wäre Die Vielfältigkeit des psychischen Lebens könne man weder auf einen einzigen Trieb noch auch einige wenige Triebe reduziert, erklären, selbst wenn die erwähnten dominieren. Das im Bereich der Triebe wirkende Libido ist Teil des bei weitem mehr individuell geprägten Eros, durch den die spezifische seelische Struktur des Ichs bestimmt wird, und der immer eine nach Ergänzung strebende Kraft darstellt. Die Neigungen wirken in engem Zusammenhang mit den Trieben, die ebenfalls grundlegende Faktoren des psychophysischen Lebens sind.

3.b) Die Tätigkeitsstruktur

Betrachten wir nun, wie es mit der Tätigkeitsstruktur des Ichs steht Es gibt in seinem philosophischen System innerhalb der Metaphysik eine ausführliche Analyse der drei Formen von Tätigkeiten im Rahmen seiner Pragmatik, Theoretik, bzw. Poetik Diese werden aufs neue behandelt, um das Bild vom menschlichen Dasein, dem „Mikrokosmos“ abzurunden.

3.b.i) *Die Handlung, d.h. die praktische Tätigkeit* umfasst die folgenden Bestandteile: Wille, Einsicht, praktische Geschicklichkeit, bzw. Verstand. „Die meisten unserer „Alltagstätigkeiten“ werden [...] als Handlungen bezeichnet, [...] Es werden vom Handelnden bestimmte Energien entfaltet, hervorgerufen, ge- bzw. verbraucht; es wird eine gewisse Arbeit verrichtet, und zwar entweder zwecks Erlangung einer bestimmten Macht oder zwecks Ausübung dieser erlangten und gehabten Macht“¹⁵ Die innere, „seelische“ Handlung wirkt mit all diesen zusammen, in beiden ist der Wille von grundlegender Bedeutung, und das Ergebnis von beiden ist die Tat, die ihrerseits Eigenschaften der individuellen Psyche aufweist.

Warum, aus welcher Überlegung wird die Erlangung oder die Ausübung der Macht in der Alltagspraxis dermaßen dominant? Um was für eine Macht mag es sich wohl dabei handeln? Das sind die Fragen, die Brandensteins These aufwirft. Ich will ein bestimmtes Ziel erlangen, das in meiner Tätigkeitsstruktur grundsätzlich eine Art Stabilität bedeutet. Es wird mit meinen gewohnten Alltagsbeschäftigungen, meinen körperlichen, seelischen, bzw. geistigen Tätigkeiten Tag für Tag aufs neue eine Lebenswelt geschaffen, mit deren Hilfe die Welt der Akzidenzien, der unerwarteten, nicht vorgehabten Erscheinungen gewissermaßen im Griff gehabt werden kann. Folglich bezieht sich die Erlangung, bzw. Behaltung der Macht nicht auf den anderen, sondern vielmehr auf das Ich, auf die Bewahrung der Identität des Ichs.

Das Wollen baut in der seelischen Handlung auf Pfeilern des Entschlusses und der Beherrschung auf. Also der „[...] nicht sinnliche, aber durchaus konkrete, in einzelnen Situationen auftretende Akt des Ichs [...] ist weder bunt noch warm, wie es beim sehnsuchtsvollen, lüsternden, lechzenden, liebenden oder hassenden Akt der Fall ist, sondern er ist beinahe rigide und hart, nahezu grau und kalt.“¹⁶ Selbstbeherrschung und Entschluss stellen doch das absolut Rationale, die Ebene der seelischen Struktur des Ichs dar, die die Gefühle fernzuhalten vermag. Den moralischen Wertbezug des Willens stellt die Güte dar, denn sie führt als eine Art innerer, veranlassender Kern zur Vervollständigung der seelischen Macht, die ihrerseits die Grundlage für die Stabilität des Ichs abgeben kann. Ihr Nutzwert ist unterschiedlich, schliesslich kann ja dieselbe Handlung zur Erlangung

¹⁴ Der Mensch im Universum, II. 30-31.

¹⁵ Op.cit. 53

¹⁶ Op.cit.55

eines bestimmten Zieles je nachdem entweder von Nutzen oder von keinem Nutzen, genauso gut aber auch geradezu schädlich sein. Es ist also klar, dass der Zweck des Willens sich immer ausserhalb der Handlung befindet, und er strebt nach Erlangung oder Behaltung einer bestimmten Macht. Diese Macht ist nach Brandensteins Auffassung eigentlich auf eine psychisch-physische Vollständigkeit abgezielt und sorgt für die Bewahrung der Identität des Ichs inmitten einer sich ändernden Wirklichkeit, die ihrerseits wiederum zu weiteren Handlungen anregen kann. Den Hauptantrieb von Handlungen stellt der Wille dar, der allerdings nicht mit den Trieben, der Sehnsucht, den Wünschen oder dem Urteil gleichzusetzen, und der je nach Individuen unterschiedlich durch Disziplinierung erziehbar ist, ferner der die Herausbildung der Selbstbeherrschung zum Ergebnis hat.

3.b.ii) *Die theoretische Handlung* hat ein immanentes Ziel, nämlich die Erkenntnis, unter welcher die *Wahrnehmung*, bzw. das *Denken* als eindeutig theoretische Tätigkeiten subsumiert werden.

Wieso ist denn die Wahrnehmung theoretisch? Aufgrund ihrer Einordnung in der Systematik umfasst der Erfahrungsprozess die Wahrnehmung (die eine Tätigkeit der äusseren Anschauung darstellt) sowie die Tätigkeiten der inneren Anschauung, bzw. der reflexiven Selbsterfassung. Folglich kann die Erfahrung als solches ebensowenig ohne theoretische Bezüge funktionieren. Schlägt man aber die etymologische Erklärung des Verbs 'fühlen' nach, dann wird es einem klar, dass das Wort infolge seiner Mehrdeutigkeit keine bloß sinnliche, sondern auch eine emotionale Bedeutung hat, so dass es sein mehr als bloß theoretisches Gepräge bereits im voraus enthält. Das Phänomen des Wohlbefindens wird ebenfalls hier behandelt, dessen Objektbezogenheit im Vergleich zu den beiden anderen weniger konkret ist, stellt doch das Wohlbefinden eine innere Folgeerscheinung von komplexeren äusseren Einwirkungen dar.. .

Im Akt der äusseren Anschauung werden immer die Empfindungsmerkmale der Anschauungsbilder wahrgenommen. Es erscheinen darin nicht nur die konkreten Qualitäten von Farbe, Laut, Duft usw., sondern auch deren Zusammenhänge und Kombinationen, die ihrerseits bereits einen logischen, rationalen Akt voraussetzen. Als Beispiel hierfür wird die Lage eines Buches, bzw. dessen 'Wahrnehmungsstruktur' angeführt, wobei in meinem Anschauungsbilde nicht nur die braune Farbe, die Größe, die Roheit, die Quantität (ein) usw. erscheinen, sondern ich kann aufgrund des Autors, des Titels des Buches auch auf dessen Inhalt schließen. Da es die Wirkungen der Aussenwelt sind, die in der Wahrnehmung zur Geltung kommen, wird immer eine aktive Subjektbezogenheit dabei vorausgesetzt. Er kann die erkenntnistheoretische und metaphysische Grundeinstellung nicht akzeptieren, wonach die Qualitäten der sinnlichen Wahrnehmung subjektbezogen wären und nur die Resonanzen, Energien usw. durch eine Art räumlicher Träger funktionierten, auf dessen Einwirkung hin die Laute, die Farben usw. entstünden.

Was sind seiner Auffassung nach grundsätzlich und allgemein bezeichnend für die einzelnen Kategorien der Wahrnehmung?

- die sinnlichen Qualitäten (zB. Duft) kommen von aussen, die aber durch die einzelnen Organe modifiziert werden können;
- nach dem Gesetz der spezifischen Sinnesenergien, das auf das Nagelsche Prinzip zurückgeführt wird, ist jedes Organ zur Erfassung einer bestimmten Art (bzw. zu der bestimmter Arten) von Reizen geeignet
- das Wirken des Phänomens der Synästhesie, wenn also neben einer, zu einem bestimmten Organ gehörenden Empfindung gleichzeitig auch eine andere, einem anderen Organ gehörende

auftritt; wie zB. wenn beim Hören eines Lautes zugleich auch die Sinnesempfindung einer Farbe auftritt (Photisme), oder auch umgekehrt (Phonisme); wenn entweder eine Assoziation oder ein ähnlicher Prozess des Äusserns von Gefühlen vor sich geht

- innerhalb der einzelnen Klassen von Sinnesempfindungen gibt es natürlich verschiedene Qualitäten von Empfindungen, wobei allerdings keine von diesen sich aus dem anderen heraus erfassen lässt; so kann man zB. aus Fliederduft nicht auf den eines Veilchens schliessen; selbst zwischen ähnlichen Qualitäten gibt es Unterschiede; so kann der Duft einer Rose mild, aber auch intensiv sein

Sein Bewandertsein in der zeitgenössischen Fachliteratur bietet für Brandenstein einen soliden wissenschaftlichen Hintergrund zur Analyse des Funktionierens, der Struktur, bzw. der Elemente der sinnlichen Erkenntnis. Da aber ein Teil von diesen heutzutage einerseits bereits allgemein bekannt, andererseits aber unsere diesbezüglichen Kenntnisse erweitert, ja geändert worden sind, werden sie hier nicht ausführlich behandelt. So möchte ich nur auf einige aufschlussreiche, bzw. theoretische Probleme hinweisen.

Die Wahrnehmung als eine psychophysische, d.h. körperlich-seelische Lebensfunktion ist die älteste und fundamentalste Äusserung menschlicher Tätigkeit, die, wie wir gesehen haben, über eine rezipierende Aktivität wie auch über ein bildliches Darstellungsvermögen verfügt. Es wirken innerhalb ihrer erfassenden Beschaffenheit verschiedene seelische Kräfte mit, denen das physiologische Funktionieren unseres Organismus zugrunde liegt. Im Laufe dieses Prozesses kommt es neben Erfassung der Sinnesempfindung, der bildlichen Darstellung, bzw. der Behauptung eines dinglichen Inhaltes auch zur Erfassung einerseits von logischen, andererseits zu der von Gebildenbeziehungen. Parallel mit der Auslegung dieser Beziehungen wird auch die metaphysische Grundlegung der Wahrnehmung beschrieben, die folgendermaßen expliziert wird. (Infolge seiner komplizierten und spekulativen Überlegungen, bzw. Schlussfolgerungen wird der Zugang zum gedanklichen Kern selbst, der eigentlich entschlüsselt werden sollte, beträchtlich erschwert. Sein Gedankensystem, eine Art neobarocke Kathedrale, verdient seine Sonderstellung innerhalb des einheimischen philosophischen Denkens nicht nur kraft seiner Monumentalität, sondern auch wegen seines Übererklärtheits – Merkmale, deren auch seine Anthropologie nicht entbehrt.)

Der Gebildenaspekt der Anschauung drückt die quantitativen Bestimmungen, die zahlenmäßigen Beziehungen, bzw. Inhalte aus. Der in den Beziehungspaaren wie ein – viel, Teil – Ganzes, Element – Menge, endlich – unendlich, usw. wiedergegebene Bedeutungsgehalt kann auch emotionaler Art sein: Schmerz hat zB. eine deprimierende, rote Farbe hingegen eine erregende Wirkung, ferner gibt es sog. kalte und warme Farben. Ausserdem verfügt er auch noch über eine, den Willen, die Intelligenz sowie die „[...] unterschiedlichsten komplexen psychischen Verfassungen zum Ausdruck bringende Bedeutung: schließlich kann man ja aufgrund von wahrgenommenen Anschauungsinhalten die seelische Verfassung eines Menschen sehr gut erfassen, sei es anhand seiner körperlichen Physiognomie und seiner expressiven Bewegungen, oder aufgrund von seinen Werken, Taten, seiner Schreibweise.¹⁷

Das *Denken* stellt die zweite Stufe der theoretischen Handlung dar, dessen Urquelle die Erfahrung ist und dessen Grundkraft, gleich allen anderen theoretischen Handlungen, der Verstand bildet, welcher seinerseits mit seiner Intensität wie auch mit seiner Fähigkeit zum Verständnis bereits von Anbeginn der menschlichen Existenz vorhanden gewesen war, bzw. ist.

¹⁷ Op.cit.167

Die Arten des Denkens werden, wie es in seinem System überall der Fall ist, durch das Dreierprinzip bestimmt. Demnach gebe es auf diesem Dreierprinzip gegründet das qualitative, das mathematische und das logische (oder: formale) Denken, die ihrerseits in einem komplexen Denken vereinigt werden. Das zentrale Problem neben den Mechanismen stellen natürlich der Begriff, bzw. der Geltungsbereich der Wahrheit dar, die am vollständigsten durch das mathematische, bzw. das logische Denken erfasst werden können. „Die dingliche Wahrheit und die Wahrheit der Erkenntnis ist die eigentümliche innere Wesenhaftigkeit des ausserhalb des Erkennens befindlichen und zu erkennenden Objektes [...], die ganz und gar zusammenhängende, d.h. widerspruchsfreie Struktur seiner Beziehungen, wie auch die innere Identität und das In-und-An-Sich-Festgelegtsein dieser Beziehungsstruktur - das aber keineswegs eine Unveränderlichkeit bedeutet! -, bzw. ihre gesamte innere Kohärenz. Dies macht die sog. innere Wahrheit des zu erkennenden Objektes, bzw. des Erkennungsobjektes aus.“¹⁸ Ein Objekt muss so erfasst werden, wie es eben ist, denn nur auf diese Weise wird jede Wahrheit erlebt, erfasst und verwirklicht.

3.b.iii) Das Ergebnis der schöpferischen Tätigkeit ist immer irgendein Werk, das allerdings nicht immer von bleibender Natur ist. In diesem bezug werden die Akte der Vorstellungskraft, der Phantasie, des Träumens sowie der planmäßigen Vorstellung untersucht. Geschmack und Takt sind es, aus denen - neben der Vorstellungskraft - jede Art kreativer Tätigkeit schöpft, und die intensiv von Emotionen durchdrungen sind.

Der Gefühlsakt kann je nach seiner Richtung differenziert, und auf Sehnsüchte, Affekte, bzw. Emotionsakte aufgeteilt werden. Was heisst das alles nach seiner Auslegung? „[...] einen spontanen, begehrenden, strebenden Gefühlsakt, der eine Folge der sog. Potentialität der menschlichen Seele, d.h. ihrer nicht restlosen Verwirklichung, sondern vielmehr ihrer Offenheit und Entwicklungsfähigkeit ist; er ist „spontan“ und [...] beruht auf dem immer teils „aktuellen“, „verwirklichten“ und aktiven Charakter der menschlichen Seele; und schliesslich bedeutet es auch einen reaktiven - sog. affektuellen - Akt, dem die Wechselbeziehung der menschlichen Seele inmitten, bzw. mit den zahlreichen Wirkungsfaktoren der Welt zugrunde liegt.“¹⁹ Beziehung, Wirkung, Wechselwirkung - dies alles bilden grundlegende Schlüsselbegriffe eines jeden Segmentes seiner Philosophie.

Die Dominanz der Gefühle untersuchend, erwähnt er einige deren spezifischer Äusserungen, wie Glaube, Hoffnung, Neid, Neugier, ausserdem analysiert er auch die Natur der bereits erörterten Neigungen. Dabei soll ein äusserst wichtiges Gebiet innerhalb der Sphäre des Seelenlebens, nämlich der Glaube hervorgehoben werden, der für die Auslegung eines allumfassenden Menschenbegriffes von ausschlaggebender Bedeutung ist. Aus der komplizierten Verflechtung von Empfindung und Wille entstehen komplexe Gefühle wie Glauben, der eine „[...] vor allem auf einer Art erkannter Autorität beruhende Überzeugung darstellt. [...], die zugleich eine praktische wie theoretische Determiniertheit des Ichs selbst durch den Glauben bedeutet; darüber hinaus sind im Glauben auch noch emotionale Verfassung, eine gefühlsmäßige Bestimmung des Ichs mit einbegriffen, die sich im Akt der Hingabe, bzw. im emotionalen Zustand der Ruhe äussern.“²⁰ Auf die Behandlung dieses Aktes wird im Zusammenhang der Mensch-Gott-Beziehung ausführlicher und tiefschürfender eingegangen.

Aufgrund der oben angeführten lassen sich also in unseren Gefühlen grundsätzlich drei Akte unterscheiden: die spontane Sehnsucht des Verlangens, die spontane Empfindung von Geben und Nehmen, bzw. der reaktive oder affektive Akt. Die jeweils unterschiedliche Zusammensetzung dieser Aspekte ergibt eine ganze Reihe von emotionalen Typen, die ihrerseits zu den wichtigsten Triebkräften des emotionalen Lebens werden.

¹⁸ Op.cit.197

¹⁹ Op.cit.247

²⁰ Op.cit.244.

3.c) Das Durchdenken, bzw. die Auslegung der Entwicklung von zahlreichen biologischen Anthropologien über den Körper des Menschen, wobei wohl übermäßig viele zeitgenössische wissenschaftliche Erkenntnisse verarbeitet wurden, diente eigentlich zur Vorbereitung der obigen. Daraus soll ersichtlich sein, welches die Theorien waren, mit deren Hilfe die verschiedenen biologischen Entwicklungslehren die Entstehung der Arten sowie die Herkunft des Menschen begründeten. An diesem Punkte wirkt Brandensteins kritische Attitüde ausgesprochen störend. Ohne hier und jetzt auf die Elemente der verschiedenen, von ihm behandelten Theorien (die von G. Schwalbe, L. Plate, H. Weinert, A. Keith, H. Klaatsch, P. Alsberg, L. Bolk, E. Daqué, H.W. Daqué) hinzuweisen, muss festgestellt werden, dass die erwähnten Autoren besprochen werden, indem der eine mit dem anderen verglichen wird. Seine eigene Position bezieht er, indem er die Wahrscheinlichkeit einer Vereinbarkeit von zwei Standpunkten, wie zB. die Auffassungen von Schwalbe mit denen von Klaatsch voraussetzt. Es sind die Ansichten von K. Saller, die er am ehesten mit den seinigen übereinstimmend findet. Der tierische Ursprung des menschlichen Körpers wird von ihm letzten Endes eingesehen und angenommen. Allerdings bleibt dadurch, dass dies klar nachgewiesen wurde, die Entstehung des Menschen nicht weniger rätselhaft, besteht doch das Wesentliche des gesamten Menschseins gerade in etwas, dessen Erklärung die biologische Anthropologie nun einmal nicht gewachsen ist. Dazu bedarf es, wie wir oben gesehen haben, neben bildungs- und kulturhistorischen, bzw. psychologischen ja insbesondere auch noch metaphysischer Untersuchungen; ferner muss man das bereits analysierte vollständige Wissen voraussetzen, durch welches das zeitbedingte Wissen des Menschen mit der Schöpfungskraft des Absoluten gekoppelt wird.

4. Mikrokosmos im Makrokosmos

Die Bestimmung der Position des Menschen, bzw. seiner Substanz im Weltall erfolgt nach Brandenstein, wie wir gesehen haben, neben Verwendung von fachwissenschaftlichen Ergebnissen einerseits mit Hilfe von philosophischen Grundprinzipien, andererseits mit der phänomenologischen Anschauung. Da letzteres aber nicht ausreicht, muss man die Methode des strikten Rückschließens anwenden, die seines Erachtens die einzige Grundmethode der Metaphysik darstellt. Hier wird die ziemlich oft angeführte Anthropologie Plessners kritisiert, es werden nämlich bei ihm - wie es heisst -, die jahrtausendealten philosophischen Betrachtungen, metaphysischen Grundprinzipien und Zusammenhänge nicht gebührend beachtet

4.a) Die Grundstruktur des menschlichen Lebens

Den allgemeinen Begriff des Menschen übernimmt er von Aristoteles, der „[...] die menschliche Psyche als die verwirklichende und gestaltende Kraft, als die Form des Körpers, der Materie des Menschen betrachtet, allerdings wird bei ihm zumindest ein Teil dieser Form als eine vom Körper gesondert bestehende, selbständige, reine geistige Wirklichkeit angesehen [...]“²¹

Seines Erachtens müssen im modernen Menschenbegriff auch der Begriff des menschlichen Geistes im weiteren Sinne wie auch die Untersuchung der Beziehung des Menschen zur Natur mit einbezogen sein.

Der bis dahin untersuchte Aspekt des menschlichen Geistes wird durch die Reflexion über den kulturschaffenden, die Kultur aktiv mitgestaltenden Geistes ergänzt. Wie er schreibt, ist der menschliche Geist zwar zeitlich und geschichtlich

²¹ Der Mensch im Universum, III.157.

bedingt, aber zugleich auch Träger von ewigen Bedeutungen, er ist die Quelle und der Reich von Ideen zeitlosen Wertes, dem das früher bereits analysierte Seelenleben, bzw. die Struktur von Tätigkeiten zugrundeliegen.

Er möchte also nach der psychologischen Deutung die kultur-, bzw. die geschichtswissenschaftlichen Aspekte erschließen. Hier wird das von Dilthey und seinen Schülern vertretene geisteswissenschaftliche Verständnis erst recht wichtig. Was die Einflüsse betrifft, es werden von Brandenstein, neben der Auffassung von Augustinus, im Grunde genommen jene von N. Hartmann bevorzugt, auf die er in seinen Argumentationen oft bezug nimmt. In diesem Zusammenhang hält er auch die Auffassungen von Gyula Kornis für genauso zeitgemäß.²² Die erwähnten Denker kritisierend, steht er fest, dass nicht einmal Hartmanns Auffassung vollständig genug sei, weil er ja selber genausowenig zu einer Rückführung auf letzte metaphysische Daseinsgrundlagen gelange. Augustinus, dem es sowohl hinsichtlich der Historizität des individuellen wie kollektiven Geistes als auch deren Beziehung zu Gott an Klarsicht nicht fehlte, denn „[...] am treffendsten - wohl in der ganzen Weltliteratur überhaupt -, trotzdem kannte und beschrieb er hauptsächlich den individuellen menschlichen Geist, bzw. dessen Beziehung zu Gott.“²³ Seiner Meinung nach ließen selbst die diesbezüglichen Auffassungen von Hegel, Kierkegaard und Husserl einiges zu wünschen übrig. Er scheint, ziemlich überheblich, seine eigene Konzeption für den besten, weil vollständigsten zu halten. Allerdings würde es sehr weit führen, wollte man hier auf lange und ausführliche Analysen der eigentlichen Argumente, bzw. Gegenargumente eingehen. Es steht jedenfalls unstreitig fest, dass Brandensteins äusserst gründliche und sorgfältige Analyse auf dem Gebiet der Geisteswissenschaft eine beträchtliche Leistung ist.

Andererseits ist es ebenfalls Tatsache, dass sein Exkurs innerhalb von bestimmten Koordinaten geltend, an manchen Stellen einer gewissen konstruktiv-theoretischen Spekulativität nicht entbehrt.

Die bis dahin festgestellten charakteristischen Merkmale des menschlichen Geistes sind nach seiner Auslegung die folgenden: die bewussten, bzw. unbewussten Akte, ferner der Zwiespalt zwischen dem menschlichen und dem „vollständigen Bewusstsein“, wobei letzterer auf den individuellen Geist, auf die Persönlichkeit zurückzuführen ist, die ihrerseits die Objekte ihres Bewusstseins hervorbringen, also auch *causa efficiens* zugleich sind.

Seine charakteristischen Merkmale sind: individuelle Geschlossenheit, Selbständigkeit, Freiheit, Zielbewusstheit, Zielgerichtetheit. Auf Grund seiner dialektischen Beschaffenheit hat der individuelle Geist zwei Angelpunkte: sein Selbst, bzw. den über ihn hinaus befindlichen Geist Gottes. Bei der Erläuterung von jener sucht er nach weiteren Bezugspunkten für sein Herangehen. Bei der Untersuchung von Typen des Geistes an sich setzt er neben der Auslegung des tragischen, bzw. komischen Geistes (beides sind im Allgemein-Menschlichen vorhanden), auch noch den sog. Halbgeist, bzw. - als Extremfälle - auch den diabolischen, den weisen sowie den heiligen Geist voraus. Auf diese kann hier nicht detailliert eingegangen werden, es sei hier lediglich darauf hingewiesen, dass Entstehung wie Vorhandensein von letzteren mit dem jeweiligen Ausgeprägtsein der Persönlichkeit, bzw. mit den in ihr zur Geltung kommenden Wertvoirstellungen zusammenhängen.

Das Individuum sucht in seiner Einsamkeit immer den anderen, den anderen individuellen Geist, denn zu seiner Vollständigkeit braucht es auch den kollektiven Geist. Somit wird, über sich hinausweisend, auch jenes unpersönliche, überindividuelle, aber dennoch individuelle 'Kollektiv von Subjekten' geschaffen, das in den Kollektiven von Ehe, Familie, Nation, Staat, Kirche, Gesellschaft, ferner auch in den verschiedenen Interessengemeinschaften erscheint. Letzteres ist mehr oder weniger identisch mit dem, das von Hegel als objektiver Geist bezeichnet wird, stellt doch bei ihm der objektive Geist die

²² Gyula Kornis: *Geschichtsphilosophie*, Budapest, 1924.

²³ Der Mensch im Universum, III, 163.

Sphäre des Rechts, bzw. der Sitte und der Moralität dar. Der individuelle Geist stellt das kollektive Gewissen dar, wie es auch von Hartmann beschrieben wird.

Im weiteren werden wir zwei Probleme behandeln, die in der Ideengeschichte wie auch in der Geschichte der Philosophie in diesem bezug oft erwähnt werden: nämlich die Frage des Führergeistes, bzw. die der öffentlichen Meinung.

Die Notwendigkeit eines Führergeistes wird von ihm folgendermaßen begründet: „[...] sowohl in praktischer, insbesondere politischer als auch in künstlerischer, und, - wiewohl weniger, aber auch in theoretischer – Hinsicht, dafür aber umso intensiver auf dem Gebiet der das Geistesleben allseitig widerspiegelnden Religion und Moral kann er sich, kraft seiner Suggestivität, den kollektiven Geist angleichen, welcher seinen Einfluss anschniegssam, flexibel, hingebungsvoll, aber dennoch elastisch, lebendig und verständnisvoll aufnimmt, bzw. der geistigen Richtung seines berufenen Führers folgt.“²⁴ Hier geht es natürlich um die Durchsetzung von absoluten, ewigen Werten im Kollektiv, um die durch den Führergeist verkörperten, bzw. vermittelten Werte des Guten, Wahren und Schönen. Der Führergeist vertrete nach Hartmann das fehlende Bewusstsein des kollektiven Geistes.

Die organisierende Kraft der öffentlichen Meinung wird mit dem Wirken des Heideggerschen *Das Man* verglichen. Letzteres wird auch von Hartmann untersucht, der in diesem bezug deutlich macht, dass diese keinen adäquaten Ausdruck des wirklichen Geistes darstellt, weil ja die These von 'vox populi vox dei' nicht allgemeingültig gemacht werden kann.²⁵ In diesem Sinne kommt nach Brandenstein vielmehr das Gemeine, das Unpersönliche am kollektiven Geist, wie auch seine verleumdende, schwatzende, klatschende Beschaffenheit zur Geltung, so dass er als solches eine ziemlich dubiose Macht darstellt. Und als eine dubiose Macht wiederum wirkt er zerstörerisch auf Werte, denn „[...] kaum hat er den Kranz der Anerkennung geflochten, als er bereits mit neidischen, schielen Augen verdächtigt, verunglimpft, absägt. Er ist bemüht, jede irgendwie herausragende Persönlichkeit zur Ebene seiner eigenen Unpersönlichkeit herabzusetzen.“²⁶ Diese Art Ambivalenz des kollektiven Geistes wird unter Bezugnahme auf N. Hartmann untersucht.

Der objektive Geist wird durch Einwirkungen des individuellen, bzw. des auf diesem aufbauenden kollektiven Geistes geschaffen, welcher eine „[...] in einer Handlung, einem Gedanken, einem Kunstwerk oder in einer objektiven Einrichtung erscheinende Geistigkeit erscheint.“²⁷ (Dies wird von N. Hartmann als objektiver Geist bezeichnet, weil für ihn lebendige Kollektiv den objektiven Geist darstellt) Damit wird wieder einmal zu den bereits bei der Behandlung der psychischen Struktur analysierten drei Lebenszweigen, den Abzweigungen des objektiven Geistes: dem praktischen, theoretischen, bzw. künstlerischen Aspekten rückgekoppelt.²⁸

Bei der Einführung des Begriffs des geistigen Lebensraumes spricht er von einer Räumlichkeit der dinglichen Einflüsse des subjektiven Geistes, die als eine Art vermittelndes Medium erscheint: „Der subjektive Geist des Menschen wirkt im räumlich existierenden Menschen, und sein objektiver Geist entfaltet sich immer in einem bestimmten Lebensraum. Dieser Lebensraum beeinflusst sowohl den subjektiven als auch den objektiven Geist des Menschen, sein ganzes Wesen, wie auch seine gesamte

²⁴ Der Mensch im Universum, III. 191

²⁵ S. N. Hartmann: Eine systematische Explikation meiner Ansichten, in: *Lételeméleti vizsgálódások*, (übersetzt von Péter Józsa), Budapest, Gondolat Verlag, 1972, 92

²⁶ Der Mensch im Universum, III. 192

²⁷ Op.cit.203.

²⁸ Dies alles wurde in seinem früher erschienenen Werk: Philosophische Grundlegung genannt, bereits ausführlich untersucht (1935, auf Deutsch, Bd. I, Bd. III 1926-27, Bd.II 1930). Die vollständige, erweiterte Ausgabe erschien im Jahre 1970. In seiner Anthropologie wird diesen Problemen ziemlich wenig Aufmerksamkeit gewidmet, was eine Häufung von Trivialitäten sowie das Überhandnehmen eines didaktischen Stiles mit sich bringt. Offensichtlich sollte dadurch eine bessere Verständlichkeit erzielt werden, denn meistens ist die Sprache der wissenschaftlichen Werke Brandensteins bekanntlich äußerst schwer verständlich.

Aktivität.”²⁹ Es handelt sich hierbei insbesondere um natürlich-geographische Aspekte, allerdings wird er in bezug auf die Einflüsse der letzteren, bzw. auf deren kulturelle und dingliche Bezüge erst recht relevant, denn: „Der subjektive Geist kann seine konkret-dinglichen Einflüsse ausserhalb des eigenen Bewusstseins lediglich in der Materie, in diesem vermittelnden Medium der geistigen Einwirkungen objektiv zustande bringen. Die Materie stellt somit einen allgemeinen Träger des objektiven Geistes dar: da aber die Materie räumlicher Natur ist, erscheint der objektive Geist mit, bzw. an ihr auf räumliche Art, wiewohl er an sich – man denke zB. an Denkinhalte oder an das musikalische Lautbild – keineswegs immer räumlich beschaffen ist. Doch ist er andererseits auch nicht unbedingt raumlos, denn auch in der Räumlichkeit selbst ist ja eine gewisse geistige Bedeutung mit enthalten.”³⁰ Es sind der geistige Lebensraum, der Raum, die Zeit sowie die in diesen wirkende Psyche, die – samt all ihren bisher untersuchten Sphären – das Vollständige des Menschen ausmachen.

4.b) *Mensch und Natur*

Bei der Untersuchung der Beziehung des Menschen zur Natur wird der Begriff der Welt als ein Kraftfeld gesetzt, wobei die in dieser Welt herrschende Ordnung als Grundlage, bzw. Hintergrund für den darin vorhandenen und wirkenden Geist: den persönlichen, individuellen, bzw. kollektiven Geist dient. Wie es auch aus den bisher gesagten erhellt, geht es hierbei um keine bloß physisch-mechanische, bzw. geometrische Kraft, sondern um Dynamik überhaupt sowie um eine spezifisch aufgebaute Weltordnung mit festgelegten Hierarchien. Der Mensch als Teil der Natur schafft in dieser Weltordnung eine neue Welt, ja er gleicht sich diese sozusagen an, innerlich wie äusserlich, in der Kultur. Allerdings sind weder die Kultur noch die Natur fähig, jenes Wunder in den Griff zu bekommen, das der Mensch als Mikrokosmos bedeutet.

4.c) *Mensch und Gott*

Die Beziehung des Menschen zu Gott ist es, deren Verständnis das Rätsel auflöst. Ausgehend vom Menschen als kollektivem Wesen, kommt Brandenstein – über Dimensionen der Einsamkeit, des Mangels, des Nichts (letzteres gebraucht er in neuerem Sinne), bzw. des Kausalitätsprinzips nachdenkend - , hinter das Geheimnis. Der Mensch erkennt in seinem Alltagsleben, inmitten des Erlebens seiner kollektiven Beziehungen notgedrungen die Unzulänglichkeit seines Daseins in der Welt, wie auch seine unendliche Einsamkeit. Da möchte er jene Kraft finden, die diesen Mangel aufheben könnte. Seine mehrdimensionale Kraft gegenüber der Welt kann er im vollständigen Bewusstsein durchsetzen, was aber in den jeweiligen konkreten menschlichen Situationen durch eine ganze Reihe von physischen Hindernissen beeinträchtigt wird, so dass ihm seine Gebrechlichkeit, bzw. Abhängigkeit in der diesseitigen Welt bewusst werden. In dieser seiner Lage stösst er auf das Absolute, auf Gott, worin er das innigste Erlebnis einer Gemeinschaft hat. Durch diese unendliche Abhängigkeit „[...]“ wird er, trotz seiner Selbstständigkeit, völlig gebunden: und diese Bindung ist, obwohl sie oft schwer und schmerzlich zu sein scheint, im Grunde genommen dennoch süß und zutiefst beruhigend, weil sie ja dem Menschen einen festen und sicheren Stützpunkt im Nichts bietet.”³¹

Die Frage ist nun, wie dieses Nichts vor dem Hintergrund der bisher Gesagten ausgelegt werden soll. Was mögen Behauptungen wie „Schweben im Nichts“ oder jene, nach der der Mensch ein „gebrechliches Nichts“ sei, wohl bedeuten?

²⁹ Der Mensch im Universum, III. 243.

³⁰ Op.cit.243.

³¹ Op.cit.386

Eigentlich scheint der Mensch meistens in den Situationen der Einsamkeit die Bindung wie auch die Bindungslosigkeit zu erleben, was zugleich auch heisst, dass es keine festen Bindungen mehr gibt. Er sehnt sich in seiner letzten Gebrechlichkeit, sollte er auch noch so bewusstes, freies geistiges Wesen sein, nach etwas absolut Sicherem, danach, dass die Einsamkeit nunmehr endgültig in ein Nicht-Alleinsein, in ein direktes Erlebnis aufgeht, das seinerseits das Erleben des Absoluten, das Erleben Gottes ist. „[...] allerdings stellt das Gotteserlebnis selbst, dieses erfülltsein von Gott keinen natürlichen Zustand der Seele dar, es kann nämlich nur von Gott herrühren, der doch über der Psyche des Menschen, ja über der Natur der ganzen Welt schlechthin steht. Das unmittelbare Erleben Gottes, sein „Besitzen“ und das „Visionieren“ über ihn stellen somit zwar natürliche Wünsche der Seele dar, aber es ist doch der transzendente Zustand der Psyche, der das eigentliche Erlebnis bedeutet.“³²

BRANDENSTEIN BÉLA FILOZÓFIAI ANTROPOLÓGIÁJA

Jelen tanulmány széleskörű elemzését adja Brandenstein Béla filozófiai antropológiájának.

BÉLA BRANDENSTEIN'S PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY

Present paper provides a broad analysis of Béla Brandenstein's philosophical anthropology.

---

³² Op.cit.388.

ÚTINAPLÓ

Obrusánszky Borbála :

A keleti hunok nyomában

2011. augusztus 9-29. között háromhetes tanulmányútra indultam Mongóliába és a Kínához tartozó Belső-Mongólia Autonóm Tartományba. Két tudományos konferenciára kaptam felkérést, a köztes időben pedig a hunok nyomába eredtem, kíváncsi voltam, hogy az elmúlt öt évben milyen új eredmények láttak napvilágot a belső-ázsiai térségben, az egykori hun birodalom szívében.

A mongolisztikai konferencia tanulságai

Augusztus 9-13. között rendezték meg a 10. Nemzetközi Mongolisztikai konferenciát, melyre immáron második alkalommal kaptam meghívást. A történelmi szekcióba osztottak be, ahol sok érdekes előadást hallgattam végig. Először Indra, indiai professzor asszony az indiai térség és a mongolság ősi kapcsolatát elemezte. Kitért arra, hogy a mongol történelmi hagyomány Indiából eredeztette a nagykanok őseit. A Fehér történet krónika szerint például a kusánoktól voltak Dzsingisz kán felmenői. Ezt az adatot a professzor asszony megerősítette, sőt felsorolta, hogy még milyen hasonlóságok tárhatók fel a két térség között. Utalt Sh. Bira, mogul akadémikus munkáira, aki az ősi tanítások belső-ázsiai és észak-indiai egyezéseivel foglalkozott. A fenti adatokat, vagyis az anyagi és a szellemi műveltség bámulatos egyezéseit nem lehet csupán a buddhizmus hatásának tartani, azok már a kusán, vagyis a szkíta korban megvoltak. Nagyon vártam Koichi Matsuda japán professzor előadását. Ő volt az, aki még 2005-ben előásta a Kőműves Kelemenné történet hun változatát. Most is fontos témát adott elő, a mongol kagánok javadalmazásait, illetve a főkirálytól kapott földterület megosztásáról beszélt. Elmondta, hogy a mongolok között az volt a szokás, hogy a földbirtokot és népességet elnyert közigazgatási vezető és az Arany Nemzetséghez tartozó dzsingiszidák a javadalom 2/3-át beszolgáltatták az államkincstárba, egy harmadát pedig megtartották maguknak! Mintha csak a Szent Istváni reformot mondta volna el! Az előadás után gyorsan megkeresetem a professzort, aki elmondta, hogy már jóval korábban, a Tang-dinasztia idején is használták ezt a rendszert, erről legalább is van forrásadat. Ekkor megkérdeztem: ez a rendszer kínai avagy tabgacs? Hiszen a Tang-korban nagyon sok sztyeppe elemet vettek át, sőt maguk a Tangok is sztyeppe eredetűek voltak. Matsuda elgondolkozott, hogy a kérdés jó, de ennek majd utánanéző. Később találkoztam Nikolaj Kradinnal, aki szintén a nomád állam kérdéseivel foglalkozik, bár sokáig ágállt az ellen, hogy létezett volna állam a hunoknál. Tőle is megkérdeztem, hogy mit gondol erről. A professzor nagyon meglepődött, hogy a magyaroknál ilyen rendszer létezett. Annyit mondott, hogy emlékeztessen emailen és majd keres néhány könyvet nekem. Nagyon valószínű, hogy Szent István nem idegen elemeket vett át, hanem az ősi hun közigazgatási rendszert némileg hozzáigazította az új közigazgatási rendszerhez. Másnap, augusztus 11-én tartottam előadást. Az előadásom címe „On some special objects of the steppe communication”. Mongol és angol nyelven bemutattam a különböző diplomáciai és hírközlési eszközök hun eredetét, illetve azok továbbélését a mongol és a magyar hagyományban. Az előadásomnak nagy sikere volt, több mongol kutató is odajött hozzám és gratulált. A szekció elnök pedig nagyon megdicsérte előadás módomat és a tartalmat is. Olyannyira, hogy felkérést kaptam a franciáktól, hogy vegyek részt egy közös kutatási programban.

A konferencián megismerkedtem, Ja. Ganbaatar mongol nyelvessel, hun kutatóval, akinek a könyvét már jól ismertem. Ő a kínai források alapján kutatja közös őseinket. Nagyon örültem, hogy találkoztam vele, főleg, mert a hunokat érintő sok kérdésben hasonló véleményen vagyunk. Különösen az tetszett nekem, hogy ő is –kínai források alapján– azt állítja, a hunoknak jóval Maodun (Baatar) Kr.e. 209-es trónra lépése előtt már volt a hunoknak állama.

Dzsingisz kán szobor és museum Ulaanbaatar közelében.

Dzsingisz kán óriási ostora. Ezzel uralkodott az íjjesztő népek felett.

Irány Belső-Mongólia!

Augusztus 17-én elrepültem Höhhotba, Belső-Mongólia fővárosába, hogy a Belső-Mongólia Egyetem munkatársaival a hun történelem egyes kérdéseiről egyeztessék. Nagyon szerettem volna eljutni az Ordoszba is, hátha új adatokkal gazdagíthatom a magyar őstörténet kutatást. Az volt ugyanis a hunok évszázados (évezredes?) központja. Nem is tudtam, hogy milyen fantasztikus ismeretekkel térek haza!

Az egyik legnagyobb höhhoti élményem a belső-mongol múzeum meglátogatása volt, mely legutóbbi látogatásom óta új helyre költözött. A repülőtérhez közel egy hatalmas, modern épület várja a történelem és kultúra iránt érdeklődőket. Kubiláj kán leletei között olyan ezüst csészék sorakoztak, melyek a déli hun fejedelmek csanakjaival mutatnak közeli rokonságot. A mongolok is ugyanazokat a csodás állatokkal díszítették használati tárgyaikat, mint a szkíta-hun népek: a tárlókban csodaszarvas, turulmadár és griff ábrák sorakoztak. A szkíta bálványokon át egészen a mongol korig használatos, ősi ivókelyhekből áldoztak az égieknek és a szellemősöknek Dzsingisz kán utódai is. A mongol veretes övek is nagyfokú hasonlóságot mutattak a mi honfoglalás kori leleteinkkel. A mongolok egészen a 17. századig viseltek hasonló öveget, majd az ott elterjedő buddhizmus, majd az idegen, mandzsu uralom megtiltotta az ősi övtípusok használatát. A veretes bőr öveget csak az elmúlt öt-hat évben kezdtek el viselni mongol férfiak. De figyelmes lettem még egy fontos dologra. A Ming-korban (1368-1644) világszerte népszerűvé vált kerámiát valójában a mongolok fejlesztették ki. A kínaiak csak átvették és sokszorosították a régi mintákat.

A mongolok is viseltek fém díszítésű övet.

A mongolok után visszaugrottunk az időben és a hunok és elődeiknek anyagi kultúráját tekintettük meg. A tárlókban bemutatták az ősi Xia-dinasztia (Kr. e. 2200-1700. k.) leletanyagát, azét a dinasztiaét, amely néhány kutató szerint nem létezett. A tárgyak viszont bebizonyították: a hunokhoz köthető ősi dinasztia a Sárga-folyó környékén élte virágkorát. A tárlókban észrevettem egy olyan bronzüstöt, melynek három lába volt, mint a magyar lábasnak. Shang-korra (Kr. e. 1700-1045) datált lelet hasonlított a későbbi hun üstökre. Eszembe jutott Henri Maspero Kína ősi történetét kutató történész azon megállapítása, hogy az ókori kínai dinasztiák az északi „barbár” pompát másolták le. A tárlókban láthattunk ősi bronz hun övdíszeket, lószerszámokat, majd csodaszarvast ábrázoló bronz-és vastárgyak bukkantak fel. A szarvas kultusz a szkíták és hunok hitvilágát juttatta eszünkbe. A csodálatos, arany övdíszek pedig azt jelezték: nagyon gazdag néppel van dolgunk! A turulmadár egyébként nemcsak a hun koronát ékesítette, de hasonló madarat láthattunk a hun utód khitan-dinasztia (Liao néven kínai dinasztia 907-1125) egyik koronáján is. Ahogyan később a táltos barátnőmtől megtudtam, a szellemősök sokszor sólyomként jelennek meg és követik törzsüket. De hasonló madárdíszes fejfedő került elő a mongol Jüan-dinasztia korából is. Az egyik teremben az ősi hitvilág és anyagi kultúrával kapcsolatos tárgyakat helyezték el. Ott láttam a táltosok ruháit. Az egyik fejdísz szintén előkerült a sólyom, mely a szellemősre utalt, de láthattunk a magyar regös bothoz hasonló szerszámot is. Megint egy újabb kapocs a hitvilági elemek között! Ráadásul mindkettőt, a táltos botot és a regös botot is mindmáig használják ünnepek alkalmával. A teremben észrevettem zsuppfedeles házakat, melyek Mandzsúriában nagyon népszerűek. Bayartutól megkérdeztem, hogy csak véletlen egyezésről lehet-e szó. Ő azt válaszolta, hogy a régi észak-kínai anyagi kultúra tárgyi nagyon hasonlítanak a régi magyarhoz. Lehet, hogy akkor nádtetős házakat is először hun őseink építettek? Még egy érdekességet találtam a mongóliai ruhák között. A délnyugati Jünnan tartományban egykoron sok hun, majd mongol törzs

telepedett le. Utóbbiak máig őrzik különleges viseletüket. Egyik törzs, a baj, női fejdíszére rápillantottam és úgy véltem, hogy ez a mi matyó női fejfedőnk rokona lehet.

A Shang-ginasztia korában használtak ilyen üstöket. A hun és magyar társaira emlékeztet.

Sámán ruha és bot.

Magyar regölés, amely ősi időkbe vezet vissza bennünket.

Yunnan tartománybeli mongol kisebbség hagyományos öltözéke (dél-nyugat Kína).

Matyó viselet. Kapcsolat lehetséges a Yunnan-i mongolokkal, valószínűleg közvetett úton a hunok révén.

A múzeum után ellátogattunk Zhao Jun jelképes sírjához, akit a kínaiak a négy szépség egyikének tartanak. A mai kínai lányok máig példaképüknek tekintik az ókori szépséget, aki kecsességével meghódította környezetét. A hunok is nagyon megbecsülték kánasszonyukat. A qiang származású hölgy kalandos úton vált hunná. Előbb a kínai császár háremébe került, de ott nem foglalkoztak vele, mert elterjesztették róla, hogy csúnya. Így az uralkodó örömmel adta oda a hun szövetségesehez, Huhanyéhez feleségül. A császár egyszer véletlenül meglátta, hogy milyen drágakőtől szabadult meg. Annyira felháborodott, hogy kiengedte udvarából ezt a szép hölgyet, hogy kivégeztette tanácsadóit! Zhao Jun pedig meghálálta a hunoknak, hogy befogadták és szabadságot biztosítottak neki. A főkirály felesége az udvarban szabadon élhetett, talán ezért nem tért haza férje halála után, hanem elfogadta az ősi hun hagyományt és a következő uralkodó felesége lett.

A jelképes síron belül kapott helyett a Hun múzeum, ahol tárgyakon és ábrákon keresztül bemutatták a hunok életmódját, de kitértek arra is, hogy meddig terjeszkedett a birodalom. Szóba került a mi Attilánk is, aki szétzúzta a római birodalmat. A múzeum után visszasiettünk egy vacsorára, ahol Bajartu, Uchiraltu vártak bennünket. Bemutattak egy filmrendezőnek, aki éppen a hunokról forgat filmet. Chagdarsüren meghívott bennünket, hogy nézzük meg, hogy mit forgattak az oroszoknál. Aztán elmondta, hogy elvisz minket az Ordosbe, szülőföldjére. Ő ugyanis abból a járásból való, ahol Tongwancheng is állt. Utóbb kiderült, hogy a legősibb hun vidékre kerültünk! Az ott élő mongolok hiven őrzik őseik örökségét.

Shang korabeli szertartási edény (Kr.e. 1700-1045).
A magasrangú tisztségviselők ebben mosták meg a kezüket mielőtt beléptek volna az ülésterembe.

A Nagyszentmiklósi kincs egyik darabja, amely kapcsolatos a hunokhoz, vagy közvetlen leszármazottaikhoz.
A tudósok számára funkciója ismeretlen.

Húros hangszereink nyomában

A húr szavunk és a húros hangszereink eredete is a távoli Belső-Ázsiában keresendő, ahol őseink, a hunok már az ókorban különleges eszközökből készítettek maguknak hegedűt. Az Ordosz déli felén található Uushin járás adott helyet egy csodálatos hangszer múzeumnak, ahol megismerkedhetünk a húr hun eredetével. A járás kiemelten fontos hun szempontból, hiszen a déli határvidéken emelkedik a csodálatos hun romváros, Tongwancheng, melyet a helyiek csak Fehérvárnak emlegetnek. Ahogyan Haschogtu, a múzeum igazgatója elmondta, az ősi kínai Han-shu krónika már tudósított arról, hogy milyen eszközökkel zenéltek őseink. Eszerint a hunok már a Kr. e. 1. században „er hu” (két húr) nevű hangszeren játszottak. A kínai szó egyébként a mongol és a magyar húr szót adja vissza. A szót átvették a kínaiak is. A déli szomszédok is rettegett északi szomszédjaiktól tanulták meg ezeknek a hangszereknek a használatát. Az UNESCO Szellemi Világörökség Listáján 2004 óta szerepel a mongolok ősi hangszere, a morin húr, vagyis a lófejű hegedű. Haschogtu, múzeumigazgató elmondta, hogy régen csak húrnak nevezték ezt a hangszert és az eszköz fejére nemcsak lovat faragtak, hanem más állatokat is. A múzeumban látható a legelső, valószínűleg a hunok által is használt eszköz, melyet a nagy merítőkánálból, sanagból készítettek el (a szó egyébként a magyar csanak szó rokona). A favázat bőrrrel vonták be és a fogóra állatfejek kerültek. Milyen különös, hogy a magyar csanakokon is rendre állatfejes figurák figyelhetők meg!

Hun húros hangszer prototípusa —‘huur’.

Dzsingisz kán kultusza nyomában

Sokszor nagyon messzire kell utaznunk azért, hogy felfedezzük itthoni értékeinket. Aki a magyar őstörténet egyes kérdéseire kíváncsi, annak mindenképpen el kell látogatni az Ordoszba, a Sárga-folyó nagy kanyarulatához, hiszen az ott élő mongolok nagyon ősi, a hunokig visszanyúló hagyományokat őriztek meg. A székely kérdés tisztázásához legfontosabb a Dzsingisz kán mauzóleum meglátogatása, ahol az ötszáz főből álló darhat család máig ápolja a nagykán szellemi és anyagi örökségét. A mongol analógia alapján elképzelhető, hogy a székelyek is azért vonultak olyan messzire, a Kárpátok közelségébe, hogy a szentséges Budvár-hegy környékén megőrizték a nagy elődnek, Attilának a hagyatékát? A 19. század második felében a magyarokkal igen csak ellenséges Hunfalyv széles körben elterjesztette azt a nézetet, miszerint a székelyeket határőröknek alkalmazták a magyar királyok. A magyar krónikák töredékes tudósításai alapján azonban Csaba királyfi népének nem ez volt a feladata, jóval inkább az ősi hagyományok védelme és az Attila-kultusz ápolása.

A Képes Krónika arról számol be, hogy az Attila halálát követő vérengzések idején háromezer hun férfi összesereglett Csigla mezején és elhatározták, hogy bevonulnak Erdélybe. A krónikás szerint azért tették ezt, mert féltek a nyugati népek támadásaitól. De az is elképzelhető, hogy a hun hagyomány védelmében mentek a messzi, keleti területre, ahol a maguk urai lehettek. A székelyek legfontosabb feladata az ősi hun szakrális hely védelme lehetett, emellett természetesen megvédték magukat az ellenségek ellen is. Árpád bejöveteleig mai lakóhelyükön, a rabonbánok irányítása alatt éltek, ahogyan arról a Csíki Székely Krónika is beszámolt. A vallási és világi életet irányító hun vezetőik a Budvár környékén végezték el ősi áldozataikat, abban az ősi áldozókehely is fontos szerepet kapott. Hasonló szakrális eszköz feltűnik a belső-ázsiai hunok között is, de a hun utód mongolok is éppen nagy uralkodójuk csészéjének megőrzését tartották az egyik legfontosabb feladatnak és a nagy ünnepeken abból isszák az áldomást.

Mongol áldozati serleg.

Hasonló székely áldozati serleg. Több krónika szerint is a hunok öröksége.

Orbán Balázs *Székelyföld leírása* című könyvében leközölte az egykori áldozópohár rajzát. Az nagyon fontos szerepet játszott a székelyek politikai életében. Minden valószínűség szerint abból itták meg a gyűlések után az áldomást, a résztvevők ilyen ősi módon hitelesítették a határozatokat. Elképzelhető, hogy a vérszerződéseknél is ezt a kelyhet használták. Amikor az Árpád elé vonuló rabonbánok szövetséget ajánlottak a bevonuló és a hun utódnépeket ismét egyesíteni kívánó fejedelmek, valószínűleg egy ilyen értékes kehelyből ihatták meg a vérrel kevert bort. Azzal örök szövetséget kötöttek székelyek és magyarok. Megállapodtak abban is, hogy a székelyek együtt harcolnak Pannoniában a hun területek visszavételéért. Vitéségükért ott is birtokokat kaptak. Attila népének nagy része azonban megmaradt ősei földjén, hogy továbbra is a szent helyük környékén őrizzék az ősi hun szellemi örökséget.

Szürkemarha az Ordosban?

A hazai kutatók máig nem alakítottak ki egységes álláspontot arról, hogy vajon honnan is eredhet a magyar Alföld kincse, a szürkemarha. Ha valaki ellátogat az Ordosba, a hunok őshazájába, akkor megtalálja a választ. Egykori Hunnia területén évezredek óta élt egy hatalmas, a mi szürkénkhez hasonló állat. Ennek eredetéről a 19. század vége óta folyik a vita. Akkor a történeti hagyományunk és néprajzunk minden kincse ellen totális támadás indult az akadémikusok részéről. Akkor néhányan tiltakoztak a Feszty-körképen feltűnő szürkemarhák ellen, mert szerintük azok nem Árpád fejedelmünkkel érkeztek hazánkba. Azóta is élénk vita folyik a fenséges állatunk eredetéről, a legáltalánosabban elfogadott „tudományos” elmélet szerint ezt a hatalmas méretű marhát a kunok hozták magukkal a 13. században. Az utóbbi években olyan elmélet is napvilágot látott, miszerint ez egy helyi, őshonos állat lehet, hiszen nem találták meg párhuzamát a keleti sztyepei térségben. Egyedül a szomszédos Ukrajnában véltek felfedezni egy, a miénkhez hasonló, bár kisebb méretű marhát. A magyar szürkemarhához nagyon hasonló állat a Sárga-folyó nagy kanyarulatánál is élt, sajnos ez az állat a 20. század folyamán kipusztult, így már csak néhány emlék maradt utána. Aki a híres állat nyomába akar eredni, annak három dokumentum segíti útját. Az első az Ordos szívében, Edzsen Horóban, Dzsingisz kán jelképes sírjánál található. A nagykan hagyatékát őrző darhatok múzeumában látható egy hatalmas szarv, mely a mi szürkemarhánkra emlékezteti a magyar látogatót. A hazánkban megforduló és a hun nyelvet kutató Uchiraltu is úgy vélte, hogy a szarv megegyezik a magyar fajtáéval. A másik nyom az Ordosz déli részén lévő Uushin járás múzeumában található. A nagyszabású kiállításon megtekinthetjük a térségben élő állatok képeit. Ott láthatjuk vissza a mi szürke marhánkhoz nagyon hasonló állatot, melyet a helyiek usan ükürnek (vízi marhának) neveztek el. Haszcsogtu, múzeumigazgató szerint az állat sokáig élt az Ordosban, de a 20. század folyamán kipusztult. Vajon a véletlen műve, hogy a magyar szürkemarhához hasonló állat éppen a hunok ősi földjén élt, közel a déli hunok fővárosához, Fehérvárhoz (Tongwancheng)? Található erre régészeti bizonyíték? A harmadik nyomot Ordosz városban (kínaiul: Dongsheng) lelhetjük meg, egy jelentős bronzkori kiállításon, mely a térségben talált ősi tárgyakat gyűjtötte össze. A hunok és szövetségeseik már a Kr. e. 1. évezredben művészien kidolgozott bronztárgyakat öntöttek. Az övcsatokon, plaketteken feltűnnek kedvenc állataik, köztük egy nagytestű és nagy szarvú marha, melyet a kínaiak vízi bivalynak azonosítottak, nem lévén más, ma élő állat, mely megegyezni a bronztárgyakon lévővel. A bivaly szarva azonban egyáltalán nem hasonlít a bronztárgyakon ábrázolt haszonállatokra. Egyetlen egy állat jöhet szóba, melynek ugyanolyan hatalmas teste és szarva van: a magyar szürkemarha! A bronzkori leletek nagyon jól beazonosítják a hunok ezen haszonállatának korát és azt igazolják: egy nagytestű és nagy szarvú marhafajta létezett a sztyeppéken. Ennek az ősi fajtának talán egyetlen utóda a mi szürkénk, mely nemcsak hungarikum, hanem a hun örökség páratlan kincse!

Szürkemarha szarva a Darkhat Múzeumban.

Az utolsó szürkemarha képe az Uushin Megyei Múzeumban.

Magyar szürkemarha.

Hun múzeum Fehérvárnál

A nyári turistaszezon idejére megnyitotta kapuit a hun eredetű Da Xia dinasztia életét, valamint a hunok korai történetét bemutató kiállítás Belső-Mongólia déli határán, Batin tohoy-nál, a kínai források által Tongwanchengnek emlegetett város közelében. A Kínához tartozó Belső-Mongólia Autonóm Tartományban immáron ez a második hun múzeum. De a térségben egyéb múzeumokban is gazdag, a hunokkal kapcsolatos leletanyag található. A múzeum tárlóiban olvashatunk a hunok történeti szerepéről, megnézhetjük a nagy dinasztia családfáját, ahol a mi Attila királyunk elődeinek nevét olvashatjuk. Emlékezetes kutatási eredmény volt, amikor a 20. század legelején Friderich Hirth német kutató a kínai forrásokban szereplő hun királynevek között megtalálta az európai hunok néhány uralkodójának nevét, ezzel is igazolta a magyar hun hagyomány igazát. Egy nagy táblán megismerkedhetünk a kínai forrásokban szereplő hun nemzetségekkel is. Érdekesség, hogy a kínaiak által xubu-nek lejegyzett előkelő hun királyi ág neve éppen a mi Hubánkkal mutat rokonságot. A múzeumban olvashatjuk

Uchiraltu hun szófejtéseit, aki hamarosan egy nagy monográfiában rekonstruálja a kínai forrásokban meglévő hun nyelvi emlékeket. A múzeumban megtekinthetünk két fontos hun lovat. Az egyiket Gansu tartományban találták a régészek, az máig a kínai turisztika jelképe. A másik lófajta pedig nemcsak Tongwanchengből került elő, hanem néhány kínai hadvezér síremléke előtt is magasodik. A kínaiak ugyanis hun lovakat használtak a csatamezőn. A múzeum legérdekesebb darabja az a makett, amely az egykori hun várost ábrázolja. A terepasztalt a Hsziani Egyetem munkatársai készítették és ajándékozták az intézménynek. A hatalmas terepasztalon jól látszik, hogy a város két nagy részre különült el, egy belső és egy külső negyedre. A belsőben voltak a paloták, az volt a valódi közigazgatási központ, ott éltek a tisztviselők és az előkelők. A külső negyedben éltek a kereskedők és a közrendűek, valószínűleg ők könnyűszerkezetes házakat építhettek maguknak. Sajnos, a várost átszelő folyók, valamint a korabeli kínai források által emlegetett tó azóta már kiszáradt.

A nemrég megnyílt Da Xia Múzeum, amely a hun örökséget ápolja.

A mennyei ló ősi hun hagyaték.

Nesztoriánus emlékek

Az eretnekké nyilvánított keresztény felekezet széles körben elterjesztette Jézus tanításait Ázsia szívébe. Misszionáriusaik a sztyeppei birodalmakban nagy sikert értek el. A mongol birodalomban sokáig a trónörökös nevelői nesztoriánusok voltak. Sokan –köztük Mostaert vallon keresztény misszionárius– úgy vélték, hogy ennek a hitnek néhány eleme megőrződött az Ordosban. Az utóbbi nyolc évtizedben azonban nem érkezett róluk. Jelen utam során végre új híreket hallottam róluk! Először a Dzsingisz kán mauzóleumban Nachug, a darhatok vezetője bevezetett bennünket az irodájába és előhozott egy ősi pecsétfélé, szerinte az a nesztoriánus kereitekhez tartozott. Régen az úgynevezett ordoszi keresztet amulettnek azonosították be. A tárgyra erősített gomb, valamint a Nap és a Hold jelkép együttes megjelenítése miatt a mongol szakértő úgy vélte, hogy a kereitek pecsétjéről lehet szó. Nemrég Koichi Matsuda professzor küldött egy emailt, hogy a legnagyobb ordoszi nesztoriánus bronz gyűjtemény kutatói ma már úgy gondolják, hogy a legtöbb keresztnek azonosított tárgy eredetileg törzsi pecsétnyomó lehetett. A kereiteket érdemes lenne magyar őstörténeti szempontból is feltárni, hiszen nevük a magyar kér törzssel lehet rokon. Uchiraltu szerint az egy ősi hun törzs volt, melyet a kínai források helian-nak írtak át. A 20. század első felében a Belső-Mongóliában térítő Mostaert eredt a nyomukba és egy informátortól úgy értesült, hogy az Ordosz egyes részein

még élnek olyanok, akik ismerik a régi keresztény szokásokat. Sajnos, azonban ő csak közvetett információval rendelkezett. A begyűjtött adatok alapján ő az öngütök leszármazottjának tartotta a kései keresztényeket.

Az ordoszi Uushin járásában azonban Ligden kán fehér zászlósa (tugchin), Wang elmondta, hogy a területen mindig is kereitek éltek, de van közöttük erküt nembeli, utóbbi nevet a mongol nagykánok használták a nesztoriánusokra. Ligden kán volt az utolsó Dzsingiszida uralkodó, aki népe függetlenségéért küzdött. Az ő hagyományát és állami jelképét, a fehér zászlót szintén ebben a járásban őrzik, ennek a kultusznak a vezetője a fenti idős tugchin. Wang még arról is beszámolt, hogy ők 1586-ig megőrizték ősi nesztoriánus hitüket, azután felvették a mongolok között elterjedt buddhizmust. De még utána is számos ősi keresztény szokást megőriztek. A tugchin szerint az ott élő idősök máig gyakorolnak néhányat. A Ligden kán tiszteletére szentelt templomban néhány erre utaló tárgy is van. Wang egyébként arról is beszámolt, hogy a Mostaert által megtérített keresztények is gyakorolják hitüket, de ők nem Uushin járásban, hanem a szomszédos Otot-ban élnek.

Erkhsechen, Tsagaan sum tugchin-e.

Nesztoriánus pecsét a középkorból. A kereitekhez kapcsolható.

A kereitek által lakott területen, Uushinban emelkedik egyébként Tongwancheng, a déli hunok által a Kr. u. 5. században épített főváros. A várost ugyan egykori urai egy idegen – Észki-Wei támadás miatt - elhagyták, de a hun köznép megmaradhatott. A városból nagyon sok nesztoriánus kereszt került elő, melyek ma a Hongkongi Múzeum tárlóiban hevernek. A kereitek között tehát nagyon erős volt az egész középkor folyamán ez a hit. Vajon miért ragaszkodtak egy idegen valláshoz? Erre a választ a mongolok szellemős (ongon) kultuszban találjuk meg. A kereitek nagyon tisztelték egyik hercegnőjüket, Sorkhakhtan bekit, aki Dzsingisz kán negyedik fiának, Toluynak lett a felesége és tőle származtak a 13. század nagy hódítói, Kubiláj kán, Hülegü és Möngke. A kánasszony nesztoriánus hiten volt, így valószínűleg az ő kultuszával egyben az ősi hit elemei is megőrződtek. Az Ordoszon kívül Shilin gol Shuluun tsagaan járásában található egy nesztoriánus romtemplom, melyet a kereit hercegnő tiszteletére emeltek- mondta Uchiraltu, a Belső-Mongol Tudományegyetem professzora. A nagyasszonyt sokszor Eshi Katunnak, vagyis Ős kánasszonynak nevezik és tiszteletére egy jurtát állítottak Dzsingisz kán jelképes sírjánál, ahol mongolok ezrei zárandokolnak el. A történeti krónikák szerint az egyik dzsinigiszida feleség a 15. században Eshi Katunhoz járult imádkozni, hogy bőséges fiúáldást kapjon. Imája meghallgatásra talált és kilenc fiúval, köztük két ikerpárral gyarapította a mongol királyi ágat.

Hunok Ulaanbaatarban

Höhhot után visszasiettem Ulaanbaatarba, mert ott hamarosan egy fontos rendezvény kezdődött. Augusztus 26-29.között a Mongol Tudományos Akadémia Történeti Intézete „Nemzetközi Hun konferencia és az ősi mongol történelem kutatása” című három napos tudományos rendezvénysorozatot szervezett, melyen nyolc ország hetvenkét kutatója képviseltette magát. A tudományos tanácskozáson a legújabb hun kutatási eredményeket ismerhették meg a résztvevők.

A nemzetközi hun konferencia hivatalos rendezvénysorozata a Nemzeti Történeti Múzeumban kezdődött, ahol Yo. Otgonbayar kulturális és tudományos miniszter, aki egyben a rendezvénysorozat elnöke is volt, valamint B. Enhtuvshin, a Mongol Tudományos Akadémia alelnöke nyitották meg a kiállítást. Magyar szempontból nagyon érdekes tárgyak sorakoztak. Először is a noyon uul-i szőnyegek ábrázolásai vonták magukra a figyelmet, hol europid férfiak arcvonásaira lettem figyelmes. Néhány arca és hajviselete a pártus érméken szereplőkre emlékeztetett engem, az egyik lovas ábrázolás mása pedig az észak-indiai II. Azes kusán érméin látható. Ennek a királynak, ugyanúgy, mint a hunoknak az ostor volt a legfőbb hatalmi jelképe! Nemcsak ők, hanem Attila és Dzsingisz kán is a földkerekség urának, Isten ostora volt! Szóval, a hunok között nagy számban éltek europid emberek, de ez nem meglepő, hiszen az ottani hun sírokból nyert DNS minták is ezt támasztották alá. Alább majd ismertetem az antropológiai eredményeket. A hun sírokból előkerült újnak mondható leletanyag is bemutatásra került. Engem a legjobban a Hovd megyei Tahilt hotgor nevű helyről előkerült dísz érdekelt, mert annak mása megvan a korai magyar templomokon díszítésein is.

Augusztus 27-én megkezdődött a tudományos ülészek. A megnyitón először B. Enhtuvshin, akadémiai alelnök tartott előadást, aki arról beszélt, hogy milyen sokszínű az a kulturális hagyaték, amelyet hun őseink hagytak ránk. Véleménye szerint azzal, hogy az UNESCO megőrzendő kulturális örökségek közé sorolta a nagyállattartó nomadizmust, ezzel elismerte a hun örökség különlegességét. J. Boldbaatar akadémikus, a Mongol Nemzeti Egyetem professzora előadást tartott a sztyeppe népek államiságának kérdéséről. Kiemelte, hogy a hun államiság sohasem szűnt meg, mert az ősi államszervezeti elemeket folyamatosan, a hun uralkodói családdal rokonságban álló türk és a mongol népek fenntartották. Boldbaatar egy 13. századi forrást, a taoista Chan Chun szerzetes útinaplójának egy részletét mutatta be, ahol a szent életű ember feljegyezte a Dzsingisz kánnal való találkozást. Eszerint maga Dzsingisz kán maga hivatkozott arra, hogy ő sanjü őseinek hagyományát viszi tovább.

Gyönyörű díszítés egy hun temetőből, Takhilt khotgor (Nyugat-Mongólia, Hovd tartomány).

Hun díszítés Magyar párhuzama.

Történeti kérdések

A sok értékes előadás közül jelen cikkben csak néhány bemutatására van módunk. Nikolay Kradin orosz történész előadásában azt boncolgatta, hogy mi lehetett a nagy nomád birodalmak bukásának a fő oka. A korabeli forrásokból és más kutatók műveiből azt a következtetést vonta le, hogy kizárólag belső okok vezettek a széthulláshoz. A magukat a trónra legalkalmasabbnak tartó kán utódok belviszályai veszélyeztették leginkább a hun népek államait. A török Üchler Bulduk előadásában kiemelte, hogy a nagy sztyepei birodalmak népeit nem lehet élesen elkülöníteni egymástól. A nyugat-európai tudományos életben népszerű ún. etnikai szétválasztás módszere pedig a sztyepei történelemben nem alkalmazható. A kutató példák sorával kimutatta ki, hogy a sztyepei törzseket inkább sokkal inkább társadalmi-gazdasági egységnek kell tekinteni, akik akár több etnikai csoportból is állhattak. A mongol Ya. Ganbaatar a kínai források tanulmányozása során azt állapította meg, hogy már jóval Maodun (Baatar) trónra lépése előtt, a Kr. e. 3. században a hunok fejlett államisággal rendelkeztek, melyekről a déli szomszédok rendszeresen beszámoltak. A kutató szerint jóval előbbre kell hozni a hun államalapítás dátumát.

Régészeti leletek nyomában

A régészek között nagyon sok orosz, mongol és dél-koreai előadó volt. Legtöbben az észak-mongol noyon uul-i ásatás eredményeit ismertették. D. Erdenebaatar pedig a jelenleg is folyó, közép-mongóliai gol mod-i ásatásról számolt be, ahol szintén jelentős királysírokat tártak és tárnak fel a régészek. A mongol régész elmondta, hogy a sírokból előkerült aranycsikokból álló rácsos minták a jurta falát jelképezik. Azzal borították be a koporsókat, hogy az előkelő halott a másvilágra is magával vigye ősei épített örökségét. A sírokból különleges, gyöngyberakásos arany díszek kerültek elő, melyhez hasonlót a szomszédos Belső-Mongóliában is találtak, de a közép-ázsiai szkíta leletek között is számos példa akad erre a magas szintű művészi megoldásra. A német Ursula Brosseder a mongóliai hun sírok harcosainak leletei kutatásai során megfigyelte, hogy a hun harcosok technikai vívmányaiknak köszönhetően nagyarányú győzelmeiket. A kutató szerint néhány eszköz, így például a harci mének nyerge szinte alig változott az évszázadok alatt, a kengyel, a hunok nagy újítása viszont nagyban hozzájárult győzelmeikhez. Yun Hyeung-won, koreai régész számos mongóliai hun sír ásatásán vett részt. Sok kerek tárgyat talált a hun sírokban, melyet az akkor élt emberek a mellükön viseltek. Ez az ősi szokás a mai mongol táltos hitben is megmaradt, annak régen és most is bajelhárító szerepet tulajdonítanak. A hun tükrökhöz hasonló tárgyakat hordanak magukon a Képes Krónika kun előkelői is. A hun sírokban sok összetört tárgyra lettek figyelmesek, melyre a mongol hagyományban találtak analógiát. A táltosok a halott tárgyait eltörlik vagy szétszaggatják, majd elégetik, hogy az elhunyt könnyen magával tudja vinni azokat a másvilágra. Valószínűleg ezzel az ősi szokással lehet rokon az a rege, melyet Attila halálával kapcsolatban jegyeztek fel. Eszerint a bizánci Maurikios császár azt álmodta, hogy a nagy hun király íja eltört, abból megtudta, hogy Attila eltávozott az élők sorából.

Antropológiai vizsgálatok

A mongóliai hun leletek között sok csontváz is van, azokat az antropológusok komoly vizsgálatoknak vetették alá, hogy megtudják, milyen körülmények között éltek őseink. A mongol szakemberek (Tümen, Erdene) véleménye szerint a nők átlagos magassága 150-167 cm között mozgott, a férfiak pedig 167-174 cm magasra nőttek. A mongóliai hunok átlagéletkora nem volt túl magas, a nők átlagéletkora 30-40 év, a férfiaké pedig 40-50 év volt. Nagyon kevés olyan férfi csontvázat találtak, aki megérte volna a 60 évet. A előkelők azonban a fenténél hosszabb életkort éltek meg és a közrendűeknél magasabbak is voltak.

A sírokban koponyalékelésre is találtak nyomot, a trepanáció szertartását nemcsak a honfoglaló magyar őseink, hanem az északi hunok is gyakorolták. A kutatókat mindig is foglalkoztatta, hogy milyenek lehettek a hunok. A sírokban szinte egyformán találtak mongoloid és europid jellegű koponyákat, ami azt bizonyítja: a hunokat nem lehet csupán egyetlen etnikumhoz, vagy embertípushoz kötni.

Hun-magyar rokonság

Magyar őstörténeti szempontból talán a legfontosabb eredménynek az számít, hogy a konferencián jelenlévő kutatók egyetértettek azzal, hogy a magyarok is a hunok közvetlen leszármazottjai. Sőt, a Mongol Tudományos Akadémia történettudományi Intézetének kutatói szerint a magyar történeti krónikák adatai jó alapot szolgáltatnak a hunok egyes történeti kérdéseinek megoldásához. A nálunk megmaradt ősi jogszokások, nevek szintén érdeklődésre tartanak számot a mongol, orosz, török kutatók között. A nagyarányú érdeklődés miatt a közeljövőben hazánkba is szakemberek tucatjai látogatnak el, hogy az itteni ősi hun leleteket, illetve szokásokat tanulmányozzák. néhány mongol forgatócsoport is jelezte: szívesen készítenének filmet az európai hun hagyomány továbbéléséről.

Az ujugurok leletei

A hunok utódai között számon tartott ujugurok városáról, valamint a hozzá kapcsolódó sírokról a mongol U. Erdenebat tartott előadást. Az Olon dov nevű sírhelyről több mint 200 sír került elő, benne értékes övdíszek és ruhadarabok. A mongol régészek szerint azok annyira különlegesek, hogy nem találtak analógiát hozzá a korabeli sírokban. Ezért azokat eddig a turfáni barlangfreskók ábrázolásaival hasonlították össze. A ruházat hasonlóságot mutat a türk szobrokon lévő mintákkal is. A mongolok most arra kíváncsiak, hogy vannak-e az ujugurok ruháihoz egyéb megfelelések, ezért kíváncsian várják a honfoglalás kori magyar viseletek és ruházati kellékek képeit.

IN THE WAKE OF THE EASTERN HUNS

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, October-December 2011, pp. 84-97. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS

ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH

Mellár Mihály :

A Phaisztoszi Korong megfejtésének újragondolása

Egy ismeretlen írást annál nehezebb megfejteni minél rövidebb. Különösen nehéz a feladat ha sok a csak egyszer előforduló írásjel a szövegben. A phaisztoszi korongon a 45 jel között 9 ilyen 'hapax' van. Ezt az adatot mindenki tényként kezeli, én is így kezeltem, pedig ez csak a csalóka látszat. *A korong mindkét irányban olvasható*, így a hapaxnak hitt képjel legalább két, egymástól eltérő olvasatban is szerepel. Emellett a mezőkre osztott szöveg egy *többszörös akrosztichon*: a mezők kezdő és záró képletei, összeolvasva értelmes mondatokat alkotnak mindkét irányban, 16 kiemelt záró képjel és a megmaradó záró képletek is oda-vissza olvashatók. Összesen tehát tíz egymásba fonódó, de egymástól eltérő olvasat található a korongon és így a jelek hangértéke többszörösen is ellenőrizhető. Ezeknek az összefonódó olvasatoknak a kiagyálása vezette az írnokot a képletek kiválasztásában, így azokról csak e cél megvalósításának eredményességéről vonhatunk le következtetéseket. Ebben a tekintetben az írnok igazi mesterművet alkotott.

Sikerült neki 45 képecskét úgy *összeválogatni*, hogy az ábrázolt dolgok neveinek mássalhangzó váza vagy kezdőhangja segítségével (rébusz elv) el tudjon helyezni tíz önálló, de összefüggő és a különböző olvasati irányok által egybefonódó üzenetet egyetlen diszken.

A tíz lehetséges olvasati iránnyal a 45 jel vagy képecske 242 lenyomatával 497 szót szedett értelmes mondatokba a tényérnyi korongon. Mai ábécés írásunkkal ugyanezt leírni pontosan 3000 betűre volt szükség. *A diszka* tényleg egy igazi rekord!!!

Ezek a koronggal kapcsolatos új felfedezések és a képírás elméletének a kidolgozása arra készítetett, hogy újra kézbe vegyem a korongot. A mese nem változott, de lényegesen kibővült és az összefonódások biztosítják immár ennek az olvasatnak a kétségbevonhatatlanságát.

Az újabb kutatási eredmények jelen számunk **Mellékletében** olvashatók. Ezeket egy elméleti tanulmány vezeti be, amelynek címe '*A képírások rejtjelkulcsa*'. — Mikes Int. Szerk.

Mihály Mellár :

The Phaistos Disc Revisited

The shorter an unidentified writing the harder is to decipher it. The task is particularly difficult if the number of once occurring signs is high. On the Phaistos Disk out of the 45 signs 9 is hapax. Everybody takes this figure as fact, I have used to do the same, and however, this is only a misleading appearance. *The disk is legible in both directions*, thus the so called “hapax” occurs in at least two different readings. Beside the text, which is divided into fields, is a *multiple acrostic poem*: the initial and closing signs of the fields compose legitimate sentences in both directions, 16 lift out closing signs and the remaining closing signs are also readable in both directions. Thus, there are ten intertwined, but different readings on the disc, making the phonetic values of the signs verifiable. The contrivance of these manifold intertwining readings guided the scribe in choosing the picture-signs; therefore one can only draw conclusions about the effective realization of this objective. In this regards the scribe has created a perfect masterpiece.

He did manage *to choose* the 45 small pictures in such a way that with the help of the consonantal frame or the initial of the depicted objects (rebus principle) he could place ten different, but connected and with the many reading directions intertwined messages on a single disc.

With the ten possible reading directions, by using only 242 imprints of the 45 signs he managed to compose 497 words into meaningful sentences on a palm size disc. For this, to write it down with our modern alphabet we needed exactly 3,000 characters. The *disc* is indeed a real *record!!!*

These new revelations about the disk and the shaping of a theory of picture-writing challenged me to take the disk in hand again. The story has not changed, but significantly enlarged and its multiple interlacing this time assures the incontestability of the readings.

The new research results are presented in a Supplement to the current issue of the Mikes International. They are introduced by a theoretical paper on the hieroglyphic writings, entitled ‘The Codebook of Hieroglyphic Writings’. — Ed. Mikes Int.

TÖRTÉNELEM

Bérczi Szaniszló :

Ősi iráni művészetek¹

Az iráni fennsíkon, az ókorban több időszakban is, világbirodalom alakult ki. A területet először a médek egyesítették Kr.e. 625-től. Az iskolai történelemből jól ismerjük a Perzsa Birodalom harcát a görögökkel Xerxész, majd Dárius (Dareiosz) uralkodása idején. Ezt a perzsa (akhaimenida) birodalmat (az uralkodó családról is kapott nevet a korszak) a görög hódítás évszázadában Szeleukosz utódai (szeleukidák) majd a pártusok (arszakidák) csaknem fél évezredet, s a szaszanidák ugyanúgy csaknem fél évezredet átfogó birodalma követte.

IRÁNI KIFESTŐ

Bérczi Szaniszló, Budapest
1997

1. ábra. A füzet elülső borítóképe, melyen láthatjuk, hogy a helyi hagyományok a sztyeppe művészetével ötvöződnek. Az aranyozott ezüst talon a Szent László legendából is jól ismert küzdelem zajlik a két király között. Balra a fejedelem vadászatát láthatjuk hátrafelé nyilazó lovassal, oroszlánnal és vaddisznóval.

A görög fölvirágzás után a Földközi Tenger medencéjét megszerző Római Birodalom és a Távols-Keleten birodalommal fejlődő Kína között az Iráni Birodalom volt a középső nagyhatalom. Északon mindvégig a Kárpátoktól az Altáj hegységig terjedő sztyeppevidék nomád államai voltak a szomszédai. Ezeknek keretei között éltek a magyarok is, s a múlt és a kapcsolatok sok közös műveltségi elemet őriz a magyar és az iráni népek kultúrájában.

¹ Ezen füzet, valamint a teljes sorozat elektronikusan elérhető a következő honlapon: <http://www.federatio.org/tkte.html> — Mikes International Szerk.

Ezt a munkámat Muesley Istvánnak, a Leuveni Katolikus Egyetem professor emeritus tanárának ajánlom, aki az Eurázsiai Művészetek kiállításához többőzr otthon adott a leuveni Collegium Hungaricumban 1986 és 1995 között

Hálával és szeretettel gondolok mindazokra, akik valamilyen formában segítettek munkámat, az Eurázsiai Művészeteket bemutató képfestőkönysorozat napvilágra hozását és továbbfejlesztését: Bánsági Tamás, Bérczi Atajos, Bérczi István, Bíró Mária, Cech Vilmos, Czene Valéria, Csuri Károlyné, Dankó László, Deáké Demjén Bona, Deák Gyula, Dobos László, Fabricezy Anikó, Földi Tünde, Garam Fco, Gulyás-Bullás, Gulyás Pálné, Japesson Henrik, Jóna Sándor, Kabai Sándor, Kiss Adám, Kiss Lőrinc, Kincz Vilmos, Kókonyi Katalin, Kovács Sándor, Kubovics Imre, László Gyula, Lukács Béla, Magyar Györgyi, Magyar János, Matyasovich Henrik, Miura Yasunori, Mészaki Koji, Nagy Dénes, Ogawa Tshru, Pap Gábor, Papp Éva, Péter Borbála, Péter Józsa, Sano Osamu, Sára Endréné, Szabó László, Szederkényi Tibor, Szili István, Takahito Mikasa Nomiya hg., Takaki Ryoji, Tóth Albert, Tusa Erzsébet, Ujvári Béla, Utasi Jenő, Veszelowsky Endréné, Zöldy Pálné.

2. ábra. A füzet hátulso borítóképe, melyen szintén a vadászó fejedelmet láthatjuk, de most a Nagyszentmiklósi Kincs egyik korszóján. A balra eső talon is vadászó lovast látunk ezüst talon, de ez a lovas már a Volga vidékéről való. Az iráni stílusú ezüst tálak messzire eljutottak Euráziában a sztyeppén.

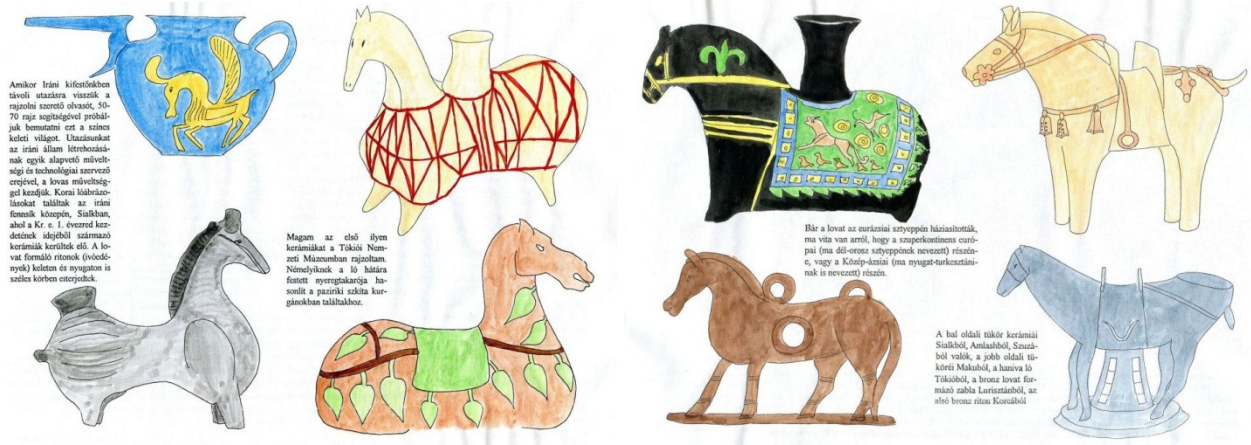
Jól ismert nagyműveltség sorakoznak az iráni plátó szelén. Ezeknek a kultúráját mind a magába szívta a formálódó perzsa diet és beépítette a későbbi iráni művészet olyan nagyszerű alkotásába, mint Dariozsz perzsaellenes platója, amivel találkezik a fagok kifestőkönyve. Néhány fontos alkotást, ismerkedésül, mi is bemutatunk az Iráni Birodalom időseinek művészetéből. A khefajahi csésze szalagajazt kiterítve látjuk. Sumer-akkád kori, bikák hátán álló istenszó, a kígyókat fogó, oroszlanok hátán álló Inanna-Ishtar istenszó, és a sas és oroszlan által támadott bika állatküzdőme látható ezen a frízen. Alul a luriisztáni bronzok díszíték végigt díszíték két jövevény mutatnak be a szelétől a halálig, kétféle pedig az éleket ünnepelő életfajelenetet egy gudoni tálon. Larisszan az iráni magasztalónak a Tigris közepő folyásától keletre elterülő peremvidék.

Vadászjépek életében az állatok élete párhuzamosan folyik az emberkével. Emberek és állatok egymás megszervezésül. Gazdálk és szarvasok, kecskék és oroszlanok a fészeregők azoknak a művészeti alkotásoknak, amiket híres kincstőlésből is ismerünk az irán körüllevő későbbi kultúrákból. Az arany sorleg az Elburz vidékéről való, a kecskével és szárnyas-állatokkal övezett életfajelenet ziviyéből, északatyugat Iránból. A harci szakéren nyilazó harcos egy luriisztáni (nyugat-irán) bronz zabladisziményről, a lovon nyilazó oroszlanal küzdő (de a lovat még lengyel nélkül megülő) harcos egy Közép-ázsiai kincstől aranylemeztől (Orosz-kincs, az Orosz folyó neve ma Amu Darja, nyugati Türkisztánban, Türkmenisztán és Uzbekisztán vidékén, az ókori Baktrianban található).

3. ábra. A füzetnek ez a korai időket idéző oldaltükre a Lurisztáni és a Mezopotámiai kulturális örökség kapcsolatát mutatja be. A khefajahi csésze fríze állatküzdémi jeleneteket ábrázol. Az ősi díszítőművészeti örökség tálakon, bronz és aranylemezeken, ivócsészéken, diadémokon, lószerszámokon is fönmaradt e távoli időkből. Az ábrázolt jelenetek közül az állatküzdélem a legjellegzetesebb, amit az altáji szkítáknál is megtalálunk később, s a hunoknál is, de másutt is szerte Euráziában.

A legújabb régészeti kutatások föltárják azt, hogy hogyan áramlottak a műveltségek Euráziában. Mi, sorozatunkban, az eurázsiai díszítőművészetből gyűjtünk csokorba alkotásokat egy egy érdekes kultúra területéről. Azt látjuk majd, hogy az iráni művészetre is döntő hatással volt a mezopotámiai, a kaukázusi és a Közép-ázsiai műveltség. A sumer, akkád, asszír és babiloni rétegek éppúgy az iráni műveltség részévé váltak, mint az urartui, a méd, a párthus, a szkíta és más Közép-ázsiai kultúrák. Az ősi művészetekből öröklődik át a Cyrus (Kürosz) által először megszervezett Perzsa Birodalom díszítőművészetébe az életfa,

az állatküzdelem, a kocsi művészete, a vadászat és a harcos küzdelem: megtaláljuk őket lurisztáni bronzokon, a ziwiyei kincs darabjain, s más régészeti leleteken.

4. ábra. A füzetnek a lovakat ősi időktől fogva ábrázoló oldaltükre Sialk nevezetes kerámiáitól indul. Az Iráni Felföld ebben is közös örökség a sztyeppeművészettel. A lovat ábrázoló edények a későbbi nevezetes akvamanilék előképei. A leveles lószerszámot László Gyula több munkájában részletesen elemezte. Itt egy lábak nélkül fennmaradt kerámiaszobor díszeit adják a level alakú csöngők. A lószobrok és korszok Sialk, Amlash, Susa, Maku lelőhelyekről valók. A Lurisztánból származó zabladisz mellett haniva lovat is láthatunk Tokióból, és egy bronz rhytont Koreából.

Nagy Sándor hadjárataiban egy időre meghódította a perzsák birodalmát. A hódítók hozta görög kultúra szintén beépült az Iráni Birodalom műveltségébe. **Az iráni művészet tehát gazdag tárháza a műveltségek rétegződésének.** Nagy Sándor után északnyugatról érkezve, a szkíta műveltségű párthusok szervezik újjá a birodalmat. A párthus állam feudális jellegű, s Közép-Ázsiából hozott elemekkel gyarapítja az Iráni Birodalom kultúráját. (Ezekre egyik példa a nyugaton "párthus nyilazásként" ismertté vált, a magyarok által is sokszor alkalmazott cselvetés: az ütközet közepén, megfutamodás, hátrafelé nyilazás, majd visszafordulás, és az ellenség körbezárása.)

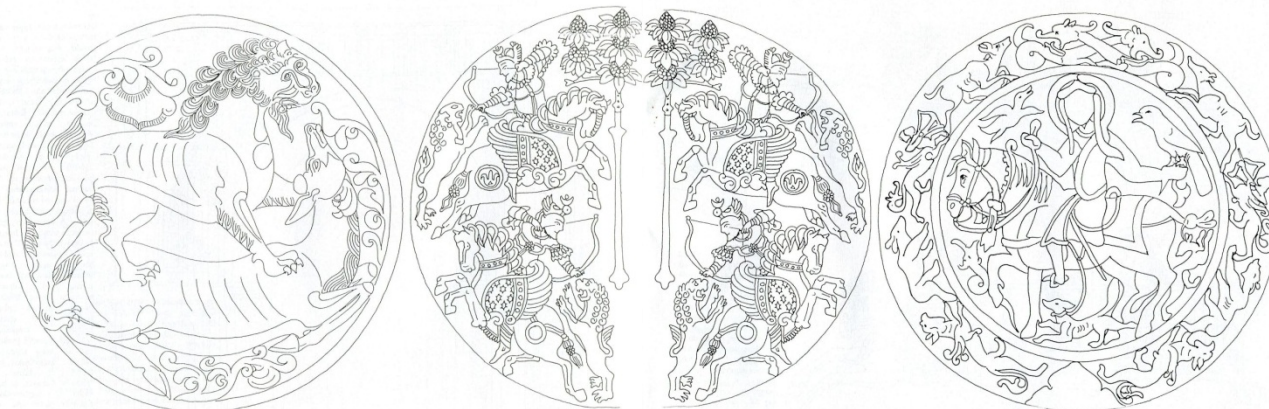
5. ábra. A párthusokat a szaszanida királyok követték az iráni trónon, miután Ardasir legyőzte Artabanoszt. A csata egyik nevezetes ábrázolását Firuzabadban találjuk, sziklába faragva. A csatajelenet ábrázolások a sztyeppeművészet közös örökségét jelentik szerte Euráziában. Magyarországon különleges képviselője ennek a gazdag művészeti hagyománynak a Szent László legenda falképciklusa, amely mintegy 50 templomunkban ismert még ma is.

Egyik fontos emlékünknél, a Szent László-legendának is megtaláljuk a nyomait az iráni művészetben. Iránban élt (Kr.e. 7. század.) Zarathusztra, aki a világ folyamatainak értelmezésében a jó és a rossz harcát, a világosság és a sötétség küzdelmét állította a középpontba. A korábbi sokistenhit helyett az egy Isten hitét tanította. Az akhaimenida és a szaszanida uralkodók rendelkezésére sziklába faragott harci jelenetek mellett megcsodálhatjuk az uralkodó koronázását is, ahol az ég ura, Ahura Mazda nyújtja át a koronát a királynak.

Bisapurban faragták a sziklafalba azt a jelenetet, melyben Ahura Mazda, az ég ura, átnyújtja a fejedelmi diadémet az új iráni királynak, a szaszanida dinasztiát a hatalomba juttató I. Ardasirnak.

6. ábra. Az uralkodás nyitánya, kőszikába faragva: az Ég Ura, Ahura Mazda, átnyújtja a királyi diadémet földi helytartójának. Ilyen kőfaragásokat az Akhaimenid uralkodóktól a Szaszanida uralkodókig többen sziklába vésettek.

Szaszanida ezüsttálak állatküzdémi és vadászjelenettel, közepén egy szövet mintája szintén vadászjelenettel Narából, a japán császári gyűjteményből.

7. ábra. Az ezüst tálak az egyik leggyakrabban fellelhető régészeti emlékek az iráni ötvösmunkákból. Állatküzdelem, vadászat, lovasjelenetek a legkedveltebb ábrázolt témák. Néhányat e jelenetek közül szőnyegeken és textiliákon is megfigyelhetünk.

Igen jellegzetes iráni ötvösmunkák azok az edények, amelyeken a perzsa uralkodók az életből vett jeleneteken: legtöbbször vadászat közben láthatók. Az aranyozott háttérű ezüst ötvösmunkák a magyar honfoglalók hagyatékában is sokak szerint a szaszanida művészetig nyúlnak vissza.

Az iráni művészet ezáltal megalkotta a népmesékben is ismert égberagadás jelnetét is. Az első ábra egy permi bronz. Második a honfoglaló magyarok ezüstből készült hajfésűkorongjának palmetta alatt mutatja be Rakamazot. Harmadik ábránk a Szempetervári az Erdőterében ábrázolt úton lévő iráni jelnet, melyen két kis gyermek is szerepel. Összehasonlítással a nagyszentmiklói kincs egyik korszakján látható jelnet áll; az emberi lény segítségével halg, palmettevelketi eteti a sánt.

Ahogy az előzőkét bemutatott kerámia ritonok lábrázolási, az ezüsttőlak művészeti ábrázolási is messzi földre ejtettek. Az Iráni kifestő vizsgálódása után sokan szívesen olvasták még e korszak művészetétől. László Gyula: A Népvándorlás korának művészete Magyarországon, A. Hermann: Perza reneszánsz, R. Ghirshman: Persia I. II., Bakay Kornél: Östörténetünk régészeti forrásai I. II. című könyvét említem, mint érdekes olvasmányokat e kor művészetéhez.

7. ábra. Az ezüst asztali készlet egyik legősibb jelenete az égberagadás. Ezen egy nagy, égi madár, rendszerint sas, karmai között tart egy embert. Maga a jelenet népmeséinkben, más népek történeteiben, hősmondáiban és a szibériai sámán hagyományban is fennmaradt. (gondoljunk a Garuda madárra) E jelenet legősibb ábrázolása időben a permi bronzokig megy vissza (bal szélső ábra). A rakamazi ezüst korong a honfoglaló Árpád népe művészetéből, a Nagyszentmiklós Kincs korszakjának jelenete az avarokból, a közöttük látható Cherdini ábrázolás az iráni művészetből mutatja ezt a közös gondolati kincset. A hős égi utazására az egyik legkorábbi utalást a Chatal Höyükben, Kisázsziában talált falképek képviselik. Azok a képek a Kr.e. 6. évezredből származnak.

Az iráni birodalmak művészeti alkotásaiból izelítőt adó válogatás a korabeli élet több más epizódját is bemutatja. Az iráni eredetű műveltség része volt a honfoglaló magyarok életének is. Ezek ismerete mindannyiunk számára tanulságos. Reméljük, hogy az eurázsiai művészeteket bemutató sorozatban eddig már megjelent kifestőkhöz hasonlóan az Iráni kifestő is sok örömet szerez majd a rajzolni és festeni szerető felnőtteknek és gyerekeknek.

Irodalom:

- ✚ Bakay K. (1997, 1998): *Östörténetünk régészeti forrásai. I. II.* Miskolc;
- ✚ László Gy. (1974): *A népvándorlaskor művészete Magyarországon.* Corvina, Budapest;
- ✚ von Gamber O. (1978): *Waffe und Rüstung Eurasiens.* Klinkhardt und Biermann, Braunschweig;
- ✚ Ghirshman R. (1964): *Persia from the Origins to Alexander the Great. I. II.* London
- ✚ Götz L. (1995): *Keleten két a Nap.* Püski, Budapest;
- ✚ Hermann G. (1980): *Perza reneszánsz.* Helikon, Budapest;
- ✚ Kovács T. (főszerk.), Garam É. (szerk.) (2002): *Az avarok aranya. A nagyszentmiklói kincs.* MNM, Helikon, Budapest
- ✚ Talbot-Rice, T.: *Ancient Arts of Central Asia.* Thames and Hudson, New York, 1965

ANCIENT IRANIAN ARTS

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, October-December 2011, pp. 12-17. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

MÍTOSZOK — MONDÁK

Bencze Mihály :

Magyar török testvériség

László Gyula (Kőhalom, 1910. március 14.- Nagyvárad, 1998.június 17.) emlékére

Számtalan eredetmondánk porosodik könyvtárak mélyén, de ezek közül Kálmány Lajos (Hagyományok I-II, Vác, 1974), Domokos Péter, Bíró Lajos (Kerek Isten fája, Debrecen, 2002), és Baráth Tibor (A magyar népek őstörténete, Püski Kiadó, 2008) kutatóknak sikerült sok eredetmondát helyesen értelmezni. Ezt az útvonalat próbáljuk mi is bejárni, és új adatokkal gazdagítani történelmünket. Itt szeretném megköszönni Tácsi István és Dr. Lónay Gyula történészek szakmai segítségét.

A továbbiakban őstörténeti szempontból fogjuk értelmezni a következő eredetmondát: *A magyarok és a törökök testvérek, a török a magyart mai is elfogadja édestestvérének. Egy apától, de nem egy anyától származnak. A török volt az idősebb, az elsőszülött, s amikor az anyja elhalt, az apja feleségül vette Delilát, a magyar édesanyját. Hogy aztán elszaporodtak, a török szolgájává tette a magyart, legyőzte, alattvalója lett. Ekkor a magyarok a Fekete-tenger túlsó oldalán, hegylábujában, erdőségben laktak. Egyszer a törökök feje, mint alattvalóinak azt parancsolta, hogy csináljanak a számára kardokat, hogy legyen elegendő, ha csatába ereszkednek. A magyarok hozzá is láttak, készítették a kardokat, miközben a fejök, 18 éves nagy szál fiatal legény odajött s kérdezte: "Mit csinálnak? .., "Kardokat a töröknek, hogy legyen, ha háborúba megy". .. A töröknek?- mondta bosszankodva - hogy még jobban alattvalójává tegyen bennünket? Ha már csinálni akartok, csináljatok kardot, ne ilyeneket, hanem háromból egyet.". Éppen három volt már megcsinálva, a háromból azután egyet csináltak s elvitték a töröknek megmutatni, hogy jó lesz-e ekkora? A török nézi, forgatni akarja, nem bírja, haragra gyúl s kérdezi: „Mit akartok ezzel a karddal, ki bírja ezt felemelni? .., „ Akár én is!”- mondta a magyarok feje, az a nagy szál legény-. „ Te, taknyos?”. Ennek sem kellett több, fogta a kardot, összedarabolta a törököt. Csak hamar hírül vitték a törököknek, hogy mit csinált a magyarok feje. A törökök mindjárt sereget küldöttek a magyarok ellen, de a magyarok egy szálig elpusztították őket, s ott hagyták az erdőt - mert még akkor nem szántottak a magyarok-, elkerülték a Fekete-tengert, s az innenső részén telepedtek le. Ahol azután addig laktak, míg a török át nem jött a Fekete-tengeren, mert a török nem kerülte el, hanem átjött rajta, s újra el kezdte háborgatni a magyarokat, mire a magyarok ott hagyták a fekete-tenger innenső oldalát is, és Magyarországra jöttek. Az a fiatal legény, ki a Fekete-tenger túlsó oldalán a törököt összedarabolta, azért volt olyan dühös, vad, mert farkastejet szopott. Mikor a magyarok a törökök alattvalói voltak, a török úgy tett, hogyha valami szép leányt, vagy asszonyt látott s megkívánta, erőszakkal is elvitte. Annak a fiatalembernek az anyja szép asszony volt, mikor a török meglátta őt, el akarta vinni, de az asszony elszaladt. Hogy jobban szaladhasson, letette a gyermekét egy fatörzsök mellé, de a török utolérte, és agyonütötte az asszonyt. A gyermeket azután farkas nevelte fel tejével, mikor már nagyobbacska volt s észrevették, hogy anyaszülötte, elvették a farkastól a magyarok, és felnevelték. Hogy farkas tejet szopott, mindig vad maradt, erős volt, azért tették meg a magyarok fejöknek.*

A magyar török kapcsolatok három évezredes múltját sokan elemezték már. Vámbéry Ármin tanulmányaiban, több konkrét bizonyítékkal is szolgál, Fekete Lajos tanulmányai szintén ezzel a témakörrel foglalkoznak, Bartók Béla pedig a zenei

kapcsolatokat is elemezte. A háromezer közös szó mellett, több száz népdal is azonos. 1890-ben 3600 magyar vállalt szerepet a török állami és hadi gépezetben, nem is beszélve Kemal pasáról, aki számtalan magyar szakembert alkalmazott a mai modern Törökország megteremtésében. A székelység és a köztük élő blak török népesség kulturális kölcsönhatását László Gyula elemezte. A magyar és török kultúrában a 7-9. század folyamán még közös volt az *egy volt, egy nem volt* mesekezdő szöveg, majd ebből fejlődött ki a *hol volt, hol nem volt* mesekezdő. A törökség pedig a perzsáktól vette át, a perzsák meg a sumeroktól. Az eredeti értelme az, hogy a történet egy része valóban megtörtént, a másik része pedig nem, a perzsáknál pedig az, hogy a történet egyik szereplője valóban élt, a másik pedig nem. Nincs finnugor és keleti szláv megfelelője ennek a mesekezdőnek. A fenti eredetmondában nincs mesekezdő, helyette kijelentő mondatral közli a történelmi ténymegállapítást. Ligeti Lajos és Róna-Tas András szerint a Kárpát-medencébe visszatelepedő magyarok egyik része kétnyelvű (magyar-török). A keleti elemek származhattak egy nyugati ótörök néptől (kései avarok, bulgárok), vagy az iráni, szkíta-utód alánoktól, esetleg a kaukázusi nyelvcsaládhoz tartozó népek valamelyikétől. A tatárjárást követően török-tatár népcsoporttól, mindenképp a Nogaján hordáitól minden akadály nélkül átkerülhettek népköltészeti elemek a magyar kultúrába, és fordítva. A török hódoltság korában, egyrészt a kis-ázsiai oszmán, másrészt a krími tatárok jöhettek szóba átadó-átvevő félként.

De most mi térjünk vissza a régebbi időkbe, és vizsgáljuk meg a kapcsolatok más vetületeit. Mario Alinei történész megfejtette a farkas szimbólum etruszk és Kárpát-medence kapcsolatait, nemcsak Romulus és Remusra gondolva, hanem az etruszkok magyar eredetére. Romulus és Remus a Szemúr népéhez tartozó, de egyben egyiptomi származással is rendelkező Rhea Silvia hercegnő és Mars, a háború istenének ikerfiai, Ravenna-Róma városának alapítói. Szent István idejében még elevenen élt a magyar-etruszk, valamint a magyar-kaldeus azonosság, hisz ez is meghatározó volt abban, hogy Szent István Ravennában megépíti a Szent Péter templomot, és hasonlóan Jeruzsálemben is templomot épít. A **Farkas** családnév ősi időket elevenít fel a Kárpát-medencében (így Hétfaluban is), a farkas egyben táltosaink egyik beavatási szimbóluma. A farkas etruszk-latin nevében *Canis lupus*, már inkább felismerhető a magyar nyelvi eredete, *Canis* = kanos, *lupus* = lompos ősi szóképzéssel. Pontosán kimutatható, hogy a latin nyelv is az ómagyar származéknyelve. Most nezzünk meg egy ősbibb kapcsolatot: FA-RA-KA-SU. A FA sok esetben a fia, a törzsfő, leszármazási vonalakat is jelöl. Az égis égis fa mondanivalója is azt fejezi ki, hogy a magyar ősök elágazódásai a fa törzse szerint erednek, és a leszármazásunk hitvilága a mennyekbe vezethető vissza. RA az ős-nép Napistene, egyben apa értelemmel is. KA országrész rövidítése, K = kö, vagyis határkö értelemben egy ország területe. Kö-, a körrel, a köristennel, a hím Napistennel kapcsolatos. SU-Sü = szüm, szem azonos az őszanya ASZUM, és a Sy = ős-jó anya fogalmával. A farkas a Napisten fia, aki egy szakrális területet védelmez, isteni rálátással megfigyel, és anyasággal szentesít. A hunok a farkasnak inkább a jugra kifejezést használták. Több település neve összefügg a farkassal, például Farkasvágó (Háromszék), Ungfarkasfalva (Kárpátalja), Farkasfalva (Vas megye), Farkasfalva (Dél-Őrvidék), Farkasso (Burkina, Faso Kéné Dougou 11° 44' 02" N, 005° 01' 44" W), Farkasics (Erdély 47° 53' 00" N, 023° 57' 00" E), Farkasháza (Erdély, Arad 46° 04' 00" N, 022° 13' 00" E), Farkaslaka (Erdély 46° 23' 00" N, 025° 13' 00" E), Farkaspalló (Erdély 46° 34' 00" N, 025° 59' 00" E), Farkass (Nigéria 14° 34' 00" N, 003° 28' 00" E), Farkasfa (Magyarország, Vas 46° 57' 07" N, 016° 19' 32" E), Farkas-tanya (Jász-Nagykun-Szolnok 47° 04' 00" N, 020° 06' 00" E), Farkaszug (Jász-Nagykun-Szolnok 47° 06' 00" N, 020° 47' 00" E), Farkasvölgypuszta (Nógrád 47° 56' 00" N, 019° 13' 00" E), Farkasvölgyifürdő (Hajdú-Bihar 47° 17' 00" N, 021° 13' 00" E), Farkasvölgy (Tolna 46° 37' 00" N, 018° 37' 00" E), Farkastorokpuszta (Komárom-Esztergom 47° 23' 00" N, 018° 04' 00" E), Farkastanya (Borsod-Abaúj-Zemplén 47° 47' 00" N, 020° 49' 00" E), Farkastanya (Heves 47° 40' 00" N, 019° 57' 00" E), Farkastanya (Szabolcs-Szatmár-Bereg 48° 00' 00" N, 022° 19' 00" E), Farkastanya

(Győr-Moson-Sopron 47° 39' 00" N, 017° 18' 00" E), Farkastanya (Pest 47° 28' 00" N, 018° 49' 00" E), Farkastanya (Fejér 47° 13' 00" N, 018° 33' 00" E), Farkassziget (Hajdú-Bihar 47° 22' 00" N, 021° 04' 00" E), Farkas-sziget (Békés 47° 09' 00" N, 021° 09' 00" E), Farkasfalu (Felvidék 49° 05' 00" N, 020° 26' 00" E), Farkasd Puszta (Nyitra 47° 57' 00" N, 018° 14' 00" E), Farkaska (Felvidék 48° 46' 00" N, 018° 12' 00" E), Farkasd (Felvidék 48° 02' 00" N, 017° 57' 00" E), Farkašić (Horvátország, Sisačko-Moslavačka Županija 45° 29' 29" N, 016° 08' 32" E), Farkasd (Délvidék 45° 11' 30" N, 020° 28' 19" E), Farkaševac (Horvátország, Zagrebačka Županija 45° 52' 46" N, 016° 38' 27" E), Farkaš Meda (Horvátország, Vukovarsko-Srijemska Županija 45° 23' 06" N).

A fenti eredetmonda szerint a történések Kis-Ázsia északi-északkeleti részére azonosíthatók. Az ókor híres kardkovácsai voltak a magyarok, Álmos (840) idejében is Kevevára-Kiev volt a magyar kardkovácsok világhírű fellegvára. **Kardkovács** a Kárpát-medencében ismert családnév. Most menjünk egy kicsit vissza a mondához. Pecz Vilmos szerint Pontus Kis-Ázsia észak-kelet tartománya, határai nyugaton Paphlagonia (a Halas-Halys folyó), északon a Pontus Euxinus (Fekete-tenger), keleten Nagy- és Kis-Armenia (Հայաստան), délen Cappadocia és Galatia. Fémekben nincs hiány, vasat leginkább a Chalybes és a Tibareni földjén találtak. E vidéken Tubalkain hazájában, említik a sumér feliratok az értelepeket, és Homerus e vidékre helyezi Alybe városát, az ezüst bölcsőjét. Tubál voltaképpen Tabali, ahol egy anatóliai törzs tagjai éltek, akik a vassfeldolgozó khalübök szomszédjai voltak. A Teremtés Könyve szerint Csilla-Czilla szülé Tubálkaint, mindenféle réz- és vasszerszámok kovácsolóját. Arthur király isteni kardja az Excalibur visszavezethető a kalibok nevére, akik a Pontus területén éltek. A szabir és a magyar népvneink több ókori nyelvben jelentettek kardot. A kalibok másik neve a khaldaios, már tartalmazza a kard szavunkat, de rögtön hozzá kapcsolódnak a kelevéz, kalapács (kalappatu), kolomp, kalimpál szavaink is. II. Rusa, Urartu (Ararát) királya hadjáratot vezetett Halitu ellen, ahol a kisázsiai khaldeusok hegyi népe élt, akiket a görögök híres vasszállítóknak írnak le. A kisázsiai káldok a kelták ősei is lehetnek, de azonosak is lehetnek a folyamközi káldokkal. A kurgánokból előkerült szebbnél-szebb szkíta aranykincsek színvonalát, a mai ötvös mesterek tudása meg se közelíti. A fémmegmunkálás csak a beavatottak öröksége volt, az ásatások pedig nemcsak a Kárpát-medencében tártak fel ősi magyar kovácsműhelyeket. A török népek nem mások, mint az anatóliai hunmagyarok egy iszlám hódítók által török nemzetségekké tétele. Tehát, akiken mi ma törököket értünk, azok ezer évvel ezelőtt még nagyrésztben úrnépek voltak. Vagyis az egész nyelvük, nyelvjárásaik ómagyar nyelvi eredetűek, annak teljes átvétele, és szemita felülírása. Ezért a törökök még Mohács idejében ismerhették közös népi eredetünket, ha a török szemita császárok ezt tűzzel és vassal irtották is.

A magyar és a török népek történeti sávjában kulcsszerepet játszik Hétfalu és a Barcaság. Itt a **Cenk** értelmezésének van a legfontosabb szerepe. A régi magyar nyelvben a cenk kutya- és macskafajhoz tartozó állatok kölyke. Rokonnak látszik vele a török gends, magyar gyenge. Másik megközelítésben pedig csatát is jelent. Nagycenk mezőváros, Kiscenk falu Sopron vármegyében, Cente falu Erdélyben Doboka megyében. A török nyelvben elfekvő kutyát is jelent, a moldvai csángóknál a cenke kutyát, hitvány embert jelent, Adynál a cenke pedig semmiséget. De ha az ujjurokon keresztül közelítem meg, a cenk szabadságot, győzelmet is jelent. A Cenk szónak szoros kapcsolata van a centrumhoz, pelazg eredetből került a görögbe, majd a latin nyelvbe és lett nemzetközi szó. Innen kell kiindulni. A centrum központ jelentéséből olyan valamit kell keresnünk, ami az őskorban, az emberi világban valami központi jelentőségű dolgot jelent. Mégpedig a Nagykutya csillagkép, amelyik a sánta kutya jelentést is hordozza. *A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát* közmondásunk eredete is ide kapcsolódik. De ami a legfontosabb, hogy a Cenk a Szíriusz központi csillagát jelentheti. Hiszen ismert a Szóthisz (tisza szó) ciklus fontossága, központi jelentősége az egyiptomi mitológiából. De ide sorolható a Csen, Csecsen népnév is, meg a csángók

névképzése is, mely a hunok királyi központi népeinek a leszármazottaik, és épp most próbálja a szláv szemitizmus végleg elpusztítani őket is. A hunok szíriuszi eredetmondájáról még az Arvisurák is részletesen írnak. Egy másik megközelítésben, vannak Cenk nevű településeink, amelyek valószínűsíthetően személy után kapták a nevüket. Brassó gyönyörű hegyét is így hívják. A magyar hon szó, amely jelenti a lélek földjét, és a lélekanyát is, a napot, sokféleképpen alakult. A legfontosabb a 'hon' > 'kon' > 'con' > 'csony' vonal, ahol tulajdonképpen csak a mássalhangzók számítanak. E gyökök a nap valamely tulajdonságát jelenítik meg. Egyik leggyakoribb jelentése a napive utáni forduló. Ha rátekintünk a Cenkre látható, hogy miért is ez a neve, aminek a jelentése: napkő. Cen = nap, k = kő, ami ómagyar fogalom. A Cenken épült a Barcaság fő mágusközpontja, és köréje a Brasovia vár. Ezen a vonalon haladva a következő Cenk láncolatot kapjuk: Cenk Tepesi (Ciprus, Larnaca 34° 47' 15" N, 033° 24' 30" E), Cenkuri (Lettország, Saldus Rajon 56° 36' 00" N, 022° 22' 00" E), Cenko (Lettország, Liepjas Rajon 56° 27' 00" N, 021° 01' 00" E), Cenkli (Lettország, Ventspils Rajon 57° 17' 00" N, 021° 31' 00" E), Cenkfn (Lettország, 55° 40' 00" N, 021° 15' 00" E), Csenke (Felvidék, 48° 06' 00" N, 017° 26' 00" E), Csenke (Felvidék 47° 57' 00" N, 018° 32' 00" E), Cenker (Törökország, Erzurum 40° 34' 00" N, 040° 59' 00" E), Çenkeli és Cengin (Törökország, Kilis 36° 51' 00" N, 037° 01' 00" E), Cenkovice (Csehország, Pardubický Kraj 50° 01' 00" N, 016° 41' 00" E), Cenkov (Csehország, Deský Kraj 50° 14' 00" N, 014° 26' 00" E), Cenkovo és Cenkovec (Horvátország, Dupanija 45° 20' 20" N, 018° 06' 38" E), Cenkeng (Kína, Guangdong 23° 32' 16" N, 113° 59' 21" E), Chęnkar és Cenkay Lgad (Afganisztán, Nangarh 34° 07' 55" N, 070° 46' 03" E), Cenkou (Kína, Zhejiang 28° 21' 37" N, 119° 44' 46" E).

Rögtön a Cenkhez kapcsolódik a **Köpe** családnév. A Köp elvont gyök, melyből köped, köpeszt, köpöly, köpeny, köpöny, köpönyeg, köpü, köpüce, köpülő és származékaik erednek. E szavak megegyeznek abban, hogy mindnyájan burkot vagy burokhöz hasonló valami gömbölyű kerekdedet jelentenek. Innen e gyökben alapfogalom a burokféle kerek-gömbölyű alak. Vastag hangon kop, mint a kopács, koppad, s több szónak gyöke. A kopt elődökhöz is itt kapcsolódik. A köp törökül kúpürmek, ami köp-ni és köpük ami hab. Köpcsén mezőváros Moson vármegyében. Köped, héjas, burkos testek, midőn héjaikat, burkaikat elvetik. Köped az érett dió, mogyoró. Vastag hangon kopad. Köplény, pedig a gödrös vízálló hely. Rokona a vastag hangú kopolya, és gyökben a székely köpec vagy göbec, és göbe. Minthogy az ily vízállásos gödrök jobbára kerekalakúak szoktak lenni, azon szavakhoz sorozandó, melyekben a köp, kop kereket, gömbölyűt jelent. A Köpec az ómagyarság fontos helyneve: Kopachany (Moldova, Sîngerei 47° 37' 04" N, 028° 14' 04" E), Kopachanka (Moldova, Rîșcani 47° 58' 01" N, 027° 33' 02" E), Köpec (Háromszék 46° 02' 00" N, 025° 34' 00" E), Köpecitanya (Pest 47° 48' 00" N, 019° 15' 00" E), Köpec (Nyitra 48° 57' 00" N, 018° 21' 00" E), Kopec (Felvidék, Zsilinszki 49° 15' 00" N, 019° 33' 00" E), Kopec (Csehország 50° 57' 00" N, 014° 25' 00" E), Kopeć (Lengyelország, Wielkopolskie 51° 28' 00" N, 018° 10' 00" E), Kopec (Horvátország, Sisačko-Moslavačka Županija 45° 27' 45" N, 016° 56' 49" E). Ehhez kapcsolódik részben a **Kopács** (kopt-ács), és a **Kopecsni** (Kopecsből való) családnévek eredete is. Török nyelven a Köpek kiskutyát, hajlongást, szervilizmust, önhitt fiatalembert jelent. Jelentéséhez vonatkozik a kópé, a huncutkodó is, a Nagykutya csillagképet egyben kiszolgáló, tudását alárendelő fiatal férfi. K-öpe, K-apa változattal ősapát is jelent, az első szórész a Kö- vagy Köp- az a kör-apa, a körrel, a köristennel, a hím Napistennel kapcsolatos. A Köpe családnév Hétfalu ősi neve, de elterjedt az egész Kárpát-medencében. Ezen a vonulaton helyezkednek el a következők: Kopets Snezhnyy Gora, Копец Снежный (Oroszország, 56° 09' 20" N, 162° 58' 15" E), Köpenhamn (Svédország, Västernorrlands Län 62° 30' 02" N, 017° 23' 13" E), Kop-e Soflá (Irán, Māzandarān 36° 20' 00" N, 051° 51' 00" E), Kopeh Tāqūnī (Irán, Eşfahān 31° 52' 16" N, 051° 35' 23" E), Kopecwald (Ausztria, Steiermark 46° 46' 00" N, 015° 58' 00" E), Kopya, Kopéa (Kamerun 10° 08' 41" N, 013° 36' 50" E), Qowpī-ye Bābā 'Alī, Kopeh-ye Bābā 'Alī, Kopi-Bāb 'Alī, Koppeh

Bābā ‘Alī, Koppeh-ye Bābā ‘Alī, Qapī-ye Bābā ‘Alī, ىلع اباب وىپوق (Irán, Āzārbāyjān-e Gharbī 36° 56' 47" N, 045° 54' 27" E), Köpetdag Gershi, Koppeh Dāgh, Kupeh Khrebet, كپه داغ (Irán 37° 50' 00" N, 058° 00' 00" E), Kop-e ‘Olyā, كپ عليا (Irán, Māzandarān 36° 19' 52" N, 051° 51' 24" E), Koplenda Mys, Copeland Cape (Oroszország, Arkhangel'skaya Oblast' 80° 21' 00" N, 056° 55' 00" E), Kopeysk, Kopi, Ugolnye Kopei, Копейск (Oroszország, Chelyabinskaya Oblast' 55° 06' 42" N, 061° 38' 49" E), Kopey-Kubovo, Копей-Кубово (Oroszország, Bashkortostan 54° 33' 00" N, 054° 23' 00" E), Kopeykino, Kopeyka, Копейкино (Oroszország 56° 17' 32" N, 096° 22' 21" E), Kopeykino, Копейкино (Oroszország, Omskaya Oblast' 54° 38' 54" N, 073° 46' 06" E), Korpetskaya, Korpēnkino, Koronkino, Копѣнкино (Oroszország, Tul'skaya Oblast' 54° 37' 00" N, 037° 59' 08" E), Kopenki, Копенки (Oroszország, Kurskaya Oblast' 52° 15' 15" N, 035° 35' 48" E), Kopel'skiy Pereval (Oroszország 66° 08' 38" N, 062° 59' 33" E), Kopegr', Копегрь (Oroszország, 60° 30' 00" N, 037° 05' 00" E, Korpanskoye Ozero, Kopen Lake (Oroszország, Leningradskaya Oblast' 59° 45' 00" N, 028° 42' 00" E), Keppental', Korpental, Кирово (Oroszország, Saratovskaya Oblast' 51° 01' 50" N, 046° 22' 58" E), Kipeshino, Kopesnoye, Кипешино (Oroszország, Altayskiy Krai 52° 56' 20" N, 084° 48' 37" E), Kopeynitsa, Копейница (Oroszország, Novgorodskaya Oblast' 57° 07' 48" N, 030° 57' 21" E), Korondei Tanjung (Indonézia 08° 04' 00" S, 122° 52' 00" E), Koper (Indonézia, Jawa Barat 06° 07' 49" S, 106° 20' 08" E), Koping Watu Tanjung, Koping Watoe Tandjoeng (Indonézia, 03° 47' 00" S, 130° 50' 00" E), Koping (Indonézia, Jawa Tengah 07° 24' 13" S, 110° 24' 58" E), Kope, Koppe (Indonézia, Sulawesi Selatan 04° 32' 33" S, 120° 03' 59" E), Kope Island (Indonézia 02° 07' 00" S, 132° 07' 00" E), Ko Pé Polo (Laosz 22° 16' 00" N, 101° 43' 00" E), Koppelmaa, Kopenmani, Koppelmani (Esztonia, Harjumaa 59° 15' 26" N, 024° 34' 48" E), Koper Vallei (Namibia, Kunene 20° 12' 00" S, 014° 25' 00" E), Kopeke (Tanzánia 07° 33' 00" S, 039° 14' 00" E), Kope (Tanzánia 08° 51' 00" S, 032° 48' 00" E), Kopekli (Türkmenisztán 41° 48' 00" N, 059° 30' 00" E), Kopetdagskoye Vodokhranilishche (Türkmenisztán 38° 11' 00" N, 057° 55' 00" E), Kopek-Bay Kolodets (Türkmenisztán 36° 57' 00" N, 061° 40' 00" E), Kopek-Adzhi Kolodets (Türkmenisztán 37° 43' 00" N, 064° 14' 00" E), Köpestad (Svédország, Västra Götaland 58° 34' 00" N, 011° 33' 00" E), Köperöd (Svédország, Västra Götaland 58° 17' 59" N, 011° 58' 00" E), Köpenhamn (Svédország, Södermanlands Län 59° 05' 00" N, 016° 59' 00" E), Köpegårda (Svédország, Blekinge Län 56° 12' 00" N, 015° 02' 00" E), Kopernikusspasset (Svalbard 77° 16' 00" N, 015° 47' 00" E). Ide tartozik a trákok egyik nagyvárosának Bizáncnak az ókori magyar nyelvi képződése is. Elsőként a Keletrómai Birodalom központjává váló város új nevét elemezzük: Konstantinápoly, vagy Konstantinápolisz. Szótagok szerint: K = kő, vagyis határhő értelemben egy ország területe + on = hon + stan = őstan (isten) + ti = teremő igi (égi) lakhelye, városa + náp = nap-apa, napisten eredetű király, uralkodó császár + ol = ól, legősbibb értelmében templom, lakhely + y = j(a)ó, jó (ió) jelentésű lágyító betűjel. Összeolvasva vegyes szórendben: Konstantinápoly = Égi-teremő-napisten-országa, -jó-napkirály-templomának-városa értelemét hangzósítja felénk. De a Bizánc név is magyar nyelven képződött fogalmunk: Bi = vi, a latin írásforma víz szavunk ősi kiejtésű alakja, égi-szent(elt)-víz vagyis vízmelletti település + z = zent + ánc = sánc, földvár; egybeolvasva: Bizánc = Vízmenti-szent-földvár, vagyis a Márvány-tenger melletti ősi vallási központ városának, templomának ősi névalakja.

Fontosságban ezután következik Hétfalu **Türkös** (45° 36' 00" N, 025° 40' 00" E) falva, ami a magyar-török népek ősi kapcsa. Ez a névazonosság megtalálható Kassa körül, nevezetesen Torkos (48° 35' 00" N, 021° 32' 00" E, **Torkos** és **Törkös** is családnevek), Horvátországban (Primorsko-Goranska Županija, Turkovska Podgora (45° 30' 43" N, 014° 43' 54" E). Hasonlóan: Türcüüt, توجروت (Afganisztán, Badakhshān 37° 25' 11" N, 070° 41' 17" E), Trikkunnapuzha, Turcunapulli (India, Kerala 09° 15' 00" N, 076° 25' 00" E), Turculeşti (Havasalföld 44° 50' 00" N, 025° 03' 00" E), Turkou Enneri, Turcu Wād

(Csád, Borkou-Ennedi-Tibesti 22° 06' 00" N, 016° 28' 00" E), Törökága (Cracul Turcului, Krassó-Szörény 44° 50' 58" N, 021° 35' 37" E). A **Türkös**, illetve **Türkösi** Hétfalun kívül a Kárpát-medencében is elterjedt ősi családnév. A Türk, vagy türök, szaruból csinált hangszer. Türköl a kanász, a tehéncsordás. Némely helyeken divatos, cseresznye vagy meggyfából fűrt hosszú pásztori síp. Türkölnek a bikák, a szilaj tulkok türkölik egymást. A TÜRKÖS az egyszerű, a közép-ázsiai turk, turáni, türk magnépek nemzetségeinek nevéből: Türk-ős. Megemlítve, hogy a türk = tűzrakó népeket jelent, miként minket is tűzimádóknak ismertek. A török ugyanebből a magyarnyelvű úrnépi kultúrából ered, csak egy mélyebb magánhangzós kiejtéssel. Mégpedig a türk népek muzulmánok általi elfoglalásával eltörökösödő nyelvjárásában. A valódi török nyelv majd csak a Kr.u. ezer körül alakult ki, amikor Árpád nemzetségei már régen itt laktak a Kárpát-medencében. Hiszen Turkia vagy Türkiye = Törökország pontosan kifejezi, hogy ómagyar népségek erőszakkal muzulmán hitre térített népcsoportjai. De eredhet a T = teremő + körök = Napisten népe összetételből is, de így is muzulmán elnyomással-az előtte lévő római és bizánci elnyomatást most nem emlegetve-. A török népnév kialakulásához még egy adalékot tennék hozzá. Mégpedig a török és az örmény névhasználatban az -ör = ör, olyan népcsoportok, akik örítették, védték a mennyei úrnépek államait. Ebből adódik, hiába foglalták el az asszír eredetű szemita Szeldzsuk-ogúzek katonai ereje az örmények (hun népcsoport) és Anatólia jelentős úrnépségeit, hasonlóan, mint a székelyeknél (azok is a hunok szék-hely-őrző királyi testőrsége maradványai), az örmények nehezen fogadták el a szeldzsukok hatalmát. Ennek egyik utolsó eredménye az I. világháború alatti örmény népiirtások, vagyis a végleges leszámolás a törökök felől a még ősi szabadságvágyukat ismerő örmények felett. Ezzel is bizonyítva, az ör = kör, kör-őrző, mint a Napország népeinek közös eredetét. Örkö, Ör-kő Sepsiszentgyörgy egyik ősi része.

A magyar honfoglalás kora és az azt közvetlenül megelőző időszak a viking kalandozások fénykora. Eleink már az Etelközi tartózkodás idején szomszédai a svéd viking (rusz-varég) fennhatóságú és alapítású államalakulatnak, a Kievi Rusz-nak. Ezen állam utódja a mai Oroszország, nevében (Russia) is őrzi ennek emlékét. A korabeli krónikák és a tárgyi leletek, a két nép közötti élénk kereskedelmi, hadi és diplomáciai kapcsolatokról számolnak be. A IX.-XI.-századi magyar sírok bővelkednek viking tárgyokban (zömében fegyverek), míg a világszerte feltárt viking leletek között gyakran ott találjuk a magyar kézműves mesterek alkotásait (rendszerint ékszerek, veretek). A két nép díszítőművészete szemmel láthatóan hatással volt egymásra. A Magyar lovas hadak és a viking harcosok hol szövetségesként, hol egymás ellen hadakozva, jelentősen befolyásolták a korszak hadtörténetét. Szent István királyunk testőrségében több száz északi harcos szolgált, javarészt a Kievi Rusz-ból származó vikingek. Ennek a bizánci mintára szerveződő Varég Gárdának (nevezték őket Varang-nak és Varjág-nak is) a trónörökös, Szent Imre herceg volt a vezetője. Letelepítésük emlékét máig őrzi néhány Magyarországi helység neve: Varáng, Oroszi, Oroszvár. Ide vezethető vissza az **Orosz** és **Rusz** (Hétfaluban is megtalálható) családnévek eredete is. A saga-irodalom (óskandináv elbeszélések) egyik története szerint, Vörös Erik fia, Leif Erikson egy Bjarni nevű hajós szavainak hatására erős hajót vásárolt, legénységet toborzott és nekivágott bizonyosságot szerezni, hogy az akkori ismert világ végét jelentő óceánon túl valóban a semmi kezdődik-e, vagy mint Bjarni állítja, ott is van valamilyen, addig ismeretlen föld. Leif hajójának harmincegynéhány fős legénysége között, apja utasítására ott utazott Vörös Erik egyik régi harcostársa, egy Tyrker-Türker nevű férfi, aki Leif nevelője, tanítója volt. A dolog érdekessége, hogy a **Tyrker** név korabeli jelentése a **Magyar**! Ők, az ismert világ határán túl felfedeztek egy új földet, amit Vinland-nak (szőlősföldnek-gondoljunk a magyar ősi szőlészetre-) nevezték el. A kalendárium ekkor az Úr 1000. esztendejét mutatta, a Kárpátokon belül éppen királlyá koronázták Szent Istvánt, aki a magyar törzsekből erős államot alakított. Az 1700-as években találtak egy feliratos követ Új-Fundlandnál (ma a Yarmout Country Museum-ban őrzik). A szöveget nem skandináv rúnákkal írták, hanem magyar rovásírással, és ezt a feliratot 1984-ben

Budapesten fejtette meg Szilva Lajosné és így szól: */Eric/son járt e hejen is sok tár/sával/*. Egy másik megközelítésben i.e. az 1. évezredben a Fekete-tenger nyugati részén a mai görög Trákiától az Isztriai-félszigetig élt egy trák eredetű nevű nép. Biborbanszületett Konstantin kelet-római császár 950 körül írja, hogy a magyarokat az ő idejében turk (türk) néven is ismerték. A turk és a trák azonos etimológiával rendelkeznek. A turk, mint népszó ómagyar jelentése: Teremtő-úr-országa, ahol a Teremtő Úr = Napisten, mai értelemben Teremtő-napisten-népe. Az úr szótag ősi magyar ember (személy) megnevezésére is használt kifejezésünk. Kitűnik, hogy az ur szócskában, végeredményben két szótag az *ur + ra* egyberovásáról, az aláhúzott betűk szerinti tömörítéséről van szó. Tehát az úr-ra összerovás a k többes raggal adja az igazi jelentést, mint Egyiptom napistenének = Ra, Rá, Ré úrnépe fogalmát. Ebből a levezetésből már egyértelmű, hogy a trák nép fogalmának is köze van a turk jelentéshez. A trák népszó megegyezik a Teremtő-napisten-népe fogalmával, a turáni népcsoport egyik törzse. Ha kiegészítjük a vizsgált szavainkat az időközben kiesett magánhangzóikkal, akkor a tur(a)k és a t(u)rák hangalakokat kapjuk, zárójelben a kiesett hangokkal. A népnévből képzett országnév jelentése: Trákia = Teremtő-napisten-országának-ária-népe. A néveredetet szerint az „ia” toldalék az őshazából kiáradott törzsek új hazáját jelenti, az aláhúzás szerint. Tyrker származási vonalával kapcsolatos Birka, az egykori svédalföldi város, mely fontos kereskedelmi központ volt a 9. században a Balti-tengeren, amelybe még Kínából is érkezett áru. Birka városa a 8. és 9. századokban virágzásnak indult, itt alakult ki az első keresztény gyülekezet Svédországban, amelyet 831-ben Szent Ansgar alapított. Sajnos a pogány svédok nem nézték jó szemmel a térítőket és Unni püspököt 936-ban meggyilkolták. Fontosabb Birka települések: Birka, طبر (Afganisztán, Färyāb 35° 44' 20" N, 064° 14' 24" E), Birka (Jemen, Jabal Am, Laḥij 12° 41' 53" N, 044° 22' 16" E), Birkat (Libia, Al Fātiḥ 32° 40' 50" N, 021° 04' 57" E), Birkat, تكريب (Irak, Dahūk 36° 52' 36" N, 043° 27' 59" E), Birka, طكريب (Irak, Dahūk 37° 05' 28" N, 042° 52' 38" E), Birkat (Szaud Arábia, Al Ḥudūd ash Shamālīyah 29° 36' 10" N, 043° 36' 00" E). A Birka felírható mint BI-RA-KA, és így a következő jelentéssel rendelkeznek: Bi = víz, a latin írásforma víz szavunk ősi kiejtésű alakja, égi-szent(elt)-víz, vagyis vízmelletti település, RA-RÁ Egyiptom Napistene és úrnépe, KA = kelta ország (rész) rövidítése, K = kő, vagyis határkő értelemben egy ország területe. Egybeolvasva: az urnépek Napistenének víz melletti területe, védett országa, városa, vallási központja. Birka a feketemagyarok nyugati szálláshelye, és Tyrker eredete is ide vezethető vissza. Az is biztos, hogy több magyar is részt vett viking zsoldosként az expedíciókon, vagy akár a csatákban, de ezek közül Tyrker volt a legkiemelkedőbb.

A Türk vonalon idekapcsolódnak az etruszkok is. Hencken volt, aki azt feltételezte, hogy a II. évezredben a kárpát - dunai területeken élő etruszkok - akiket a görög nyelv Tyrsenoi néven ismer - eljutottak a Földközi-tenger vidékének keleti részére, tehát találkozhattak az ókori egyiptomiak által a Földközi-tenger feletti uralomért vívott csatával kapcsolatban említett tursha néven ismert híres tengeri népcsoporttal. Ezt az elméletet alátámasztotta az a felfedezés, hogy az Égei-tenger Lemnos szigetén talált feliratok etruszk nyelvűek. A magyar régészeti kutatások szerint a II. évezred magyarjai, részt vettek a tengeri népek hadjárataiban.

Megvizsgálva az etruszkok két latin nevét - Tusci és Etrusci -, melyet a latin nyelv kutatói a tusci > tu(r)s-ci, e-trusci > e-tursci, E-truria > E-trusia > E-tursia sorozat segítségével a görög Tyrsenoi névhez áll közel, egyben kapcsolódik a turchi, azaz türk névhez. Beleillik, de lehet, hogy meg is előzi az altáji vagy türk eredetű törzsi nevek hosszú sorát, melyeket a történelem folyamán a magyaroknak adtak: magyarok, avarok, törökök, türkök, baskírok, hunnok. Az etruszkok- vagyis a türk népnek tartott őskori magyarok-, Itália honfoglalóinak születése a bronzkorra tehető. Midőn a kárpát-medencei-dunai terület Európa ipari központjává válik, és a magyar fémkohászat, virágzásának csúcspontján megadja a kezdő lökést a magyar terjeszkedésnek. Európa műveltségének megalapozói az etruszkok voltak, az első római cészárok is közülük kerültek ki. Az

etruszkok egy része a Vereckei hágón jutott be a Kárpát medencébe, más részük pedig hajón érkezett a Földközi-tengeren az itáliai félsziget nyugati részére. Már az időszámítás előtti évszázadokban három fedélzetes hajókat építettek és szállítottak azokkal bort több európai országba, még a mostani Franciaország térségébe is. Részletes eredményeket Mario Alinei tudományos munkái szolgáltatnak. A hun vonalon eljutunk a Spanyolországban élő katalánokhoz. ESPANA állítólag a hun király helytartójának fogalmából, az ISPÁN-ból származik. Az ország: az ÚRSÁG szó mai változata. Talán a katalánok, mint talán a baszkok is, tényleg az egykor ott járt, ott is uralkodott HUN NEMZET maradékai.

Erdély és a Kárpát-medence majdnem minden településén megtalálható a **Török**, de a **Magyar**, vagy **Magyari** családnév is. A magyar név az csak a legutolsó vérszerződés során vált a vérszeződők népnévén. Azelőtt kizárólagosan egy vallási fogalom volt, és abból eredt a magyar nyelv is. Méghozzá egyiptomból, a MAAT, az igazság istennője nevéből. Aki a halottak lelkét vizsgálta a struccotlallal, hogy a meghalt szíve akkor igaz emberként élte-e le az életét? Vagyis az igaz szívű emberek nevének a fennmaradása jelentette nekik az örökéletet, majd csak később lett a Mennyországba kerültek vallásfelfogásává. Így az egész Indemediterránia úrnépeinek a vallása ez az igazság, a MÁGUS vallás volt, és az a vélekedés, hogy a magyarok eredetükben az igazság népei voltak. A MA- első szótaghoz párosult a *nagy* jelző = G betűje + AR = Ara, de inkább az Úr-anya toldalék; összeolvasva: magyar = Maat-nagy-úranya gyermeke, átvitt értelemben a magyarok Nagyboldogasszony gyermekei. De ugyanebbe a sorba tartozó fogalom a Magura = himoroszlán, és az ugyanilyen nevű hegycsúcsok Kárpát-medence szerte, bizonyítva, hogy a Kárpátokat ugyancsak magyar nyelvű úrnépek lakták ősidőktől, mert az ő elnevezéseik élnek még napjainkban is. Kis-Ázsia török területén pedig eléggé elterjedtek az **Üngürüsz**, **Üngür**, **Ungur**, és a **Maghar**, **Maghiar** családnevek. Ezek ismert, általános esetek. Az ősi európai civilizációt a Kr. e. 1000 körül a Tarim-medencébe vándorló magyarok hatalmas területen terjesztették el, a selyemút északi ága mentén, amerre vándoroltak. Ez magyarázatot ad arra, hogy miért volt sok ősi ázsiai népnek hasonló a kultúrája a magyarokéhoz: a magyarok kultúrájához asszimilálódtak az ainuk, a koreaiak, a pártusok, a kusánok, az avarok, a hunok, a szasszanidák, a kunok és a törökök, majd valószínűleg keveredtek is velük. Stein Aurél a magyar őshazát keresve bukkant rá a kalashokra, akik matriarchális, egyenlőségelvű, békeszerető és szőke hajú népcsoport volt. Csúcsos süveget viselnek, a vallásuk a mai napig animisztikus. Ennek a népnek megvan a Székelyföld területén élt rokonsága, hisz napjainkban is sok szép szőke székelyt láthatunk. Szintén Stein Aurél volt az, aki szállásterületeik közelében rábukkant egy ősi magyar épületre. Az épület a magyar népművészet és az ősi pannóniai művészet szinte minden jegyét magán viseli. Talán ebben az épületben tartották a kurultájt. Ez a terület pedig, amely az ősi selyemútvonal egyik ága mentén halad a Tarim-medencében fekvő Kashitól Pesávárig, annak idején a magyarok ellenőrzése alatt állt. A **Kustán** és a **Kusán** családnevek Kárpát-medencei eredete is a fentiekkel függ össze, például: Kustantīnū (Libia, Al 'Azīzīyah 32° 37' 47" N, 013° 10' 10" E), Kustanayevka, Кустанаевка (Oroszország, Amurskaya Oblast' 50° 47' 51" N, 128° 15' 13" E), Kustanay, Кустанай (Oroszország, Primorskiy Krai 45° 49' 00" N, 134° 41' 00" E), Kustanay (Kazakisztán, Qostanay 53° 10' 00" N, 063° 35' 00" E), Kustanayskiy Komsomolets (Kazakisztán 50° 49' 00" N, 064° 48' 00" E), Kustanayskiy (Kazakisztán 53° 45' 00" N, 062° 03' 00" E), Kustánszeg Hegy (Magyarország, Zala 46° 47' 00" N, 016° 41' 00" E), Kehidakustány (Magyarország, Zala 46° 51' 00" N, 017° 06' 00" E), Konstantinápoly, Kustantiniyah (Törökország 41° 01' 07" N, 028° 57' 53" E), Kuštanovci-Gesztenyész (Szlovénia, Puconci 46° 46' 42" N, 016° 11' 48" E), Kustanay Gorod (Kazakisztán 53° 10' 00" N, 063° 35' 00" E), Kustān, كوستانك (Irak, As Sulaymānīyah 36° 11' 39" N, 045° 11' 33" E), Kustanayka (Oroszország, Sakhalinskaya Oblast' 46° 48' 23" N, 142° 21' 27" E). Eredettörténetünk az ősnemzet özönvíz utáni ágakra való szakadásával, majd szétvándorlásával veszi kezdetét. Az anyatiszteletű fehérmagyarok, és a mag népeket védő vörös vagy hunmagyarok mellet, a feketemagyarok

népe kapcsolódik a fentiekhez. A feketemagyar népág néveredete az egyiptomi Kuszföldre, a Nílus-folyó legfelsőbb szakaszára, a jelenlegi Szudán és Etiópia évezredekkel ezelőtti térségébe vezet vissza. Jelentős csoportjai éltek Mezopotámia középső részein a Mári (Móri) város körzetében a mauri nemzetségek részeként. Addig, amíg a szemita nomád vándorok, pásztorok a sivatagi területek lakói voltak, addig a magyarai úrnépek a termékeny folyómenti telepes mezőgazdasági kultúra lakói. Ismert államaik az i.e. III-I. évezredekben: a mezopotámiai Kassiták, az indiai Kosala; i.u. 1-3. századokban a közép-ázsiai Kusán Birodalom, a 6-10. századokban a Kaukázus feletti Kazár Birodalom, valamint a közép-európai feketemagyarok államszervezetek. Visszalépve, a Hettiták államalkotó népeiként i.e. 1116-ban a Közép-asszír birodalom által szétverve alkotják a nagy kelta népvándorlás kus, kas, a későbbi kazár, kabar és mauri népeleleit. A kus nép másik nagy ága Dél-Ázsiában, egész India területén, például az Indus-folyótól keletre található Bihar állam környékén is megtalálhatóak. Az időszámítás kezdete körüli időszakban virágzott a nagy Kusán Királyság Közép-Ázsiában a kus (fekete magyar) nép vezetésével Baktria és Sogdiane központtal. Egyik királyukat Kaniskának hívták. Ismertek a mauriaknak nevezett Fülöp-szigeteki és indonéziai törzsek előfordulásai, valamint Észak-Afrika ókori mór nemzetei (nem azonosak az arabokkal), kiket berbereknek is hívnak. Észak-afrikai Mauritánia és Marokkó államukból egyes csoportjaik behatoltak Hispániába is. Visszatérve a háromezer éve beindult kelta népvándorláshoz, a fehér hettiták mellett élő fekete magyarok eljutottak a Kaukázus északi felére, innen Közép-Európa északi felére, ahol a fehér keltákkal együtt megvalósítják a Morva-medence őslakosságát. Ismeretes, hogy a keltákkal mindhárom ősi nemzetségünkől Európába menekülnek törzsek az asszír agresszió elől. A kus feketemagyar népágának harmadik jelentős előfordulása éppen Nyugat-Európában van. Ha megnézzük a szakirodalom K.u. 1-2. századában a Rajna és az Elba-folyóköz népnév anyagát, a következő kus, kas jellegű törzsnevekkel találkozunk: Chaucusok, Chamavusok, Chattusok, Cheruscusok, Canninefátok, Marcomannusok. Mindegyik névben megtalálható a Cha (co) = kas, kus, kos, vagyis a feketemagyar népnév latinul leírt hangcsoportja. Az Északi-Kárpátok hegyvidékénél is megtalálható az ősi népvégek között a feketemagyar eredet. A Visztula eredésénél Katowice város térségében a Cotinusok, a Magas-Tátrában a Carpusok, a Morva folyónál a Qvadások (Kvádok) ismeretesek. A Kárpátok hegység nevében felfedezhető a feketemagyarok ősi kus, kas szógyöke, a Rá napisten és az apátok magyar nyelvi kifejezései. A Kárpátok hegységnevé is az ősi feketemagyarok kus névének az elnevezéseként maradt fenn, emlékeztetően a táj névadó kultúr nemzetére. A Morva-medence északibb részein a Vág és a Garam felső medencéjében, a magas hegyek védelmében a Túróc folyó völgyben még a magyar hongyesítéskor is zárt nemzetséget alkotva, területüket Fekete Magyarországnak nevezték, aminek fontos lenyomata Kassa. De a fekete magyarok mauri csoportjai a keltákkal eljutottak Nyugat-Európába is, így Attila király a testvérnepei által lakott Mauriacum helység mellett, tehát biztonságos háttérrel védelmében vívta döntő csatáját a nomád betelepültek ellen. A feketemagyarok még két ország rész meghatározó népességét alkotják a Kárpát-medencében, a Tisza-Maros háromszögtől délre a későbbi Ajtony országának déli felét (a Vaskapu körzetében és Dél-Erdélyben is, innen eredhet felénk a Kósa név gyakori előfordulása), s a Szabolcs-Szatmár és a Bihar vármegyék területén az utolsó önálló vezérükkel Ménmarót fejedelemségét. A feketemagyarok keleti ágának egyik emléke a Fekete-tenger megnevezése is, ami a magyar-török testvériség eredetmondájának helyszínéhez tartozik. A magyar és az indiai Bihar tartományok között egyenes ági kus-kazár nemzetiségi összefüggések mutathatók ki. I. Szent István király is telepít le Nyitra körzetéből lázadó feketemagyarokat a délvidékre az uralkodása alatt. Ide tartoznak a következő helységnevek: Kūs ‘Anbar, ربنع سوك (Irán, Kordestān 35° 39' 14" N, 046° 45' 27" E), Kusan, ناسوك (Irán, Khorāsān-e Raḡāvī 36° 36' 06" N, 059° 15' 05" E), Kosa, Наблюдений (Oroszország, Chukotskiy Avtonomnyy Okrug 69° 42' 10" N, 170° 15' 47" E), Kusano, Лыровое (Oroszország, Sakhalinskaya Oblast' 47° 01' 00" N, 142° 43' 00" E), Kusany,

Кусаны (Oroszország, Sakha Yakutiya 63° 07' 00" N, 126° 10' 00" E), Kusangal (Bangladesh 22° 34' 00" N, 090° 18' 00" E), Kusan (Indonézia, Kalimantan Selatan 03° 34' 00" S, 116° 00' 00" E), Kusan (Üzbegisztán 40° 15' 00" N, 067° 03' 00" E), Kusan (Fülöpszigetek, South Cotabato 06° 24' 49" N, 124° 43' 46" E), Kusanit (Malajézia, Sabah 05° 57' 00" N, 116° 19' 00" E), Kusan (Papua Új Guinea East Sepik 03° 44' 00" S, 143° 37' 00" E), Kussanartok (Greenland Østgrønland 61° 46' 00" N, 042° 15' 00" W), Kusunaba (Ghána 10° 44' 00" N, 000° 28' 00" W), Kusan (Dél-Afrika, Kwa Zulu-Natal 29° 08' 00" S, 030° 32' 00" E), Kuşane (Törökország, Bitlis 38° 50' 07" N, 042° 35' 52" E), Kusan (Dél-Korea 35° 30' 00" N, 126° 44' 00" E), Kusan, 구산리 (Dél-Kora, Kyöngsang-bukto 36° 16' 32" N, 128° 53' 47" E), Kusan (Dél-Kora, Chölla-namdo 34° 56' 00" N, 126° 31' 00" E), Kusano (Japán, Fukushima 37° 05' 00" N, 140° 57' 00" E), Kusano (Japán, Fukuoka 33° 19' 00" N, 130° 38' 00" E), Kusan, 구산 (Észak-Korea, P'yöngan-bukto 39° 35' 11" N, 125° 17' 57" E), Kušanovac (Bosznia és Hercegovina 43° 26' 04" N, 017° 26' 47" E), Kusanovec (Horvátország, Zagrebačka Županija 45° 49' 00" N, 016° 21' 00" E), Kusanja (Délvidék 44° 51' 11" N, 019° 25' 27" E), Kusang (India Andhra Pradesh 17° 53' 54" N, 078° 02' 12" E), Kusan (Indonézia Jawa Tengah 07° 10' 32" S, 109° 28' 23" E), Kusang (Kína Fujian 24° 24' 19" N, 117° 29' 12" E). Az előbbiekhöz kapcsolódik a **Kósa** és a **Kása** családnév eredete is, mely megtalálható az egész Kárpát-medencében, közelünkben Ajtán. Ide kapcsolódik Kassa eredete is: KA-S-SA, KÖ-SA, KÓ-SA, KÁ-SA. Az első szótag a Ko-Kö, vagy Ka egyezik a kelta név egy más hangzósítású változatával, a Caleti (kaleti) vagy keleti ómagyar fogalommal. Ebből kiindulva a jelentése: Ka = kelta ország (rész) rövidítése. K = kő, vagyis határkö értelemben egy ország területe. Cha (co) = kas, kus, kos, vagyis a feketemagyar népnév latinul leírt hangcsoportja. Kö-, a körrel, a köristennel, a hím Napistennel kapcsolatos, Sa =fényesség. Kósa, akárcsak Kassa a fényességes Napisten területe, országa. Kassa (KA-RA-SZU) környékén Barca egy település, Brassó (BA-RA-SZU), pedig a Barcaság székhelye. Egyiptom napistenének = Ra, Rá, Ré úrnépe fogalmát felhasználva, valamint azt, hogy SZU-Sü = szüm, szem azonos az ósanya ASZUM, és a Sy = ós-jó anya fogalmával, SZU más megközelítésben pedig forrás, tiszta víz, könny. Ezek szerint azt is mondhatjuk, hogy Kassa a feketemagyarok Napisten szemének fényességes területe, mely forrásokkal, vízzel bővelkedik. A Ba = teremtő-apa jelentéssel bír, így Brassó a fehérmagyarok teremtő Napisten szemének fényességes területe, mely bővelkedik forrásokkal, és vízzel. A Kósa, tehát valóban a fényességes Napisten területe- országa jelentésű fogalmunk, és az úrnépek másodlagos Napisten-tiszteletű népét jelentik.

A török magyar kapcsolat a hétfalusi **Borica** ősi táncban is megtalálható. A boricatánc a szinkretizmus mintapéldája, mert az emberi kommunikáció összes fajtáját fellelhetjük benne. Horger Antal sámánkodó nyomokat vélt felfedezni a boricában, Julius Teutsch egyenesen a tél elűzésének szimbolikus bemutatását látta benne, Róheim Géza egy ősi férfiatvási szertartás maradványának tartotta a szokást, Domokos Pál Péter pedig az ártó gonosz szellemek ellen hadakozó és termékenységet varázsló moreszka táncok közé sorolta. Zajzonban, Pürkerecen az egyes, kettős és hármas borica után következett a török borica, Tatrangon pedig az egyes után egyenesen a négyes jött, s azután a török. Ráadásul térformáikban is különböztek: Zajzonban és Pürkerecen végig körben, illetve kígyózó alakzatban táncoltak, Tatrangon pedig a kezdeti kör csakhamar két oszlopra bomlott. Az ujjur és ősmagyar mesék szereplői közt megtaláljuk Aranyhajú Ilonát, Erős Pétert, és a Világhírű Szép Boricát is. Régebbi cikkeimben, kimutattam a Borica sumer vonatkozásait, de a lapockákon, és a egyéb maintáin használt rovájszelei szerint a tatárlaki lelettel is mutat hasonlóságot. A Borica férfiváltozata a Nap-kultuszhoz, a női változata a Hold-kultuszhoz tartozik. A Bori- szórész felbontható: B = Ba, teremtő lélekforma + o = Ó, vagyis ós + Ri = Ri, a RÁ Napisten felesége a RI, aki többször szokott sírni-ríni, mint a férfiak (Bori női név, de a Bor egyben ősforrást is jelent). A -ca szórésznek,

valami kapcsolata lehet a centrum (Cenk), központi dologgal, amit a szent helyeken, magaslatokon táncoltak, s mint az a = anya, a nemzetség anyatiszteletével. Talán valami olyat jelenthet, hogy: Teremtő-nemzetséganya-tiszteletére-megtartandó-beavatótánc neve, talán még a nőuralom idején a nemzetes asszony (istennő) házasságának a beavató tánca, de lehet a hímek udvarlási tánca is, vajon kit választ közülük. A Borica belenyúlik a pelazg mitológiába is a Görög Ilona (Szép Heléna) mondákon keresztül. A Borica egyik mellékága lehet a BÓRA-HÓRA, a másik a moreszka, amely bizonyítja, hogy a vlaholáhok (Vlah, Valach, Oláh ősi családneveink), a csiribirik (a csiribiri kifejezés is csak a magyar nyelvben maradt fenn: csiri ami csirhoz hasonló kicsiségű, biri ami piri, azaz parányi), a cincárok (Czincár ősi családnevünk, de egyben 2006 m magas hegy Boszniában. Cincár igen vékony, nyúlánk, sovány növésű, derekú, szárú jelentéssel bír.), a bolgárok, a szerbek (Szerb szintén ősi családnevünk), a horvátok (Horváth ősi családnevünk) is mind-mind egykor (több mint ezer éve) magyarul beszélő úrnépek voltak, mint a moldvai csángók. 1239-ben a magyarokhoz betelepülő kunok helyébe a Balkánról macedó, megléno és úgynevezett vlahok vándoroltak fel Havasalföld és Moldva területére. Ha úgy írjuk le a vlachot, hogy a mássalhangzóváltást figyelembe vesszük, akkor a balach-bálok a helyes fogalom. Az etimológia szerint a vlach = balach, fogalmak jelentése ösmagyarul a bel, bél, bal, bál ősi termékenységű vallást hordozó nép néveredetére utalnak. A Béla királynevek szóalapját is a bel termékenységű istenség neve adja. Tehát, pontosítva a vlach = balach, mely a bál-nép-országa kifejezéssel azonos. Az Erdélyben ismert ómagyar-török blak vonulat másképp kapcsolódik a székelységhez. A Balaton földrajzi fogalma, hasonlóan a bál-isten-országa kifejezést hordozza. A BUKA-BURA-BORA-BORI változat sokkal ősibb mintákat hordoz. A még ma sem teljesen bejárt guyanai őserdei vadonban, az ott lévő vízözön előtti mándi díszjel-szerkezetes óriás kőszobrok, a sziklába vésett ősi írásjelek, az ott található KARA+BUKA+BURA patak névszerkezetének elemzése már rámutat sok közös vonásra. A Nyugat-Ausztráliai tájon az ott látható, sziklába vésett, 75.000 évesre tartott szabályos körlyukak kialakítása KARA+BUKA, KARA+BURA, TAMANA sivatagkút-hármas kíséretében, a fenti azonosságot folytatják. A negyvenezer évesre becsült öthangú csontsíp elkészítése a Kárpátok alatt három KARA+BUKA, majd BOR+BURA, TISZA+BURA, helynév-szerkezet - melyek minden néveleme magyar családnév is, társaságában csak a VILÁG-EMBERBEN örök-közös génszerkezeti összhang hatóerős (harmonikus, dinamikus) szellemi képesség működése eredményeképpen valósulhat meg. Eljuttat ahhoz a felismeréshez: ha az ember tudott tízezer évvel ezelőtt díszjeles szobrokat mintázni, millió éve szerszámokat alkotni, akkor tudott előtte is. Az pedig, hogy KARA+BUKA+BURA névszerkezete ott van a Dél-amerikai őserdőben, a Kárpátok védett koszorúja alatt, és az ausztráliai sivatagban is, nem a holmi 3-5000 éve bekövetkezett népvándorlás bizonyítéka, hanem a tízszáz évezredekben mérendő Alak+Szerkezeti, Név+Szerkezet+Alkotási, Minta+Rendszer változatlan világfenmaradását teszi kézzelfoghatóbbá. A kárpátoki SZÁM+BOR faluja, a Kambodzsai SZÁM+BOR régészeti lelőhely, a Hunza-kasmíri SZÁM+BOR falu félmillió éves ősember nyomokkal rendelkezik. A perui Andokban 4208 méter magasan lévő SZÁM+BOR falu, a Brazília-Peru határvidéki őserdőben a csak hat éve felfedezett KORUBA törzsnél SZÁM+BOR vezető törzstag névszerkezete, ami a mi SZÁM+PORI-SZÁM+BORI családnevünk párja, szintén ehhez a vonulathoz tartozik. Új-Guinea Huon fészigetén KORUMBA falu és a BUDA+UNG folyó közelében található SZÁM+BORI helység, Nigéria törzsföldjén BUDA+VÁRI, SZÁM+BORI község mind a BORICA történelmi vonalán helyezkedik el. Ugyanezen a vonalon találjuk a következőket: Boricaud (Guadeloupe 16° 17' 00" N, 061° 26' 00" W), Borica (Bosznia és Hercegovina 44° 28' 04" N, 017° 50' 42" E), Borića Brdo (Horvátország, Ličko-Senjska Županija 44° 30' 42" N, 015° 29' 18" E), Borića Selište (Horvátország, Ličko-Senjska Županija 44° 51' 18" N, 015° 30' 46" E), Borića Brdo (Bosznia és Hercegovina 45° 01' 44" N, 016° 49' 54" E), Borica (Bosznia és Hercegovina 44° 14' 08" N, 018° 13' 42" E), Borica (Rigómező, Podujevë 42° 51' 09" N, 021° 07' 58" E).

A Borica névhez és tánchoz kapcsolódik a **Czimbör** családnév is, mely a Kárpát-medencében elrejtett ősmagyar név. A Czimbör növénynek a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; virágzása füzéres; füzérkéi kettősével vagy hármásával ülnek a gerincen, egy-egy bokorban; minden bokor tövében négy vagy hat murva, úgy hogy minden füzérke alá kettő jut, mintha czimborák volnának (Elymus), fajai: fővény-, konya czimbör. A cimborá pájtás, ki valakivel jó, vagy rossz célra megegyezett, szerződött. Erdélyben, s a Tisza mellékén cimboráknak hívják egymást oly gazdák, kik marháikat öszvefogván egy szekérbe, közérővel végzik munkáikat. Eredetileg lehetett: cim-pár vagy cím-párja, azaz címben, polgári állásban pár, barát, társ; lehet annyi is, mint csín-pár, azaz csínban és csínben, vagyis jó és rossz tetteiben párom, barátom, s ma is ez a legdivatosabb értelme; még egy harmadik elemzése: szív-pár, szívem párja, szűm párja; némely szójárásokban: szimbora. A cimborál, pedig azt jelenti, hogy valamely dolog kivételére mással szerződik, társaságba lép, egyet ért. Az amerikai indiánok egyes telepei is kapcsolódnak e névhez: Cimborrio Arroyo (Kuba, Granma 20° 18' 00" N, 076° 56' 00" W), Cimborro Cerro (Mexikó, Colima 19° 11' 20" N, 104° 12' 45" W). A Bor valóban az ősnyelvünkön még pezsgő forrásvizet jelentett, így az ősforrás jelentése pontos lehet. A Czimbör etimológiájában ugyancsak a központi jelentőségű Igi-mama, az ősmama kezdetű szó. De az is lehet, hogy a -bor = teremtő körúr = Napistennel kapcsolatos fogalomrész. Összeolvasva: Czimbör = Mindenség-szent-égmamájának-Napisten-fia, vagy valami hasonló értelemmel bír. Ugyanis, a mitológiánk szerint a földi teremtés már a Napistennel, annak a fényével kapcsolatos. A Cimbor a Boricát együtt táncolók közelségét, összetartozását is jelentette, valamint az egy forráshoz tartozó település férfait, idővel az ivótársak, ivócimborák közösségét is jelölte. Czimbör, ennek a közösségnek a tagja. Ősi hétfalusi családnév a Czimbör, ami egyben földrajzi név is, mint a Czimbör-bérce.

A Borica-tánc jellegzetes alakja a Kuka, melyhez fűződik a **Cuca**, vagy **Czucza** családnév eredete is. Czuczákmajor (Magyarország, 46° 48' 00" N, 018° 41' 00" E) ismert település. A Cuca családnév Kárpát-medence szerte ismert, de a Török birodalom területén is elterjedt. A Cuca a Hispániában maradt hunok mitológiai alakja, aki a sárkány és féreg metamorfizmusát éli át. A Kárpát-medencei hunoknak, pedig a Kukutyin kultúrához kapcsolódó szála. Brazília folklórájának ismert szereplője, ide vezethető vissza a csacsa, a rossz szellemeket elűző tánc lényege is. Cuca település Argyas (Arges) megyében (44,95 szélességi, és 24,52 hosszúsági ívek metszetén), hasonlóan település Galac megyében is, kapcsolódva a moldvai csángókhöz. Hétfaluban külön családnévként is szerepel, de azonos családnévek esetén megkülönböztető névként is. A hétfalusi Czucza név genetikai vonulata legközelebb Kalotaszegen, és Dél-Lengyelországban található. A cuca hegyes pálca, bot, pózna, amelyet a kaszáló felosztásokkor a kimért parcellák határának jelzésére a földbe szúrnak. A hun-avar településeken a lándzsa jelentése is kimutatható. A cucával egyenértékű megnevezések a: cégér, csóva, hancsik, mezsgye, komp, útjel, vagy akár ültetőfa. A Felső-Kiskunságban a gyermekek jégszánkójának két szeges végű tolóbotja. A cuca a ház tetőzetének az a nyílása is, melyen a fény behatolt, és mitológiailag kapcsolódott a kukukk totemhez. A faszerkezetű kormánykészülékkel ellátott fahajókon a kormányrúd belső végén levő vastag botféle fának elnevezése is cuca, mely arra szolgál, hogy a kormányt oldalra lehetőleg minél jobban kifeszíteni lehessen. Régebben, midőn fahajóinkon gondolkodtak Barcaság őseire, a barcánokra is-, a ma is használatos kormány szerkezet (a timon) még nem volt ismeretes, vontatás közben, ha a hajó a parthoz vagy zátonyhoz kelleténél közelebb ment, a hajó kitámasztására egy dorong-féle könnyebb rudat használtak s ezt nevezték cucának, az ezzel való eljárást pedig cucázásnak. A **Kóka** név eredete is, ezzel a mesterséggel kapcsolatos. A Cuca vonulata a következő: Cucasana (Venezuela, Anzoátegui 08° 22' 18" N, 063° 17' 14" W), Cūcay (Afganisztán, Jowzjān 36° 48' 25" N, 065° 58' 10" E), Čūčan (Afganisztán, Dāykundi 33° 32' 28" N, 066° 43' 32" E), Čūčal, Koh-i-لچوچ کوه (Afganisztán 36° 32' 58" N, 068° 27' 11" E), Cucáma (Dominika, La Romana 18° 25' 00" N, 069° 02' 00" W), Cuca Cerro de (Dominika, Pedernales 17° 53' 50"

N, 071° 34' 58" W), Cuca (Dominika, Duarte 19° 12' 00" N, 070° 11' 00" W), Cuca (Szomália, Jubbada Hoose 00° 44' 00" N, 042° 27' 00" E), Kūkā Bi'r (Libia, Al 'Azīzīyah 32° 25' 33" N, 012° 58' 36" E), Cuca (Angola, Uíge 06° 16' 00" S, 015° 44' 00" E), Cucaracha Shoal (Fülöpszigetek, Iloilo 11° 40' 47" N, 123° 11' 37" E), Cucana (Portugal Braga 41° 30' 00" N, 008° 02' 00" W), Cucata Minas (Mexikó, Durango 25° 08' 00" N, 106° 43' 00" W), Cuca (Mexikó, Yucatán 20° 54' 00" N, 089° 25' 00" W), Cuca (Kuba, La Habana 22° 53' 00" N, 082° 40' 00" W), Cucania (Ausztrália, Queensland 17° 15' 00" S, 145° 55' 00" E), Cuca Domb (Hvasalföld 45° 46' 00" N, 027° 55' 00" E), Cuca (Havasalföld 45° 44' 00" N, 027° 53' 00" E), Cuca (Havasalföld 44° 57' 00" N, 024° 31' 00" E), Cuca (Havasalföld 45° 44' 00" N, 027° 53' 00" E), Cuca (Havasalföld 44° 57' 00" N, 024° 31' 00" E), Cucanjá Riachuelo (Guatemala, Alta Verapaz 15° 20' 00" N, 090° 04' 00" W), Cucaracho Monte (Honduras, Olancho 14° 45' 00" N, 086° 30' 00" W), Kukulaya (Nicragua, Atlántico Norte 13° 42' 00" N, 083° 42' 00" W), Cucaracha Cerro (Argentina 32° 04' 00" S, 069° 25' 00" W), Cua Caño (Venezuela, Amazonas 03° 10' 00" N, 065° 41' 00" W), Cucaracha (Ekuádor, Manabí 01° 12' 00" S, 080° 02' 00" W), Cucao Lago (Chile 42° 38' 00" S, 074° 04' 00" W), Cucaihatárrész (Magyarország, Hajdú-Bihar 47° 34' 00" N, 021° 23' 00" E).

Egy sajátos, de különleges családnév az **Islik**. Hétfaluban ismert egy vonulata, de Erdélyben, a Kárpát-medencében, Törökországban, Kis-Ázsiában is megtalálható, Trianon után Európa és Amerika városaiban is előfordul. Islik törökül munkást, dolgozót is jelent, de kereskedőt is. A hétfalusi szekeresek Kis-Ázsiától Nyugat-Európáig bejárták a térséget. A Kárpát-medencei Islikek jól képzett munkások, kereskedők voltak. Az Islik, Ős-Lik, a világteremtő Ősanya, a Nagyboldogasszonyunk szülőcsatornája, az anyajogú őskeresztény vallásának a származék szava. Azt, hogy a szemita nyelvek kialakulásai még milyen jelentéseket tapasztottak hozzá, az már gyűjtési kategória, ősi úrnépi, azaz ómagyar eredetű. Islik a mai Törökország egyik városa a Konya régióban, a 37,5667 szélességi és a 33,3333 hosszúsági ívek metszéspontján. Fekvési szintje 994 m, akár a Cenk hegyé. Nyugaton: Ortaoba, Kayacik, Egilmez, északon: Hasanoba, Hotamis, Sirnik Yaylasi, Akcavazi, keleten: Inoba Yaylasi, Samuk Yaylasi, Yeniceoba, délen: Karakisla, Yenikuyu, Cigil, Boyalitepe, Karacaoren, Burunoba, Gulalioba, Coglu, Kumoba települések határolják. Islik egy félisten, a Nap-Bika, Illiki Heliosz fia. Ő volt az első az Illian sárkány királyok közül, a Nap udvar alapítója és ő uralkodott, mint a föld királya. Miután apját Irré leváltotta, Isliket lázadó Israha száműzte. Miután 21 évig barangolt a világban, visszatért, hogy trónját visszaszerezze és miután Israhát elzáratta az alvilágba, Islik a mennyekbe szállt és a föld és a menny királya lett. Az ő imádói azt hitték, hogy a mennybe, Islik palotájába emelkednek miután meghalnak, és nem Geniché alvilágába. Islik, Istók: egymásnak alakváltozatai, lehet összetett szó, de képzett is. Iś: összetartozik a Duna Iszter nevének Isz elemével, valamint az Estere, Esztere nevének Esz elemével, + lik: Összetartozik a mordvin laj, lej 'folyó' szóval és a magyar lé 'folyadék' szóval. A –tók hangtani szempontból ennek korábbi változata. Az Islik név következő vonulata ismert: Ishlik (Irán, Gf1ln 37° 16' 42" N, 049° 54' 18" E), Yslikis, Islikis, Islitsis Reka (Lettország, 56° 31' 25" N, 023° 59' 17" E), Islikon (Svájc, 47° 33' 00" N, 008° 51' 00" E, ide kapcsolódnak a svájci hunok), Eslek Deresi (Törökország, Sinop 41° 21' 00" N, 034° 37' 00" E), Islik (Törökország 37° 34' 00" N, 033° 20' 00" E).

Egy másik ősi hétfalusi családnév az **Istók**, csak gondoljunk a világhírű Istók János szobrászunkra. A Kárpát-medencén kívül, az egykori Török birodalom Európai részein is előfordul, de Ázsiában is ismert. Istók még hozzáadott név is, azonos családnévek megkülönböztetésére. Keresztnévként is szerepel. Egyiptomi és pelazg közvetítéssel érkezett, ami forrást, ivóvizet jelentett. Az ósmagyar mesevilágban ismerős a Halfejű Istók, valamint Petőfinek a Bolond Istók című verse. Istok Rigómező (Koszovó) Pécs tartományának fővárosa a 42.783333 szélességi, és a 20.483333 hosszúsági ívek metszetén, de folyót is neveztek el róla. Moszkva mellett fekszik az Istók-tó, melynek koordinátái: 54 ° 55'50 "N, és 39 ° 20'28" E. Oroszországban

található a Bol'shoy Istok település Sysertsyiy körzetben (Sverdlovskaya Oblast), a Sysert, Ekaterinburg, Aramil, Bobroszkij, Verkh Dubrovo települések között, melynek koordinátái: 56° 43' 4" N, és 60° 46' 57" E. Tatár vonatkozása is van. Ázsiában a sumér vonalon terjedt el. Az ősmagyar értelmezésben az Istók a forrást felfedező radieszta, a kutatás, a vizekre, a folyókra, tavakra vigyázó, és az árvizeket elterelő papi méltóságot jelentette. Istok = üstök-ből is eredeztethető, egyben főméltóság is. Inkább az Is-, És-, Ős-, vagyis isteni, mennyei szókapcsolata lehet, a -tok pedig valami tok, tők, vagyis gömb alakú dolog. Úgy mint a germánok, vikingek Tor = Törő-úr istenségében, aki a buzogányt hordta. A buzogány is gömbfejű, mint a későbbi jogar változata. Magyar mesékben is ismert az Istók, ezért inkább valami istenséggel kapcsolatos fogalom. A népi káromkodásban is folyamatosan használják. Istok = Ős-tok (gömb, fej, isten), törő, gót vetülettel rendelkező név is, hisz a gótok is éltek erre felé a 4-5 században. Fontosabb Istók földrajzi települések: Istok, Исток (Oroszország, Magadanskaya Oblast' 59° 18' 35" N, 147° 34' 35" E), Istok (Oroszország, Khabarovskiy Kray 59° 33' 45" N, 145° 46' 15" E), Istok Ozero (Oroszország, Khabarovskiy Kray 59° 46' 10" N, 145° 00' 05" E), Istok Chazhma Gora, Исток Чажма Гора (Oroszország 55° 05' 15" N, 161° 09' 25" E), Istok (Oroszország 52° 15' 50" N, 158° 11' 20" E), Istok-Kotokel' (Oroszország, Buryatiya 52° 51' 00" N, 108° 14' 00" E), Istök, Istyk (Tadzsikisztán, Kúhisoni Badakhshon 37° 49' 08" N, 074° 38' 40" E), Istok (Tadzsikisztán 37° 44' 00" N, 074° 23' 00" E), Istoki (Ukrajna, Krim 44° 35' 00" N, 033° 50' 00" E), Istok (Nyitra 48° 34' 00" N, 018° 35' 00" E), Istöklova (Bulgária, Khaskovo 42° 07' 00" N, 026° 11' 00" E), Istok (Lengyelország, Podlaskie 52° 40' 00" N, 023° 29' 00" E), Istog (Albánia 42° 46' 00" N, 020° 29' 00" E), Istok Planina (Macedónia 41° 04' 00" N, 020° 53' 30" E), Istok Mahala (Koszovo, Glogovc 42° 40' 40" N, 020° 49' 27" E), Istok (Oroszország, Kurganskaya Oblast' 55° 56' 15" N, 065° 48' 06" E).

A **Konya** Hétfalu ősi családnevei közt szerepel, de a Kárpát-medence mellett Kis-Ázsiában is elterjedt, és fontos jelentőséggel bír. A kony elvon törzse konya, konyít, konyúl származékoknak. Alapértelme: görbeség, görbére hajlás. Kóny falu Győr megyében. Konya gyöke a görbedést jelentő kom, meglágyítva, kony, vékony hangon kön, köny, melyekből köntöl, könyök erednek. Rokonok vele a kan, kany és kun kuny gyökök több, görbedést jelentő szókban, mint: kanyó, kanyar, kancsal, kunik, kunya stb. Jelent görbét, alágörbedőt, lefelé hajlót. Konya virág, fűszál. Konyavicsor pedig növényfaj a vicsorok neméből; egy leveletlen tőkocsánya nyúlik fel a földből, s azon vannak soros lekonyult virágai (*Lathraea squammaria*). Konya görögül Ikónion, latinul Iconium, arabul Kúnja, más nevein: Koniah, Konieh, Konia, Qunia. Törökország anatóliai régiójában fekvő egymillió lakosú város, egyben a Konya tartomány székhelye. 1200 m magasságon helyezkedik el a 37.866667° szélességi, és a 32.483333° hosszúsági ívek metszetén. Már a késő rézkorban is lakott terület volt, i.e. 3000 körül. I.e. 1500 környékén hettiták foglalják le, majd i.e. 1200-ban az indoeurópai tengeri népek, i.e. a 8.században a phrügök alapítanak királyságot, i.e. 590-ben a kimmer, majd a 6.század végén perzsa uralom alá kerül, majd Nagy Sándor uralma következett, utána I. Szeleukosz Nikátor, és a pergamoni uralkodók. III. Attalosz a Római Köztársaságra hagyta, Claudius idején a város nevét Caludioconiumra, és Hadrianus idején Colonia Aelia Hadrianara változtatták. Az Apostolok cselekedetei szerint i.sz.47-ben, 50-ben, és 53-ban Szent Pál és Szent Barnabás is meglátogatta. 1071-ben a szeldzsukok hódították meg, 1097 és 1243 között az Ikóniumi Szultánság fővárosa. 1097-ben és 1190-ben keresztetek támadták meg, végül a Konya nevet 1134-ben I. Mészárd adta a településnek. A hazatérő keresztetekkel Konya nevű munkások, kereskedők, zsoldosok is jöttek a Kárpát-medencébe. Azonos nevű lovagok megkülönböztető neve lett a Konya, például egy Benedek nevű zsoldost, aki ott harcolt, hazatérte után úgy hívták Benedek Konya. 1243-ban mongol fennhatóság alá kerül, 1322-ig emirátus, és 1420-ban oszmán kézre kerül. A Konya Kő-anya változata az Ős-anyát jelenti. A Kónya, ugyancsak a Kör-anya, vagy a Köristen-anya rövidítésben, jelentést közvetíti. Szinte minden ősi szavunk valamiképpen kapcsolódik az Ősmama, az Ősanya, a Napisten

fogalmakhoz. De az anya hangalak már a fiatalabb szóképzésünkhöz tartozik. A Kónya egy másik változata a **Kánya**, ami szintén a Kárpát-medencét felölelő ősi családnév, de egyben település Balaton mellett. A vörös kánya (*Milvus milvus*) Közép-Európa ősi ragadozó madara, míg a barna kánya (*Milvus migrans*) Ázsiáé, és jelképként az ősi magyar hitvilághoz tartoznak. A hindu és tibeti vonalon a Kanya az évnek szeptember 17.-október 17. közötti asztrológiai időszaka, ami kapcsolódik Lemúriához, és végül a Kutya-csillagképhez. Fontosabb Konya helységnevek: Konyashino, Коняшино (Oroszország, Tverskaya Oblast' 56° 41' 16" N, 034° 21' 47" E), Konyang Tao Dung (Vietnám, Lâm Đồng 11° 46' 00" N, 108° 00' 00" E), Konyabeng (Kamerun 04° 20' 00" N, 014° 22' 00" E), Konyayevo, Коняево (Oroszország, Yaroslavskaia Oblast' 58° 17' 00" N, 039° 04' 00" E), Konyayeva (Oroszország, Vladimirskaya Oblast' 55° 54' 00" N, 040° 32' 00" E), Kon'ya (Oroszország, Murmanskaya Oblast' 68° 23' 22" N, 031° 29' 19" E), Konya (Ciprus, Paphos 34° 47' 00" N, 032° 27' 30" E), Konyava (Litvánia 54° 06' 00" N, 024° 42' 00" E), Konyango (Kenya, Nyanza 00° 46' 00" S, 034° 16' 00" E), Konya (Libéria, Lofa 07° 57' 47" N, 009° 32' 48" W), Konya (Ghána 09° 03' 00" N, 001° 01' 00" W), Konyas (Dél-Afrika, Limpopo 24° 01' 00" S, 029° 38' 00" E), Konyao (Nigéria, Zinder 14° 39' 03" N, 007° 46' 05" E), Konyatin (Ukrajna, Chernihivs'ka Oblast' 51° 35' 00" N, 032° 47' 00" E), Kónya (Hajdú-Bihar 47° 36' 00" N, 021° 15' 00" E), Kónyatelep (Szabolcs-Szatmár-Bereg 48° 07' 00" N, 021° 49' 00" E), Kónyaszék (Csongrád 46° 41' 00" N, 020° 03' 00" E), Konyár (Hajdú-Bihar 47° 19' 00" N, 021° 41' 00" E), Konyár (Hajdú-Bihar 47° 19' 00" N, 021° 40' 00" E), Kónya-hegy (Szabolcs-Szatmár-Bereg 47° 57' 00" N, 021° 48' 00" E), Kónyadülő (Bács-Kiskun 46° 37' 00" N, 019° 57' 00" E), Kónya (Hajdú-Bihar 47° 36' 00" N, 021° 14' 00" E), Konyavo (Bulgária, Kyustendil 42° 19' 30" N, 022° 47' 04" E), Konyartsi (Bulgária, Veliko Tŕrnovo 42° 52' 00" N, 025° 56' 00" E), Konya Ovasi (Törökország 37° 30' 00" N, 033° 20' 00" E), Konya Viláyeti (Törökország 38° 10' 00" N, 032° 30' 00" E), Kanyo (Dél-Korea, Kyöngsang-namdo 35° 03' 26" N, 127° 57' 34" E), Konya Shet' (Etiópia, Oromīya 08° 37' 00" N, 040° 29' 00" E), Konyō-kō (Észak-Korea, P'yöngyang-si 38° 54' 15" N, 125° 36' 07" E), Konya Kohuduk (Oroszország, Kalmykiya 47° 16' 57" N, 045° 44' 23" E), Konyār (Pakisztán, Sindh 26° 52' 55" N, 068° 14' 03" E), Konyāla (India, Andhra Pradesh 17° 46' 11" N, 078° 08' 06" E), Kō□yak, Kon'yak, Kūnyak, كونيروك (Afganisztán, Kuna□ 34° 58' 00" N, 071° 03' 42" E).

A **Csocsa**, vagy **Csócsa** ősi hétfalusi név, mely a Kárpát-medencében is elterjedt. Családnévként, és gúnynévként vagy ragadványnévként is ismert, egyben azonos családnévek megkülönböztető neve is. Hétfaluban 1848-ban az agyagfalvi gyűlés után mindjárt alakult egy század nemzetőr, melynek századosa Miklós Samu, főhadnagya Sándor János, alhadnagya Csocsa József és szervező őrmester Deák János volt. Veszprém közelében ismert a Csócsa-hegy, a 46,85 szélességi, és a 17,36667 hosszúsági ívek metszéspontján, a Lesencetomaj, Baranyos, Bedia, Belátó, Berkenyes, Baranyás, Billegepuszta, Birkásmajor, Büdöskútpuszta, Csengő, Cser-tető, Csibihely, Ederics helységek közelében. Népiesen a csócsa nem más, mint a kisgyermek szájába rágott pép. Az egykori Török birodalom magyarsággal kapcsolatos vidékein, a pépesebb ételekkel táplálkozó öregnek gúnynévként azt mondják csócsa. A Csocsa, a Cenk = Csecsen összefüggésnek valami névváltozata, a fogalmából kiérződik az anyacsecs, annak egy mélyebb hangzós névszármazéka. A magyarországi Csócsa hegy a Cenk egy kicsinyített mása, ezért hordozza a fentiekben felvázolt Cenk értelmezésének a kicsinyítését. Hun nyelven a csucsa egeret jelent. Ehhez a láncolathoz a következő helyiségek kapcsolódnak: Chochak (Afganisztán, Balkh 36° 53' 29" N, 066° 37' 06" E), Chichikhune, Chocha, Chowchek (Afganisztán, Farh 32° 14' 57" N, 062° 57' 22" E), Chochankié (Kamerun, 05° 15' 00" N, 010° 14' 00" E), Chochar Gah (Pakisztán, 35° 10' 00" N, 073° 50' 00" E), Xankochong, Cho Chang San (Laosz, 22° 26' 00" N, 102° 06' 00" E), Chochuill, Chochail, Chochuill, Ben (Anglia, Argyll and Bute 56° 27' 00" N, 005° 04' 00" W), Chochani (Tanzánia, 04° 56' 00" S, 039° 44' 00" E), Chocha Hills (Tanzánia, 08° 50' 00" S, 031° 52' 00" E), Chocha (Tanzánia, 08° 24' 00" S, 039° 24' 00"

E), Chochi (Zambia, 08° 24' 00" S, 029° 49' 00" E), Chocha (Zambia 12° 31' 00" S, 031° 08' 00" E), Chochakpur (India, Uttar Pradesh, 25° 29' 00" N, 083° 25' 00" E), Chocha (India, Orissa, 19° 39' 00" N, 082° 27' 00" E), Zhuozhang Xiyuan, Cho-chang-hsi Yüan, Cho-chang-pei Yüan (Kína, Shanxi 36° 29' 19" N, 113° 01' 55" E), Nan-chang Ho (Kína, Shanxi 36° 36' 35" N, 113° 09' 55" E), Cho-chang Ho, Duchzhankhe, Yushe Shui (Kína, 36° 21' 44" N, 113° 52' 05" E), Cho-chang Ho, Cho-chang-pei Yüan, Chzhochzhanbey-yuan (Kína, Shanxi 36° 36' 00" N, 113° 10' 00" E), Chócal, Chochal (Guatemala, Huehuetenango, 15° 24' 00" N, 091° 32' 00" W), Hacienda Chochal (Ecuador, Carchi 00°, 46' 00" N, 077° 42' 00" W), Chochaf (Chile, Puerto, Islas, 43° 20' 00" S, 073° 42' 00" W), Chochobe Arroyo (Bolivia, Beni, 15° 16' 00" S, 064° 26' 00" W), El Chochal Río (Kolumbia, Cundinamarca, 04° 11' 00" N, 074° 09' 00" W), Chochaga Alto (Kolumbia, Santander 06° 44' 00" N, 072° 37' 00" W), Chochapa Huayin Quebrada (Peru, Ancash 10° 07' 00" S, 077° 46' 00" W), Chocha (Peru, Lima 11° 50' 30" S, 076° 14' 25" W), Chochacota Laguna (Peru, Puno 14° 29' 04" S, 069° 34' 53" W), Chochal Quebrada (Kolumbia, Cauca 02° 33' 44" N, 076° 54' 23" W), Chowch, Chochaga (Afganisztán, Wardak 34° 14' 57" N, 067° 38' 59" E), Ch'och'am (Észak-Korea, Chagang-do 40° 15' 41" N, 126° 20' 16" E), Ch'och'am (Észak-Korea, P'yŏng Fngan-namdo 40° 09' 54" N, 126° 55' 18" E), Choch'a (Észak-Korea, Kangwŏn Fn-do 38° 24' 35" N, 127° 46' 58" E).

Egy másik sajátos, de nagyon fontos ősi név az **Andir**, **Ander**, **Ánder**, vagy az **Andor** és az **Andorkó**. Ősiessége visszanyúlik Lemuriáig. Andir Indonézia Jawa Barat tartományának egy sűrűn lakott városa, a 6°55'3" szélességi, és a 107°34'54" hosszúsági ívek metszéspontján. Szomszédságában a következő helyiségek vannak: Melak, Husein Sastranegara, Cimindi-hilir, Cimindi, Cikudapateuh, Cituja, Bandung, Cibeduyut, Lagadar, Margahayu, Karees, Sukarasa, Sukabirus, Buahbatu, Cimahi, Cibeunying, Citamiang, Cangkuang, Cisaat, Rahayu, Dago, Cigadung, Kiaracandong, Citeureup Satu, Cidurian, Cicadas, Bojongloa, Padasul. A szkíták és a hunok által közelebb kerülve az Ujgurok hazájában megtaláljuk az Andir települést a 37.93000031 szélességi és a 83.65000153 hosszúsági ívek metszéspontján. Közvetlen szomszédságában a következő településeket találjuk: Tourote Make, Kaiximai Kule, Andierxiang, Ali Xi, Andir Muchang, Layi Yadi Kancun, Layiya Tikan, Taer Kummucun, Piqiang Leke, Pasture, Ying Geda Li Ya, Takamu. Az Andir családnév megtalálható Hétfaluban, a Kárpát-medencében, Kis-Ázsiában, Ujguriában, Indonéziában, és az innen kivándoroltak szertevitték a nagyvilágba. Hétfaluban nemcsak családnév, hanem földrajzi is, például az Andir-bérce. Az andir vagy a tanya ura, vagy valami szántó-vető, földtörő értelmű. Az **Andor** férfinév az András régi magyar alakváltozatának, az Andorjás névnek a rövidülése, de lehet a régi magyar Andornak név rövidülése is, ami a pelazgoktól átvett latin Andronicus magyar változata, és a jelentése: férfiak legyőzője. Kis-Ázsiában András királyunkat Szentföld királyává választották az ottani magyar népek. Ezek a nevek kötődnek az Endre személynévhez, de vannak ilyen víznevek is. A legősibb kapcsolat a kettő között a következő: a vizet teremtménynek fogták fel, az első nevek a forrás jelentésű szót tartalmazzák és vagy forráshoz tartozó, vagy forrásfolyó, forrásvíz a név jelentése. Ennek mintájára az embert (növényt és állatot is) szintén teremtménynek fogták fel, az elnevezésük törvényszerűen hasonló a vizekéhez. Innen van az egyezés. Idővel a víz nevéből - ahol laktak az emberek - is neveztek el embercsoportot, de ez már más kategória. A két nevünk összetett szó: An: vö.: török jen 'oldal', a folyóelágazást, a forráshelyet jelzi eredetileg. + der: jelentése folyó, rokon a magyar teker szóval. A szkíták ugyanis azt tartották, hogy a víz hengerülve, tekerülve folyik, tökéletes megfigyelői voltak a természet működésének. A *teker* és a *dir*, *der* etimológiailag összetartoznak. Az Andir az: AN = anya + DIR = valószínűleg a sumer DINGIR = csillaggal (istennel) kapcsolatos; összeolvasva: Andir = Anya-csillaga, vagy valami hasonló értelmű név. De hogy melyik, arra csak utalni lehet rá, mégpedig a Szíriusz, ahogy Ízisznek (Irisz) is az a csillaga, és amire már utaltam, az Arvisurákban is a hunok, és a csángók szent csillaga is. De lehet a

sarkcsillag is, a Göncöl csillagkép alapján. Az Andir kapcsolat a következő: Andirushk (Irán, 31° 33' 00" N, 054° 20' 00" E), Andirni, Anderni (Kamerun, 11° 03' 35" N, 014° 41' 44" E), Anderyn, Andarbn, Andergn, Anderjf han, Andyrdzhan (Irán, Sharqf1 38° 33' 19" N, 046° 17' 19" E), Andirpr (Banglades, 23° 22' 00" N, 090° 55' 00" E), Andirea (Zambia 13° 36' 00" S, 031° 46' 00" E), Andiramada (Sri Lanka, Sabaragamuwa 07° 18' 00" N, 080° 23' 00" E), Andiri (Kongó, 03° 22' 00" N, 30° 16' 00" E), Andirlangar, Andere,Andereh, Anderelyangar, An-tieh-lieh, An-tieh-lieh-chuang, An-ti-erh, An-ti-erh-lan, An-ti-lan-kan, Endere, Endere Langar (Kína, Xinjiang 37° 36' 00" N, 083° 50' 00" E), Andir He, An-ti-erh (Kína, Xinjiang 38° 00' 00" N, 083° 36' 00" E), Andiran (FranceAquitaine 44° 06' 00" N, 000° 16' 00" E), Andir, N'Dier, Ndre (Csád Salamat 11° 01' 00" N, 021° 50' 02" E), Andira Falls, Anaira Fall, Andira Fall, Andira-Val, Anira (Kelet-Guyana, Berbice-Corentyne 03° 18' 00" N, 057° 35' 00" W), Andírrión Ákra, Andírrión Cape, Andírriou Ákra (Görögország, 38° 20' 00" N, 021° 46' 00" E), Andírrión, Antirhion (Görögország, 38° 20' 00" N, 021° 46' 00" E), Umutlu, Andran (Törökország, Amasya 40° 47' 00" N, 036° 28' 00" E), Andirovitha (Törökország, Istanbul 40° 51' 01" N, 029° 08' 46" E), Andirli Deresi (Törökország, Giresun 40° 22' 00" N, 038° 39' 00" E), Andiras, Andiraz, Andivaz (Törökország, Kastamonu 41° 06' 00" N, 033° 10' 00" E), Andirin, Andiran (Törökország, Kahramanmaraş 37° 34' 32" N, 036° 21' 00" E), Andiri (Törökország, Elazif 38° 56' 00" N, 038° 41' 00" E), Andira, Freguezia do Andirá (Brazília, Amazonas 02° 51' 00" S, 057° 00' 00" W), Andirobal (Brazília, Maranhão 03° 48' 00" S, 045° 10' 00" W), Andiratuba Igarapé (Brazília, Amazonas 04° 38' 00" S, 070° 38' 00" W), Andirá Rio (Brazília, Pará 03° 03' 00" S, 055° 11' 00" W), Andirá Ribeirão (Brazília, Paraná 23° 32' 00" S, 052° 19' 00" W), Andiroga (Madagaszkár, Antsiranana 13° 31' 00" S, 047° 58' 00" E), Andiradut Khor (Vörös-tenger, 19° 23' 00" N, 035° 53' 00" E), Andiri (Szerbia, 43° 50' 11" N, 019° 41' 45" E).

Ósi hétfalusi csángó név, de egyben a Kárpát-medence területén is megtalálható a **Gócza** családnév. Ma a világ számos országában szétszóródtak. A Gócz, általában tűzhely, tüzelő, valamely térségre kőből, sárból stb. emelve. Különösen a tűzhely közepén levő tüzfészek, melybe tüzet raknak, katlan. Átvitt értelemben a napnak középpontja, továbbá a gyújtó üvegeknél és tükröknél azon pont, melyben az üveg vagy tükör által megtörött vagy visszaverődött napsugarak összegyűlnek, gyújtó erővel bírnak. Rokon vele a székely kiejtésű góg. Góg és Magóg mitológiája szerint a magyarság olyan ősi európai kultúrkörből származik, amelynek népei magasrendű istenélménnyel, egyszerű és tiszta hitvilággal rendelkeztek. Az ősi magyar hitvilágban világos rend van; az égi hatalmak és az evilági élet rendje ugyanaz. Miként az emberpiramis csúcsán a korlátlan hatalmú fejedelem áll, akként trónol az ég legmagasabb szférájában az isten. Ahogy a földi élet alapja a család, a nemzetség, a törzs és az egész nép termékenysége a szent fejedelemben testesül meg, ugyanúgy népesül be az emberfeletti erők birodalma is. A földi rendben folytatja az egész nép a halállal kezdődő új életet. **A Góg ma is élő családnév a Kárpát-medencében. Tigris folyam másik oldalán Góg hun fejedelem népe telepedett le; a Kosztromával szemközti síkság dombos oldalán pedig Dorozsma városa épült. Góg fejedelem családjának a tagjai Anina istenasszony hívői voltak, de azért mindenben kész volt nővére férjének, Armogurnak a megsegítésére. Ezért legidősebb fiának, Magyának meghagyta, hogy a közös Anahyta-Anina kegyhely felavatására hozza el Magóg hun törzsbeli lovas seregét az ünnepség fényének emelése végett. Buda fejedelem 30 holdtöltéig építette Anahyta istenasszony kegyhelyét az ataiszi Bálvány-hegy faragott kőveiből.** A góczta egyben hangutánzó, melyből ered a góczta (réce, ruca, kacska). A gócal a gócnak, vagyis a tüzelőnek alsó része, ürege, mely némely tájakon sütő kemence gyanánt szolgál, a Duna mellékén kandalló. A gócláb a kemencét a szögletén tartó fa-, vagy kőoszlop-forma. A Garcsin völgyében ősi szénégető helyek voltak, és a szénégetők egyik megnevezése volt a Góczta; és itt kapcsolódik a Göncölszekérhez. Más megközelítés szerint a GÓJ fogalmából képzett származékszavunk lehet. Vagyis GÓCA

etimológiája: Gó = Gój + CA = centrum-anya országa; együtt: Góca = Gój-országbeli. A gójok országa a zsidók által elpusztított Kánaánban volt, méghozzá Galilea, Fönícia egykori területén, innen származott maga Jézus is. Ezen a vidéken a hunok, hettiták, jászok, arameusok vagyis a kaldeusok és természetesen az ide vándorolt Sumeria = szkíta népek laktak, mielőtt a zsidók az asszírokkal szövetségben el nem pusztítják e tartományokat. Mai országaik: Palesztina, Jordánia, Szíria és Izrael egy része. Góca vonulathoz a következők tartoznak: Goczałtki (Lengyelország, Kujawsko-Pomorskie 53° 31' 00" N, 019° 11' 00" E), Goczałkowo (Lengyelország, Wielkopolskie 52° 28' 00" N, 017° 38' 00" E), Goczałkowickie Jezioro (Lengyelország, Śląskie 49° 54' 00" N, 018° 50' 00" E), Gò Càò Bắc (Vietnám, 17° 49' 00" N, 106° 12' 00" E), Göcəkli (Azerbadzsán, Masalli 39° 07' 20" N, 048° 45' 22" E), Gocsalk (Kassai kerület, Rozsnyói járás, 48° 38' 00" N, 020° 21' 00" E), Gocan (Törökország, Diyarbakır 37° 57' 51" N, 041° 07' 20" E), Gocar (Törökország, Şanlıurfa 36° 41' 43" N, 039° 23' 18" E), Gocanowo (Lengyelország, Kujawsko-Pomorskie 52° 38' 00" N, 018° 23' 00" E), Gocane (Mozambik, Maputo 26° 10' 42" S, 032° 34' 14" E), Goçë, Goça (Albánia, Korçë 40° 42' 27" N, 020° 39' 26" E), Gocaj (Albánia, Lezhë 41° 50' 42" N, 019° 38' 14" E), Goçaj (Albánia, Kala e Varoshit, Tiranë 41° 15' 27" N, 019° 40' 18" E), Goçak (Horvátország, Virovitičko-Podravska Županija 45° 34' 00" N, 017° 33' 00" E), Gocampampa (Peru, Pasco 10° 26' 05" S, 076° 05' 14" W), Goçan (Törökország, Mardin 37° 20' 12" N, 041° 25' 48" E), Gocan Ziyareti Harabesi (Törökország, Diyarbakır 37° 58' 09" N, 041° 06' 15" E), Gocampampa (Peru, Pasco 10° 27' 28" S, 076° 07' 00" W).

Hétfalu ősi csángó nevei közt szerepel az **Ilkó** családnév is. Kárpát-medence, Balkán, Kis-Ázsia, Oroszország területein is elterjedt. Az Ilkó vonulatához a következő helyiségek tartoznak: Ilkochi-Bala, الاب یچ قلا (Afganisztán, Balkh 36° 52' 55" N, 066° 46' 43" E), Ilkorez Buqhdaha (Szomália 10° 05' 00" N, 043° 20' 00" E), Il'kovo, Ильково (Oroszország, Orlovskaya Oblast' 53° 12' 17" N, 036° 28' 08" E), Ilkoveyem, Илковеем (Oroszország, 63° 09' 00" N, 162° 58' 00" E), Il'kov, Ильков (Oroszország, Kalmykiya 48° 01' 00" N, 044° 42' 00" E), Il'kolyu, Ильколю (Oroszország, Buryatiya 53° 10' 32" N, 113° 38' 19" E), Ilkodino, Илкодино (Oroszország, Moskovskaya Oblast' 55° 48' 00" N, 039° 48' 00" E), Il'kovskiy, Илек-Кошары (Oroszország, Belgorodskaya Oblast' 50° 54' 02" N, 035° 36' 28" E), Ilkovichi (Fehéroroszország 54° 05' 00" N 029° 48' 00" E), Il'kovtsy (Ukrajna, Khmel'nyts'ka Oblast' 49° 47' 00" N, 026° 18' 00" E), Il'kovitse (Ukrajna, L'vivs'ka Oblast' 50° 31' 00" N, 024° 19' 00" E), Ilkøy (Törökország, Van 37° 52' 15" N, 043° 56' 26" E), İlko Terara (Etiópia, Oromīya 08° 32' 00" N, 039° 45' 00" E), Ilkowice (Lengyelország, Małopolskie 50° 24' 00" N, 020° 14' 00" E), Ilkokul (Törökország, Hatay 36° 35' 00" N, 036° 10' 00" E), Il-kol (Észak-Korea, Hamgyöng-bukto 41° 59' 04" N, 129° 03' 25" E), İl Kovîl, لیوک لی (Irán, Gilān 38° 09' 00" N, 048° 48' 26" E). Az ILKO etimológiája: IL = ÉL + KO = KŐ, a körrel kapcsolatos, körország; együtt: ILKO = Él-isten-körországa. Az Él-isten az ősnyelvben valószínűleg az *Égi-lány* jelentéssel bírhatott (Izisz), ami a szemita világban már férfi, Napisten is lehetett. A KO pedig a Kopt szóban is előfordul, mely az Aigüptosz középső szórészből módosult kopt fogalma (Egyiptom). A férfitagok szakrális épületek éptömesterei voltak, míg a nők papnői méltóságot teljesítettek. Ilkó az ősmagyar nyelvben az **Illés** kicsinyített neve is. Ha az ILLÉS elé odairjuk az AT szórészt, máris az ATILL + ÉS kifejezést kapjuk, belőle pedig az Atilla. Ahol az Atill = Attis, kisázsiai Napisten, aki minden reggel feltámad, és este meghalva lenyugszik. Az ÉS = Égi-ős, vagyis az isten ókori névképzésének a rövidítése. Ha kicsit az Illést is elemezzük, akkor az IL- vagyis Él-lány = Ősmama, Szűz-Mária, a Napistent szülő Ősanya, aki a mi Nagyboldogasszony anyánk, és aki az egyetlen Napisten fiát szüli. Főleg az Illyés formában érzékelhető, hogy az Y = Jó jelentéssel az Élanya-Jó-Isten-fia, már hímnemben a Napisten fia jelentéssel bír, átvitt értelmében Illyés = Éllány-jó-isten földi fia. Az Ilko forma a fentiekből adódik: Il-ko = Élanya-országa, például Ízisz-országa, a ko mint kő, határkövet is jelentve. Sumer istenség is, később Egyiptomból a görögökhöz kerül, majd

innen szoródik a nagyvilágba. A bibliai Illés történetében történelem és mítosz, alakjában sorsfordító történelmi személyiség és szoláris istenség keveredik, ezt Ady Endre is megérezte. Sokan Illést a messiás hírnökeként várják vissza, szó szerint értelmezve a Malakiás próféta tollára bízott isteni üzenetet: *Imé, én elküldöm néktek Illyést, a prófétát, mielőtt eljön az Úrnak nagy és félelmetes napja* (Mal 4,5). A messiásvárás történelmi programmá lett ugyan, eredetileg azonban a messiás is az évről évre eltávozó és visszavárt napistent jelképezte. Illés is sok messiási, napisteni vonást vett fel. Közte, és a keresztény Messiás Jézus között sok a hasonlóság. A kaldeus Jézus, Illés számos csodáját megőrökli (csodálatos ételszaporítás, halott feltámasztása, mennybemenetel). A próféta napisteni múltja kitetszik a kalendáriumból is. Az Illés mennybemenetelét követő harmadik napon a Nap saját égi házába, az Oroszlán jegyébe lép, s Illés névünnepeinek alighanem annak helyes felismerésével kerestek helyet a naptárszerkesztő atyák, hogy ő és a görög Héliosz napisten rokonok. És nemcsak névrokonok. Mint Illés (héber *Élijáhu*, ebből *Éliás*, majd Illés), Héliosz is tüzes szekéren utazott. A harci szekér persze nemcsak a Nap utazó alkalmatossága. A próféta születésének apokrif elbeszélése szerint az újszülöttet lánggal táplálták az angyalok. A kocsizó ősmagyarok körében minden megszemélyesített égi jelenés hasonló kiváltságnak örvendett. E repülő fogatokat a befogott állatok szerint különböztetik meg, ezek ugyanis isteni hajtóik állatjelképei voltak (a napistené, Hélioszé, Illésé például a fehér vagy tüzes paripa, mint a magyar hitvilágban). A Biblia tanúsága szerint a királyok idejében napszekereket és naplovakat tartottak a jeruzsálemi Templomban (II.Kir 23.). Megjegyzendő, hogy Illés a másik görög napistennel, Apollónnal is rokonságban van; neki is holló a szent madara. A kultuszt Árpád-kori szakrális népeletünknek a bizánci rétegei megerősítették. Először a Zágrábban őrzött, XI. századbeli Hahóti-kódex kalendáriumában bukkan föl. Illés azonban több középkori misenaptárunkból hiányzik, ami azt bizonyítja, hogy hazai kultusza nem volt egyenletes. Dél-Erdélyben elterjedtebb volt. Ismeretes Ilyésmező (Erdély 46° 35' 00" N, 025° 08' 00" E), Háromszéken Ilyefalva (45° 48' 00" N, 025° 46' 00" E), ami nem más mint Szent Illés falva. Ehhez a vonulathoz tartozik: Il'yevka (Oroszország, Volgogradskaya Oblast' 48° 38' 51" N, 043° 37' 21" E), Il'yeshi (Oroszország, Leningradskaya Oblast' 59° 30' 24" N, 029° 07' 13" E), Ilye (Nigéria 07° 10' 00" N, 008° 33' 00" E), Il'yëvo-Pole (Ukrajna, Vinnyts'ka Oblast' 48° 20' 00" N, 028° 56' 00" E), Ilyeito (Szudán, Ba□r al Jabal 04° 38' 32" N, 032° 10' 12" E). Illést a karmelita rend alapítójának, illetőleg példaképének tekintik. Kedveltségét parasztságunk körében gyakori keresztnevünk, továbbá nevéből képzett családneveink: **Illés**, **Illyés** (Hétfaluban és a Barcaságon is elterjedt családnev), **Illye**, **Éliás**, **Ila**, **Ilia** is igazolják. Ide kapcsolódnak: Illesäter (Svédország, Götaland 58° 42' 00" N, 012° 08' 00" E), Illesheim (Bajorország 49° 28' 00" N, 010° 23' 00" E), Illescas (Mexikó, San Luis Potosí 23° 13' 00" N, 102° 07' 00" W), Illestijoensuu (Lappföld 68° 51' 00" N, 026° 42' 00" E), Illescas (Argentína, Salta 22° 47' 00" S, 064° 22' 00" W), Illescas (Uruguay 33° 36' 00" S, 055° 20' 00" W), Illésytanya (Magyarország, Borsod-Abaúj-Zemplén 48° 13' 00" N, 021° 02' 00" E), Illésmajor (Magyarország, Somogy 46° 25' 00" N, 017° 23' 00" E), Illésháza (Felvidék 48° 07' 00" N, 017° 28' 00" E), Illeschowitz (Csehország, Moravskoslezský Kraj 49° 54' 00" N, 018° 08' 00" E), Illescas (Spanyolország, Castilla-La Mancha 40° 07' 00" N, 003° 50' 00" W), Illes Balears (Spanyolország, Baleares 39° 30' 00" N, 003° 00' 00" E), Illescas (Peru, Piura 05° 56' 00" S, 081° 01' 30" W), Illestadvand (Norvégia, Vestfold 59° 22' 00" N, 010° 09' 00" E). A Szentírás lapjain Illés próféta úgy jelenik meg, mint Isten embere, aki szüntelenül az Úr előtt jár, és az egy igaz Isten imádásáért harcol. A Kármel hegyén a hamis prófétákkal szemben Jahve jogait védelmezi, Hóreb hegyén pedig az élő Isten bensőséges megtapasztalásában részesül (1Kir 17-19). A szerzetesi hagyomány követésében Illés alakjához kapcsolódtak az első remeték, akik a XII. században a Szűzanyát a Kármel-hegyén tisztelve szerzetesi közösségben kezdtek el élni, a nagy próféta és az Istenszülő Szűz lelkülete szerint. Erdélyben ez hozzátartozott a táltos vonulathoz. A Pelješac-félsziget legmagasabb pontja a 961 méter magas Szent Illés

(Sveti Ilija) csúcs, ami hasonlít a mi Cenk hegyünkre. Szent Illés próféta a bálványimádó Ákáb király idejében az igaz Isten hitének nagy harcosa volt. Élete végén Kr. e. 9. században tüzes szekéren mennybe ragadtatott.

Az Ilkó név másik kapcsolata az **Ilke**, vagy **Ilkei** családnév. Az ILKO = Él-anya-országa, és ebből eredhet az Ilkei név, még az Illés is, különösen, ha az ILLIR = hun eredetű népcsoport népeire gondolunk a Balkán nyugati részén. Miként az Ilkó az Illés beceneve is, úgy az Ilk és az Ilke ugyanaz lehet, tehát első lakhelyet jelent: *élkő*. A vargyasi Ilkei család 1651-ben II. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől kap kisnemesi rangot. Ilkei Bálint hadnagy volt az 1848-1849-es szabadságharcban, Ilkei Ferenc szakaszvezető géppuskás az I. világháborúban, 1918. novemberében vesztette életét Galíciában. Az Ilkei név nemcsak Erdélyben, hanem az egész Kárpát-medencében elterjedt. Az Ilkei inkább az Ilkoból ered, Élanya-országi, vagyis az i betűvel, az úrnépekből eredő, talán melléknévi képzőnk. Azért nevezték a nem zsidók Illést a megváltónak, Napistennek, aki a szemita rabszolgaságból a felszabadulást, megváltást hozta volna a gójoknak. Aki azóta sem jött el a népeinknek, és lehet, hogy sohasem jön el. **Ilk** Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Városnamény nyugati szomszédjában fekvő település. Ilk nevét az oklevelek 1416-ban említették először Elk néven, 1463-ban már Ilk-nek írták. 1411-ben a Butkai, Ráskai és Márki osztályos családok birtoka volt. 1429-ben a Csholyi családnak is volt itt részbirtoka. 1461-ben a Csholyiak zálogba adták a Kendefi család tagjainak, s még 1489-ben is ők használták. 1497-ben a Butkayak új királyi adományt kaptak rá, s az övék maradt még a XVI. században is. 1584-ben Lónyay István is részt kapott benne. A XVII. században a Rákóczi család birtoka volt. 1696-ban Absolon Dániel kapott rá királyi adományt. 1712-ben gróf Károlyi Sándor kapta meg a birtok legnagyobb részét. 1757-ben az Absolon birtokot a vásárosnaményi Eötvös család kapta meg. A XIX. században több földesura is volt, így a gróf Károlyi család, a Lónyay család, az Eötvös, Eördögh, Kendeffy és Toldi családok is. A XX. század elején gróf Károlyi Lászlónak volt itt nagyobb birtoka. Ilk határában feküdt egykor **Bacsó** pusztá, melyre az osztályos Butkai, Ráskai, Márki és Málczai családok már 1411-ben új adományt nyertek. Fontosabb Ilk, Ilke, Ilka, Ilkei kapcsolatok: Ilkene (Lettország, Riga rajon 57° 05' 30" N, 024° 28' 17" E), Ilki, Илький (Oroszország, Buryatiya 50° 45' 00" N, 103° 40' 00" E), Ilketshall (Anglia 52° 26' 00" N, 001° 30' 00" E), Ilkeenonyokie (Kenya, Rift Valley 00° 58' 00" S, 036° 16' 00" E), Ilkeekorok (Kenya 01° 35' 00" S, 035° 11' 00" E), Ilkerbruch (Németország, Niedersachsen 52° 26' 00" N, 010° 40' 00" E), Ilkensee (Németország, Mecklenburg-Vorpommern 53° 38' 00" N, 012° 36' 00" E), Ilkendorfer Lehden (Németország, Sachsen 51° 05' 00" N, 013° 18' 00" E), Ilkendorf (Németország, Sachsen 51° 05' 00" N, 013° 19' 00" E), Ilkës (Albánia, Vlorë 40° 24' 00" N, 019° 19' 00" E), Ilker Karter Havaalanı (Ciprus, Nicosia 35° 15' 45" N, 033° 16' 00" E), Ilkebaiar (Málta 36° 04' 41" N, 014° 15' 08" E), İlkhchī Kūmeh, بلخچی کومه (Irán, Māzandarān 36° 53' 00" N, 053° 46' 00" E), Il'ka, Илька (Oroszország, Tverskaya Oblast' 56° 51' 07" N, 034° 45' 11" E), Ilkhānlār, رلناخلی (Irán, Ardabīl 38° 58' 39" N, 048° 14' 43" E), Il'kachi-Pain, نی‌ای‌اپ ی‌چ‌ق‌لا (Afghansztán, Balkh 36° 53' 48" N, 066° 46' 04" E), Ilkorey (Szomália, Buqdhada, 10° 05' 00" N, 043° 20' 00" E), Ilka Weyn (Szomália, 11° 19' 55" N, 043° 12' 06" E), Ilkene (Lettország, Rīgas Rajons 57° 05' 30" N, 024° 28' 17" E), Ilki, Илький (Oroszország, Buryatiya 50° 45' 00" N, 103° 40' 00" E), Il'kovskiy, Илек-Кошары (Oroszország, Belgorodskaya Oblast' 50° 54' 02" N, 035° 36' 28" E), Ilkhychy-Mamedkhan (Azerbadzsán, Xaçmaz 41° 24' 54" N, 048° 59' 56" E), Ilkhychylar (Azerbadzsán, Ağdam 40° 14' 00" N, 047° 07' 00" E). Sok Ilk kezdetű település és családnév található Nyugat-Európában. Ennek a következő történelmi háttere van: Kr.e. a mai Németország területén hunmagyarok-vörösmagyarok éltek, de nem csak ők, hanem a feketemagyar-kusok, és fehérmagyar (szkíta, avar) nemzetrészek is. A bajorok pedig a teremő-jó-úr kelta-avar népe. Az emberiség őshazájából szétáradó mag-nép (a világ ősnemzete) a három ágra szakadó úrnépek lakták és lakják a német felségterületeket, valamint i.e. 612-ben Ninivénél vereséget szenvedett és ide menekülő szemita asszír eredetű szarmata-

germánok törzsei, azaz a Yütland-félszigeten gyülekező teutonok, vandálok, angolok, és gótok. Az erdélyi szászok (sas, Hórusz, Turul) és svábok eredete is ide vezethető vissza.

A fenti összefüggések megadják a **Bacsó** név eredetének értelmezését is, ami Hétfalu és a Kárpát-medence ősi nevei közé tartozik. Bacsó Anna legendája a Tatrang vizének eredetét örökölte meg, de a Bacsó név vonulatát is megadja. Bacsó-szécse pedig hegy megnevezése Hétfalu határában. Bacsó sumér fejtegetése a vízzel kapcsolatos eredetre vall, lásd Bácsfalu elhelyezkedését is. Őseink első birodalmi összejövetelén a Nagyszalán, bacsa volt az ellátó pap. A BÁCS, BACSÓ nevek mind hun néveredetek, mégpedig az illírek, mint a hunok dél-bácskai jelenlétük okán. Ezeket a neveket hunmagyar nyelven képezték, és a Hun Birodalom idejében keletkezettek. A Bács szótag és az ebből képzett Bácska tájnév teljesen egybecseng az Apácska szavunkkal. A Bácska megyenév is kettős szóösszetétel: Bá = Aba, teremő-apa (főpap) + cs = család (ja) + ka = kő, ami határák értelemben egy ország (rész) területét jelent ómagyarul. Tehát a területnevünk eredete is honfoglalás előtti, jelentése: Bácska = Apa-családjának-országa, vagy Apácska-országa, ami egy királyfi, vagy a főkirálynál alacsonyabb rangú főúr országrészét is jelentheti. Élő székely és csángó nyelvekben ma is közsímet a fiúcska, és apácska kicsinyítőszóképzés. A „cs” kettős betűnk megjelenése a falunévben felveti, hogy az avar időknél régebbi történelmi eseményeknek vagyunk szemlélői. Az avarokat megelőző hun törzseknek az i.u. négyszáz éves elején a Kárpát-medencei névképzési gyakorlatában már jellemző volt a cs = ks, kör-ös (köristen) családja kifejezési gyakorlat, amit folytatólagosan átvettek az utód avarok. Bacsó a számadó juhász neve a magyar nyelvterület északi részén. Rendszerint idősebb házasember, aki a bojtárok munkáját irányítja. A juhtartók a bacsóval szerződnek juhaik őrzésére. A tejfeldolgozást felesége segítségével a bacsó végezte. Rendszerint saját juhállománnyal is rendelkezett. A Közép-Tisza vidékén a fejős juhot nevezik bacsusnak, ami a bacsó tejfeldolgozó tevékenységével kapcsolatos. A palócoknál öreg juhászt jelent, ez kapcsolódik a báty, bácsi fogalmakhoz is. Fontosabb Bacsó települések: Bács Son (Vietnám, Lạng Son 21° 53' 00" N, 106° 21' 00" E), Bácsó-tanya (Magyarország, Hajdú-Bihar 47° 13' 00" N, 021° 35' 00" E), Bacsótelep (Magyarország, Békés 46° 41' 00" N, 020° 41' 00" E), Bacsós (Magyarország, Jász-Nagykun-Szolnok 47° 34' 00" N, 020° 01' 00" E), Bacsóháztanya (Magyarország, Borsod-Abaúj-Zemplén 47° 45' 00" N, 020° 47' 00" E), Bacsóház (Magyarország, Hajdú-Bihar 47° 43' 00" N, 021° 41' 00" E), Bacsóház (Magyarország, Heves 48° 08' 00" N, 020° 26' 00" E), Bácsó (Magyarország, Fejér 47° 14' 00" N, 018° 18' 00" E), Bácsordas (Délvidék 45° 29' 42" N, 019° 11' 17" E). Ide tartozik Hétfalu **Bácsfalu**-ja (45° 36' 00" N, 025° 40' 00" E), és a következők: Bacsil (Fülöpszigetek, Ilocos Norte 18° 11' 50" N, 120° 39' 18" E), Bacsayan (Fülöpszigetek, Ilocos Sur 17° 04' 00" N, 120° 28' 00" E), Bacsay (Fülöpszigetek, Cagayan 18° 31' 27" N, 121° 13' 42" E), Baksheny (Moldova, Nisporeni 47° 05' 03" N, 028° 01' 00" E), Bacsay (Belgium, Wallonie 50° 41' 00" N, 005° 43' 00" E), Bácsstelek (Háromszék, Kökös 45° 46' 00" N, 025° 49' 00" E), Bácska, mint országrész, Bacsak (Felvidék 48° 05' 00" N, 017° 33' 00" E), Bács-Kiskun megye, Bács-Bodrog vármegye, Bácsvár-orum (Magyarország, Borsod-Abaúj-Zemplén 48° 00' 00" N, 020° 33' 00" E), Bácsszőlős (Magyarország, Bács-Kiskun 46° 09' 00" N, 019° 27' 00" E), Bácsszentgyörgy (Bács-Kiskun 45° 58' 20" N, 019° 02' 20" E), Bácspuszta (Veszprém 46° 52' 00" N, 017° 31' 00" E), Bácska (Pest 47° 47' 00" N, 019° 08' 00" E), Bácska (Zala 46° 41' 00" N, 016° 46' 00" E), Bácsfapuszta (Baranya 45° 59' 30" N, 018° 35' 22" E), Bácsalmás (Bács-Kiskun 46° 07' 31" N, 019° 20' 10" E), Bácsgyulafalva (Délvidék 45° 47' 44" N, 019° 22' 51" E), Bácskeresztúr (Délvidék 45° 33' 46" N, 019° 24' 57" E), Bácsmartonos (Délvidék 46° 07' 00" N, 020° 03' 00" E), Bácsstóváros (Délvidék 45° 21' 13" N, 019° 19' 30" E), Bácsújfalva (Délvidék 45° 24' 33" N, 019° 17' 54" E), Bácsszentiván (Délvidék 45° 40' 43" N, 019° 05' 12" E), Bácskahadikfalva (Délvidék 45° 24' 50" N, 019° 41' 54" E), Bácsí és Bácsfalva Hunyad vármegye, Kisbács Kolozs megye. A **Bácsfalusi** és **Bácsfalvi** egyben elterjedt családnevek.

A hétfalusi Bacsó-szécse megadja a kapcsolatot a **Szécs** ősmagyar névvel. Egy különleges szál Rima-Szécs. Indiában nagyon sokan Rima nevezetűek. RIMA folyó a barkók-lakta Gömörben, de a gömri barkók és a hétfalusi barcánok rokonok. Gömörben van RIMA+Szécs és RIMA+Fűrész község is, nálunk Bacsó-szécs és Fűrészmező. RIMA+Léh aztán Iránban hegy, RIMA+Tára pedig Dél-Óceániában sziget. Száva+RIMA pedig megint a Gajanaí őserdőbe visz: ott falu, ahol éppen őstörténetesen a VÁR+ONG és MER+ÉTE patak közelében található meg. ARA+RIMU (39,01667 szélesség és 174,9667 hosszúság) folyó, Maori Új Zéland VAI+RIMU (149,6; 17,55) kis öböl, Francia Polinézia RIMU+NUI (174,6, 39,55); RIMU+TAKA (175,2333; 41,11667) hegyek, Maori Új Zéland RIMA+RIKI (174,45; 35,41667) sziget, Maori Új Zéland. Folyóként lehet a RiMa-iRaM, vagy iRaMVó. A Rimalányokról, Rimaasszonyokról az arvisúra azt írja, hogy gyógyítók voltak, estenként róttak is. Van magyarkifejezés öRöM, ebből lehet örömlányt képezni, ez a gyorsabb, de ha van üRöM, oRoM, SziRoM, és van GyóGy-iR akkor képezhetünk iRoM kifejezést. Így lehet a gyógyító örömet osztó iRoM-lány, vagy asszony. Itt van ez a név RiMoa ZumBoTa, mondjuk így: RiMo- aZuM- BoTa. Érhetőbb: RiMa aSSzoNy BoT/j/a, hisz aki rótt és gyógyított, annak biztosan volt rovópalcája. A Szécs a szécs, vagy szécses változatokhoz is kapcsolódik. Persze, a Szécs, Szécse sem más, mint a szintén hun nemzetségű székelyek által képzett nevek. Úgymint: Szécs = Székely-családok lakhelye. A Szécse meg valami névtovábbképzés. A SZOCS valóban egy mélyebb hangfekvésű változata a szécsnek, de elképzelhető, miként a Szófia városnévben előfordul, Szocs = Szó-családja, valami papi rend fiai, az igazság-szavát hirdető vallás (Szothisz ciklus hívei Egyiptomból). Lásd például: Szócsán (Erdély, 45° 22' 28" N, 021° 56' 48" E), Szöcsköd (Hajdú-Bihar 47° 03' 00" N, 021° 23' 00" E), Szöcsénypuszta (Somogy 46° 32' 00" N, 017° 19' 00" E) települések esetén. Szécs fontosabb kapcsolatai: Szécsány (Erdély 45° 59' 00" N, 021° 19' 00" E), Szécs (Erdély 46° 46' 00" N, 024° 51' 00" E), Szecső (Magyarország, Békés 46° 53' 00" N, 021° 16' 00" E), Szécsitánya (Magyarország, Borsod-Abaúj-Zemplén 48° 14' 00" N, 020° 12' 00" E), Szécsisziget (Zala 46° 34' 00" N, 016° 36' 00" E), Szécsi-halom (Bács-Kiskun 47° 00' 00" N, 019° 04' 00" E), Szécsény (Nógrád 48° 06' 00" N, 019° 31' 00" E), Szécsényfelfalu (Nógrád 48° 09' 00" N, 019° 34' 00" E), Szécsénke (Felvidék 48° 06' 00" N, 019° 05' 00" E), Torontálszécsány (Délvidék 45° 22' 00" N, 020° 46' 20" E), Szécsényfalva (Felvidék 46° 42' 28" N, 016° 03' 04" E), Szécsénykút (Szlovénia, Tišina 46° 39' 12" N, 016° 03' 58" E), Szécsiszentlászló (Szlovénia 46° 42' 25" N, 016° 21' 00" E), Szécsenfalva (Délvidék 45° 17' 20" N, 020° 59' 53" E). Őseink a 20. medvetoros évben (Kr. e. a 4020.) megtartották a birodalmi összejövetelt, az első Nagyszalát. Az ordoszi nagyszalában a résztvevők vállalták, hogy Uzapani a kurd-szumérföldre, Viroláj az északi Marinába, míg Kerka lovasaival Hunnia melegvíz-források birodalmába kalandozik. Mindenik csoport 100-100 főnyi kiképzett ifjút kap. Minden csoportban volt ifjúsági fősámán, akiket Ordosz, Hunor, Magyarka vagy Dabósa központban képeztek ki, továbbá 4-4 harsány (kispap), regős (tanító-pap), bacsa (ellátópap), bód, (bőségpap), boksa (tudós-pap), arbag (gyógyító-pap), kács (vándorló-pap), dalacs (katona-pap), ulcsák (nemzettség-pap), duru (szövetségi-pap), magóc (varázsló-pap), barus (jövendőmondó-pap), jaku (összekötő-pap), nazír (istenidéző-pap), bán (örsegpap), kende (napisten-pap), tárkány (kovács-pap), vajda (kalandozó-pap), gyula (szerződési-pap), horka (bírósi-pap), szécs (aranyasszony-pap), igric (éneklő-pap), abakán (öregtanács-pap), pateszi (öregistenidő-pap), s rimolán (rimalány), azaz gondozó-papnők. Tehát a Szécs jelentése aranyasszony pap, a Bacsó-szécse jelentése pedig az ellátópap aranyasszony papnője, és a pap (tanítómester, bácsi) nyári szálláshelye-székhelye, temploma, imaháza, akár oltára. A **Szécs** és **Szécsi** elterjedt családnevek a Kárpát-medencében, de Hétfaluban már nem.

A **Borcsa** őshonos hétfalusi székely családnév - nemzetiségnév is - , férfi ágon a következőképpen értelmezhető: Bor= föld, és a csa= jó, vagyis jó föld. A mezőgazdasági munkák (szántás, vetés) szakrális részének táltosai, tordái (druidái) voltak.

Eldugottabb helyeken maradt meg a név valódi alakja, így a Barcaságon is. Női vetülete már inkább újabb kori névképzés eredménye lehet, de egyben kapcsolódik a Boricához is. A bor = víz az ősi értelmében, a -csa pedig a családdal összefüggő szótó. Egybeolvasva: Borcsa = Vízmenti család lánya, olyan tanya lánya, amelyik család a vizes élőhely mentén él és tevékenykedik. Jókai Mórnál a Borcsa női névként is szerepel, és egyben a Borbála kicsinyítése is. A Borcsa-forrás a Mátrában, a Csörgő-patak völgyében található, és a Kárpát-medencében más helyeken is előfordul ez a megnevezés. Délvidéken, pedig ismert a Borcsa (44° 52' 13" N, 020° 27' 31" E) település. Trianon óta nemcsak a Kárpát-medencében, de az egész világon megtalálható a Bocsa név. Közelünkben levő megyékben pedig a következőképpen: Brassó (12), Kovászna (33), Hargita (5), Maros (2), Bukarest (1), Kalarás (3), Konstanca (2), Galac (2). Híresebb Borcsák a következők voltak: 1. Borcsa Mihály (1824-1913) bácsfalusi evangélikus lelkész, Zajzoni Rab István barátja, Bem összekötő honvédtisztje, 2. Dr. Borcsa Mihály (1868-1902) Kolozsváron ev.ref. főgimnáziumi tanár, 3. Kolozsváry-Borcsa Mihály (Kolozsvár, 1896 - Budapest, 1946. december 6.) a Horthy-korszak sajtópolitikusa, Tóthpál Dániel barátja, 4. Borcsa István (Brassó, 1932. március 20. -) a kecskeméti Katona József Színház világhírű tervezője stb. A Borcsa név társult névként is előfordul, például Hétfaluban Kapitány Borcsa változatban, vagy enyhe átalakulással, betű vagy kiejtés módosítással. Nyitra vármegyében (1515-ben) **Borcsányi** Kristóf, Ádám és Ferenc testvéreket, mint az említett vármegyei Borcsány és Jász helységekben részbirtokosként találjuk. Eredetileg a **Borsa** nemzetség (genus) is előfordul az oklevelekben. Ezt valamiért elhallgatják. **Borsay** György 1298-ban erdélyi vajda volt, Doboka vármegyéből. Viz-Szilváson 1702-ben is ismert volt a Borsay név. Címeres nemeslevelet Apaffi Mihálytól 1669. május 26-án kapott Borsay György. **Borcsai** Ákos, pedig 1782-ben, a sárdi unitárius egyház számára nyolcszögletű, aranyozott tányért adományozott. A **Barcsa** is a Borcsa egy változata. Ha a Borsa változatot nézzük, akkor a következő helységek tartoznak ide: Bor Sar (رب سار, Irán, Sístān va Balūchestān, 25° 30' 49" N, 060° 06' 00" E), Bor-Sala (Бор-Сала, Oroszország, Kalmykiya, 47° 34' 00" N, 044° 27' 00" E), Borsaskögle (Svédország, Jönköpings Län, 57° 16' 00" N, 015° 14' 00" E), Börsås (Svédország, Kronobergs Län, 57° 12' 00" N, 015° 30' 00" E), Borsad (India, Gujarāt, 22° 25' 00" N, 072° 54' 00" E), Borsa (Máramaros, 47° 39' 00" N, 024° 40' 00" E), Kolozsoorsa (Kolozsmegye, 46° 56' 00" N, 023° 40' 00" E), Borsani (Argentina, Buenos Aires, 34° 51' 00" S, 057° 52' 00" W), Borsányitanya (Borsod-Abauj-Zemplén, 48° 13' 00" N, 021° 31' 00" E), Borsányipuszta (Békés, 46° 28' 00" N, 020° 54' 00" E), Borsadülő (Jász-Nagykun-Szolnok, 47° 22' 00" N, 020° 06' 00" E), Borsa (Kassa, 48° 23' 00" N, 021° 43' 00" E), Bouras (Görögország, 37° 44' 00" N, 022° 41' 00" E), Būr Sa'īd (Egyiptom, 31° 16' 50" N, 032° 18' 27" E), Borsoet (Norvégia, Troms 70° 08' 00" N, 019° 05' 00" E), Borsano (Olaszország, 45° 35' 00" N, 008° 51' 00" E).

A **Koszta** név Hétfalu nagyon ősi nevei közé tartozik, ősmagyar-besenyő eredettel. Felbontható: Ko-sz-ta, három szóösszetételre. A Ko- jelentése a kor, kör, esetünkben az utolsó szótag értelmében csakis körország értelmű lehet. Ugyanúgy, ahogy az egyiptomi eredetű KOPT ősvallás szavában áll. A középső -sz- betű, valószínűleg a szent első két betűje, a -ta pedig a tanya szótóve lehet. Egybeolvasva: Koszta = Szent-ország-tanya-lakója. Ha kibővítjük, akkor a Szentország = Napisten országa = Körország jelentéssel. A "ta" szórész nagyon sok ősi fogalom értelmező szórészeként van benne a nyelvünkben: porta, tanya (teremtő-anya háza értelemben, az aláhúzások szerint), stb.

A KoSzTa(Costa) név, elsőként az óegyiptomi történelemben tűnik fel ie. VI.sz. körül. A KoS-föld akkori ura KoSTa-uRa meghódította Egyiptomot és az egyesített birodalomban megalapította a XXV. dinasztiát. Ezt őrzik a hieroglifák és a Kopt egyházi honlapon is fellelhető. Ez az egyház a mai napig keresztény maradt az izlám tengerben, Egyiptom és Núbia területén. Noé három gyermeke közül (KHaM, SéM, JaFeT) KHaM nemzé KoS-t, aki később a Nílus felső folyása vidékén megalapította

KoS-földet: (KoS.Ta(j)-at). Gyakran KuS-földnek és KuSidának mondják őket helytelenül, hiszen a totem állatuk a KoS volt. Számtalan KoS szobor őrzi ma is ezen a vidéken ennek az emlékét. Később KoS nemzét Nimród, aki NiNiVe városában hozott létre királyságot, valamint köztudottan Hunor és Magor apja volt. A KoS szarva hajlott, tekeredő, KóC, ahogyan a Nílus (NyiL) egyenes vonala folyása is csak a felső részén, KoS-földön ír le nagy húrkokat KóC-okat. A név eredete ezen szemszögből nézve érdekes, de logikusan érthető vonulatot mutat: (KóC.Táj-KaCS.Tai-KoS.Ta-KoSz.Ta). Az utódok szinte a teljes mediterrán érában fellelhetők, Portugáliától, Görögorszáig. A Kosztáknak, talán az ősi eredet emléke képpen van affinitásunk a hagyományörzés felé is. A KoS.Ta-i eredet, mint láttuk a maga idejében elindította a mediterrán területeken a kirajzást, elterjedést. A Koszták, utazni, hajós kereskedelmet folytatni elkezdtek már az óegyiptomi időktől, így terjedt a név, az utódok révén a Földközi tenger mellékén, Ugyanakkor a mai magyarországi Koszták zöme nem déli, hanem keleti, erdélyi rokonsági és eredet szálat tud felmutatni. Nos, a megoldás Nimród kezében van. Mint láttuk korábban KoS Fia Nimród az atyai házból és területről költözött tova és hozta létre saját nemzetségét. Sumer terletén alakított királyságot és nemzét HuN.or.t és MaG.or.t, kik a HuN.ár.ad.at és a MaG.ár.ad.at ősei és alapítói lettek. Kirajzásukkal, hazakeresésükkel Hunor és Magor egy pusztai, lovas kultúra egységes alapjait hozta létre a mongol pusztáktól a Kárpát medencéig. Ezen csoportok egész népvándorlási és keveredési hullámok során éltek változatos történelmüket, de egységes szabályok és kultúra mentén szervezve a társadalmukat és nyelvüket. Természetesen Kos.Ta is volt a korai kísérek közt Nimród, majd Hunor és Magor mellett is. Hiszen a honfoglalás körüli időkben KoS.Ta.n már mint vezér tűnik fel a Talmát (Besenyő) törzs élén. A Talmát törzs a Besenyő törzsszövetség egyenrangú tagja. A Besenyők pedig rendre elfoglalták a Magyarok törzsszövetsége által elhagyott területeket. Ha úgy tetszik be.suny.og.tak a Be.seny.ők először az erdélyi területekre, többek közt a Havasalföldre. Majd a mai észak és kelet magyarországi területekre is. Besenyszög Szolnok felett, Besenyőtelek Füzesabony alatt, míg Besenyőd Baktalórántháza mellett található. Létezésük azt bizonyítja, hogy errefelé Besenyők is éltek hajdan, egy „félköríves” határ vonalban, ami Besenyszögnél megtört, szögben visszahajlott, és e hajlat a Havasalföld és Erdély felé mutatott. Hétfalutól nincs messze a háromszéki Besenyő település. Így kerültek hát a mai KoSz.Ta.k ide. Ez az erdélyi eredet története. Ami a Besenyőket illeti, Jelasics-újfalu, Hajnau-telek. Na ezek, amik nincsenek és Magyarországon biztosan nem lesznek. Ami nem véletlen. Nincs a világon olyan nép, avagy nemzet, ami az ellenségéről, avagy az ellenség vezéreiről települést elnevezett volna. Mi sem vagyunk mások. Ezért ad abszurdum, hogy Besenyőd, Besenyőtelek és Besenyszög falvak nálunk léteznek. Pontosabban ezek létezése kizárja a Besenyők, mint ősi ellenség teóriáját, akik vadul szorították, üzték a magyarokat. A Magyarok és a Besenyők ezek alapján sokkal inkább azonos kultúrájú népek voltak, ahogyan a Jazig Jászok, a konok Kunok avagy éppen a Hunok és a Magyarok.

Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár a X. század derekán a *A Birodalom kormányzásáról* c. munka 38. fejezetében felsorolja Pacinakia (Besenyőország) nyolc tartományát, görög átírásban: Erdim, Csúr, Jula, Külbej, Karabaj, Tolmács, Kapan, Csaban, a tartományok fejedelmeinek a nevét: Bajcsa, Küel, Kerkutaj, Ina (Ipaosz?), Kajdum, **Koszta**, Jazi és Bota, s végül sorba veszi a besenyő erődök (várak) megnevezéseit: Aszpron (Fehér), Tun-kataj, Karakna-kataj, Szalma-kataj, Szaka-kataj, Jaju-kataj, Banamuni, Tejgua. Valamennyi emlék alapján a magyar- török nyelvészet az alábbi szavakat tekinti besenyő szavaknak: ertim=előkelő, fényes, baj=gazdag, bal= méz, bal-csár=harci balta, boka=bika, boró=szürke, bula=tarka, burlik=krétás, jabdi=világos, ragyogó, jazi=alföldsztyep, jaju=ellenség, jula=gyula, kapaja=agancsos szarvas, kara-mán=sötét, kataj=erődvár, kulin=csikó, kurkut=rémület, ijedj meg!, kegen=haragos, bösz, küel=kék; külbej=méltóságnév, mint a gyula, küre=kovácstűzhely, kohó, kücsüg=fiatalabb fiú, öccs, ormán=erdő, pidlt=írás, szaka=hegyoldal, szalma=elhagyott,

szuru=szürke, tolmács=tolmács, tat=vad, pogány, azaz nem muzulmán!, temír=vas, tivan=héja, ölyv, kabuksin=kérges, kara bej=fekete bég, kara-köl=fekete tó, kopon=vadkan, cselgü=szablyacsapás, csopon=pásztor, csúr/súr/=méltóságnév. A besenyők és magyarok – édestestvérek - régi (se nem bizánci, se nem római) keresztyénsége mellett tanúskodik a Kassai Kódex is, összhangban a Zabargan kangar törzseinek nesztoriánus hitéről szóló beszámolókkal. Egy XIII. században élt Mocha nevű besenyő mágus inkvizíciós perének jegyzőkönyvében többek között az alábbiak találhatóak: "a tanú felsorolja a pogány keresztlést ... keresztyén ifjakat is megkeresztelt a régi szokások szerint ... a régiek szertartásait végzi". Tudjuk, hogy a moldvai csángók egyik központja a XV. században a Dnyeszter-parti Csöbörösök volt, amelynek neve szinte pontosan megegyezik azon Fejér megyei Töbörösök (ma Töbörzsök) hely nevével, amelyről mint besenyő faluról számol be egy XIII. századi levéltári adat. Tehát akárhogyan is, de a csángók egyik korai központja vitathatatlanul besenyő nevű volt. S egyáltalán nincs kizárva, hogy a csángó (csángu) név a különböző forrásokban a (Kiengir?-) kang'kü-kanga-kangli-kangar néven jelzett népnév mára fennmaradt alakja. Lehet, hogy a besenyők egy része soha nem is használta magát a besenyő nevet, hanem egy a csángónak megfelelő korai alakot (amely az egykorú forrásokban (Kiengir?-) kang'kü-kanga-kangar alakokban került feljegyzésre). Csíki Székely Krónika írójának semmi érdekében nem állt a kangar - csángó kontinuitás kiagyaltása; nagy valószínűséggel mondhatjuk hát, hogy ez az adat történeti alappal bír. A szóbanforgó szöveg a következő: "István király ... halálát meghallván a' Bessusok, a' Gümözt megye földin lakó keresztyén Székelyeknek hadat izenvén, bé akarának ütni. ... Sándor István pedig a' László fia, a' Gergely testvére kiüzé az Erdélyi Vajda parancsolatjából Csángur Pált, a' Csángur Elek atyafiát, a' jeles katona Kab fiát és a' Gümözt földit visszafoglalá ... Azonban Sandour István is Sándor nevet vévén fel, a' Csángók (Csangorum) vezérivel Dottka Basillal veszekedni kezdé. De éppen szerencsére egy Mikó nevű kétszáz fegyveressel érkezvén kiüzé a Csángurokat (Csanguros) és megszabadítá Sándor Istvánt."

A Besenyő nevek ismerősen csengenek, akár magyarok is lehetnének. Ez is igazolja, hogy hajdan azonos volt a pusztai népek nyelve, kultúrája: Besenyő, Magyar, Hun, Kazár, Avar. Egy töről ered, és a szájak az özönvízig vezetnek vissza. Sumert, az ősi időkben nem sémita lakosság lakta, csak később lett minden „Bibliásítva” és héber nevekkkel ellátva. Noé például Oanh néven ismert az ősi agyagtáblákon, de a történetük ugyanaz. Az Özönvíz hajósai, Mózes története egy az egyben, I. Sar.gon (SzeR.GéNy) sumer király története. Ninive korábban Ghének néven volt ismert, a sumer agyagtáblákon, Jeruzsálem pedig mint (H)eRöSoLyMa volt írva az ősi mássalhangzós írásmódban. A legelső sumer város eRiDu, de mi inkább eReDő hangzósítással látnánk el, hiszen minden innen eReD, majd áRaD szerte: kultúra, civilizáció, nyelv. Tehát az özönvíz után az OaNh-KáM-KoS vérvonal után jött létre KoS.Ta.i, azaz KoS.Tá.j, Kosföld, ez Óegyiptomban a XXV. dinasztiában csúcsosodik ki, majd a KoS.Ta(Costa) vérvonal innen terjed szét a mediterrán érában. KoS fia Nimród, új hazában, sumer földön alapít nemzetséget, ahova KoS.Ta.i leszármazottak is vele mennek. Ahogyan Nimród ivadékaival, Hunorral és Magorral is vándorolnak tova és tova. A nagy keleti sztyeppéken máig létező jelentős ásatási hely TuVa, sok szkíta kurgánnal. A népvándorlások közben aztán KoS.Ta.n a kísérőből ismét elő lépett és saját nemzetséget nemzett, mely nemzetség végül a Besenyő törzsszövetség tagja let: TaL.MaT, azaz Maat TóL való. MaaT óegyiptomban az igazság istene. Az Ő ősi hitük szerint az *iGaZ-ság pillanata* a halál után jön el, mikor az ember szíve mérlegre kerül. Vele szemben, a mérleg másik serpenyőjében, található MaaT istennő tolla - és aki *könnyűnek találtatott* az a mennyekbe be nem juthatott. Ezen elem – a halál utáni megmérettetés - később a BiBLi-ában is helyet kapott, ám mint tudjuk a BiBLia jóval BáBeL után íródott, és még később kapott végső formát, alakot. Csak átvette a korábbi tudást, leírást, más néven nevezve egyes személyeket, dolgokat,

hiszen a BáBeLi zűrzavar ekkor már hat. Mi azonban a MaG át-adásával szaporítjuk a MaG-oT, terjesztjük MaGáT az igazságot, ami MaaT.TóL való, TaL.MáT.

Egy másik megközelítésben a koszt ételmelet is jelent. Ha a székely kosz-ik (= kopik) igét vesszük alapul: koszt igeként (mely Szatmárban divatos), eredetileg annyi volna mint koptat, ágakat nyes, irt; s névként annyi volna mint nyesett, mely a székelyeknél csakugyan mint nyesett galy, vagyis pózna értelemben divik. A székely népmesében (Krizánál: Az apám lakadalma), olvassuk: "Hozott egy véka korpát, azt nekem egy koszt végin felnyútotta." Ugyanott: "Vágok egy istenes jó husángot, kosztolni, (azaz husángolni) kezdem két ódalba." Törzsöke kosz-ik, mely a székelyeknél kopik, melyből a koptatást jelentő koszol, koszpitol szók is származnak. A fát vagy gyümölcsöt kosztolni is egy részről kosztal verni, más részről annak ágait, leveleit, héjait is koszpitolni, koszolni. Csekély hangváltozattal a kaszta szó a tájdivatos kasztadió, és magashangon geszt a gesztesdió öszvetételekben; mikből az is megtetszik egy részről, hogy a Geszt, Gesztely, Gesztes, Gesztéte stb. helynevek eredeti értelme vágott (t. i. erdő vagy erdőréssz), épen úgy mint Vágás helynévben is; más részről, hogy geszt átvitt értelemben fakeményiséget is jelent, tehát a fa legkeményebb részének elnevezésére igen alkalmas szó, de élőfát, melyet levágottnak mondani képtelenség, soha sem jelenthet. Koszta a székely szójárás szerint amolyan kelepelő gólya, czakó, gagó. E nevének talán onnan vette, mivel lábai hosszúak, mint a koszt nevű pózna. Erdélyben ismert a Kosztafalva, és kosztafiúnak a székelyeknél a gólyafiút nevezik. A **kósta** előfordul Pázmány Péter *Kalauzában* mint a prédikátorok gúnyneve. A Tisza vidékén mai nap is hallható. Tudomás szerént a magyar népnyelvben, a Kós és Kósa családneveken kívül egyik hangrokona a Dunán túl divatozó kósternyál, azaz tekereg, csavarog, mely ismét röviden a kószál igével áll hang- és fogalmi rokonságban. E szerint **kósta** alatt kószálót értenek. Azonban figyelmet érdemel, hogy Molnár Albertnél kóst, a mai koszt, e szerént **kósta** annyit jelentene, mint a kosztos; így hívják nagyobb iskolák helyein a tanuló ifjakat és deákokat a szállást és ételmelet adó polgárok. A **Kósa** névnek is van egy ehhez köthető változata, eredete.

Még egy más megközelítésben a Koszta a görög Konstantin név változata, Koscsó: a szlovák (keleti) Kos'ta + -čo, elvileg elkép-zelhető a koža + -čo változat is, ekkor a név jelentése: bőrszőr, ez Kárpátalján is hasonló. Koszta nevű görög kereskedők ismertek voltak Erdély szerte. Fontosabb Koszta települések: Kosztatag (Szabolcs-Szatmár-Bereg, 48° 14' 00" N, 022° 18' 00" E), Kosztajnica (Horvátország, Sisačko-Moslavačka Županija, 45° 13' 54" N, 016° 32' 21" E), Costeasca (Havasalföld, 44° 29' 00" N, 026° 02' 00" E), Caserío Costeán (Spanyolország, Aragonia, 42° 05' 10" N, 000° 10' 35" E), Costeana (Olaszország, Veneto, 46° 30' 55" N, 012° 08' 10" E). A Koszta név a következő megyékben is előfordul: Brassó (8), Kovászna (4), Hargita (22), Maros (30), Kolozs (13), Bihar (11), Bukarest (2), Krassó-Szörény (1), Karácsonykő (1), Prahova (1), Szilágy (7), Szatmár (1), Temes (2), Fehérgyarmat (1), Gorszki-Szenowetz (1), Jászárokszállás (1), Kisbégány (1), Makó (1), Miskolc (1), Nagybáród (2), Nagyvárád (2), Pécs (1), Szászrégen (1), Szerencs (1), Szombathely (1), ezenkívül a Kárpát-medencében is gyakran előfordul, valamint a nagyvilágban. Az 1891-es Magyarország iparosainak és kereskedőinek címjegyzéke a következő számú Kosztát tartalmaz: Szász-Régen (1), Basahid (1), Brassó (1), Cséffa (1), Debreczen (1), Dés (1), Gyergyó-Csomafalva (2), Küküllő-Keményfalva (1), Laczkod (1), Mező-Telegd (1), Nagy-Báród (2), Nagy-Rápoly (1), Nagy-Várád (1), Solt (1), Sósmező (1), Tatrang (3), Temesvár (1), Váncsod (1), Varsolcz (1), Beregszász (5), Budapest (1), Gyergyószentmiklós (1), Kolozsvár (1), Mátészalka (1), Miskolc (2), Nagyszalonta (1), Nagyvárád (4), Szamosújvár (1), Székelyudvarhely (2), Szilágysomlyó (1).

Fontosabb, ismertebb Koszta családok: a gyergyó-újfalvi Koszta család, aki Bihar megyéből származott Erdélybe, és aki Apafitól címeres levelet kap, és később 1701. június 17-én 1. Leopold királytól is. Más neve a családnak *Görög*. Koszta János

tartományi kancellár volt, előbb 1815-ben királyi táblai ülnök. Neje Hollaki Róza; ettől fia János 1848-ban királyi táblai ülnök. István 1815-ben guberniális tanácsos, és Leopold-rend vitéze. A család másik ága Bihar Belényes vidékén él, melyből Koszta Márton 1849-ben forradalmi katonatiszt, s azután polgári hivatalnok, kimenekült Észak-Amerikába, honnan ismét Európába vetődvén, Smirnában 1853-ban elfogott, és csak Ingraham amerikai kapitány közbevetésére menekülhetett meg, de ez ügyből nemzetjogi diplomáciai kérdés fejlődött. Meghalt 1858-ban Guatemalában. Az 1754/55. évi országos nemesi összeírásakor a Koszta családok közül Beregmegyében János, József; Bihar megyében András, Mihály, János, Sándor; Szatmármegyében Miklós igazolják nemességüket. Vidékünk világhíressége: **Koszta József** (Brassó, 1861. március 27.- Budapest, 1949. július 29.) Kossuth-díjas festő, aki halála előtt úgy rendelkezett, hogy képeit a szentesi múzeumra hagyja, ezért a múzeum hálából 1949-ben felvette Koszta József nevét, majd ezt követte a Koszta József Általános Iskola is.

Hétfalu ritka, de egyben a legérdekesebb ősnévei közé tartozik a **Kalit** családnév. Ez a név Hosszúfalu-Alszeg, Kézdivásárhely, Ikafalva, Futásfalva és Torja érintésével Kászonba tér vissza, mint ősi fészekre. Jelenleg Torja-Felszegen él a legtöbb Kalith, és Altorján pedig a legtöbb Kalit. Az 1700-as években Kászonból kerültek át Torjára a Kalitok, és innen szóródtak Erdély és a Kárpát-medence több településére, majd Trianon után a nagyvilágba: Ausztráliától Braziliáig, és Kanadáig. A gyulafehérvári levéltárban olvashatunk Kalit László Ferenc (1858. augusztus 6.-1928. április 4.) plébánosról, aki Kászonfalván született, Alsócsernátonban, Bálványoson, és Désaknán szolgált. De a Kalit ismert családnév a Balkánon, Törökországban, Ázsiában, Indiában. A szittyá-hun vonulaton lenyomatként megtalálható, és a mai napig is követhető. A megfejtéshez a szóelején levő KA- egyiptomi lélekforma ősi szava ad némi támpontot. Tartalmilag a Kalit, és a kicsinyítése a Kalit-ka, egy másik kiindulópont. Rokon a kalafa és kaloda szavakkal, amennyiben ezekben embereket, amabba pedig állatokat, különösen madarakat zárnak be. Kalit vagy kalitka csakugyan zárhely, rekesz vagy rekeszül szolgáló rácsos eszköz, melyben az elfogott vad, vagy szabadabban élni szerető állatokat, madarakat tartogatni szokták. Tréfás értelme jelent igen szűk házat, vagy szobát. Képes beszédben jelent zárhelyet, börtönt. A kalit egy zárda, zárka, a nap berögzült járására utal, mint a fogolyé, amelyik meghatározott pályán mozoghat. A székelyeknél galicka változata ismert. Most nézzük egy kicsit elvontabban. Lássuk: a kérdéses névszó felbontható KA-LI-T értelmes ősi szórészekre. A KA- jelentéséből (A-kar, akar, karolás, ebből értelmezhető a király fogalma is), valami területet, saját tulajdont is jelenthet. Így a Ka- házat (telket), birtokot, területet, országot is jelentő alapfogalom, mely értelem a szó hangzásából következik. A második szórész a -LI- valószínűleg az ÉL, Éli, a Lion = oroszlán (egyiptomi) kifejezést hordozza, amit még a tigris (indiai) mitológiája is megtestesít. A -T szóvégi mássalhangzó értelmezheti a terület, tanya, teremtő, vagyis valaminek az élőhelyét, és ezt jelöli meg. Összeolvasva a kérdéses névszót: Kalit = Ország-oroszlán-tanya, értelme: Oroszlán-országának-lakója, ha ember (értsd például: egyiptomi). Ha állatra vonatkoztatjuk, akkor ebből a fogalomból képződhetett a kalitka fogalom, vagyis az ókorban a befogott vad oroszlánokat kisméretű ketrecekbe, lakokba zárták be, és ezekben a kalitkákban szállították le a megrendelőnek. De a madár-kalitka társítás is hasonlóan képződött fogalom. Egy másik megközelítés a következő lenne: K(a) = kő, ko, ka, szintén valami kő-vel határolt földrajzi területet, de akár körországot (birtokolható terület) is jelenthet + -al- = al, földi, vagyis nem mennyei + -it = anyai vagy égi-eredetű teremtő személy. Összeolvasva: Kalit = Földi-ország-lakója, férfi esetében teremtő erő, női jelentésében anyai teremtő erő. Átvitt értelemben egyes emberi lakokat, később ólakat és házakat, az országlakót is jelentve. A szittyá vonalon Indiához is kapcsolódik, a mundán asztrológiához, a világ történelmének témájában. Az ősi India történelmi felfogása nem lineáris, hanem ciklikus, azaz ugyanazok a ciklusok követik egymást újra és újra. A négy fő korszak sok más kultúrából is ismert, mint arany-, ezüst-, réz-, és vaskorszak. Jelenleg a Kali vaskorszakában élünk, melyre képmutatás, viszályok, és

fokozatos hanyatlás jellemző. Ez a korszak kb. 5000 éve kezdődött el, még 42700 évig fog tartani, és a végén egy újabb aranykorszak jön el. Kali a korszak személyisége, aki a romlást és vallástalanságot terjeszti. Az Úr Brahmának (az univerzum teremtőjének) egy másik fia a Vallástalanság (Adharmaszja) volt, akinek feleségét Hamisságnak (Májá) hívták. Egyesülésükből két démon született, akiket Dambhának, azaz Ámitásnak és Májának, Csalásnak neveztek. Mindkettőjüket egy Nirriti nevű démon rabolta el, akinek nem voltak gyermekei. Dambhától és Májától megszületett Mohóság (lóbha) és Nikriti, azaz Alattomoság. Kettőjük gyermekei Krodha (a Düh) és Himszá (az Irigység) voltak, tőlük pedig megszületett Kali és nővére, Durukti (a Durva Beszéd). Kali és Durva Beszéd egyesüléséből megszületett Mritju (a Halál) és Bhíti (a Félelem). Az ő gyermekeiként világra jött Dzsátaná (a Rendkívüli Fájdalom) és Niraja (a Pokol). Tehát Káli istennő (Káli szanszkritül feketét jelent) az indiai mitológiában Siva kísérője, az átalakulás, vagy is a halál és az újjászületés istennője. Csak pusztulás, megsemmisülés árán jöhet létre valami új a világban. Az élet és a halál elválaszthatatlan egységet alkot. A kali a kala nőnemű alakja, jelentése fekete. A kala homonímia jelentése kijelölt idő, mely esetleg a halált is jelentheti. A népi etimológia kötötte össze a két különböző jelentésű szót. Káli Siva hitvesének (Párvatínak) talán a legvadabb formája. Tigrisen utazik, tüzet okád, de egyben Kalkutta város névadója. Kezeiben íjat, nyilat, korongot, kardot, pajzsot, hurkot, lándzsát, kagylókürtöt, egy koponyát és egy holdkorongot tart. A finn-ugor nyelveken Kalit a Kali többes száma. Kali istenségét Kalit-ban hozták le az emberek közé, vagy a szertartásokra. Ide kapcsolódik a Turul madarunk mitológiája, mert a Turul madarat is röptetésekre, a szertartásokra, szintén Kalit-ban szállították. A Kalit az isteni dimenziók, a szellemi terek emberi másolata, kicsinyítése. Törökül a Kalit maradékot jelent. Ez talál a fenti metafizikai értelmezéshez is. De egyben azt is jelenti, hogy: izzik, lángol, parázslík, ragyog, sugárzik. Fordított változata lakatot is jelent. Indiában a Kalit azt is jelenti, hogy *a jelentések szerint*. Kalit pelazg változatban, valamint binisaya nyelven meteort, meredek hegyet, gyors, impulzív embert is jelent. Az Erdélyben élő blak népcsoport egy maradékát is Kalit-nak nevezték. A Kalit név a szittya-hun és a magyar-török vonulat egyik összekötő láncszeme, és ezeken a területeken a mai napig is használt családnév. A Németföldön fennmaradt hun-avar nyomtelepeken a Kalit egy leginkább fonott kas (20-30 cm széles és 40 cm magas), amelyet főleg a brandenburgi Uckermark-ban használtak a parasztok az étel hordozására, amikor a mezőn dolgoztak. Gyakran fűzfából fonták és a teteje is hasonló anyagból készült, így az ételt biztonságban tarthatták. Még a filmipar is felhasználja ezt a nevet, hisz a csillagok háborúja film egyik szereplője Kalit egy Jawa törzsvézér, akinek a törzsébe tartozott Iasa, Thdeit és az ő társa Aved Luun. A Kalit fontosabb földrajzi vonulatai a következők: Kalit (India, Kashmir, N 32° 53' 0" E 74° 33' 0"), Gora Kalit (Kazakisztán, 451m magas hegy, N 49° 45' 40" E 67° 27' 6"), Kama-kalit (Burma, Myanmar, Bago, N 17° 43' 0" E 96° 48' 0"), Kalit (Mauritania, Adrar, N 21° 2' 13" W 11° 30' 4"), Kalitū (كليتو, Irán, Hormozgān 27° 47' 28" N 057° 06' 56" E), Kaliti (Litvánia, Ventspils Rajons 57° 14' 00" N 021° 59' 00" E), Kalita (متيلك, Irak, Arbīl 36° 32' 06" N 044° 42' 51" E), Kalita (Калита, Oroszország, Yaroslavskaya Oblast 58° 04' 50" N 038° 24' 44" E), Kalita (Észtország, Pärnumaa 58° 05' 46" N 024° 55' 45" E), Kality (Fehéroroszország, Brestskaya Voblast 52° 16' 00" N 025° 33' 00" E), Kalitz (Németország, Sachsen-Anhalt 52° 06' 00" N 012° 01' 00" E), Kalita (Ukrajna, Kyiv'ska Oblast 50° 45' 00" N 031° 01' 00" E), Káli Tanyák (Magyarország, Heves 47° 44' 00" N 020° 16' 00" E), Kálitag (Magyarország, Heves 47° 43' 00" N 020° 17' 00" E), Kalitsa (Bulgária, Pernik 42° 29' 17" N 022° 50' 08" E), Kalitea (Görögország, Pieria 40° 16' 35" N 022° 34' 42" E), Kalitka (Lengyelország, Warmińsko-Mazurskie 53° 42' 00" N 019° 43' 00" E), Kalita (Калита, Oroszország, Yaroslavskaya Oblast 58° 04' 50" N 038° 24' 44" E), Kalita (Калита, Oroszország, Smolenskaya Oblast 54° 45' 26" N 033° 06' 47" E), Kalitar Kaur (Pakisztán, Balochistān 27° 27' 41" N 065° 46' 36" E), Kalitelepak (Indonézia, Jawa Timur 08° 21' 38" S 114° 05' 49" E), Kalitu (Tanzánia, 03° 55' 00" S 033° 43' 00" E), Kalitabog

---

(Fülöpszigetek, Palawan 09° 08' 34" N 118° 07' 15" E), Kalita (Zambia, 14° 06' 00" S 028° 09' 00" E), Kalitini (Kenya, 00° 59' 00" S 038° 15' 00" E), Kalité (Côte d'Ivoire Savanes 10° 22' 28" N 005° 29' 23" W), Kalito (Uganda, 01° 50' 00" N 033° 10' 00" E), Kalité (Chad Mandoul 09° 13' 13" N 017° 10' 15" E), Kalitmara (Törökország, Mardin 37° 18' 28" N 040° 46' 26" E).

A cikkben tárgyalt neveknek kiterjedt kapcsolatai vannak a hunokhoz, a szkítákhoz, a sumérekhez, amelyeknek oszlopos tagja a magyar, a székely és a csángó. Az uráli nyelvcsaládba helytelenül sorolt nyelvekben és a szlávban is, mint szkíta-hun nyomok vannak meg az említett szavak. A magyar-török nevek pedig szkíta-hun utódnépek nevei. Ezek a nevek, illetőleg az alakváltozataik megtalálhatók azokon a területeken, ahol szkíták és hunok előfordultak, így a Volga-Urál vidékén, a Kaukázusban, s attól keletre, délre, és nyugatra egyaránt. A magyar-török testvériség lenyomatait a barcasági földrajzi- és családnevek megőrizték. Ezek közül mindenik névnek kulcsszerepe van, ami a hétfalusi csángóság vonalát összeköti Egyiptomon keresztül a sumér Folyamköz Van-tó vidékével is.

HUNGARIAN-TURKISH BROTHERHOOD

This paper takes a deep and broad look at the Hungarian-Turkish brotherhood in the light of myths and sagas.

IRODALOM

Bencze Mihály : A kunyhó

A rúttá- csúffá dagadt világ kesereg,
a sors zajongva szeli- cseni a csöndet.
Tengeren titokzatos keleti sereg,
süllyeszti az anyahajónkat, s az eget.

Minden elsüllyedt, a víz csak engem sodor,
tudatom egy kis lakatlan szigetre vet.
A szeretet csendje a szívemben kotor,
s mire felébredek, már betakar az est.

Minden nap a végtelenre tapad szemem,
szakállas imám belesimul a tájba.
Küldj valakit értem, ne hagyj el Istenem!
Lelkem útját benőtte a gaz, s a málna.

Önmagamba roskadok, nem várok senkit,
roncsokból, s az álmokból kunyhót építék.
Ez templomom, s kriptám is, ha elfogy a hit.
Anyám beszélőre sosem jössz, hát félek!

Ételem, - a víz és az ég partra dobja-,
gyökér, sáska, kígyó, béka, s anyanyelvem.
Italom az eső, s szomjam vihar oltja,
hőség s hideg hasad, s roppantja gerincem.

Múltam s jövőm nincs, csak a jelenben élek,
minden rajtam kívül rendeződik, s halad
a csillagos éjben, én a vándor lélek
a hit örök tűzét őrzöm, s bennem marad.

Hetek óta semmi eső, szomjan halok,
sivatag a testem, teremtöm búcsúzó.
De itt a zápor, éledek és rohanok,
villám csapott kunyhómba, hörgök s ordítok.

Hogy tehetted Istenem, így büntetsz engem!
Düh és keserűség vulkánja kilocsant,
ájultan zuhantam a félédes füstben,
és zord sziklák alján az árnyékom csobbant.

Másnap egy furcsa hang többször is szólított,
újszülöttként ébredtem, s remegő szívvel
megértettem, hogy énemtől szabadított.
Honnan tudtad, hogy élek, s szigetem kulcsjel?

Láttam füstjelzésed, ő mutatott utat,
karjukra fűztek mosolygós fénynyalábok.
Hídon túl új élet, Isten nem sanyargat,
szorítja kezéd míg eltűnnek a nyomok.

(Csernátfalva, 2011. január 23.)

~ ~ ~ ~ ~ ~

Bendur István : Angyali panasz.

Szerelmet izzadtak nedveid
Azon a csillagfürtös éjszakán.
A világmindenség sejtjeit
Csókolta beléd mámoros apám.

Elalélva érezted: más vagy,
Csillagot hoztak neked az égből,
Én voltam, ki beléd költözött,
Testet öltött angyalod a fényből.

Úgy örültél az anyaságnak,
Rólam ábrándoztál minden éjjel:
Tested virága illatozott,
És örömet permetezett széjjel.

Szerveim gyorsan szaporodtak,
Boldog voltam, hogy benned élhetek,
Közös születésünk perceit
Vártam, s hogy végre reád nevetek.

Láttad, ahogy majd ölbe vesznek,
Feléd imbolygok kitért karokkal,
Boldogan nővök óriássá
Megküzdve az emberi bajokkal.

Három hónapig álmodoztunk.
Ifjú apám cserben hagyott téged,
Úgy érezted, terhedre vagyok,
S rám gondolva kihánytad epédet.

Arcod felpuffadt könnyeidtől,
Elmaradtak a bulik, barátok,
A lassan gömbölyödő holdban
Eltűnő szép alakodat látod.

S aggódsz: hogyan fogsz felnevelni?
Lesz nyugalmad, lesz pénzed, vagy házad,
Igaz párod nem lehet soha,--,
Ki örülne idegen babának?

Szeretnél világot utazni,
Luxus életet, luxus autót...

Tovább velem már nem törődteél.
Kivégeztél: rám csaptad az ajtót....

~ ~ ~ ~ ~

Jenei István : Magyeurópa 2004

Új haza képzete épül régi honunk tetemén, oda
hol Duna mélyít s vág partokat színteredül.
Hányszoros árat kénytelen állani rőtörös állama
bűneiért ez a nép ? Válhat-e jobb sora még ?
Lám Európa miránk szavazott, de nem övezi áldás
kis Magyarországunk globalizált szerepért.
Múltadat eltemető csodavárás tán kiségitene
sajgó fájdalomért - vagy tüze gyújtani kész ?

Jenei István : Többé nem úzhatsz el

Többé nem úzhatsz el álmaidból
legbeléd maródtam - még menekülsz
nélkülem nem dönthetsz vágyaidról
lelked zugába hiába merülsz.

Minden kilométerben ott vagyok
mit apraja lépteddel megteszel
makacs villanásom napodba ragyog
tanácstalanság karomba terel.

Csigatürelmem elmédbe szervül
gyűlölvé-átkozva elfeledni
csalóka óhaj - ágad se rezdül
méla végzet veled-velem zengi

Énekek Énekét: szentelje meg
kínittas frigyünk! Te keserédes
bódító ital! Gógünk ölre megy
Fátumod végül becsére érez.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Kukucska Ferenc : Engem szerettek a nők...

Géza általában vasárnap estére szervezte a randevűit. Tapasztalata szerint az egyedül élő nők ilyenkor magányosabbak, jobban szomjaznak a kedves szót, mint a héten bármikor. Könnyebben „megközelíthetőek”, mert érzelmileg kiszolgáltatottak. Felfedezéséről mélyen hallgatott barátai, ismerősei előtt. A tudás nem kótya-vetye! - mindenkinek meg kell izzadni érte, – mondogatta társaságukban gyakorta. A magányos farkasból is válhat jó pszichológus, gondolt alig láthatóan bólogatva Krúdyra. A vasárnap esti randevűk közül a sikeresek, Géza kopottas franciaágyán értek véget, vagy az aktuális hölgy hálószobájában. Hétközben a társskereső fórumokat böngészte, vasárnap este pedig igyekezett betakarítani a termést - ahogy egykedvűen fogalmazott magában. Géza most a vár felé tartott sietve. Kezdett sötétedni, alig jártak a hűvös novemberi utcán. Egy kuka mögül üres műanyag flakont fúj el a szél. A flakon töprengve, a macskaköves út másik oldalán álló kávéház lépcsője felé gurult, majd furcsa billegéssel, a talpára állt. Géza hosszan nézte maga előtt a kólás palackot. – Meg akar állítani? – kérdezte a sötét felhőkötől - mélázva. - Egy néhány dekás műanyag hulladék? Amikor fel kell mennem a lépcsőn, mert egy jó asztalra van szükségem ezen a nyomortanyán? Amikor érkezik életem legjobb nője? Amikor megveszek a vágtyót? - Géza hatalmasat rúgott a flakonba, majd zsebre dugott kézzel belépett a kávéház ajtaján. A pult melletti asztalhoz ült. Nem járt még erre, Karola ötlete volt itt találkozni, szerinte nyugodt hely. A teremben a zongoristán és a felszolgálón kívül Géza mást nem látott. Őket is csak a lassú zene tartotta ébren. Most is, mint az őszi-téli vasárnap estéken, a város korán elnéptelenedett.

- Hozhatom a kedvencét? – A szőke, nagymellű pincérnő unatkozva megállt Géza asztala előtt. Fehér csizmája ráérosen kopogta a zongorista diktálta ritmust. Vállát megrántva, kis fehér kötényéből tollat vett elő, aminek nyomógombját álmodozva nyalogatni kezdte. Géza tekintete a hatalmas melleken elakadt.

- Nem hiszem, hogy tartanak belőle... – válaszolta kimérten. – Kedvencem a hét kiló arany.

- Kis igényes! Voltam már hét kiló, momentán többet nyomok.

- Maga... súlyemelő? – Géza lassan a szék támlájának dönt és felemelte a kezeit. Pillantása az asztalra révedt, ahol a telefonja rezegni kezdett, - Morricone egyik szomorú dallamát játszva. Közel hajolt a pincérnő arcához, orruk összeért.

- Hozzon valami jóféle whisky! – suttogta. A szőke fel-alá járatta az orrát Géza bőrén, dorombolni kezdett, majd egy fintor kíséretében távozott. Géza felemelte a telefont.

- Késél drága!

- Nem ismeresz – bűgta a Karádyéra emlékeztetőt. Mindig pontos vagyok, ha valami fontos. – A visszafogott mély kacagás cseppnyi gúnyt rejtett. Ez kizökkentette Gézát a nyugalmából.

- Karola, most szórakozol? Fél órája várlak, mi van veled?

- Rövid leszek, mert mindjárt teríték. Családi életet élek, teljes körűen... vagyis majdnem...

- Aljas vagy, családról nem beszéltél!

- Isten óvd, ki magára haragít engemet! Ki pedig kedvemben jár, rabul esik!

- Áruel, mi szüksége egy ilyen bombázónak, mint te, társskeresőben szerepelni?

- Szórakoztató játéknak tartom, kóros önbizalom növelésnek. Meg aztán néhány értelmes emberkével is találkozhatok. Nagy szó ez manapság! Bye-bye, talán még hívlak. Várni fogsz? – Karola bontotta a vonalat. Géza félhangosan káromkodva rágyújtott. Nem vette észre a pincérnőt, aki megérkezett a rendeléssel.

- Már láttam magához hasonlót! Nem kapott jegyet a 101 kiskutyára, hát bepipult – szólt csacsogva a nő. – A férfi mélyet szívott az aromás cigarettából. Mosolygni próbált.

- Megértem a moziüggyöket, mert Hollywoodban rendezek. Mellesleg tehetségeket fedezek fel esténként.

- Ne mondja! A szereposztó díványa nem szorul kárpitosra? Ismerek egyet... – Géza figyelmesebben megnézte a nő arcát. A kék szemek, az ovális arc... érdekes...

- A maga kategóriája lázba hoz. Felfedezem a tehetségét, és aprólékos munkával felépítem – Géza lélegzése szabályossá vált, elmúlt a görcs. A lány szemei vidáman csillogtak.

- Akkor maga lehet a Kóműves Kelemen, aki falaz az asszonyoknak!

- Magáért falat is bontanék. Mit csinál, ha itt végez?

- Jobb híján harisnyát kötögetek, kimosok a pataokban... ilyesmi. Miért érdeklis?

- Gondoltam, hogy házias. Otthon milyen kávéfőz?

- Szerényen élek, vasárnap este csak feketét. Megdicsérheti, ha az ajtó előtt hagyja a cipőjét! Húsz perc múlva bezárok, Jenőnek - intett fejével a zongorista felé - nem kell tudnia, hogy egy vendéggel... megyek el. Várjon meg a parkolóban! – Géza nem nyúlt az italhoz, fizetett és kiment.

A parkolóban két autó állt. Géza kinyitotta a Corsa ajtaját, cigarettát vett ki a szélvédő alól, rágyújtott. A kopár fák ágain át, szürke szoborpár figyelte mozgását. Géza kíváncsian közelebb lépkedett a meredt tekintetekhez. A mozdulatlan párból az álló anya, ülő fia vállán tartotta a kezét. Óvta valamitől, amit az alkotó nem árult el. A szoborfiú egykedvűen figyelte Gézát s mögötte a kihalt buszmegeállót. A férfi követte a fiú mindent látó tekintetét, mikor is a fák közül kilépett a pincérnő.

- Szia Kelemen! – nyújtotta kezét a lány. – Tóth Tímea vagyok.
 - Csáth Géza. – Tímea ingatni kezdte a fejét, miközben végigmérte a férfit. – Érdekes név, már találkoztam hasonlóval. Kocsival vagy? – nézett a Corsára.

- Elvihetlek? – fogta meg az autó kilincset Géza. Tímea megnyomta kezében a távirányítót, a másik járműben egyszerre kattant a négy ajtót nyitó zár.

- Köszönöm, a sajátommal megyek – nyitotta ki az autója ajtaját Tímea. Gézára mosolygott. – Követsz Kelemen?

- Ilyenkor azt szokták mondani: bárhová. Azt mondom.

Az álmos város hagyta lecsukódni fáradt pilláit. A benzinkutas elkezdett zární, egy most érkező autós hatalmas borralót ígért neki, ha még kiszolgálja, - a kutas felé sem fordult.

A sötét utcában álló ház előtt magas platánfákat billegtetett unalmában a szél. Tímea a kapu előtt fűkezett, Géza kocsihosszra állt meg mögötte. Megvárta, míg a lány kiszáll, utána állította le a motort. Tímea óvatosan kinyitotta a ház kovácsoltvas kapuját, mutatóujját figyelmeztetően emelte a szája elé.

- Csak halkán Kelemen! Anyám rossz alvó, ha egyszer felébred, utána egész éjjel virraszt. Aludnia kell, holnap lesz a névnapja... – tűnődött el egy pillanatra Tímea.

Miután bementek a kapun s a lány bezárta azt, megkerülték az épületet. A hátsó bejáraton át léptek a lakásba. Géza gyöngyvirág illatát érezte a barátságosan meleg falak között. Tímea felkapcsolta a villanyt, levette kabátját, a fogásra akasztotta. Összedörzsölte kezeit, megrázkódott.

- Vesd már le a kabátod Kelemen! Nem vetem rád magam.

- És ha megkérlek rá?

- A jó fiúkkal bármi megtörténhet!

Géza kabátját a hintaszékre tette. Tímea két poharat vett elő a szekrényből, egy üveg whiskyt a fagyasztóból. Töltött, a poharat a férfi felé nyújtotta. Géza elvette az italt, kortyolt belőle, szórakozottan elindult felfedezni a lakást. Érdeklődve figyelte az okleveleket, érmekeket a falakon. A szekrény vitrines részében és tetején serlegek sorakoztak. Közel hajolt, elolvasta a gravírozott betűket. Tímea mosolyogva követte szemével.

- Futás és karate, a kettő nem zárja ki egymást? – Géza Tímeára nézett.

- Ha arra gondolsz, hogy a karaté nem fut el a konfliktus elől, akkor kizárja. De inkább kiegészítik egymást.

- Hogy van idő ilyen szinten művelni mind a kettőt? – Géza az oklevelekre, serlegekre mutatott.

- Munka mellett nem könnyű, de ez éltet. Ha gyerekelem lesz, befejezem.

- Megsókölhatlak?

- Csak ha szívesen teszed.

Az ablaküvegeket megremegtetette az éles, vijjogó hanggal feltámadó szél. Fák hajladoztak az udvaron reccsenve, így még érezhetőbbé vált a szobában a csend. A csók vad volt és követelőző. Géza nyelve csak lassan találta a lányét, aki a nyakára húzta a férfi száját és megremegett.

- Fürdesz? – bontakozott ki Géza karjaiból Tímea. – Addig megágyazok, és teszek be valami muzsikát.

- Megyek – Géza magára csukta a fürdő ajtaját, víz csobogása hallatszott. Néhány perc múlva ruha nélkül kijött, bebújt az ágyba. Halk, barokk zene virtuóz vonásait hallotta a tévé alatti hifi hangszóróiból. Vivaldi! – ismerte fel a dallamokat. Tímea lekapcsolta a villanyt, átment az utcai szobába. Majd megfürdött ő is. Visszajött, sötétben feküdt az ágyra.

- Miért kapcsolod le a villanyt Tímea? – Géza felkönyökölt az ágyban.

- Szégyenlős vagyok kedves. Gyerekség részemről tudom.

- Csodás az alakod és szégyenlős vagy?

- Ugye nem vitatkozol az első éjszakákon Kelemen? És ne felejtst: nekem sokszor, neked egyszer. Mert undokul önző vagyok – mondta alig hallhatóan.

Gézát ledöbbsentette a lány szeretni tudása. Adott és hörögve követelt. Obszcén szavakat suttogva remegett, karmolt, harapott. Mikor felül volt, többször az ásványvizet palack után nyúlt, fuldokolva nyelte a kortyokat. Végül a hátára dobta magát.

- Most te jössz kedves! – zihálta.

Reggelre leesett az első hó. Egész éjjel dolgoztak a gépek az utakon, a hómunkások a járdákon, parkolóknak. Koszos, latyak – tenger lett Erzsébet - napjára a város. Az utcákon álmos, morcos emberek vártak a buszra, goromba autósok intettek félre nem érhetően egymásnak.

Géza délutános volt a héten. Így ráér bekísérni Tímeát a munkahelyére - gondolta, aki tizenegykor nyit. Felhívta. A lány először visszautasította, nem lenne szerencsés, ha egy tegnapi vendéggel látnák.

- Ki látna szőke hableányt? Melletted, ki vesz észre egy porszemet?!

- Például Jenő a zongorista. Napközben piál a zongorája mögött, este játszik rajta.

- Rendben Tímea! Akkor találkozzunk a parkolóban. Fél tizenegyre ott várlak. Estig nem bírom ki nélküled! -

Géza néhány perccel Tímea előtt érkezett a megbeszélt helyre. Ránézett a szoborpárra. Az anya továbbra is óvta valamitől a gyermekét. Géza érzést nem látott a behavazott arcokon, töprengve azt próbálta megfejteni, miért érzi most a szobrász

üzenetét: a harmóniát. Este eszébe sem jutott ezen gondolkodni. Csak nem? Csak nem kezdem eldobni az agyamat... Elveszi a nő?

Tímea lassan kanyarodott be a parkolóba. A lányt rosszkedvűnek találta, miután megcsókolta.

- Ne haragudj Kelemen, hogy nyugős vagyok. Nem bírom ezt az időjárást elviselni! Van még pár percem, sétáljunk.

- Soha nem értettem meg azokat, akik hangulatát befolyásolja az időjárás. Legyen az zord, vagy süssön ezer ágra a nap, engem hidegen hagy. Ami ellen nem tehetek, nem is érdekel, még ha zavaró is. – Géza megcsókolta Tímea kezét. Hajukat finoman belepte a hó. Géza folytatta.

- Tímea! Szeretnék veled, késő ősszel egy hulló lombú erdőben sétálni. Ahol rajtunk kívül nincs más szereplő. Ahol, mint az ágyad felett lógó képeden, a háttérben rozsdásodó levelek adják meg a szépségedet. Mit tegyek? Olyan nővel szeretnék élni, aki Anyegint olvas az eldugott Somló – vár felfedezése közben. Aki az óceán partján krimi – szerű szerelmes versekkel tömi a fejét. Tudom, csak pofázok...

- Részeg vagy Géza? Mi van veled? – Tímea elkerekedett szemmel megállt a férfi előtt. Géza tátott szájjal hátra hajtotta a fejét. Szemében elolvadtak a hópelyhek.

- Élvezem a telet drága. Mint minden csapadékot. De téged leginkább!

- Belém szeretnél?

Géza komolyan a lány szemébe nézett. Kezeivel két oldalról megfogta annak arcát.

- A szerelemtől kérdezel. Nem tudom, elmondjam – e? Most gyógyulok ki egy másiktól.

- Miért ne, ha fontosnak tartod?

- De nem ismerem a fogadókészséged! – Géza a távolba nézett.

- Egy új kapcsolat lehetősége esetén tele vagy kétségekkel, elsősorban magadat illetően.

Felkészültél – e rá, meggyógyult már a szíved?

- Igen, de ezt nem lehet tervezni, menet közben dől el minden.

- Így van. Később tudod megmondani, lehetséges egyáltalán meggyógyulni és újra kezdeni?

- Ha jól sejtem ebből lesz a tapasztalat. És most hogyan tovább? Évezredek óta a nő dönt.

- Mindig ketten döntenek. Pontosabban valami rejtélyes oknál fogva a test, a hormonok – és itt felmerül egy fontos kérdés:

megvan egyáltalán az áramkör, ami két embert összekapcsol? És persze, hogy felkészült – e a lélek egy új kalandra?

Kellőképpen kiéhezett vajon az újra; szóból, érintésből? Még valamit - utána mennem kell! A nő a kapcsolat későbbi részében dönt. Az elején soha! – kivétel, ha azonnal elutasít. Egyébként várja, hogy meghódítsák! – Tímea megcsókolta Gézát és elstietett.

Karola kulcsot dugott a zárba. Lassan nyitotta ki az ajtót. Volt, hogy anyja bent, szótlánul az ajtó mögött állt, nézett kifelé, s ő majdnem fellökte. Belépett, orrát megcsapta az „öreg szag”. Belső szótárában így nevezte Erzsébet lakásának illatát. A nehéz, kombinált szekrény tetején álló porcelán óra, monoton ütése volt az egyedüli zaj a nappaliban. Anyja a kályha melletti fotelban ült, rezzenéstelen szemekkel figyelt valamit a szemközti falon. Karola a zongorához lépett, felhajtotta a terítőt, leütött pár akkordot.

- Ma van a névnapod anya. Hoztam virágot és gyümölcsöt. – Erzsébet most fordult felé először. Végignézett a divatosan öltözött tökéletes alakú Karolán. Mindkét lánya örökölte egykori természetes szépségét. Az asszony mély zengő hangon szólalt meg:

- A húgodnál volt este valaki. Hajnalban ment el! Még mindig tart köztetek...?

- Hangoskodtak?

- Csak a szokásos zörejek. A víz zubogása... ajtócsukódás.

- Akkor honnan tudod, hogy volt valaki?

- Két kocsival jöttek. Mondtam, hogy hajnalban ment el!

Karola kiment. Megkerülte a házat, kinyitotta a hátsó levélajtót. Kulcsa volt húga lakásához. Felüldülés volt az „öreg szag” után a gyöngyvirág illatát belelegezni. Futó pillantást vetett a serlegekre, oklevelekre. A hálószobába ment, megállt a hatalmas ágy előtt. Ráncok jelentek meg a homlokán, ahogy az összetűrt ágyneműre nézett. A könyvespolchoz lépett, óvatosan leemelt néhány kötetet, kivette mögülük a kamerát. Előre tekerte a kazettát.

- Szia, hucicám! Mi a franc ütött beléd? Eddig fair voltál mindig! Mi vitt változást sivár kis életedbe? – Karola idegesen pöccintette le a hamut cigarettája végéről, másik kezében a mobilt tartotta. Hangjából süttött a gúny

- Nem volt időm! - Tímea letette a tálcát a pultra, kiment a kávéház előtti lépcsőre folytatni a telefonálást.

- És a fű – dés? – szótagolta Karola

- Nem fürdött – hazudta Tímea. – Folyamatosan nyomult. Lazíts, tudom a szabályokat.

- Nem úgy működsz bogaram! Eddig simán lerendezted az ilyen lekvárokat.

- Szabadságot kért szerdára, én is lelépek hétkor. – Tímea erősebben kezdte szorítani a telefont. Remélte, nővére semmit nem vesz észre.

- Rendben... Bár itt valami nem stimmel cicus... Nem volna kedvemre való, ha értelem gyúlna bárgyú tekintetén!
 Tímea megigazította valamennyire a szél által összefűjt haját, kötényébe csúsztatta a mobilt, visszalépett a kávéházba. Egyre gyakrabban gondolt Gézára. Mert volt a fiúban valami léhaság, de ezzel titkolni igyekezett romantikus lelkületét. Mindig vonzódott a lány azokhoz, akik rejteni próbálják érzékenységüket, s meg vannak győződve arról, szégyellni való az érző lélek. Tímea ilyennek érezte a férfi vibrálását. Pedig biztos volt benne, hogy Géza komolytalan, csak bolondítja a nőket. Ugyanakkor megnyugtató erőt érzett a linksége mögött, romantikát, mély érzékiséget. Az eddigi „versenylovak” hidegen hagyták, csak egy számított: győzzön!

Erzsébet a ruhásszekrény felső polcáról elővette a családi fényképalbumot. Ezt mindig megtette, mikor lányai viselkedését gyanúsak találta. Leült az íróasztalához, felkapcsolta a kis állólámpát. Kinyitotta az albumot a könyvjelzőnél. Innen kezdődtek a gyermekeiről készült fotók. A könyvjelző előtt voltak a közös családi képek. Róla, elvált férjéről, házasságáról, ismerősökről, ezeket már régóta nem nézegette. Csak a lányok képei érdekelték. Csecsemőkoruk óta, az érettségiig csináltatott róluk – félévente, közös – műtermi felvételeket. Most is ezeket nézte, alig észrevehető fejcsoválással. Karola egy évvel volt idősebb húgánál, de ezt a különbséget szakember sem vette volna észre. Félelmetesen hasonlítottak egymásra. A két gyönyörű lány volt anyjuk büszkesége, egyben bánata is.

Géza belenyugodott, hogy a Karolával indulni készülő románca el sem kezdődött. Átverte a néember - summázta magában a levélváltásaikat, és azt a néhány telefonbeszélgetést, ami kezdte közelebb vinni a nőhöz. Mindegy! Az elmaradt „erotikus élményt” bőven kárpótolja a Tímeával kezdődött viszonya. A lány érzékisége, humora, csodálatos alakja, feledtette a férfival, a másik lánnyal adódott kudarcát. Már ha kudarcnak lehet nevezni, hogy az a nő hazudott neki, és ő egy ismeretlentől jóhiszeműen beszopta a fals szöveget. Nem volt újdonság az ilyesmi számára, élt már hasonló eszközökkel ő is. Egy keveset visszakaptam, na és! Egyszer fenn a kerék, másszor lenn. De most ez a helyzet valahogy más. Géza furcsállotta magán, hogy állandóan Tímeára gondol. Eddigi hosszabb – rövidebb kapcsolatai a testiségre épültek. Sajátos menetrend szerint; ismerkedés, ágy, néhány találkozás, vele párhuzamosan még egy – két partner, és aki a legjobb, az marad. A kapcsolatok periodikusan követték egymást, nem okoztak sem gondot, sem fejfájást. Előfordult időnként nála – az ismerkedést követően – heveny fellángolás, ezekből „elburjánzásuk” előtt igyekezett kilépni. Tímea azonban több volt az előzőeknél. Nagyságrenddel. Külsőre, intellektuálisan, az ágyban. És ez lett Géza nagybetűs dilemmája. Valami megmagyarázhatatlan gyanú motoszkált benne a lánnyal kapcsolatban. Eddig is voltak lazán révbe (ágyba) ért hódításai, de ilyen könnyen, ezt a kategóriát... még sosem sikerült levenni a lábáról. A dolgok majd csak a helyükre kerülnek egyszer, de ha segítünk nekik, lehet, hogy hamarabb – gondolta, mikor Tímeáktól kétháznyira leparkolt - akik előtt egy ezüstszerű Opel állt. Az úttestet vastagon borította a plátánfákról éjjel lehullott levél, és az eltúratlan hó. Időben tettem fel a téli gumikat – morfondírozott, ahogy behúzza a keziféket. Nem tudta miért jött erre, ebbe a nappal is kihalt utcába. - Mindegy, néhány slukkra van még időm, mielőtt bemegyek dolgozni! Kié lehet ez a kocsis? - Benyomta a szivargyújtót, a szélvédő alól előhúzza a cigarettásdobozt, rágyújtott. Élvezettel kifújta a füstöt, belenézett a tükörbe. Lassan megcsóválta a fejét. – Ezt nem hiszem el. - Néhány méterrel a háta mögött Tímea telefonált, az ezüstös autónak támaszkodva. Fehér alapon fekete pöttyes bundát viselt, a megszokottól elegánsabban. Tegnap este nem ezt látta rajta Géza. De hogy tudott ennyi idő alatt ideérni a kávéházból Tímea? Ez nem lehet ő! – paskolta a kormánykereket a férfi, bár iszonyúan hasonlít rá. Csak két testvér lehet ennyire egyforma! Ha Tímea lenne, megismerné a kocsis alapján, és intene, vagy üdvözlőné! Nem lehet igaz!... - csapott a homlokára Géza.

Karola megnyomta a csengőt, nem volt kedve táskájából elővenni a kulcsait. Feldúlt volt, s miután kiszállt a kocsiból, ujjai is fázni kezdtek. Nem hallott mozgást bentről, mérgesen toppantott, hosszabban nyomta meg a csengő gombját. Lépcsőn lefutó lépések zaja hangzott, nyílt az ajtó. A férje tárta ki.

- Lajos! Mi a fészkes fenét csinálsz, itt fagyok meg a teraszon!
 - Drágám van kulcsod, ha jól tudom... – Lajos óvatosan a felesége szemébe nézett, majd lassabban folytatta.
 - A gyerek holnap számtékből témazárót ír. Átveszem vele az anyagot.
 - Már megint kifogásokat keresel. Egy nyamvadt csengetésre sem tudsz megfelelően reagálni. Állj már félre, mielőtt jégkirálynő leszek itt kint! – A férfi gyors mozdulattal ellépett felesége elől, a lendülettől beverte tarkóját az ajtó mögötti fogasba. Heves fájdalmat érzett, ami kiült az arcára. Karola megvető fintort vágott ránézvén. Kerülve Lajos tekintetét, lassú erotikus vonaglások közt levette bundáját, és dúdolván a fogasra akasztotta. Lajos tekintete epekedve követte felesége minden mozdulatát, felgyorsult a lélegzete, ahogy formás fenekére, a vékony bézs – színű blúzt átdöfni akaró mellekre nézett. Elmúlt egy éve, hogy ölelhette a gyönyörű testet. Karola érezte férje perzselő vágyát, magában mulatott a tehetetlen férfín. Élvezte, hogy játszhat, lubickolt szerepében. Felszaladt a szobájába – már régóta külön aludt Lajostól –, kibújta a csizmájából, melegítőre cserélte világos kosztümét. Az ablakhoz ment, kinézett az utcára. Tekintetét lassan jobbra vitte, a gurtai melletti képre. Edzőjével mosolygott egy limuzin előtt. A kép az országos teakwan-do bajnokságon készült, ahol Karola megnyerte a versenyt. Dr. Janács az edző, magasba emelte Karola aranyérmét, aki a fotós kedvéért feketeövébe akasztotta hüvelykujjait. Mindig megnyugtatta Karolát ez a kép. Ha elragadta az indulat, mint most a napokban - a képre nézve megnyugodott, akár egy

levendulás fürdő után. Elmélázott. Csodálatos volt a szex Janáccsal. Az edző vad, erőszakos közeledése; ahogy magához rántotta, letépte róla edzőruháját, majd hatalmas péniszére húzta, most is izgalommal töltötte el. Edzések után izzadtan, fáradtan közöskültek Janács irodájában, ha a körülmények engedték. Soha nem mentek együtt sehová, a doktornak fontos volt a felesége, és a két lánya. Karola az edzővel töltött első együttlét után költözött külön szobába a férjétől. Szívesen idézte fel magában az asszony mi is történt akkor Janácsnál az irodában.

Az edző bekísérte, ő felült az íróasztalra. Nézte az edzőt, közben jól láthatóan forgatta nyelvét a szájában. Janács elébe lépett, terpeszbe állt, lerántotta az íróasztalról. Kioldotta Karola övét, megfogta edzőruhája jobb ujját, hirtelen mozdulattal kipenderítette belőle. Az előbukkanó gyönyörű mellék megremegett a lendülettől. Janács, láttukon megnyalta az ajkait. Ezzel egy időben térdig letolta magáról ágaskodó nadrágját, s Karola fejét a zacskójához nyomta.

- Kapd már be kicsi lány! – vigyorgott az edző. Karola felnézett rá, és keményen megmarkolta az edző heréit, aki a szorítástól összegörnyedt.

- Leszarlak mókuska! - a nő megnyalta a férfi fitymáját, élvezve annak kínjait. – Na, döfd már belém szarházi, különben kirázhatod, ha egyáltalán lesz még miből! -

Karola ezt követően másik szobába költözött Lajostól. A férje, mint férfi elveszítette jelentőségét az edző nagysága és libidója mellett. Másfél éve külön voltak ágytól, asztaltól.

Géza lehúzta kártyáját a leolvasón, a hangjelzés után kinyílt az ajtó. A portás nem nézett rá, a három monitor, amit ellenőrzött, lekötötte figyelmét.

- Szevasz Bandi! – intett a portás felé - de az ekkor sem figyelt rá, ezért belépett a zsilip másik ajtaján az üzembe vezető folyosóra. - Apám! Mikor lesz itt este tíz? – dörmögte maga elé. Az igazgató lépett ki az ebédlőből, akivel majdhogynem egymásnak ütköztek.

- Üdvözlöm Géza! – nyújtotta kezét Janács, az igazgató. - Előző életében tank volt netán? Még legázol itt ebéd után, emésztés előtt. - Mosolyogva beszélt, végigmérve Gézát, hogy hasonló alkatuk van – száznyolcvanöt magasság mellett.

- A viláért sem tennék ilyet főnök. Jobb az óvatosság! Maga ebédre elfogyaszt egy tankot, én beérem egy fél sertéssel. Diétát javasolt az orvos.

- Csak vigyázzon az egészségére, szükségünk van itt magára! – rázta meg Géza kezét búcsúzóul az igazgató.

Karola kipirult arccal hagyta el Janács irodáját. Fantasztikus volt vele ismét! – törölte meg izzadt homlokát. Igaz – nem várt meglepetés is akadt -, az egyik gyerek visszajött valamiért, kopogott a bezárt ajtón, végül meguntta, hogy senki nem nyitja ki, elment. Egyébiránt az edzés még keményebb – mostanában egyre keményebb! – mintha kíváncsi lenne az a gazember, mennyit tud kihozni belőlem, marad – e erőm az irodában? De maradt... nem is kevés. Janács térdei remegtek a végén, hörgött, szinte rőfögött a fáradtságtól.

A tornateremből nyílt a fürdő, már senki nem használta, mindenki haza ment. Janács zárta a főkaput, mint mindig, ha utánuk nem maradt más az épületben. Az edző most még dolgozott, az adminisztrációt intézte.

Karola megelégedetten nyitotta meg a zuhany keverőcsapját. Felváltva engedte magára a hideg és a meleg vizet. Beleborzongott, ahogy a holnap estére gondolt. Nyernie kell egy ilyen főpróba után, mint a mai volt!

Megszáritotta a haját, felöltözött, kocsiba ült. Áthajtott a városon, csak az útra koncentrált. Hidegen hagyták a reklámok, a fázósan siető emberek. A környezetében csak a páciensei voltak, akikre komolyan figyelt. Szerette a szakmáját, s nagyon jónak tartotta magát benne. Az emberi működésmódok feltárása és befolyásolása – amire energiái nagy részét fordította, pszichológiai tanácsadás keretében. Sikeres, eredményes praxist folytatott évek óta. Legbelül ugyan szerepjátszásnak tartotta ténykedését, de maximalista lévén szakmai tökélyre törekedett. Közrejátszott ebben, hogy mélyről jött és igen magasra jutott – fogalmazta meg egy ritka őszinte pillanatában Tímeának. Gyakran felkeresték betegek más megyékből, a fővárosból is. A férfi páciensek egymásnak adják holnap délután a kilincset - derült Karola. De ma este még nem! A vár körül alig járnak – nézett szét, amint lehajtott az egyirányú utcán a parkolóba. Húga kocsija mellett talált üres helyet, beállt. Felsétált a presszóhoz, belépett, a pult melletti asztalhoz ült. Tímea vágott egy fintort, mikor nővérere pillantott. Karola ajkát biggyesztve, megvonta a vállát. Ha belekezdett valamibe, azt intenzíven művelte, nem mindig számítottak az eszközök. Most győzni akart, de nagyon. Húga melleit kezdte fixírozni, aki kávéfőzött.

- Még mindig jobban nézek ki nálad husim. Add fel!

- Felétek még nem találták fel a tükröt nővérekem! – Tímea kijött a pult mögül, a tálcáról Karola elé tette a kávé. - Tegnap a jó öreg Michelangelo faragott mellszobrot rólam! – mondta és tüzet adott a nővérenek.

- A vén szenilis! Már arra sem emlékszik, hogy néz ki egy nő, ellenkező esetben én lennék a modellje. Bár ki tudja mit akart faragni az agg hóbortos? Hintalovat? Hagyjuk a rizsát hugi. Mi a franc volt tegnap éjjel köztetek azzal a lekvárral? Ki vele, mi ez a sumák? Ha megszeded a szabályokat, bukta kis butám!

- Tudom... várj egy kicsit, a nyolcasnál fizetnek – Tímea előbb a számítógéphez ment a számláért, majd a zongora melletti asztalhoz, ahonnan intettek neki. Három férfi és két nő ült körbe a kis asztalt, ami tele volt poharakkal. A társaság

kereskedelmi mennyiségű aperitifet fogyasztott rövid idő alatt, jókedvűen hangosak voltak, vacsorázni indultak. Az egyik férfi - kezében pénztárcával, bambán Tímeára röhögött.

- Jöjjön üde folt, magára hagyom a vagyonomat!

- A közjegyzőm máris gépeli a szerződést – felelte a lány. - Jenő hozz tintát, tollat, itatóst! – intett a zongoristának. – Megfogtam az isten lábát.

- Egyebet is megfoghat – folytatta a férfi a nők vihogása közepette, - de mind a két kezére szükség lesz. Hogy átérje.

- Népmesének is gyenge, kisfiú! A felesége tegnap nyulakkal randizott, hogy valami méreteshez jusson. Mára megnőtt volna? – Csend lett. A férfi zavarában az asztalra dobott egy bankjegyet, majd Tímeára förmedt:

- Ide figyelj te büdös kurva! – az ilyen gecitarisznyák mint te...

- Na, kifelé Kazinczy! Tudta, hogy nyelvújító volt? – Tímea megemelte a szájalót a zakója gallérjánál. A férfi suta, részeg mozdulattal Tímea melle felé vágott. A lány könnyedén ellépett az ütés elöl, kézelét használva -, a támadó csuklójára sújtott. A férfi felüvöltött. Elképedt társai hitetlenkedve felemelték, kivitték.

- Hugi! Már azt hittem segítenem kell! – kémlelte nevetve húga arcát Karola.

- Előfordul néha hasonló, ezeket megoldom. De most valamitől megfájdult a fejem. Ki kell szellőztetni. Ritkán kérek. Itt maradsz helyetted néhány percre?

- Már maradtam többre is. Anyuci ura a helyzetnek. Menj bogaram.

Tímea autóba ült, lehúzta az ablakot, sebességet váltott.

Janács Béla kedvelte a sarki élelmiszerüzletet. A bolt non - stop tartott nyitva, így ha műszakváltás előtt ment be a gyárba ellenőrizni, vagy este edzés után állt meg a bolt előtt, kedvére vásárolhatott. Vörös, jó alakú negyvenes nő állt a pult mögött, feszes farmerben, aki negyed órán át fésülte magát, ha nem jött vevő. Ezt az időt a doktor egy hideg téli reggelen mérte az ajtó előtt toporogva, a friss kiflire vásárlás reményében. Kiment rágyújtani, mert a kenyeres kocsi késett. Kellemtlenül érezte magát jelenleg a ruhájában, ahogy kiszállt az autóból a bolt előtt. A ritka alkalmak egyike volt a mai este: edzés után nem fürdött. Mikor megpróbálta a zuhany csapot kinyitni, mély szívó hang jött a rózsából, víz nem. Káromkodott a fogai közt, felöltözött, kocsiba ült.

A vörös nő a plafonra ferdén szerelt tükörből látta meg a doktort. Kijött a raktárból csipőjét hangsúlyosan mozgatva, ami nem került el Janács figyelmét. A vörös „vette” a tekintetet.

- Jó estét, mi jót adhatok? – Az edző bizsergést érzett kedvenc testrészében.

- Jó estét. Most csak a legnagyobb bonbonra meg egy üveg pezsgőre gondoltam. Mi jót ajánl még? – A nő álnaív mosollyal felvonta a vállát - majd közelebb hajolt Janácshoz - fejét lassan mozgatva, orrán át beszívta a levegőt.

- Egy illatos tusfürdő, némi férfikozmetikum, hasznos lehet ily' késői órán...

- Jöhet a tusfürdő, de nem tudom majd használni. Magára gondolok és elzsibbad a kezem.

- Csak a keze? Ez nem túl felemelő rám nézve. Egyébként szívesen segítek bajba jutottakon.

- Hát én most a baj kellős közepén... - Nyílt az ajtó, Tímea lépett be. Janács megakadt mondat befejezése közben. Először Karolára gondolt, azonban Tímea átnézett rajta. Nem ismerték egymást.

- Egy liter tartós tejet kérek, és egy üveg csalamádét. – Az eladónak a férfi meghökkenése nem tetszett, érezte, a szőke nő kivívta a csodálatát.

- A kettő együtt hascsikarással járhat hölgyem!

- Maga oda jár hasat csikarni ahol szabad ülőkéket talál. Nekem viszont véges az időm. – A vörös még vörösebb lett, letette a pultra a kért árucikkeket, felemelte a pénzt. Tímea nem vette el a visszajárót, kilépett az ajtón. Janács összeráncolt homlokkal ment utána.

- Nem viszi a bonbont, meg a ... ?

Tímea a rövidebb utat választotta visszafelé. A szűk, kanyargós utcákon figyelnie kellett. A visszapillantóban egy fényszórópárt látott, ami a kenyérbolt óta követte. Lassított, a viadukt előtt megállt, először jobbra indexelt, majd balra. Aztán jobbra indult el. A koesi sofőrje mögötte, ugyanezt tette. Tímea az órájára nézett. Alig tíz perce jött el, még néhány perc belefér! Na, lássuk! – gondolta - mit tudsz? Negyvennel áthajtott a viadukton, s ahogy elérte a helységénév – táblát padlóig nyomta a gázpedált. Az őt követő fényszórók lemaradtak egy időre, majd fokozatosan nőni kezdtek. Tímea belenézett a tükörbe, az adrenalinja felkúszott. Ismerte autója teljesítményét. Időnként, ha beért egy hosszú völgybe és nem ment előtte más - „megküldte” az autót - volt, hogy százhatszázalékkal kapaszkodott felfelé. Tudta ilyenkor lehetetlen észrevétlenül bemérni a sebességét. Persze csak nappal, mikor látható a radar. A verseny most is izgalommal töltötte el. Remélte, az őt követő, nem adja fel egykönnyen.

A falu ahová Tímea bekormányozta a kocsiját, ismerős volt. Kijárt a barátnőjéhez ide, ha egy nyugodt csevegésre vágyott. Nyári estéken kiültek a kertbe a gyümölcsfák közé, ilyenkor néhány szelet húst tettek a grill rácsára. A városi nyüzsgés után jól esett csak hallgatni is a sötétben. A főutcán most nem járt senki - kihaltak tűnt - leszámítva azt a fekete korcs kutyát, amelyik a pislákoló fényt adó villanyoszlop alatt álldogált. A gazdátlan eb hunyorgott, amikor az autó fényszórója megvilágította.

Tímea a visszapillantó tükrökben látta, hogy a másik autó kitartóan követi, s ahogy a fekete kutya mellé ér, az megugatja valamiért. – Mókás! - tudja ki a jó kislány, és ki a rossz fiú. Ha erre jövök vissza, megsimogatom – gondolta. Az utolsó házak után, erdőbe kanyarodott az út. Aztán fékeznie kellett. Villogó lámpás rendőrautók zárták le az utat, és két frontálisan ütközött kocsit. Rendőrök helyszíneltek, egyikük a mentők diszpécserével beszélt: - Hol késnek? Igaz, ide már nem rájuk van szükség...-

Tímea lassított, a rendőr karjelzésére megállt. Ugyanezt tette az őt követő Janács. A rendőr tisztelgett, a leeresztett ablakon át szólt Tímeához:

- Jó estét asszonyom, baleset történt. Egyelőre nem tud tovább menni. Várakozhat, vagy ha gondolja, visszafordul. – A hátsó kocsiból kiszállt az edző, előre jött, még hallotta a rendőr szavait.

- Mennyit kell várni biztos úr? – kérdezte.

- Fél órát, vagy többet...- Tímea is kiszállt, Janácshoz fordult.

- Maga követ mióta kijöttem a boltból? Netán a csalamádémra fáj a foga?

- Valami probléma van hölgyem? – kérdezte a rendőr, alaposan végigmérve az edzőt.

- Nincs semmi uram – mosolygott a lány, a zavarát leplezni igyekvő Janácsra. – Csak irtózom a balesetektől, sietnék, és most egy hosszabb úton kell mennem, miután visszafordultam. Jó éjt! – A rendőr az arcukba világított, feljegyezte autók rendszámát, és jó utat kívánt. Tímea beült a kocsiba, az edző utána ment. Megfordult, a rendőr távolabb állt.

- Nem mondta Karola, hogy ilyen jó nő a húga. Mert ugye testvérek? Gratulálok a papának és a mamának – vigyorgott Janács. A lány ajkbiggyesztett mosollyal válaszolt, és elindult.

Tímea nem látott maga mögött fényszórókat. A férfi maradhatott, a karambolt bámulja – vélte. Na, megsimogassalak fekete éji vándor? – dúdolta, miután beért a faluba, és a pislákoló fényű villanyoszlophoz közeledett. A kutya már nem volt ott.

- Hol jártál báránkám, a Himaláján? – kérdezte Karola.

- Valami idióta ismerősöd – gondolom az egyik pasid -, nem tudott betelni velem – felelte Tímea, és előadta a történetet. - Nővére ráncolni kezdte a homlokát, dühösen kirúgta maga alól a széket és elrohant.

Este tíz óra után tíz perccel Géza jó éjt intett a vállalati portásnak. Beült a kocsijába – s bár nem beszélte meg Tímeával - csak a holnapi, szerdai randit –, a presszó felé kormányozta az autót. Bekanyarodott a szürke szoborpár elé, ahol most is állt a lány kocsija. Géza kiszállt, hogy felmenjen Tímeához, valami azonban megállította. Csigatempóban fordult meg. Tímea autója mellett ugyanaz az ezüstszürke Opel állt, amelyik délelőtt a lány és anyja háza előtt! Kemény lépések közeledtek. Női bőr cipősarkak adnak ilyen hangot a betonon, ilyen dinamikusán. Géza megfordult, a délelőtti gyönyörű szőke közeledett. Végigmérte a férfit, mielőtt kinyitotta az autó ajtaját hosszan a szemébe nézett, aztán elhajtott. Géza nem tett fel képet a társkeresőre magáról.

Tizenegy elmúlt, mire Tímea a parkolóba ért. Géza köhögni kezdett a sok elszívott cigarettától, talpa fázott. A lány mikor észrevette nem lepődött meg, inkább türelmetlennek látszott. Látszat – puszit lehelt a férfi orrára, tűnődve megfordult, a vállá felett mondta:

- Fáradt vagyok drága, pihennem kell. Holnap akarlak szeretni – mondta szomorúan.

- Mi a baj Tímea? Vívódsz. Mit rontottam el? – Géza nem láthatta a lány könnyeit.

- Túl gyorsan jött minden. Az érzések, az élmények...Megmagyarázni magamnak sem tudom. Lassan veszem át a kontrollt az érzelmeim és a vágyaim felett. Ahogy érzem az erőmet, azzal párhuzamosan tudok lazítani a merev akaraton. Van egy – két akadály, amikről nem szívesen beszélek még. Kívánlak, de várj holnapig, kérlek. Ne haragudj.

- Nem kérdezek, ha nem akarsz beszélni a gondjaidról. Viszont mondd - az akaratodon képes vagy változtatni. Szeretném a ma éjszakát veled tölteni. – A lány mélázva a földre nézett. Egyforma hosszú lépésekkel körbe járta Gézát.

- A kibocsátott jelzések visszajelzésre találnak. Ha kéred, megadatik. Pedig szabálytalan most. Anyám nem aludt az éjjel, reggel panaszkodott. Menjünk hozzád, ha ennyire ...-

Géza a hatodik emeletre programozta a liftet. Miután kiszálltak, kulcsot dugott a szemközti ajtóba és kinyitotta lakása ajtaját, előre engedve a lányt. Tímea a fogásra akasztotta a kabátját, majd belépett a szobába. Kitapogatta a villanykapcsolót, felkattintotta. Meglepődve tekintett szét. A szobában széket vagy fotelt nem talált, csak egy hatalmas ágyat. A falakat befedték a festmények. Tímea lenyűgözve nézte a képek ontotta szín kavalkádot, a különös hangulatokat. Egy tanya télen, ugyanaz kánikulában. Erdő belseje, egy magányos nő késő őszi sétája az erdei hídon, kopár fák sötétjében. Lila téli vihar...

- Kelemen ez te vagy? – mutatott körbe. – Mindenhol a magány, a csend, az idő egy helyben topogása. Most olvastam a Szindbádót, onnan ismerősek ezek a színek. – Géza megcsókolta a lányt, az ágyra húzta. Tímea finoman elhárította a közeledést, levette magáról a férfi kezét. - Várj még. Ha nem olvasom a könyvet, azt hittem volna érzékesalódásom van veled kapcsolatban. Érdekes volt tegnapelőtt olvasni a Szindbádót, tegnap és ma élőben találkozni vele. Krúdy elhitette velem, valóban létezik ilyen figura, és találkoztam is vele, veled. –

Tímea tekintete a képekre irányult, de más tájakon kalandoztak a gondolatai. Halkan mondta: - és most nagyon szeress! – Géza furcsállta a lány ma esti folytonos szomorúságát. Később, mikor már az ágyban csókolta, nedvesen rebegett szemhéjakat érzett.

- Ide hallgass te szemét! Le tudnálak hányini. Nem vagyok elég neked én, egy óra múlva a húgomat akarod dugni? – Karola a kocsiból telefonált Janácsnak. A szoborpár elmélyülten figyelte.
 - Megtiltottam, hogy itthon felhívj, ha jól emlékszem – a férfi elfojtott hangon artikulált. A háttérből gyerekzsivaj hallatszott. Ma este már másodszor próbált nyugalmat erőltetni magára.
 - Mostantól légy kedvesebb az asszonyhoz... Ha a farkadat nem csak a piszuár felett akarod használni!

Géza kiment az erkélyre. A lakásban elég volt a póló, kívül dideregni kezdett azonnal. Betette a kávéscsészét az egyik üres kaspóba, meggyújtotta a cigarettát. Kortyolt a kávéból. Bevált trükk volt agya serkentésére. Hideg, cigaretta, forró kávé. Ezek a tiszta elme kritériumai Géza professzor kutatásai alapján. Mosolyogva nézett a távoli rózsaszín foltokra az égen – megint szél jön! Szerette a szelet, mint egy izgalmas emléket. A megfoghatatlan szabadságot, erőt jelentette számára. A szél hajókat repített távoli földrészekre egykoron, magokat hordott idegen tájakra, ahol új növények honosodtak meg, vagy éppen gabonát örölt. Géza középiskolás volt akkoriban. Párizsban élt a szüleivel, akik a követségen dolgoztak. A nyári szünetben apja javaslatára az országban utazgatott. Egy alkalommal a La Manche-csatorna partján üldögélt az egyik rozsdás, második világháborús német géppuskafészken. Arra lehet Anglia! – meredt a távolba, ott a ködfüggönyön túl. Nem figyelte a hirtelen jött viharra. Méteres sötétzöld hullámok csaptak ki a partra, az emberek fejvesztve rohantak le a mólóról. Gézát elvitte volna a szél – nem futott ki a többiekkel! - ezért belekapaszkodott a kupola lőrésébe. A hullámok két oldalról zúgtak át a móló felett. Géza egyedül maradt a betonnyúlványon, bizott erejében. Katarzis volt, ahogy csendesült a vihar, és ő csapzottan felkecmergett. Egyedül lépkedett a csatakos partszakaszon. Nem engedett az elemeknek, megzabolázta a szelet!
 Kalandos emlék volt, pillanatnyilag azonban más foglalkoztatta. A két szőke nő körül - érezte, valami nincs rendben. Felidézte az utóbbi napok történéseit. Mi az, ami nem stimmel? Először is, Karola lehet az ismeretlen szőke nő. A társkeresőre feltett fotón Karola haja ugyan barna volt, de a jellegzetes tekintet, az ovális arc, elárulták. Másodszor: Tímea és Karola testvérek, semmi kétség. A félelmetes hasonlóság ezt támasztja alá. Szőke hajjal Karola Tímea tükörképének tűnt! Az sem lehetett véletlen, hogy Tímeaék háza előtt, - és a presszó parkolójában is láttam őt – emlékezett vissza a férfi. Ami furcsa – miért nem beszélt róla Tímea? Igaz nem is volt köztünk szó ilyesmiről... Mindegy, este rákérdezek... A hidegtől Géza kezében már remegett a cigaretta. Elnyomta, megrázkódott, belépett a lakásba.

Janács az irodájából hívta fel Karolát. A nő tegnap esti telefonja után töprengett el a közös másfél évükön. Nem gondolta, hogy érzelmet vittek volna a kapcsolatba, mégis meglepte Karola határozott és hirtelen elutasítása. Janács kellemesnek ítélte meg mindkettejük számára szexuális együttléteiket, most, hogy testközeli lett a szakítás, idegesség fogta el. Kezdte felfogni a Karola nélküli sivárságot, ami vár rá. A gyönyörű nő vibrálása, cinikus intellektusa, mára beépült - része lett a doktor rokon mentalitásának. Igaz, mindig akadt egy-két alkalmi kalandja Karola mellett, de ezek nem igazán érdekelték, egyik olyan volt, mint a másik. Ezekben inkább a vadászat üzte, legfőképp a vad becserkészése. Közeledve az ötvenhez, kénytelen volt elkönyvelni magában ifjonti hevének lassú megkopását. Igyekezett kerülni a libidó kifejezést, pedig valahol mélyen érezte, már nem a régi. Ami fájdalmasan érintette Karolával kapcsolatban - amennyiben elveszíti: hiányozni fog a nőiessége, a másokéhoz nem hasonlítható szexuális vonzereje. Janács ha erre gondolt, lehangoló számvetést volt kénytelen végezni. Otthon a feleségével... nem is emlékezett mikor sikerült igazán. Futó kapcsolataiban már a második alkalommal erőlködni kellett, nem jött elementárisan, mint Karolával. Sejtette, a kapcsolat megszakadása mentálisan sokkolná – ismerte magát, tudta mennyire fontos a kiegyensúlyozottságához rendezett nemi élete. S ha ez megszűnik...a várható következményektől egyre inkább szorongás fogta el.

Janács a vállalati irodából többször tárcsázta - Karola nem vette fel a telefont. Kopogtak az ajtón.

- Béla! Már megint az Újvárosiak hívtak. Azt mondják még nem ért oda a kocsink a műanyag tokokkal. Tegnapra várták, türelmetlenek. – A titkárnő előbb főnökére, majd a telefonkagylóra bámult, amit Janács dühösen a helyére dobott.
 - Mondd még egyszer Borika. Ki a türelmetlen?
 - Az Újvárosiak... Nem ért oda a kocs... - Borika eddig higgadtan ismerte az ügyvezetőt.
 - Utánanézek. Van még valami? – Janács a golyóstollát sebesen forgatta az ujjai között.
 - A csoportvezetők szerint a dolgozók morognak a hétfégi túlműszakok miatt.
 - Aki orvosi igazolás nélkül marad távol, hétfőn jöhet leszámolni! – Borika bólintott, lassan behúzta maga előtt az ajtót, elgondolkodva visszaült az asztalához.

Janács újra próbálta hívni Karolát. Ezúttal is kicsengett a készülék, de néma maradt. A férfi sóhajtvá beharapta az alsó ajkát. - Mindegy, majd este az edzésen!

Erzsébet a fotóalbumot lapozgatta a félhomályban. Ahogy kint sötétedett, a képek tónusa is komorabb lett. Az asszony megdörzsölte fáradt szemeit, pillantása a tapéta egyik mintáján állapodott meg. Nem gondolt semmire, kiürült tekintettel figyelte a görbe vonalakat. A mintázat lassan csúfondáros arccá folyt össze, majd nőni kezdtek a pupillái, és hang nélkül segített kiáltott.

Erzsébet letette az albumot. Apró, alig észrevehető mozdulatokkal felfrissítette zsibbadt izmait és az ablakhoz ment. Mozdulatlanul nézett ki az utcára a függönyön át. A kapu előtti kandeláberen bekapcsolt a világítás.

- Szia, habléány, hol találkozunk, és mikor? - Géza vásárlás közben telefonált.
- Itt hétkor végzek, gyere fél nyolcra hozzánk. Ha megérkeztél, csörgess meg, kinyitom a kaput. – Tímea poharakat mosott a pult mögött, vállával szorította füléhez a kagylót.
- Elmenjünk vacsorázni, vagy nálad maradjunk?
- Maradjunk... – Géza kedvetlenséget érzett a lány szavai mögött.
- Akkor viszek valami jófajta nedűt. Tényleg, mi is a kedvenced?
- Hasonló hangnemben beszélünk már. Akkor rám bíztad a választást. Most rád bízom.

A teakwandósok futással kezdték az edzést, a tornaterem parkettjén mezítláb rótták köreiket. Csendben, fegyelmezetten mozogtak, csak a lihegésük és a talpak csattanása hallatszott. Janács hirtelen és keményen állj! - t vezényelt, elkezdődtek a bemelegítő gyakorlatok. Eleinte egyénileg végezték, majd párokba állva folytatták. Vezényszó harsant, rendeződtek a kusza sorok. Az edző most kiszólitotta Karolát, aki a jelenlévők előtt formagyakorlatokat végzett. Hibátlan mozdulatsorral demonstrált egy képzelt ellenféllel szembeni sikeres küzdelmet. Végül meghajolt, visszaállt a helyére. Ezt követően az edző új fogásokat mutatott be, amit a tanítványok hosszasan gyakoroltak egymással. A meditálás és a levezető futás befejeztével a csapat elvonult az öltözőbe. Janács az irodába ment, várt. Karola most nem maradt le a többiektől, mint ez idáig tette – hogy kövesse a férfit privát kuckójába -, helyette elsőként futott be az öltözőbe, utána a zuhany alá. Az edző káromkodva magához vette a kulcsokat – bár ma a filmklubosok zárnak! -, iratait, átöltözött, autóba ült. Dühös volt Karolára, mert a mai napon egyszerűen semmibe vette. Az edzés alatt véletlenül sem kerültek szemkontaktusba, hiába kereste az alkalmat – gondolta. A szuka, mint egy tengerészgyalogos az alakzatban, maga elé meredt végig báván! ...más alkalmakkor lubickoltak egymás tekintetében. De ennyivel nem intézi el a kurva, mert berágott valami hülyeségen! Utána megyek, csak megáll valahol... és irtózatosan lekapom a pedikűrös körmeiről!

Kemény léptek koppantak a betonon. Karola megállt, az ablaktörlőlapát alól kihúzta az odatűzött szórólapot. Beült a volán mögé, elindult. Kevesen közlekedtek a városban, így jó tempóban haladhatott át a centrumon. Ráfordult az óváros zötykölődős, nemrég csatornázott útjára. Visszavette a sebességet, lassan araszolt előre a házuk előtt. Minden ablakból fény áradt, a férje még nem hajtotta be az ablaktáblákat. Kétutcányit gurult lefelé, anyjánál villanyfényt nem tapasztalt, sötét volt - mint alkonyat után általában, - kivéve a kapu előtti utcai lámpát. Az emelkedő után elfordult balra, a trafóház mögött fékezett. Kiszállt, elindult vissza anyja házához. Janács látóhatáron belül parkolt le. Kíváncsi volt, miért gyalog megy visszafelé a nő, miért nem állt meg a célja előtt kocsival? Még látta Karolát belépni valahová, utána megszűnt a mozgás az utcában.

Géza tárcsázta Tímeát, aki jött és kitárta előtte az ajtót. Megcsókolták egymást, a lány elindult hátra.

- Baj van habléány?
- Rémeket látsz kedves... vagy nem ismersz eléggé... – Beléptek a lakásba, ahol a kellemes melegben hangulatvilágítás és gyöngyvirág illata úszott. A lány CD-t tett a hifibe, kelta népdalok idéztek hősi időket.
- Tímea! Minden ugyanaz, mint vasárnap este volt, csak te vagy egy kicsit más. Nem tudom miért, ne is taglaljuk. Igyunk egy erőset drága, ha nincs ellenedre. Még mosoly is születhet tőle csodás ajkaidon. - Géza a kabátja zsebéből díszdobozos barackpálinkát húzott elő; a vitrinből két poharat, amiket tele is töltött. Levette a kabátját, a hintaszékre dobta. Az egyik poharat a lány felé kínálta, aki a fejét rázta.
- Nem szeretném, ha később megéreznéd rajtam.
- Énrajtam is érzik majd. Meg láttam a fürdőben fogkefét is!
- Legyen – Tímea kortyolt egy keveset az aromás italból, visszaadta a poharat. Beült a hintaszékbe, finoman meglendítette magát és kinyitotta a száját.

- Csepegtess ebből a nektárból a nyelvem hegyére drága! – Géza a pálinkát lassan a lány szájába töltötte, a pohárral követve a hintaszék mozgását. Tímea hirtelen nagyobbat lendült, ettől a hajára folyt az ital. Először mosolyodott el ma este.

- Ügyetlen voltam, ne is törődj vele. Fürödj meg, addig ágyazok.

Géza levetkőzött, bement a fürdőszobába. Néhány perc múlva megtörölközve kijött, ágyba bújít. Tímea egy pillanatra ránézett, kicserélte a CD – t a hifiben, lekapcsolta a villanyt, átment az utcai szobába. Onnan visszalépett a szomszédos fürdőbe. Rövid idő múlva víz zubogott a falba épített csövekben. A zuhanyrózsa emelkedése – süllyedése megváltoztatta a kádba folyó víz hangját. A csobogás fokozatosan abbamaradt, törölköző és bőr találkozása surrogott. A lány illatosan feküdt a férfi mellé. Átölelte, hevesen csókolni kezdte.

- Gyere drága, ne kímélj – suttogta, – ez a mi éjszakánk. - Géza finoman megmarkolta a lány melleit majd belecsókolt a hajába, amitől a csodás test megremegett. A lány a férfi lába közé nyúlt, de nem érzett erekciót.

- Nem kívánsz drága? – kérdezte alig hallhatóan. A folyosón halkan zörrent valami. Folytatta:
- Várj, szájjal segíték, jobb lesz, mint vasárnap – susogta letről.

- Mi volt ez a zöreje? – Géza finoman felemelte a lány fejét.
 - Ne törődj vele, hagy... - A bejárati ajtót valaki ököllel kezdte ütni.
 - Karola gyere ki, de azonnal! Ha nem jössz, ide hívom a férjedet meg a fiadat. – Mély, határozott női hang kiáltott az udvaron, ütemesen csapkodva az ajtót, és mellette a falat burkoló lambériát.
 - Menj Karola – mondta halkán Géza.
 - Mi???
 - Én mondom el a gyerekednek, mit művelsz ott bent, miért nem vele vagy! Elegem van abból, amit ezek a falak közt műveltek a gyönyörűséges húgoddal! Az már kijött – folytatta Erzsébet undorral a hangjában.
 - Öltözzünk Karola. Ha jól sejtem az édesanyád vár – Géza kibújt a paplan alól.
 - Honnan tudta szarházi? Elpofázta az a kis kurva? – rekedten kérdezett az asszony.
 - Senki nem szólt semmit. Rájöttem. – Géza villanyt kapcsolt, felhúzta a nadrágját. Karola kényszeredetten követte, nem takarva közben meztelenségét. A könyvek mögé nyúlt, a magnóban nem talált kazettát. Fejét rázta miközben kiment az udvarra, Géza utána. A szoba sokáig őrizte az illatukat.

- Csitrik voltunk, amikor kezdődött. Állandóan versengtünk. Ki ér hamarabb kerékpárral az iskolába, kinek vannak jobb jegyei. Melyikünkre mondják többen, hogy szép. Mikor felnőttünk, rajzoltak körülöttünk a srácok, mivel jól néztünk ki. – Tímea elengedte Géza kezét, álláig begombolta kabátját a hideg szélben. Mióta kiléptek a kapujukon, senkivel nem találkoztak az utcán. – Anyánk óvott eleinte minden kalandtól bennünket, nem sok sikerrel. Korán belefogtunk a küzdősportokba - mindketten hamarosan sikereket értünk el benne. Természetesen nem féltünk az erőszakos fiúktól sem, inkább kedvünkre válogattunk közülük. Itt is versenyeztünk persze, kinek menőbb a pasija. Karola férjhez ment – ma sem értem miért volt sürgős neki? – egyszer olyat mondott, gyerekre vágyik. Középiskolába ment a fia, mikor előállt az újabb hülye ötletével. Azt állította, még nem próbáltunk ki valamit. Hogy melyikünk jobb az ágyban!? Belementem, baromság volt részemről! Nehéz lett volna nemet mondani a köztünk dúló verseny évtizedes megszokása után. A következőképpen döntöttük el ki a jobb a lepedőn...

- Nagy vonalakban sejtem – folytatta Géza. – Te lefeküdtél a mókussal, a következő alkalommal a nővéred tette ugyanezt. A palimadár mindvégig azt hitte, te vagy mellette. Ezért kellett lekapcsolni a villanyt, mikor kimentél fürödni, ezért mondatd, hogy szégyenlős vagy. Az utcai szobában Karola várt, te maradtál, ő kijött, és a te nevedben szexelt. Tudtam, ketten vagytok. – Géza elmesélte találkozásait Karolával. - Azt viszont nem értem, hogy döntöttétek el, ki a jobb?

- Valóban így történt, de a megvilágosodásban a pálinka is segített – gondolom én. Azért ittam, azért folyattam a hajamra, hogy észrevedd a cserét. Úgy okoskodtam, a nővéremem, ha nem érzed az alkohol szagát, talán minden világos lesz. Ez sikerült is. Nem akartam a másik szobában arra gondolni, hogy élvezed Karolával... Már gyűlöltem az egészet... de késő volt visszakozni. Tudom sok az ellentmondás a tettem és az érzéseim közt, de hidd el, amiket mondok. Évtizedek béklyói kötöttek. A kérdésedre a válasz: volt egy kamera a könyvek között, éjszakai felvételre állítva. Amikor a pasi első este velem volt, felvett mindent a videó, a nővérkém másnap megnézte. Láta mi történt, hasonlóra koreografálta a mozdulatait, mire ő következett. Azért suttogtunk, hogy a hangunk alapján se derüljön ki a csere. A végén megkérdezte a partnert, mikor volt jobb, most vagy az előző alkalommal? Hozzáfűzte még: ne légy udvarias azzal, hogy most! -, őszintén érdekel. Ezt is vette a kamera, és a választól függött - melyikünk nyert.

Tetszettél, mikor találkoztunk. Meg kezdtem unni az egészet. Nem indítottam el vasárnap a videót, mint ahogy ma sem tettem bele kazettát. Karola dühöngött érte.

- Vidámnak ismertelek meg, mégis többször szomorú voltál...

- Szomorúnak mutatkoztam, mert a szabályok szerint tilos volt találkoznom a versenylóval, ahogy Karola nevezte a férfiakat. Tilos – mielőtt vele is... Nehogy jobban megismerjenek. Így akartalak lerázni, de nem ment. Ezzel szabályt sértettem. Elszomorodtam mikor eszembe jutott, hogy holnap vagy ma, mellette fekszel.

- Amikor Karola mellett feküdtem, és halk neszezés jött a folyosóról, akkor mentél ki a lakásból?

- Anyám hívott mobilon, jöjtek elő, mert botrányt csinál.

- Édesanyátok tudott minderről?

- Feltűnt neki. Kéthavonta „versenyeztünk”, váltakozó sikerrel. Anyánk is rájött – mint te, kért, hagyjuk abba. Nálad sokallt be igazán. Sajnálom - de örülök, hogy vége. Megvetsz?

- Nem. Én is hajtottam a nőket, akik szerettek is. Tényleg! Így visszagondolva... engem szerettek a nők. Én őket nem mindig. Te tudnál szeretni engem?

- Nincs szükség a feltételes módra, már szeretlek, ha ilyen furcsa körülmények között is. – Elhallgattak, csendben lépdelték tovább. A trafóház mögül beszédfoszlányokat hozott a szél. Közelebb érve látták kik beszélnek. Géza és Tímea egymás felé fordult, vállat vonva megálltak.

- Abbahagyod az edzéseket? Elment az eszed! – Janács fejcsóválva nézett Karolára.

- Csak nem nálad folytatom szépfű. Keresek valami más helyet, nem akarok veled találkozni. Ami köztünk volt, annak vége. Talán bojkottállak...

- Nem szoktál inni, miket hadoválsz itt?

- Anyám tekintetéből ma este rájöttem valamire. Én akartam fiatalon gyereket, férjet, akik mára semmit nem jelentenek nekem. Megpróbálok rendbe hozni, talán még sikerül.

- Hiányozni fogok neked... – vigyorgott az edző.

- Tudom. Ma este rádöbbsentem, a család is hiányzik. Elvesztem a szeretetüket – érted. Meg... azért, de ahhoz semmi közöd! - és annak - vége. – Karola beült az autóba, indexelés után a gumik felcsikorogtak, ahogy elhajtott. Janács még néhány percig állt egy helyben, némán rázta a fejét. Lassan kinyitotta a kocsiját, indítás után gázt adott. Tímea hosszan nézett utána, míg az autó fényei eltűntek. Maga elé mondta:

- Karola itt állt meg a kocsival, ha „versenyeztünk”. Hogy ne lássák. Remélem ma utoljára.

László György : Istennel táncoló

Hol nőként, hol férfiként
indítja be a lemezt,
megcsitít minden szirént,
hátracsapjuk a reteszt,
felbődülnek a hegyek
mélységek indulnak el,
sötétek mennydörögnek,
lobban a felhő-lepel.

Rámvillan fele-arca,
enyém sötétben marad,
herdált évek kudarca
tolul a szelek alatt,
kifogat, kifogatom,
csizmám szárára verék,
idők omladéka nyom,
múltakból kiébredek.

Menyegző-fátylas havak
dongják a kérges ugart,
veszendők felbugyranak,
lávától cidriz a mart,
ordas füstcsuhák kelnek
árnybikák körme hasad,
kitátják szájukat a vermek,
s torkukhoz manna tapad.

Ne gyere be egy szóra,
maradj rés a kancsóra,
ujju-ju-jú-iha-ha.

(Hét táncot röpíts,
nyílveszőt levegőbe,
sarkantyú-csengést hevítés
hetedik nő szügyére,
hét telehold éjjelén
minden kedvedbe járjon,
tűzlobbanások jegén
megnémult szó kiáltson.)

Rögök szemmé válnak,
lábnyomomra várnak,
lábnyomomban fény ered,
élve táncolok Veled,
sorsom, hazám, sorsom
hajnaloktól orzom,
hét erű kút, hat erű kút,
mélyre már nem süllyedek.

Fortyognak messzi mezők,
arcomra vetül a fény,
sorsukban szentségtörők

öklüket rázzák felém.
Homlokát eltakarja
háta fordít, ha lesem,
bárcás titokban tartja,
pontozva tapsol nekem.

Retyerutya heje-hó,
ha nem találsz, nem találsz,
két kezes botoló
nászutazást verbuválsz,
haháhirém oszlató,
soron kívül mit kívánsz?

Szemembe szúr a szeme,
életnyit csukva marad,
Holdra-döng szikla-keze
fordulok völgyek alatt,
elmúltak sündörögnek,
minden más ritmus megáll,
doronccsa máll a rögnek,
néma úr felkiabál,
ősök szaladnak szerte,
futásuk csapda-vető,
csillagmilliárd pernye:
visszafakult a jövő!

Spádába kezd a havon,
ráncigál, füttyöget,
nyomunkban látó-vakon
ezer esztendő üget,
vad vizek marják a martot,
vesztőhely-vidék hörög,
dőlt fejfák álmodnak harcot,
nyicognak Göncöl-körök,
husztajból vág a szeme,
bojdulva tűz a sugár,
gúny rándul, szája becse,
kiforgat, csillagra áll.

Istenedik a babám,
„se Istenem, se hazám”
Iha-ha!

(Kinőtt fogú, körmű Isten,
sok rém-hemzsegtető tájon,
víz hirdessen, kő derítsen
kiszikkadó ingoványon,
táncba bomlott forgó Démon
rejtőzködő tested, testem,
véstől óvó karcsúság nyom,
béklyó markod osztja vesztem.

Víz áztatta rétek lapján,
kiszikkadó ingoványon,
láncravertség bölcsös tatján,

rémektől berovott tájon,
virradatkor orbánc-éjben
járd irigység szemén itt lent,
térdig mocsár-ikrás kéjben,
forgass mámorodban Istent.)

Pördülj csizmakehely,
hulljon hattyú-pehely,
dobbants kívül-belül,
anyád akarta így:
a táncod elvakít.

Ki járja, amerre én,
mert én messzire megyek,
minden idők kezdetén,
minden táncokra teszek,
kinek gyűjtsam lámpáját,
akit nem riaszt gödör,
mélység kontyán oltárát,
s kihúlve feltündököl?

Vállamba markol, remeg:
hopp, hej, csujuj! Ki az Úr?!
Kánikulákkal veret,
újja álmaimba túr,
szegekké fagnak a füvek,
sarkamba mar a csapás,
sikoltásos rejtjelek,
dara-vert földindulás.

-Élve mozdulj balra, jobbra,
rúgd ki tizenkét napodra,
teljen tizenhárman túlra,
éjbe veszve, vízbe fullva,
harang-bojdulástól verten,
huhogásos cinteremben,
kő élezze ki a kedved,
utolsóóra marad veszted,
azt se bánd, ezt se bánd,
sorsod ha rátetted.

Csak magyarra járom,
Mindenség-határon,
pántos földön, égen,
padmalj sáncfenéken,
kuka-világ ólban,
szemfedél-fátyolban,
csak magyarra járom
táncom hét határon,
túlra is elérő,
el sose enyésző.

-Engedd el a kezem,
elengedem a vállad,
amennyi évem terem,
menjenek utánad,

magyarságom tetőz,
álság, ami még jön,
duhaj vád kergetőz,
minden új esztendőn.
táncod felvettem én,
arcodat megláttam,
édeni szőkevény,
arcomra találtam.

Amíg menyegzőre járom,
özvegy-keszkenős a párom
iha, ha!

Pontozva illeg, tapsol,
deréktől fordítom át,
szikrákat vet a patkóm,
szakad az ámor-brokát,
őseim holt csapatban,
egy-egy táncdarab övék,
villám fokosa csattan,
tátog a tengerfenék.

-Ki járja, ahogy járom,
azt szeretném tudni én?!
Sorsom amért kivárom,
utolsóig járom én.

Ördögmotolla csörög,
tekerődnek színeim,
rítmus-rosta sündörög,
kéjjel ráncigál a kín,
bincsolódik az Idő:
gosnya járja a mezőt,
ágytörő ciházó nő
hibók-országok fölött.

Hegyekkel hancúrozó
vigyor-darabokat oszt,
ördög-menyecske, lopó
csípő-riszája kifoszt,
körbejár, körbezár,
rámúszul, ami vár.
-Ki szólít, s táncot diktál
a kedved zátonyainál?!

Démon-hegy kén-gerincén
Andok fűrész-padmalján,
dűvő kráterek csücskén
fagyokkal tüsszent reám,
móhón dagasztja vállam:
kegyvesztett vagy! Ki az Úr?!
Tagadtatja, mit vártam,
kődökbe göngyölt ficsúr.

-Húzd a csizmát kaptára,
úgy feszítsd fel lábára,

bottal supáld szárát,
kínnal mérd az árát,
kényesen lépkedjen böjtölt iramon,
gyöngyeit szórja el csillag-udvaron,
hordozd, ha teheted, ríjon, aki rí,
mennyei pokrócán ne alhassa ki!

Döngenek a kövek,
óborok ömlenek,
szakadnak a vásznak,
harisnyák, pendelyek,
ki adja fel hamar
szóttes szederindám,
ürül a sűrű-magyar,
légszomjakkal ront rám.

-Muzsikás nélkül erre
s szakadt húrral nem lehet!
-Járjad némaság-perre,
ritmust én szabok neked!

-Kifoszt a füttyentésed.
-Járod, míg táncba viszlek,
s szabatos kedvem éled!
-Te meg, ameddig hiszlek.

Valahol izzó Délen,
s Észak jegei között,
vakító hódünnéken
járjuk az idők fölött,
táncom fitymálva nézi,
s mint mással kikapós
elvétem, Ő is véti,
s a lábamra tapos.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Tomas Tranströmer : Sasfészek

(Örnklippan)

A terrárium üvege mögött
a csúszómászók
furcsamód mozdulatlanok.

Asszony tereget ruhát száradni
a néma csendben.
A Halál szélcsend.

A földalatti mélyben
lelkem tovasiklik
hallgatagon akár egy üstökös.

Tomas Tranströmer : Homlokzatok

(Fasader)

Az út végén íme a hatalom,
a hagymához hasonló.
Arclapjai egymást fedik,
az egymásról rétegekben leválók...

Éjfél van. A színházak kiürülnek.
A homlokzatokon betűk lángolnak.
A megneválasztott levél rejtélye
a hideg ragyogásba süllyed.

Tomas Tranströmer a II világháború utáni svéd költészet egyik legkiemelkedőbb alakja. 2011-ben Irodalmi Nobel Díjjal tüntették ki. E két versét Sulyok Vince fordításában közöljük, akivel nagyon jó barátságban volt.

MŰÉSZETSZOCIOLÓGIA

Varga Emőke :

A leporelló mint a kulturális változások szöveg-kép indexe

A kultúra expresszív és kognitív dimenziói a képeskönyvek tükrében

Magyarországon ma, egyetlen este, annyian néznek celebiádát a televízióban, mint ahányan színházi előadást teátrumainkban – egy egész esztendő alatt.¹

Meglátásunk szerint ezt az elgondolkodtató adatot nemcsak olyan közvetlenül érzékelhető, a szociológiai felmérésekkel *láthatóvá* tett normatív (politikai/vallási) és instrumentális (gazdasági/technológiai) kulturális tényezők² eredményezik, mint például a tőkeérdek hatalomra jutása a kulturális érdekek felett, vagy a magyar kultúra egyre individuálisabbá válása (amely összefügg többek között avval, hogy a média az egyéni ízlés és így a celeb-rajongók mind tökéletesebb kiszolgálójává válik).³ Hiszen vannak kevésbé vagy egyáltalán nem adatolható, és a közgondolkodás számára érzékelhetetlen, *láthatatlan* folyamatok is. Írásunkban ezeknek a tényezőknek a megnevezésére törekszünk, annál is inkább, mivel – maradvány az előbbi metaforánál – úgy véljük, a rejtettnek tetsző jelenségeket, amennyiben a képeskönyveket az aktuális kutatási irányokhoz kapcsolódó kérdések mentén vizsgáljuk, *transzparenssé* tehetjük.

A harmadik évezred elejének Magyarországon a felnőtt társadalom nagy része nem fordít figyelmet arra, milyen könyvet ad a még írni-olvasni nem tudó gyerek kezébe, és hogyan nevel belőle a mindenkori politikai-gazdasági érdekeknek kiszolgáltatót „tömegembert”. Meglátásunk szerint a stádiumot, amelyben a kisgyerek rossz minőségű képeskönyveket szemlél, az inaktív (tévénézői) magatartás állapotától nem annyira közvetett, és nem annyira látens folyamatok választják el, mint amennyire ezt elsőre gondolnánk, vagy mint amennyire ezt a kultúránk jelenlegi kognitív (természettudományi/humán tudományi) és expresszív (irodalmi/művészeti) irányultságainak szerkezeti viszonyai alapján feltételezhetnénk, vagyis amire a gyermek- és képeskönyv-téma jelenlegi kutatottsága alapján következtethetnénk.

Ez a hanyagság, illetve elhanyagoltság nemcsak a családok mindennapjait jellemző kulturális jelenség tehát. Vonatkozik a finanszírozási elvekre, a folyóirat- és könyvkiadásra, az oktatásra és a kutatásra is, mindenekelőtt pedig maguknak a gyerekkönyveknek, köztük a leporellóknak mint irodalmi-művészi tárgyaknak, szellemi termékeknek az esztétikai értékére. Az állami finanszírozás, a kutatás, a (felső)oktatás terén a gyermekkultúra és -irodalom jellemzően hátrányt szenved más kiemelten fontos műfajokhoz képest, a könyvkiadás az alkotói munka dotálása kérdésében is a piaci- és tőkeérdek függvényében működik.

*A tanulmány a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara Tudományos Pályázatok bizottságának támogatásával készült.

¹ Nemzeti kultúra – kulturális nemzet. Műhelybeszélgetés 2008. december 16. Márta István hozzászólása. – In: [Vész]jelzések a kultúráról / szerk. Antalóczy Tímea - Füstös László - Hankiss Elemér – Bp: MTA PTI, 2009. 410. p.

² Rosenberg az alábbiak szerint osztályozza a kultúra összetevőit: „kognitív orientáció – természettudományok/humán tudományok; expresszív orientáció – irodalom/művészet; normatív orientáció – vallás/politika; instrumentális orientáció – gazdaság/technológia.” Vö. Marton Árpád: A felettes Mi. – Szeged: Gerhardus Kiadó, 2009. 10. p.

³ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: A kultúra változása – változások kultúrája. – In.: [Vész]jelzések a kultúráról, i.m. 23-27. p.

A kultúra kognitív és expresszív irányultságának az intermediális jelenségeket, és köztük a 'kevert műfajú' képeskönyvet érintő ritmustalansága – a kognitív-irány folyamatainak elmaradása az expresszív irányok mögött – a 90-es években még globálisan jellemző volt⁴, mára azonban a helyzet gyökeresen megváltozott. Nyugaton (elsősorban az Egyesült Államokban és az angolszász területek intézményeiben) az irodalom- és vizuális kultúra kutatás, felismerve a látványi és a nyelvi új viszonyának a kulturális paradigmaváltásban betöltött szerepe fontosságát, egyre differenciáltabb és egyre speciálisabb nézőpontokat kínál: Hooper és Greenhill „tárgyi és metodikai Kánaánt” emleget⁵. Ebben a sokszínű, és képletesen szólva, a közelre fókuszálást is ismerő kutatási gyakorlatban helye van „a kulturális hagyományok és a képeskönyv kapcsolata” témájának⁶, ezen belül például ilyen kérdések artikulálásának, mint milyen kulturális hagyományból táplálkoznak egy adott képeskönyv vagy egy adott korszak lapozóinak illusztrációi, milyen identitásproblémákkal szembesítenek a képeskönyvek, hogyan lehet irodalmat tanítani képeskönyveken keresztül stb.⁷ A nyugat-európai államokban a folyamatosan működő elméleti-kritikai fórumok (szakkönyvek, recenziók, tematikus konferenciák) és a gyermekkultúrával és -irodalommal foglalkozó önálló intézményrendszer presztízst ad a képeskönyvek íróinak, grafikusainak, kutatóinak, oktatóinak – megteremtve evvel az alapot egy igényesebb, de legalábbis sokszínűbb gyermekkönyvkiadáshoz és egy helyesebb befogadói attitűd kimunkálásához.

A könyvkiadás, az alkotók, az oktatás és a család szerepe a jelenlegi képeskönyv-kultúrában

Hogy mi jellemzi részleteiben a magyarországi helyzetet? Röviden szólva a hiány, amely az alkotástól a befogadásig terjedő teljes kulturális spektrumon át megmutatkozik. Ennek következtében a kulturális változások látens jelenségei csak a legszűkebb szakmai körökben válnak értékelhetővé, önálló intézményrendszer híján ugyanakkor az egyes kezdeményezések közti párbeszéd nem tud folyamatossá válni⁸. A problémát tehát nem pusztán bizonyos tényezők hiánya, hanem gyakran a meglévők kicsiny hatásköre illetve elégtelen volta is okozza.

A gyermekkönyvek *illusztrátorainak* – még az alkalmazott grafikusok szakmai hierarchiáján belül is – kevés az elismertsége, az *írók* pedig – szülőként vagy nagyszülőként – inkább csak „átutazók” a gyerekvers-alkotásban. Kevesen olyan elkötelezettek, mint a határainkon túli irodalomban Kányádi Sándor, Szávai Géza (ma már az anyaország írói közt), Horgas Béla, továbbá Tarbay Ede, Rigó Béla, Csukás István és egészen haláláig Lázár Ervin, a középgenerációból Lackfi János, Varró Dániel, Boldizsár Ildikó. És bár a sort folytathatnánk, nem lehet tagadni, hogy az alkalmi írói jelenlét a gyermekirodalomban egyre jellemzőbb. Nemcsak a média közszereplői keresnek nagyobb nyilvánosságot és reklámalkalmat gyerekeknek szóló történetek, mondókák írásával (többek közt Nagy-Bandó András, B. Tóth Krisztina), de a kortárs irodalmi kánon meghatározó középgenerációjának képviselői is (például Acsai Roland, Karafiáth Orsolya, Schein Gábor). Bár nyilvánvalóan – az utóbbi esetben különösen – nem diszparát jelenségekről van szó, az odafordulás okai csak részben esztétikai-poétikai természetűek. A

⁴ A magyar nyelvű szakirodalomban a kérdéssel kapcsolatban lásd például: Bán András: Vizuális antropológia vs. vizuális kultúra? – In.: Magyar Építőművészet, 8. sz. <http://magyarepitomuveszet.mm-art.hu> [letöltési idő: 2011. május]

⁵ Vö. Hornyik Sándor: Idegenek, (át)utazók és outsiders a képek birodalmában. Problémák a vizuális kultúra körül. – In.: Magyar Építőművészet, 14. sz. <http://magyarepitomuveszet.mm-art.hu> [letöltési idő: 2011. május]

⁶ Többek közt a 14. alkalommal megrendezett „Mit látsz?” című konferencia Roehampton Egyetem IBBY brit szekciója tematizálta a kulturális hagyományok és a képeskönyv kapcsolatát. – In.: What Do You See? International Perspectives on Children's Book Illustration, Edited by Jennifer Harding and Pat Pinsent This book first published 2008. Cambridge Scholars Publishing

⁷ Jean Mendoza és Debbie Reese példájára (munkáik az oktatásban megjelenő multikulturális képeskönyvek eredményességét és hiányosságait vizsgálják) M. P. Stewart hivatkozik. – In.: Stewart, Michelle Pagni: "Emerging Literacy of (an)other kind: Speakerly Children's Picture Books." *Children's Literature Association Quarterly* 28.1 (Spring 2003): 42-51. Rpt. in *Children's Literature Review*. Ed. Tom Burns. Vol. 142. Detroit: Gale, 2009. *Literature Resource Center*. Web. 27 Feb. 2011. Document URL <http://go.galegroup.com/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420094307&v=2.1&u=nla&it=r&p=LitRC&sw=w>

⁸ Sándor Csilla Mária: Magyar Gyermekkönyv Intézet. – In: Fordulópont, [é.n.] 49. sz. 47. p.

személyesen megélt esemény, a szülővé válás intenzív élménye, a vágy a saját individuális szférában attraktívan működő alkotások létrehozására, bizonyára eredendőbb okok, mint a piac vonzása (noha, tudjuk, a jó nevű kiadók gondozásában, megfelelő marketinggel megjelentetett könyvek ma is profitot hoznak). Ami pedig az immanens költészeti okokat illeti, tény, hogy a 90-es évek elejére a „gyermekirodalmi kánon összeomlott”⁹, igényes művek alkotására tehát nemcsak magánemberként érezhettek indíttatást az írók. Bár továbbra is dominál a már korábban „előtérbe lépett nyelvjáték kultúra”, a prózát és a lírát is ellepik a nyelvi trükkök, ezért a vers gyakran kelti a „mutatvány” és a „csináltság” benyomását, ugyanakkor a kortárs líra megújulását prognosztizáló modellben, nevezetesen hogy a vers „új poétikai teret nyit a költőietlenség vs. poétizáltság oppozícióját felülíró beszédmódoknak”¹⁰, talán a harmadik évezred elejének innovatív gyermekköltészeti kísérletei is jelződnek.

Az esztétikai-poétikai indíttatású kultúraépítés szempontjait a gyermekirodalom és különösen a nagyobb befektetést igénylő képeskönyvek, leporellók és lapozók *kiadásában* is felülírják a tőkeérdekek. A kiadók, nem részesülve állami támogatásban, a vásárlóközönség igényeit kényszerülnek kiszolgálni, ezért vagy a nosztalgia (lásd az újjászerveződött Móra Kiadó igényes, de a hatvanas-nyolcvanas évek piacát ismétlő utánnomásait a legutóbbi években) vagy a giccs (lásd elsősorban a dán érdekeltségű Egmond Kiadó valamint a leporello-kiadásban a Santos Kiadó gyerekkönyveit) jut vezető szerephez, a Pagony és a Csimota vállalkozásaihoz hasonló formabontó könyvek nem hoznak üzleti sikert¹¹. A piaci alapon való működés következménye a „márkaépítés”, az alkotók árupiaci „brand”-dé redukálása. Így a „sztárcsináló gépezet tőkeerejét és tőkegyarapító hatásait felhasználva”¹² egyes szerzők és egyes kiadványok előtt széles piaci lehetőségek nyílnak (lásd az illusztrátor Füzesi Zsuzsa, az elsősorban leporellókat illusztráló Radvány Zsuzsa, az íróként és illusztrátorként is dolgozó Bartos Erika munkáit; a kvalitásos kiadványok közül például az Állatságok, a Túl a Maszat-hegyen, A „korunk Cini-cini muzsikájaként” emlegetett Friss tinta című köteteket, a Szegedi Katalin – Boldizsár Ildikó alkotópáros képeskönyveit), miközben a kiadványok mint piaci termékek életciklusa lerövidül, a forgalomban éppen nem kurrens termékek marginalizálódnak.

Annak a ténynek, hogy a kiadók (és általában más kulturális intézmények: könyvterjesztők, folyóiratok, társaságok, bábszínházak, animációs tévécsatornák stb.) működését is jellemzi a piaci szemlélet, pozitív következményei is vannak: a fogyasztói igények figyelembe vétele miatt és a piaci értékesítés érdekében, a szűkebb értelemben vett kultúra alkotói és közvetítői minél rugalmasabb módszerek alkalmazására, hatékony és innovatív stratégiák bevezetésére törekkenek¹³. A Pécsi Direkt Kft Alexandra Kiadója a magas (relatív magas művészi honorárium és nyomdai) költségekkel járó képeskönyvek kiadásának profit-mérlegét ezeknek a kiadványoknak az exportjával tartja egyensúlyban (miközben ugyanitt – a legtökeerősebb magyar kiadó- és könyvterjesztő vállalatnál –, ugyancsak a költségsökkentés érdekében, továbbra is magas az importált gyerekkönyvek száma). A nemzetközi piacon való megmutatkozás pedig kapcsolati tőkét jelenthet, különösen a képeskönyvek grafikusainak, akik szakmai szerepléseiket szervezeti-intézményi keretek közt is igyekeznek megerősíteni (az 1994-ben alapított Magyar Illusztrátorok Társaságának és a Gyermekkönyvszerzők és Illusztrátorok Egyesületének folyamatos a jelenléte és az elismertsége a nemzetközi könyvfesztiválokon – többek közt Faltisz Alexandráé, Szegedi Kataliné, Takács Marié, Rényi

⁹ Bárdos József: Egy működő gyermekirodalmi kánonért. – In: Fordulópont, 2011. 12. p.

¹⁰ V.ö.: Kulcsár Szabó Ernő: „Magát mondja, ami írva van”. – In.: Prae, 2008. 3. sz. 5-15. p.

¹¹ Rác Johanna: Ablak-Zsiráf visszanez. Gyermekkönyvkiadók. – In: Manager Magazin. <http://www.managermagazin.hu> <http://www.managermagazin.hu/magazin.php?page=article&id=848> [letöltés ideje: 2010. január]

¹² Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor, i.m. 43-44. p.

¹³ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor, i.m. 43. p.

Krisztináié, Rofusz Kingáié). A nemzetközi jelenlétet az írók számára ugyanakkor a nyelvhasználati egyenlőtlenség és az erősebb kulturális centrumok (elsősorban az angol és a német) expanziója pillanatnyilag is megnehezíti, és mindezt fokozza egy olyan önálló intézményrendszer hiánya, amely folyamatos elméleti-kritikai fórumot működtetne, hazai és nemzetközi kapcsolatokat építene ki a különböző diszciplínák kutatóival és oktatóival, a művészeti ágak szakembereivel. A kulturális vákuum erejét mutatja, hogy egy ilyen önálló intézményrendszerrel (a Magyar Gyermekkönyv Intézetről) a rendszerváltás után több, mint 20 évvel, még mindig csak tervként számolhattak be a szakfolyóiratok.¹⁴

A piacosodás kiadókra gyakorolt pozitív hatásaként, továbbá az intézmények iránti szükségletek megváltozásának tudható be például a Pagony Kiadó gyermekprogram-sorozatainak megszervezése a kétezres évek elején, valamint – ugyanennek a kiadónak a kezdeményezésére – az ország első gyermekkönyvesboltjának megnyitása (az eseményt – s ez is a kulturális változások pozitívumaként könyvelhető el – ingyen reklámozták a napilapok)¹⁵. A gyermekkönyvkiadók érdekérvényesítését segíti továbbá az a rendszerváltás után kialakult demokratikusabb szemlélet is, mely a szűkebb értelemben vett kultúra részeként fogadja el a közös ünnepeket, a kellemes időtöltést. Ezt látszik igazolni az évről évre megrendezett, szakmai és családi programokkal gazdagított Gyerekirodalmi Fesztiváloknak, a gyermekirodalmi szakmai folyóiratok (Fordulópont, Csodaceruza) különböző (gyermekrajz-, meseírás-, animációsfilm-) pályázatainak, a különszámoknak (többek közt a Csodaceruza igényes grafikai anyagból válogatott poszter-számának), az online-pódiumok (egyszervoltlap.hu) ismeretterjesztő- és játékprogramjainak a népszerűsége.

A kultúra, így a gyerekkönyv-kultúra újratermelődésének is egyik legfőbb forrása az *oktatás*. Egyrésztől azért, mert segíthet abban, hogy a tágabb értelemben vett kultúra minden fontos területe összhangba kerülhessen az új fejleményekkel, másrészt azért, mert a kultúra egésze szempontjából marginalizálódó családok lehetőséget kaphatnak az (újra)integrálódásra.¹⁶ Mivel az elmúlt néhány év oktatáspolitikája a „pragmatizmus jegyében” a történelem és az irodalom oktatás szerepének visszaszorítását írta elő a technikai szemlélet javára (vagyis azokat a tantárgyakat korlátozta, amelyek „az összefüggések jobb megértésére készítik fel”, amelyek „transzferhatással bírnak”, és amelyek a sajátos individualizációt kompenzáló nemzeti identitás kérdéseire vezethetnek) így éppen az oktatás „összhangba hozó”, a kultúra vitalitását elősegítő hatását korlátozta.¹⁷ Márpedig az igényes képeskönyvek irodalmi anyagának ebben a kulturális stratégiában lenne alapozó szerepe. Mindebből következik, hogy az óvodától a felsőoktatásig nemcsak a tananyagok mennyiségét, de tartalmi és esztétikai értékét is sok kritika érte az elmúlt években. Az óvodai gyermekirodalom-anyag „zömmel a korábbi évtizedek másod-harmadosztályú anyagára épül, és a Weöres Sándor-i áttörés óta alig jutott be ide valódi irodalom (gondoljuk meg, a Bóbita megjelenésének több mint ötven éve!)”.¹⁸ A média egyébként is erős hatását a gyerekeknek szánt szövegek ma nem tudják ellensúlyozni (a rigmusok és műmesék, melyeknek többek közt az ízlésformálásban kellene szerepet játszaniuk, gyakran nívv alattiak), gyakori tapasztalat, hogy az óvodáskorúak ’közös előismeretét’ nem a képeskönyvek és a leporellók mondókaanyaga, hanem az aktuális reklámszövegek képezik. Az általános és a középiskolai magyar órák tananyagában a műegész esztétikai-poétikai és irodalomtörténeti kérdéseiről a hangsúly az ideológiamentesebb nyelvészeti kérdésekre helyeződött, annyiban legalábbis, hogy jobban előtérbe kerültek a pragmatikus nyelvhasználat kérdései valamint a szövegsgzemensekre korlátozódó vizsgálatok. A

¹⁴ Sándor Csilla Mária, i.m. 47-51. p.

¹⁵ Rácz Johanna, i.m.

¹⁶ Antalóczy Tímea - Füstös László - Hankiss Elemér: Jelentés a magyar kultúra állapotáról – átfogó körkép – In: mta.hu/fileadmin/2009/strategia/Magyar_kultura.pdf, 312. p.

¹⁷ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor, i.m. 50-51. p.

¹⁸ Bárdos József, i.m. 13. p.

szépirodalmi művek tankönyv-illusztrációinak minősége sokadlagos szemponttá vált, a kép gyakran sem annak mindennapi befogadót, sem a kritikát nem foglalkoztatja.¹⁹

Az illusztrációk 'olvasatlanul' hagyásának jelensége az említetteken túl a felsőoktatás tantárgyi szerkezetének aránytalanságaiból és a szöveg-kép kutatások jelenlegi hazai helyzetéből is következik. A könyvek (úgy is mint a tankönyvek mellett használt képeskönyvek) intermediális szempontú felhasználásának Magyarországon nincs kimunkált gyakorlata – noha a nemzetközi oktatási és kutatási trend erre már szolgáltat példát.²⁰ A mediális átfedések összetett befogadási folyamatait a pictorial turn indukálta kérdésekkel összhangban bemutató tantárgy csakúgy, mint önmagában a gyermekirodalmat vagy a képeskönyv-grafikát tematizáló tárgy sem a magyar szakos, sem a rajz szakos tanárképzés kötelező kurzusai közt nem szerepel ma sem. A tanító- és óvóképzés tantárgyi struktúrája mindegyik lehetőséget kínál, ám az órák alacsony száma, a képzés gyakorlatorientáltsága, és az a tény, hogy a dezintegráló reformok következtében, különösen az újonnan alakult intézményekben és képzésekben, gyakran az oktatók egyéni belátásának és a programokat akkreditációra előkészítő kollégák személyes felkészültségének, tehát nem a tapasztalat alakította normáknak függvénye a tantárgyi tartalom, avval a következménnyel jár, hogy az egyes intézményekben a képeskönyvekben rejlő oktatási-nevelési lehetőségek kiaknázottsága különböző.

Mint fentebb erről már volt szó, az oktatás a kultúra egésze szempontjából marginalizálódó *családok* kulturális-társadalmi integrációját is segítheti. A felmérések azt mutatják, erre valóban szükség lenne, hiszen a szűkebb értelemben vett kultúrával való foglalkozás okai közt ma első helyen a szórakozás áll (értsd alatta „kikapcsolódás” a mindennapok és a munka világából)²¹, továbbá azt, hogy az iskolai végzettség növekedése nincs összhangban a műveltségi szint és a kulturális igény növekedésével²²: hódít a vásárlóközpontok kultúrája, vagyis mindaz, amit „korszerűnek” állít be a média és a közbeszéd. Így a plázák könyvesboltjaiban elérhető képeskönyvek vásárlásakor – amely gyakran magát a hétfégi szórakozást jelenti – ma már két vagy akár több szubkulturális irány is metszéspontba jut: a magasabban iskolázott és/vagy viszonylagos jólétben élő, de a szabadidő hiányával folyamatosan küszködő, úgynevezett „harmadik kultúrájú” szülőké²³ és a kevésbé képzett és/vagy rossz anyagi körülmények között élő családoké. Az első esetben jellemzően az időhiány miatt, a második esetben jellemzően a pénzhiány miatt vásárolják meg ugyanazt a giccs-könyvet. A gyerekek ugyanis a különböző marketing tevékenységekkel (például a kirakati térrel, a plakátokkal, a játékpiacon- és tv-reklámokkal) hivalkodóan látványossá tett, és az erőteljes képi impulzusokat (túlfokozott színvilágot, neon- és csillám-hatásokat stb.) alkalmazó könyveket teszik a vásárlókosárba – a piacorientált reklámok közvetítette ízlés felül írja számukra az időhiányra hivatkozó, velük keveset kommunikáló szülőét. A rossz minőségű gyerekönyveket ezen kívül – lévén, hogy előállításuk (szerzői díjak, nyomdaköltség stb. miatt) olcsóbb, mint a minőségieké, eleve alacsonyabb áron és ráadásul magasabb példányszámban kínálják (lepirellők esetében az igényes könyv árának általában 70-75 %-a az igénytelené). A tömegkultúrának ezt a szubkulturális 'találkozásokkal' is megerősített hatását a családok úgynevezett referencia-személyeinek presztízsvesztései tovább fokozzák. A generációk különélése következtében

¹⁹ Avval kapcsolatosan, hogy a képeskönyvek az oktatás minden szintjén a tanaanyag részét kellene, hogy képezzék, lásd például Jalongo érvelését. Jalongo, Mary Renck: *Young Children and Picture Books*. Second Edition. – Washington, DC: National Association for the Education of Young Children, 2004.

²⁰ Lásd többek közt a következő összefoglalókat: Stewart, Michelle Pagni, i.m. és Reberge-Blanchet, Sylvie: *L'album de conte et l'estime de soi chez les enfants*. – In.: *La littérature de jeunesse et son pouvoir pédagogique*. Volume XXIV. No 1 et 2, 1996.

²¹ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor, i.m. 48-49. p.

²² Maróti Andor: *Tisztázandó kérdések a kultúra kutatásában*. – In.: *Magyar Tudomány*, <http://www.matud.iif.hu/2010/11/10.htm> [letöltés ideje: 2011 május]

²³ Németh János István: *A két kultúra és a harmadik*. – In.: *Kultúra- és kommunikációelméleti szöveggyűjtemény /összeáll. Dr. Utry Attila – Baja: Eötvös József Főiskola Kiadó, 2007. 22-24. p.*

ugyanis a kisgyerek gyakran nemcsak a könyv kiválasztásakor, de annak 'olvasása' során is a piaci manipulációk áldozata, eleinte módja nincs, később igénye nem lesz rá, hogy a szellemi fejlődéséhez és szocializációjához elengedhetetlen alapvető erkölcsi értékeket közvetítő (nagy)szülő útmutatásait figyelembe vegye. A televízióra vagy amiként a köznyelv emlegeti, az „elektronikus bébiszitterre” bízott gyerek számára előbb-utóbb nemcsak a referencia-személyek de a referencia-intézmények is – amelyek „a tömegmédiá előtt az információ, az erkölcsi-esztétikai értékek és a társadalmi szociális minták legfőbb forrásai és közvetítői voltak” – elveszítik korábbi befolyásuk döntő részét.²⁴ A rosszul megválasztott, illetve értéksemlegesen kezelt gyenge minőségű tévéműsorok és leporellók leegyszerűsített világismeretet közvetítő képanyaga, a kilúgozott, zanzásított szövegek már gyerekkorban felszínes ismeretszerzési módokra kondicionálnak, engedelmes fogyasztóvá nevelnek. Mindebből következik, hogy a családok kulturális marginalizációja, egyre inkább érinti és folyamatos cirkulációba hozza a kulturális struktúra minden szintjét: a gyerekek értékrendjétől a szülőknél át a nagyszülőkéig is vissza. Az oktatásra nehéz és hosszú távú feladat hárul, többek közt a képeskönyvek oktatásán keresztül is azt kell tudatosítania, hogy „a kultúra nem az élet kemény gazdasági tényei után következő, a szabadidő körébe s mintegy a «luxus» kategóriájába tartozó létszféra, hanem az élet kemény gazdasági tényeit is meghatározó dimenziója az életnek”.²⁵ Ennek eredményessége pedig csak úgy képzelhető el – kezdve a bölcsődei-óvodai neveléssel, illetve az ezt elősegítő felsőfokú képzésekkel –, hogy az oktatás a kor aktuális kutatásaival összhangba kerül.

A képeskönyv-kutatás magyarországi helyzete

A képeskönyvek teoretikus kérdéseivel jelenleg alig vagy egyáltalán nem foglalkozik a hazai *kutatás*. Ebből következően a tématerületnek nincsenek kimunkált és az oktatási gyakorlatba átültethető módszerei.

A hiány egyik oka az, hogy a képeskönyv-vizsgálatoknak az emancipációs problémákkal küszködő gyermekirodalom keretein belül kellene kimunkálnia saját szempontrendszerét, ám a gyermekirodalom irodalomtudományi elismertsége ma is csak kizárólag azoknak a kutatóknak fontos, akik eleve publikálnak a témában, továbbá e terület kapcsolata más diszciplínákkal (didaktika, pszichológia, művészettörténet, folklorisztika stb.) sok szempontból ugyancsak tisztázatlan, így megjósolható, hogy a még inkább diszciplináris részterületnek tekinthető képeskönyvkutatás hosszú ideig hátrányt fog szenvedni. Nehezítik a helyzetet a kulturális változásoknak a kutatók egzisztenciális bizonytalanságát előidéző folyamatai is: a humán értelmiség presztízsvesztését eredményező tökeorientált eurokulturális mozgásokat az elmúlt évek hazai, a felsőoktatás és a kutatás egészét érintő eseményei felerősítették. Az állásukat veszített vagy részleges pálya- (és diszciplína-) módosításra kényszerült oktatók illetve kutatók szakmai vitalitása csökkent, s ez egyrészt valóban kényszerű elméleti-módszertani újrendeződést eredményezett, többek közt az irodalomtudomány területén is (emellett különösen a korábban a négyéves tanárképzéshez kapcsolódó diszciplínákban, például a zenetudomány, a művészettörténet, a pszichológia, a pedagógia, a nyelvészet stb. terén), másrészt viszont pozitív következmény az, hogy a jövőben mindez új interdiszciplináris, a kor kulturális változásaira érdemben reflektáló kérdések megfogalmazását is eredményezheti. Az intézményi és egyéni (oktatói, kutatói) feladatok pontos körülhatárolása és a megfelelő munkafeltételek újbóli megteremtése nélkül azonban mindez nem lehetséges.

²⁴ Varga Tibor: Civil jegyzetek a médiáról. – In.: [Vész]jelzések a kultúráról, i.m. 350-353. p.

²⁵ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor, i.m. 20. p.

Teoretikus szempontból a képekkönyvkutatás szűkebb területe ösztönzést leginkább a *vizuális kultúra kutatástól* kaphat. Lévén a képekkönyv egy nyelvi és egy képi médiumot összetett konfigurációban működtető műfaj, következetesen csakis olyan kérdéshorizontból vizsgálható, amely a jelenségeket „a mondható és a látható, az elmondás és a megmutatás, az artikulálható és a látható” összefonódottságában szemléli²⁶ - miként teszi ezt a képi fordulat korának tudományos kihívásaira reagáló vizuális kultúra kutatás. Az irányzat egyik vezető teoretikusa, Thomas Mitchell, amellett érvel, hogy mivel „az irodalomtörténet mindig is több volt, mint az irodalmi művek története”, és „meg kellett szólaltatnia a nyelv és a verbális kifejezés teljes spektrumát, amelyben a teljes érzékelhető rendszer (de különösen a vizuális) szerepet kap”, ezért „egyszerűen nincs arra lehetőség, hogy a vizuális és a képeket kihagyjuk az irodalom és a nyelv tanulmányozásából”.²⁷ Mindemellett, mivel a vizuális jelrendszerek kibogozhatatlanul összefonódnak a nyelvin kívül más kódokkal is, „amelyek egy bizonyos történelmi időpontban egy bizonyos kultúrának a jellemzői”, ezért a képet el kell helyezni „a kulturális környezetét alkotó jelentésképzés folyamatában”²⁸.

Ha az irodalomtudomány újrastrukturálásának és a vizuális jelenségek kulturális vonatkozásainak nézőpontjából szemléljük a hazai eredményeket, tapasztalhatjuk, hogy a nemzetközi intermediális kutatások, kiváltképp pedig – a fentebb említett okok miatt – a képekkönyvekkel foglalkozó tudományos diskurzus és a magyarországi tudományos praxis között jelentős a különbség. Ugyanakkor a hazai tudományos életnek nagyjából a 90-es évek második felétől jellemzővé váló, az intermedialitás kérdéseivel foglalkozó eseményei (folyóiratokban megjelenő fordítások, monográfiák és tanulmánygyűjtemények kiadása, konferenciák szervezése, új egyetemi képzések indítása, a téma doktori programokba történő integrálása stb.) hosszútávon biztosítani látszanak a felzárkózást, de legalábbis azt a szakmai keretet, amelyben egy, a kor tudományos elvárásainak szintjén álló képekkönyvkutatás pozícionálhatja magát.

Melyek lennének tehát a képekkönyv-kutatás fontosabb, a nemzetközi trendhez kapcsolódó szempontjai? Először is figyelembe kellene venni, hogy nemcsak a nyelvi alkotásokra, de a képekre is (illusztrációk és könyv-designe) továbbá a két médium együttműködésére szintén érvényesek az olyan fogalmak, mint stílus, jelentés vagy társadalmi kontextus. Továbbá a képekkönyvek – és speciálisan a szövegminimumra és a képsor színekdotikusságára törekvő leporelló műfaj²⁹ – a reprezentáció, a medialitás és a recepció terén gyakran komplexebb kérdéseket vetnek fel, mint a szépművészet alkotásai³⁰ – szükség lenne tehát interdiszciplináris vizsgálatokra, többek közt a folklorisztikát, a pszichológiát, a pedagógiát, a médiatudományokat, a könyvtártudományt stb. bevonó értelmezési eljárások kimunkálására. A képi és a nyelvi szemiozis sajátosságainak leírása mellett, a kutatásnak összpontosítania kellene a „jelentésképzés keretére”, mivel egyre inkább szükségesnek mutatkozik annak figyelemmel kísérése, hogy „miképpen érthetők a képek kulturális praxisként”.³¹ Különösen aktuális az illusztrációkat és a szöveganyagot létrehozó, manipuláló és fogyasztó (szub)kulturák vizsgálata – s ami evvel

²⁶ Foucault-t idézi Mitchell. Mitchell, W. J. Thomas.: Interdiszciplinaritás és vizuális kultúra kutatás. – In.: Magyar Építőművészet, 4. sz. <http://magyarepitomuveszet.mm-art.hu> [letöltés ideje: 2011 május]

²⁷ Mitchell, W. J. T., i.m.

²⁸ Moxey, Keith: Nostalgia a Valódi után. A művészettörténet és a visual studies problematikus viszonya. – In.: Magyar Építőművészet, 5. sz. <http://magyarepitomuveszet.mm-art.hu> [letöltés ideje: 2011 május]

²⁹ A színekdotikus illusztráció típusáról lásd: Varga Emőke: Kalitka és korona. Kass János illusztrációi. – Bp.: L' Harmattan Kiadó, 2007. 139-166. p.

³⁰ Vö.: Cianciolo, Patricia Jean. "Introduction." Picture Books for Children. Chicago, Ill.: American Library Association, 1981. 1-29. Rpt. in Children's Literature Review. Ed. Tom Burns. Vol. 142. Detroit: Gale, 2009. Literature Resource Center. Web. 6 Mar. 2011. Document URL

<http://go.galegroup.com/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420094303&v=2.1&u=nl&it=r&p=LitRC&sw=w> [letöltés ideje: 2011 február]

³¹ Moxey, Keith, i.m.

összefügg – annak tárgyalása, vajon „látás, tudás és hatalom milyen módon állnak kölcsönös kapcsolatban egymással”³² például történelmi vagy társadalmi-kulturális szempontból.

A fentebb vázolt kérdésekhez olyan értelmezői stratégiával kapcsolódunk a továbbiakban, amelynek végső soron az a célja, hogy a „tekintetet a képből kivezesse a képi helyzet szemlélése felé”, a nyelvi tapasztalatot a szövegből a kulturális tudás elsajátítása felé. A ’mit jelentenek a képek/szövegek’ kérdésétől, vagyis amikor a középpontba a tárgyi világ megfigyelése és a szemiotikai sajátosságok leírhatósága problémáját állítjuk, a ’mit akarnak a képek/szövegek’ kérdése felé haladunk, elsősorban a tömegkultúra (evvel összefüggésben az esztétikum vs. giccs) valamint az individualizáció (ehhez kapcsolódóan a befogadói attitűdök) kulturális változásait vizsgálva.

Leporellók a hazai piacon, a giccs térhódítása

A nemzetközi szakirodalomban leggyakrabban használt képeskönyv-tipológiáktól eltérően – melyek vagy a képeskönyv mint (játék)tárgy típusait³³ vagy a képeskönyv mint a szöveg és a kép különböző mennyiségi arányait működtető műfaj típusait³⁴ mutatják be – a leporellókat a szöveg-kép, művészi-giccses, első közlés-utánnomás mátrixában helyezük el. Ezeket a kategóriákat a szűkebb témánk szempontjából fontos műfaji jellemzők szerint alakítottuk ki. Figyelembe vettük a kulturális jellemzőktől a könyv felé és a könyvtől a kulturális jellemzők felé vezető irányt, vagyis a képeskönyvekben *szignált kulturális kódokat* valamint a kisgyermeki befogadás eseményével iniciált, az egyénnek akár a későbbi társadalmi-kulturális integrációit is előkészítő értelmezői attitűdöket és stratégiákat. Az elmúlt néhány évet tekintve igényes leporelló-kiadványokat (tehát besorolásunkban a művészi szöveg – művészi kép kategóriába tartozót) szinte kizárólag csak az újranyomott könyvek közt találunk. Elsősorban a Móra Kiadónak a hatvanas-nyolcvanas évekbeli nivós gyerekverseket (például Arany János, Móricz Zsigmond, József Attila, Mészöly Miklós, Nemes Nagy Ágnes verseit) és igényes grafikákat (Reich Károly, Kass János rajzait) közreadó sorozatát említhetjük, ezen kívül szintén a Mórának, valamint a Pagony Kiadónak azokat a leporellóit, melyek a klasszikus versekhez korunk formanyelvének megfelelő illusztrációkat társítanak (József Attila Altatóját Szalma Edit, Zelk Zoltán Ákombámját Kalmár István illusztrálta). Hiányoznak a piacról a kortárs költők és kortárs illusztrátorok között leporelló-formátumra tervezett, mindkét médiumban esztétikai értéket hordozó kiadványai. Valamivel kedvezőbb képet rajzolhatnánk, ha vizsgálatainkba bevonnánk a lapozó ’rokon’ műfaját is.³⁵ A differenciálást a kétféle könyvtípus mint fizikai tárgy közti alapvető formai különbség indokolja: egy olyan, a kétdimenziós felület korlátait kvázi megnyitó tárgyi adottság, amely a lapozónál hiányzik, míg a leporellónál megléte speciális tér-idő és narrációs viszonyok megteremtését teszi lehetővé. A valós tér három dimenziójában harmonikászerűen kihajtott, cikk-cakk formában élére állított vagy éppen csak az

³² Hooper Greenhill idézi Hornyik Sándor, i.m.

³³ A képeskönyv mint (játék)tárgy fontosabb típusai a nemzetközi szakirodalom alapján a következők: mozgatható könyvek, pop-up-ok, kihajtos könyvek, kukucsálók, alagutas könyvek, forma könyv, bébi és fürdős könyv, kerék (volvelle) és színházi díszlet-könyv.

A leporelló kritériumaként Higonnet a hosszú papírból hajtogatott harmonika illetve cikk-cakk formát jelöli meg. A név történetével kapcsolatban Mozart Don Giovanni című operájára hivatkozik, melyben a szolga, Leporello, olyan könyvet cipel magával, amely harmonika formája miatt alkalmas arra, hogy Giovanni végláthatatlan kéréseit mind feljegyezze rá. – In.: Higonnet, Margaret R. "The Playground of the Peritext." Children's Literature Association Quarterly 15.2 (Summer 1990): 47-49. Rpt. in Children's Literature Review. Ed. Tom Burns. Vol. 122. Detroit: Gale, 2007. Literature Resource Center. Web. 6 Mar. 2011. Document URL <http://go.galegroup.com/ps/i.do?&id=GALE%7CH1420076073&v=2.1&u=nla&it=r&p=LitRC&sw=w> [letöltés ideje: 2011 március]

³⁴ Nikolajeva, Maria – Scott, Carole : The Dynamics of Picturebook Communication. – In.: Children's Literature in Education. 2000. Vol. 31. No. 4. 225-239. p. A képes gyermekkönyvek többféle csoportosítási elvének ismertetését ld.: Paper Engineering: Fold, Pull, Pop & Turn. June 2010-october 2011. – Washington, DC: The Smithsonian Libraries Exhibition Gallery, National Museum of American History.

³⁵ Az Ujj-bújóska: Minivilág-sorozatban jelent meg a kortárs Karafiáth Orsolya Riska tehén című verse. A designe szempontjából a kiadvány a „forma könyv” kategóriába tartozó lapozó.

egyik, majd a másik oldalán szemlélt könyv mint játéktárgy, olyan szinekdotikus szöveg-kép viszony megformálódását teszi lehetővé, amelyet – legalábbis ilyen mértékben – egyetlen más könyvtípus sem.

A piaci forgalomban ma leggyakoribbak a népi mondókákat és gyerekdalokat valamint klasszikus gyermekverseket igénytelen és ízléssromboló képekkel közreadó kiadványok. A mennyiségi rangsorban ezek után következnek a népmese-zanzát, verses rigmust vagy mai műmese-átíratot tartalmazó, nemcsak irodalmi-nyelvi anyagát, de képeit tekintve is kifogásolható minőségű leporellók. Bár pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre – megjegyezzük, az adatolást az impresszum szinte általánosan jellemző hiányossága is gátolja, gyakran nemcsak a kiadás évét vagy a kiadót, de a szerző és/vagy az illusztrátor nevét sem közlik, nem beszélve a példányszámról – a „rangsor” mégis egyértelmű. Ha a példányszámokat, és a kiadói-terjesztői marketinget is figyelembe vesszük, az eredmény még inkább kétségtelen. A giccs-leporellókat a jelenlegi hazai piacon – elenyésző kivételtől eltekintve tehát – csak a közép és idős generáció nosztalgijára alapozó újranyomott könyvek ellenpontozzák. Ezek értékességéről azonban a médiák (televízió, DVD, más elektronikus adathordozók animációs rövidfilmjei, külföldi licenszek alapján előállított gyerekklapok, reklámújságok stb.) tömegkultúrájában nevelkedő elsődleges célközönséget egyre nehezebb meggyőzni. Az igényes termékek iránti kereslet csökkenése hosszútávon a tömegtermékek számarányának újbóli emelkedését fogja eredményezni. Ebben a cirkulációban a leporellók tehát „kereskedelmi termékek”, de mint Barbara Bader is hangsúlyozza, „társadalmi kulturális, történelmi dokumentumok”³⁶ is, melyek természetesen az élményszerzés 'eseményén' keresztül kerülnek be e véget nem érő játékba. A jelentésképzéstől a kulturális összefüggések vizsgálata felé haladó kutatásnak ebből következően ma éppen az az egyik legsürgetőbb feladata, hogy az élményszerzéshez mint a befogadás, az értelmezés előtti stádiumhoz kapcsolódó látens jellemzőket tegye transzparenssé, hiszen keveset mond az, hogy hányan vásárolnak esztétikailag igényes vagy igénytelen leporellót, milyen az óvodák vagy az egyes társadalmi rétegek házi könyvtárának képeskönyv-ellátottsága. Releváns válaszokat csak olyan kevésbé mérhető kérdések figyelembevételével nyerhetünk, mint például mennyiben érzékelik a szülők és milyen attitűdök kialakításához használják fel a nevelésben a leporelló versei és képei sugallta szemléletet, világképet, kommunikációs formákat stb.³⁷; helyesen ítélik-e meg az óvodapedagógusok, hogy milyen előadói módszerek szükségesek az egyes leporellók nyelvi-képi stílusának minél teljesebb közvetítéséhez³⁸; a felnőtt társadalom hány százaléka és milyen módon óvja meg gyermekét a giccs negatív hatásaitól stb.

A designe kérdése

A képi és a nyelvi jelentésképzés valamint a mediális átfedések jellemzőinek számbavételét a disegne kérdésével kell kezdenünk. A kartonok aránya, formája és darabszáma kölcsönös függésben van, illetve kellene, hogy legyen, a nyelvi-képi jellemzőkkel. Míg a hatvanas-nyolcvanas években, bár lényegében a kartonlapok konstans oldalarányai mellett, az oldalszám a szöveg hosszúsága szerint változott (általában vagy öt vagy hat kartonlapot használtak), a fizikális terjedelem ma az anyagi tényezők függvénye: kevés kivételtől eltekintve mindössze négy darab karton áll az illusztrátor és a könyvtervező

³⁶The Art of Picture Books. www.wadsworthmedia.com/.../0534555446_ch02.p... [letöltés ideje: 2011 március]

³⁷A MTA Jakobinus Termében zajlott műhelybeszélgetésben Hankiss Elemér a kulturális jelenségek jelentésével és hatásával kapcsolatban így fogalmazott: „Nem tudjuk ezt, hogy a mai kultúra mennyiben sugároz más világképet [ti. mint a korábbiak]. Mennyiben sugároznak értelmet vagy értelmetlenséget, mennyiben sugároznak más harmóniát vagy diszharmoniót, mennyiben sugároznak más választ arra, hogy hogyan kell élned, mi az emberi méltóság, az emberi életnek az értelme, hogyan kell szembenézni az emberi létnek a mély szakadékaival és a nagy magasságaival?” – In.: Nemzeti kultúra – kulturális nemzet, i.m. 424. p.

³⁸Bauman – Braid a képeskönyvek előadásmódját vizsgálva rámutatott a viselkedésminták kultúraspecifikusságára, az előadások „néprajznak” különbözőségeire. – In.: Stewart, Michelle Pagni, i.m.

rendelkezésére.³⁹ Megváltozott az oldalak aránya is, mégpedig a képek vízszintes irányai javára (ugyanúgy, mint a televíziókészülékek és a számítógép monitorok esetében). A hosszabb szövegek így nehezen férnek „bele” a könyvbe (előfordul egyetlen oldalon 14 sornyi vers). Nemcsak a szövegtagolásban és a tipográfiában rejlő lehetőségek sérülnek, de korlátozottá válik a képi kontextus megteremtésének, a történések időbeliségének, a transzcendens irányban kiépíthető értelemösszefüggések érzékeltetésének stb. lehetősége is. Formabontó kísérletekkel alig találkozni, az újítások eredménye ekkor is gyakran felemás és kétséges. Az első karácsony című ún. „formakönyv”⁴⁰ például olyan öncélú kivágatokat használ, melyek valójában nemhogy a narratívában nem játszanak szerepet, de lapozás után értelemromboló ürességként jelentkeznek (akár a kép középpontjában). A Nyuszkó ajándéka vagy a Tapsi a kis tekergő⁴¹ borítólapjának formájátékát a nyúl testsémája határozza meg, a figuratív keret alkalmazását azonban a későbbiekben egyetlen illusztráció képszerkezete sem indokolja. Hiányzik a piacról a „papír mérnökeinek”⁴² az az újítása, melyet a nemzetközi könyvkiadásban „szótlan könyvnek”⁴³ neveznek, általában is az olyan leporelló, amelyben a képi médium uralja a nyelvit, vagy a szemiotikus játékban ennek helyettesítőjévé illetve korrumpálójává válik, illetve kivezet önmaga keretein túlra, az úgynevezett „negyedik dimenzióba”, avagy a hagyományos olvasási irány felülírásával kísérletezik.⁴⁴

A hatvanas-nyolcvanas évek leporellóinak szöveganyaga

A hatvanas-nyolcvanas évek leporellóinak szöveganyaga általában terjedelmesebb, mint napjaink kiadványaié. Ez a megállapítás még a mondóka-válogatásokra is igaz, a legutóbbi években jórészt csak négy-nyolcsoros verseket közöltek, mégpedig – ellenben a korábbi kiadványokkal – a legismertebb variánsban⁴⁵. A korábban leporelló-formában kiadott történetek nagyrészt verses műmesék voltak, ma relatíve gyakoribb a próza, mégpedig elsősorban az állatokról szóló történetek és a (nép)mese-zanza. Az átiratok a ritka kivételektől eltekintve⁴⁶ kilügozzák az eredeti szövegeket. A Grimm-mesék szimbólumrendszerének felülírása (a farkas hasába nem varr követ a vadász, de bőrét „ágyelőnek” készíti ki; Holle anyó birodalmának kapuja azonos a mostoha házának kapujával), a történetekhez illesztett didaktikus mondatok („és Piroska megígérte, hogy többé nem tér le a helyes útról”), a fikcióreális világ logikáját visszajára fordító zárások („a Tücsök (...) egész télen muzsikált”)⁴⁷ lényegében az emberről és a világról való gondolkodás klasszikus premisszáit helyezik új/más, gyakran zavart keltő összefüggésbe.

³⁹ Az utóbbi évek leporellóinak játéktárgyként való használatát korlátozza továbbá a kartonlapok gyenge minősége, hiányzik a hajtásvonal vászoncsikkal történő megerősítése, a lámpa melletti olvasást a fényes bevonat megnehezíti.

⁴⁰ A narratívában szerepet játszó kivágatokat tartalmazó keménytáblás könyveket az angolszász szakirodalom „forma könyv”-ként [shaped book] említi. Higonnet, Margaret R. i.m.

⁴¹ [n. n.] Juhász Magda: Nyuszkó ajándéka / ill. Radvány Zsuzsa – [h.n.]: Pro Junior Kiadó [é. n.], [n. n.]: Tapsi a kis tekergő / ill. Radvány Zsuzsa – [h.n.]: Program Kiadó Kft. [é. n.]

⁴² Higonnet, Margaret R., i.m.

⁴³ Az úgynevezett szótlan könyv [wordless book] története vagy csak a képi narráción alapul, vagy azon a diszkurzív teljesítményen, mely az illusztrációkat akkor jellemzi, amikor a szóbeliségben élő közismert történetekre utalnak. V.ö.: The Art of Picture Books, i.m.

⁴⁴ A „negyedik dimenzió” fogalmát Bette Goldstontól kölcsönözte O' Sullivan, Suzanne. "Playfulness in Lauren Child's picture books."

Papers: Explorations into Children's Literature 18.1 (2008): p.48. Literature Resource Center. Web. 6 Mar. 2011. Document URL

<http://go.galegroup.com/ps/i.do?&id=GALE%7CA184246829&v=2.1&u=nla&it=r&p=LitRC&sw=w> [letöltés ideje: 2011 március]

⁴⁵ Lásd például a következő kiadványok válogatásait: Egyedem, begyedem, tengertánc... / ill. Radvány Zsuzsa – [h.n.]: Santos Kiadó Bt. [é. n.], Hopp, Juliska! / vál. Bogos Katalin, ill. Hajdú Kata – [h.n.]: STB Könyvek Könyvkiadó Kft [é. n.]

⁴⁶ Lásd például Rigó Béla Hófehérke-átiratát, amely ugyanakkor a leporelló képanyaga miatt nem ajánlható. Rigó Béla: Hófehérke és a hét törpe / ill. Hauri József - Kricskovics Zsuzsa – [h.n.]: Szó-Kép Könyvkiadó Kft. [é. n.]

⁴⁷ Piroska és a farkas. / átdolg. Bogos Katalin, ill. Nyilasi Antónia – [h.n.]: STB Könyvek Könyvkiadó Kft. [é. n.], Holle anyó / ill. Radvány Zsuzsa – [h.n.]: Program Kiadó Kft. [é. n.], [n. n.]: A tücsök és a hangyák / ill. Radvány Zsuzsa – [h.n.]: Program Junior Kiadó Kft. [é. n.]

Bár Móricz Zsigmond, Móra Ferenc, Kormos István, Szabó Lőrinc, Nemes Nagy Ágnes, Hajnal Anna vagy akár Zelk Zoltán, Osvát Erzsébet és Gazdag Erzsébet verses meséit nem lehet egyazon poétikai kódrendszer összefüggéseiben vizsgálni, a világértelmezés kulturális kódjainak tekintetében bizonyos hasonlóságok meglehetősen kétségtelen, különösen akkor, ha a 2005 után megjelent kiadványok szöveganyagához viszonyítunk.⁴⁸

A hatvanas-nyolcvanas évek leporelló-történetei, egy kvázi „mitológiai univerzum” keretein belül íródtak, abban az értelemben legalábbis, hogy a költői alkotás mint „képzeleti észjárás”⁴⁹ analógiák és szimbólumok kiszámítható rendjében mutatja be a világot. A gyermeki lét eseményei átláthatóak, de ettől még nagyon kifinomult és árnyalt módon kapcsolódnak a természeti és a társadalmi jelenségekhez. Fontos ugyanakkor, hogy a létezésnek – a legbanálisabb eseményeknek is – van tétje, a pogácsasütés sikere, az egyszerű fenyőből karácsonyfává válás, Luca széke elkészülése⁵⁰ nem automatizmus. A jócselekedet, a munkaszeretet, a toleráns viselkedés a mindennapi érintkezés feltételei. A versek és a mesék egy mítikus univerzum benyomását keltik azért is, mert maguk a történetek a kollektív értelmet struktúraként, koherenciát biztosító alapként építik be a mesékbe. Ilyen rendszer jellemzően az évszakok négyese és a hozzájuk kapcsolódó emberi-állati-növényi szférára kiterjedő cselekedetek és történések ciklikussága (lásd az *Itt a tavasz, Itt a nyár stb.* című verssorozat köteteit)⁵¹. A ’valóság’ ritmusával hasonlóképpen érintkeznek a vadászatot, a szövés-fonást, a különböző munkaformákat, a pogány és a keresztény ünnepeköröket bemutató népi mondókák és verses mesék. S bár a leporellókban, más korabeli gyermekkönyvekhez és újságokhoz képest, az államszocializmus ideológiája közvetlenül kevésbé jelenik meg, jellemzően a húsvét csak a tojást hozó nyúl ünnepeként, a Mikulás-ünnep pedig Téalapó-várasként formálódik mesévé.⁵²

A történetek vagy a rendből a rendbe vezetnek (lásd a családi békéből málnázni induló, és oda sikeresen visszajutó mackótestvérek történetét), vagy egy diszkonformis állapotból (mely többnyire a hiány és a várakozás pillanatait jelenti) a konformitásba (lásd a náthás medve meggyógyulásával záruló mesét vagy a Téalapó-várástól a mese mint ajándék elnyeréséig építkező szüzsét)⁵³. Az első mesetípus eseményszerkezetét az önmagába visszazáródó tér, az utóbbiét az egyenesen előre haladó mozgások ábrázolása erősíti meg. Az időszerkezet jellemzően mindkét esetben lineáris. A mesei funkciók száma a visszatérést ábrázoló mesékben magasabb (tipikus narratív összetevő a keresés, a találkozás, a kérés). Ugyanakkor valószínűleg nemcsak a poétikai jellemzők (epika és líra kontaminálódása, rövid terjedelem) számlájára írható, sokkal inkább a korszak nevelési elveiből következő kulturális sajátosságként értelmezhető a szereplők paradigmatis viszonyainak részleges kiegyensúlyozatlansága – pontosabban a viszonyok informatív értékkel bíró ’visszabontása’. Míg ugyanis az adományozó-adományozott cselekvőpárok egyértelműen a szereplőstruktúra egyensúlyos meghatározói, addig a segítő-akadályozó paradigmatis viszonya megbontott: a segítő mellől hiányoznak az akadályozók. (Még a mesekezdet kellemetlen időjárása is jóra fordul A náthás medve vagy Az álomszuszék medvebocs történetének végén.)⁵⁴ Hangsúlyosak a családtagok közti kapcsolatok, különösen a konstruktív szülő-gyermek viszony (lásd Nemes Nagy Ágnes - Reich Károly: *Nyúlanyó húsvétja*,

⁴⁸ A hatvanas-nyolcvanas évek leporelló-kiadásainak összefoglaló bemutatását elsősorban a gyermekversek és a grafikák (körülbelül húsz-huszonöt esztendőn át jellemző) egyenletesen magas esztétikai színvonalát indokolja.

⁴⁹ Northrop Frye-t idézi Bókay Antal. Bókay Antal: *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban.* – Bp: Osiris Kiadó, 1997. 204. p.

⁵⁰ Nadányi Zoltán: *Az első pogácsa* / ill. K. Lukács Kató. – Bp: Móra Kiadó, 1976., Végh György: *Csillagszórós karácsonyfá* / ill. Vimmer Katalin Rozália – Bp: Minerva, 1982., Kormos István: *Luca széke* / ill. Würtz Ádám – Bp: Móra Kiadó, 1974.

⁵¹ A sorozat szerzője Gazdag Erzsébet.

⁵² Nemes Nagy Ágnes: *Nyúlanyó húsvétja* / ill. Reich Károly – Bp: Móra Kiadó, 1968., Gazdag Erzsébet: *Honnan jöttél Téalapó?* / ill. Kovács Péter – Bp: Móra Kiadó, 1976.

⁵³ Nemes Nagy Ágnes: *Ki ette meg a málnát?* / ill. Kondor Lajos – Bp.: Móra Kiadó, 1974., Gazdag Erzsébet: *Honnan jöttél télapó?*, i.m.

⁵⁴ Hajnal Anna: *A náthás medve* / ill. Reich Károly – Bp.: Móra Kiadó, 1976., Osvát Erzsébet: *Az álomszuszék medve* / ill. Reich Károly – Bp.: Minerva Kiadó, 1983.

Szabó Lőrinc - Kass János: Hörpentő), de példát találunk a nagycsaládi (Nadányi Zoltán - Lukács Kató: Az első pogácsa) valamint a nagyszülő-unoka (Móra Ferenc - Molnár István: Mártonka levele) szereplő-struktúrákra is.⁵⁵

A mesék antropomorfizált állatfiguráihoz és gyerekhőseihez (lásd Kormos István - Würtz Ádám: Luca széke, Osvát Erzsébet - Zsoldos Vera: Zsémber Zsófi ébredése)⁵⁶ együtt érző azonosulás köti a befogadót. A történetek lényegében mindennapiak, így a mesehallgató gyerek a fabulában saját cselekvéseinek lehetséges skáláját ismeri fel. A transzcendens hősközöz kapcsolódó csodálat prereflektív jellege a hatvanas-nyolcvanas évek leporelló-meséiben részlegesen jellemző. A Téalapó, a húsvéti nyúl és Bóbita ugyanis, bár létmodalitásuk miatt csodálatot keltenek, nem maradnak az elérhetetlen távolban. A Téalapó játékboltban vásárol, úgy, ahogyan a gyerekek; Nyúlanyó és vízmelléki Büszke Nyúl, a locsolókat váró lányokhoz hasonlóan, a tyúkoktól kér tojást és ecsettel festi be azt; Bóbita épp úgy elfárad a játékban mint egy kisgyerek.⁵⁷ A fikcióreális világ transzcendens jellegét a mese avval mégis megőrzi, hogy a történetek tükrében hallgatója „valóságát” mint az eseményeken kívüli létszférát ismerteti fel, és semmilyen körülmények közt nem teszi meseivé: a csodából kivezető kapuként használja fel. Ez a kapu lélektani értelemben a katarzis helye. Mártonka levele például – amelyben nagyapját, hasonlítva őt a Téalapóhoz, arra kéri, hozza vissza a telet – a „hátha” relációjában formázza meg a meseit. „Gyere el mihozzánk, / légy te a Téalapó: / fehér szakálladból / hátha hull majd a hó. // Hátha hull belőle / erdőre, mezőre, / hátha a tavasz még / visszajed tőle. // Borókás tetejű / kerek halom haván / hátha repülhet még / csengve-bongva a szán”.⁵⁸ Vágy és valóság nem keveredik Nyúlanyó történetében sem, a különbség azáltal jön létre, hogy a fiktív világon belül megképződik egy fikcióreális sík, a mesehallgató gyerek, aki eddig ’beleláthatott’ a transzcendens történetekbe, most az újonnan színre lépő Lackó és Évi világában ismerheti fel a maga létmódjához legközelebbit: az új „együttérző azonosulás” retrospektíve „csodáló azonosulással” (Hans Robert Jauss) írja át a korábbi, a Nyúlanyó cselekedeteihez kapcsolódó befogadói élményeket.⁵⁹ Fordított viszonyrenddel, de hasonlóképpen a mesei világ megkettőzése és a szintek reflektáltságban tartása biztosítja a „mitikus univerzum” összefüggésrendjét a Hörpentőben is: a tej fogyasztására ösztökélő lúd-mese a fikcióreális világba ékelődik bele. A lúd lépegetése kinetikus megerősíti a tej kortyolását, de a határ a mesében reggeliző gyerek és az ő meséjében élő lúd cselekvései közt megmarad. „Míg ezt szépen megiszod, / húz a liba papucsot”. A mese befejezése pedig biztosítja a szövegvilágból kivezető kapu átjárhatóságát: „Ennek aztán örvendek, / S én is nagyot hörpentek.”⁶⁰

A kommersz leporellók szöveganyaga

A rendszerváltozás után megjelent, gyakran névtelen szerzőjű és kétes minőségű leporellók meséi egydimenziósak: a fikcióreális világba mintegy ’beleolvad’ a mesei transzcendens, elvegyül a hétköznapiban, és azzal, hogy elérhetővé válik, elveszíti mindazt, ami benne nagyszerű és csodálatraméltó. Juhász Magda meséjében⁶¹ a húsvéti nyúl „egy árokparti bokor alól” odainteg (!) a bakon ülő „szőke kislánynak” és tudára hozza, hogy húsvét van „náluk” (ti. a kislány otthonában!).

⁵⁵ Nemes Nagy Ágnes: Nyúlanyó húsvétja, i.m., Szabó Lőrinc: Hörpentő / ill. Kass János – Bp.: Móra Kiadó, 1974., Nadányi Zoltán, i.m., Móra Ferenc: Mártonka levele / ill. Molnár István – Bp.: Móra Kiadó, 1984.

⁵⁶ Kormos István, i.m., Osvát Erzsébet: Zsémber Zsófi ébredése / ill. Zsoldos Vera – Bp.: Móra Kiadó, 1974.

⁵⁷ Gazdag Erzsébet, 1976., Nemes Nagy Ágnes, 1968., Weöres Sándor: Bóbita / ill. Radvány Zsuzsa – [h.n.]: Santos Kiadó – Bynt Kft. [é. n.]

⁵⁸ Móra Ferenc, i.m.

⁵⁹ „Lackó mondja: Kelj fel, Évi, / minden sarkot meg kell nézni. / Ágy alatt vagy pad alatt / nem láttál itt nyulakat? / Az ablakot kinyitom: / nincs hajó a patakon? // Mondja Évi: Jaj, a bárkán / elment már a Nyúl, a Bárány, / de a tojás, nagy halom, / itt maradt az asztalon, / Kidiszítve teli tállal / tulipiros tulipánnal.” Nemes Nagy Ágnes, i.m.

⁶⁰ Szabó Lőrinc, i.m.

⁶¹ Juhász Magda, i.m.

Társaival a szekerre teszi a tojásokat, majd maga is felül a bakra. Most már nemcsak a kislány, de – a mesei funkciók sorozatos megismétlésével – a többi gyerek is találkozik a nyúllal, ők is csodálkoznak, majd ők is – de csak ezután – értesülnek róla, hogy húsvét van. A nyúl végül megígéri, hogy jövőre is hoz tojást. A csoda tehát ingyen kapható, a fikcióreális világ „természetes” rendjéhez tartozik – maga a főhős biztosít erről. Nemes Nagy Ágnes meséje megőrizte a titkot, Juhász Magdái elvette. Míg a Lackóval és Évivel azonosuló mesehallgató megismeri (nem magát a titkot, hanem) a titok természetét, mert a mese informálja a világok közti határ/akadály létezéséről és ennek jelentőségéről (Évi és Lackó cselekvését – keresés, majd szembesülés a titokkal – éppen a titok jelentőségének mint olyannak a felismerése ösztönzi), addig korunk meséje azt sugallja, nincs ilyen akadály. Ha Tapsi elcsavarog otthonról, akadályok és következmények nélkül térhet vissza (az emberek, kitalálva a gondolatait(!), hazaviszik) mégpedig azért, és csak azért, mert éppen róla, Tapsiról van szó. Rendkívüli tulajdonságok és érdem (akadályok legyőzése, feladatok teljesítése) nélkül járja be a jelképes, mesei utat. A történetyszerűséget szervező funkciók ismétlésen és egyneműségeen alapulnak (lényegében csak az úton levés és a találkozás funkciói variálódnak), a szereplők paradigmatis viszonyai leggyakrabban az adományozó-adományozott, valamint az ellenpont nélküli segítő-funkcióra korlátozódnak.⁶² Azokban a történetekben, melyekben vannak akadályozók, a struktúra azért marad mégis homogén, mert itt viszont éppen a segítők hiányoznak. Szignifikáns, hogy az eltévedt kis sün támogatóit valami mindig gátolja abban, hogy ténylegesen segíteni tudjanak (ettől függetlenül a befejezésben minden magától oldódik meg). Ez az ambivalencia azonban nem belső szükségszerűségből adódik, semmi nem indokolja azt – a mesei sztereotípiák legalább is nem – hogy egy öz, egy borz vagy egy fácán az akadályozó, míg egy mókus és egy egér a segítő szerepkörét töltse be.⁶³

Minden esetleges és viszonylagos tehát, és ez a kiszámíthatatlanság akár az értelem-összefüggéseket is felülírhatja (például amikor a mese arról informálja hallgatóját, hogy a falánk csibe falevelet és tortát eszik⁶⁴). Nem csak a paradigmatis viszonyok száma csökken le és válik a kétpólusú szereplőstruktúra egypólusúvá, továbbá nem csak a mesei dimenziók épülnek egymásba, a történet kvázi 'célba veszi' a „valóságot” is, tudniillik a lehető legnagyobb direktséggel használja fel azt. A mesei világ így elveszti antropomorf jellegét, a dolgok közötti összefüggéseket az összefércelt tapasztalati tények és a mindennapok 'szereplőinek' gyakran ad absurdum vitt átnevezései „biztosítják”. A Kutyaovisok című leporelló úgy ír le egy óvodai hétköznapot, hogy a közismert tevékenységeket (a homokvár építéstől a csendes pihenőig) kutyákkal játszatja el.

Míg a hatvanas-nyolcvanas évek leporellóit nyelvi-stiláris szempontból is a legjobb gyermekirodalmi anyagból válogatták, a mai giccs-könyvekben helyesírási hibák is akadnak (ékezetévesztés, helyhatározó ragok helytelen használata)⁶⁵ a kevésbé igényes köznapi szóhasználat gyakran folyamatos és funkcióatlan jelenléte, a nyelvi ötlettelenség, a beszélő pozicionálásának átgondolatlansága⁶⁶ pedig stiláris igénytelenségről árulkodnak. Az elefánt család így szólítja meg a kóborló kiskutyát: „Gyere Tappancs te is velünk! /Együtt még jobb csapat leszünk! / Árkon bokron átkelünk, / Hogy döntöttél ?”⁶⁷ Máskor az eufémizmus fordul visszájára, ott például, ahol a narrátor arról informál, miként lesz a csibéből tyúk. A falánk csibe a sok ételtől „nőt, növekedett. Egy délelőtt kapingálás közben *összetalálkozott* a kakással. Hamar *barátok* lettek, és ezután *együtt jártak* a rétre csipegetni, bogarászni”⁶⁸.

⁶² [n. n.]: Tapsi a kis tekerő /ill. Radvány Zsuzsa. – [h.n.]: Program Kiadói Kft., [é. n.]

⁶³ Sörös W. Klára: Az eltévedt kis sün /ill. Vida Kata. – [h.n.]: Pro Junior Kiadó, [é. n.]

⁶⁴ Radvány Zsuzsa: A falánk csibe /ill. Radvány Zsuzsa. – [h.n.]: Santos Kiadó, 2007.

⁶⁵ Zelk Zoltán versét helyesírási hibákkal és értelemmódosító elírásokkal (például határ helyett „batár”) közölte a Santos kiadó. V.ö. Zelk Zoltán: Bál az erdőben /ill. Radvány Zsuzsa. – [h.n.]: Santos Kiadó, [é. n.]

⁶⁶ A nézőpont-váltás indokolatlanságának szempontjából lásd például: Tapsi a kis tekerő, i. m.

⁶⁷ [n. n.]: Tappancs az állatkertben /ill. [n. n.]. – [h.n.]: Junior Grafikai Stúdió, [é. n.]

⁶⁸ Radvány Zsuzsa: A falánk csibe, i. m.

Jellemzőek a rossz (szinte kizárólag egyszerű páros) rímek és a prozódiai hibák. „Homokvárat építettek, / tetejére zászlót tettek. / Cézár lesz a királyuk, onnan ugat ki rájuk”(…) „Ügyes ez a Dániel, / lógó fülű spánie! / Büszke is rá papája, / várja focista pálya”.⁶⁹ Mivel fenomenológiai szempontból a szóhangzás és általában a hangzás rétege az első réteg, amivel a műalkotáshoz közelítő befogadó, különösen a gyermekkorú mesehallgató, közvetlenül találkozik,⁷⁰ könnyen belátható, hogy a prekognitív fázis rossz minősége a szövegértést is kedvezőtlenül befolyásolja. Hosszútávon a nyelvhasználat leegyszerűsödése is negatív következményekkel járhat, eltűnnek például a hatvanas-nyolcvanas években még gyakori hapaxok, megszűnik a retorikai alakzatok változatossága, a nyelv metaforátlanodik, a humor a blaszfémiahoz közelít stb. A kifejezés módja ugyanis visszahat a „belső tartalomra”, „artikulálja azt, a nyelvhasználat leegyszerűsödése a gondolkodási struktúrák egysíkúvá válásához vezet, a nyelvet használó ember elvonatkoztató képességének visszafejlődéséhez.”⁷¹

A képanyag jellemzőinek változása

Azokat a kulturális tendenciákat, melyek a piacorientált könyvkiadás leprellő-szövegeiben jelződnek, az illusztrációk ma valamiféle *la folie du voir* ('látásörület') jegyében vetítik elénk. Nem pusztán egy másik mediális csatornán, vagyis a maguk jelrendszerében, ismétlik meg és erősítik fel a rossz nyelvi indexeket, de domináns műfaji helyzetüket, és a pictorial turn kora kínálta egyre szabadabb lehetőségeket kihasználva, hovatovább eloldják magukat a szövegtől, és saját stratégiát építenek ki. Ezek a képek nem a szöveg közvetítését tűzik ki célul, kapcsolatot elsősorban a játékipar divatfiguráival (lásd például a különféle plüssöket, a játékként is funkcionáló íróeszközök, különböző használati tárgyak stb. matricáit) és a médiák által közvetített álló és mozgóképek, különösen az animációs filmek aktuális szimbólumaival mutatnak (lásd például a Barby- és Ariel-, a póniló és Scooby-doo-figurákat). Itt természetesen nem csak figuraisméltésekről, de technikák (pl. spray-hatással pótolta árnyékok), szcenikus viszonyok (színpadszerűen beállított kép, torziós figura-ábrázolás) stb. re-prezentálásról is szó van. A leprellők giccs-képei, megfélelmezve saját feladatukról, a gyermeki tekintet leigázását tűzi ki célul.

A hatvanas-nyolcvanas évek illusztrációi, látszólagos egyszerűségük ellenére, a nyelvi médium olyan komplexitásait is kifejezték, mint például a perspektívák struktúraszervező szerepe (lásd például Kass János Hörpentő-sorozatában a szerző és objektívált alakja viszonyának a Szabó Lőrinc-verssel kongruens jelentésképzését, melyet egy madár-figura 'kitalálásával' tesz lehetővé az illusztrátor⁷²), a nyelvi humor (lásd az *Ez a kapa, ez a kasza* kezdetű játékdal lépcsőzetes szerkezetéből és sorozatos deixiseiből adódó komikumnak a képi deixissel történő felerősítését⁷³), a beszédmódok összetettsége (lásd például a nyelvi feltételes és felszólító mód egymásra következésének megfeleltethető kettős képszerkezeti megoldást, a tárgyak egyszerre ellentétben és folytonosságban történő bemutatását Würtz Ádám Luca-rajzán⁷⁴) (*1., 2., 3. ábra*). Ezek az illusztrációk a szöveg látványi világának építői, és sohasem kioltói. Még abban az ambivalens értelemben is építők, ha a látványt úgy határozzuk meg, mint ami a leírt dolgokat „csak” összefogja, amelyet csak az adott tárgyiasságok *kapcsán* lehet átélni, amely tehát „nem ábrázolt”, mert akkor ábrázolt tárgyiassággá válna.⁷⁵ A magas kvalitású illusztráció megőrzi a látványnak ezt a rejtettséget, a nem-ábrázolt elképzeléséhez illetve megértéséhez új tereket ad. Az „észrevétel szabálya” után elősegíti a „jelzés szabályának”

⁶⁹ Ragáné Lovas Ágnes: *Kutyaovisok* /ill. Hauli József. – [h.n.]: Aranyhal Könyvkiadó, [é. n.]

⁷⁰ Bókay Antal, i. m. 207. p.

⁷¹ Gerd Haffnert idézi Marton Árpád, i. m. 47-48. p.

⁷² Szabó Lőrinc, i. m.

⁷³ *Ez a kapa, ez a kasza ...: Régi játékdal* / ill. Meszlényi Attila. – Bp.: Móra Kiadó, 1984.

⁷⁴ Kormos István, i. m.

⁷⁵ Ingarden, Roman: *Az irodalmi műalkotás*. – Bp.: Gondolat, 1977. 312. p.

érvénybelépését, vagyis egyrészt előhívja a gyermek (már feltételezhetően meglévő) előismereteit, másrészt rávilágít a szöveg értelmi összefüggéseire is⁷⁶ (5. ábra).

1. ábra

Szabó Lőrinc: Hörpöntő / ill. Kass János –
Bp.: Móra Kiadó, 1974.

2. ábra

Ez a kapa, ez a kasza ...: Régi játékdal / ill.
Meszlényi Attila. – Bp.: Móra Kiadó, 1984.

3. ábra

Kormos István: Luca széke / ill. Würtz
Ádám – Bp.: Móra Kiadó, 1974.

A kommersz képek kioltják a látványi koherenciát, receptúrájuk lényege a szimulálás. Miközben ugyanis az egyszerre stilizáló és realista ábrázolási elvekről árulkodó képek (melyek láttán precíz szövegmegfelelést feltételezünk) 'leltározásra' készítetnek bennünket, azonközben valójában szükségtelenné teszik a leltárt, mert szövegrepresentáló figurák helyett csak játék- és filmipari termékeket ismétlő sematikus figurákat állítanak elénk. Ha a szöveg például arról szól, hogy a hangyák „szorgosan” dolgoznak, és a tücsökmuzsikára a lepke és a méh „járja”, úgy az illusztráción a henyélő és mulató hangyák látványa képi korrumpálásnak tetszik. A 'leltározáskor' kiderülő pontatlanságok, és hibák (lásd a kötélvastagságú fonálon leereszkedő virágos potrohú/páncélú keresztos pókot)⁷⁷ egész sora, a grafikák kétes esztétikuma azonban kétségtelenné teszi, a szöveg és a kép 'elhajlásának' itt nincs köze semmiféle szemiotikus játékhöz (4. ábra).

4. ábra

[n. n.]: A tücsök és a hangyák / ill. Radvány Zsuzsa – [h.n.]: Program Junior Kiadó Kft. [é. n.]

A mesei dimenziók egymásba csúsztatása és az a jelenség, melyet a szöveg kapcsán a valóság átnevezéseként szignáltunk, egyrészt a kép *anarchiáját* eredményezik, másrészt bizonyos gesztusok és érzelmek erőteljes kiemelését. A ziláltság a képi struktúra különböző szintjeit jellemzi: az ikonikus elemek szintjén a színek diszharmoniója, viszonyuk

⁷⁶ Peter J. Rabinovitznak a jelzés és az észrevétel szabályairól szóló tanulmányára Stewart hivatkozik. In.: Stewart, Michelle Pagni, i.m.

⁷⁷ A tücsök és a hangyák, i. m. 4. tábla

komponálatlansága, a foltértékek esetlegessége; a síkszerkezet szintjén a kompozíciós viszonyok tisztázatlansága, illetve a szcenikus viszonyok kiépíthetlensége kelt kaotikus hatást. A képi értékek pluralizmusa a néző elbizonytalanodását vagy érdektelenségét eredményezi. Ezen a helyzeten az sem változtat, hogy az illusztrációk túlnyomó többsége a nézőnek rendezze be a képet, és teszi ezt akár azon az áron is, hogy a három dimenzióban megkezdett játékot megakasztja, sőt hitelteleníti. A folytonosan felénk fordított arccal „játszó”, csábosan kitekintő hősökkel kapcsolatban ugyanis gyakran érezzük azt, hogy nem saját világuk résztvevői, kilépnek a meséből és becsalogatnak a képbe, ahol azonban semmi más nem vár ránk, mint a hétköznapiakból ismert, a kép nyelvén pusztán ’átnevezett’ dolgok⁷⁸ (5. ábra).

5. ábra

[n. n.]: Tappancs az állatkertben /ill. [n. n.]. – [h.n.]: Junior Grafikai Stúdió, [é. n.]

Jellemző, hogy az illusztrációk az elveszett értelem hiányát, saját belső világuk ürességét, miképpen próbálják ellensúlyozni. Egyrészt kiemelten fontosnak mutatják a tárgyi világ reprezentálását és tériesítését (újabb kaosszal „ajándékozva meg” a még csak síkban látó gyereket), másrészt bizonyos *affektusra* terelik a figyelmet, pontosabban nem az érzelmekre és gesztusokra magukra, mint inkább ezek intenzitására. Az eredmény a karikatúrához közelít⁷⁹ (6. ábra). Míg a hatvanas-nyolcvanas évek leprellőiben a jellemző fehéren hagyott képfelületen a természeti és tárgyi világ művészien stilizáló és síkban tartott reprezentációi különböző jelentés összefüggéseket kínáltak fel a szemnek⁸⁰ (7. ábra), az érzelmek és gesztusok csak jelzésértékűek voltak, ugyanakkor sokféle módon jelenítődtek meg, addig ma a színes háttér előtt alig látunk négy-ötféle affektusnál többet (lásd a csodálkozó, a megszeppenő, a boldog, a dühös figurák sokaságát, valamint a csábító tekintetű hősök típusát) – mindezt azonban ad absurdum vitt fokozásban.

⁷⁸ A kutyakölyök tekintete nem találkozik a teknőccel, pedig az, amiért cipeli a kutyát, hálát várna tőle. Tappancs azért nem figyel rá, mert fontosabb dolga akad: nekünk pózol. – In.: Tappancs az állatkertben, i. m. 3. tábla.

Az őz, a szöveg szerint, „már pihent a vackában”, amikor a „süni melléfeküdt”. „Szúr a tuskéd” – mondja neki, és elzavarja, de sem az ő gorombaságát, sem a süni távozását nem mutatja a kép: ehelyett egy békében szundító süni mögött egy hosszú szempillás őzet láthatunk, aki bennünket figyel. – In.: Sörös W. Klára, i. m. 2. tábla.

⁷⁹ A mama ijedtsége, melyet kis Bence kormos ruhájának látványa okoz, minden szereplőre, még a macskára, a csíkos szőnyegre és a szoknya kötőjére is centripetális erővel hat: így a négysoros vers, a kép tükrében semmi másról, csak egy negatív előjelű érzelméről, az ijedtségről szól. – In.: Móricz Zsigmond: A török és a tehének. Kis Bence /ill. Radvány Zsuzsa. – [h.n.]: Pro Junior Kft., [é. n.] 8. tábla

⁸⁰ Érdeemes ebből a szempontból megvizsgálni az illusztrációk fa-ábrázolásait és egymás mellé helyezni például A náthás medve antropomorfizált fa-variánsait, Kalmár István „ákbakom”-erdejét, Kovács Péter mesefáját, Rényi Krisztina Kányádi-versekhez készült festményeit és Eszes Hajnal „realista” fa rajzait a Megy a gőzös című leprellőből. Lásd Hajnal Anna, i. m., Zelk Zoltán: Ákbakom /ill. Kalmár István. – Bp.: Móra Kiadó, 2008. 4. tábla, Kányádi Sándor: Kinyílt az idő /ill. Rényi Krisztina. – Bp.: Képzőművészeti Kiadó, 1990., Megy a gőzös /ill. Eszes Hajnal. – [h.n.]: Pro Junior, [é. n.]

6. ábra

Móricz Zsigmond: A török és a tehenek. Kis Bence /ill. Radvány Zsuzsa. – [h.n.]: Pro Junior Kft., [é. n.]

7. ábra

Hajnal Anna: A náthás medve / ill. Reich Károly – Bp.: Móra Kiadó, 1976.

Mint tapasztalhattuk, a szereplők paradigmatis viszonyrendszerének megbontása egy hiteltelen, általában megokolatlanul boldog és segítőkész világ ábrázolását eredményezi a mai leporelló-történetekben. A küzdelmek nélkül elért cél nem igazi boldogságot, legfeljebb önelvezetet ad a hősnek és a cselekedeteit átélő befogadónak. A létezés könnyűségére és a könnyelmű viselkedésre kondicionáló történetek mellett olyan kép-témákat látunk, melyek a szokások és hagyományok normáitól való elszakadást mutatják. Míg a hatvanas-nyolcvanas években a népi mondókáknak a tárgyakra, a ruhaviseletre, a mozgáskultúrára stb. tett utalásait pontosan, ugyanakkor művészien jelenítette meg az illusztráció,⁸¹ (8. ábra) ma nem ritka, hogy akár egy egész század belső építészeti és ruha-divatja, a magyar népi- és az amerikai farmerkultúra mind együtt látható, egyetlen képen⁸² (9. ábra). Hogy ebben az eklektikus világban a hős megőrizhesse identitását, a kép megpróbálja a veszteségeért kártalanítani őt: a centrális perspektíva törvényeit áthágva méretarányokkal emeli ki; cselekedeteit a szereplők egész hadának mozgáspárhuzamaival erősíti fel⁸³ (10. ábra). Az ajándék azonban talmi, a segítség csak látszólagos, a táj és a hős figurájának térbeli viszonya nevelés hatást kelt, az amúgy is törpe felnőtteknek tetsző gyerekek afféle naggyá tett liliputiakként állnak előttünk. Lásd például A cifra palota legújabb kiadásának metaforátlanító interreferencialitását⁸⁴: „Kicsi vagyok én, / Majd megnövök én, / Én leszek a legjobb ember / A föld kerekén!” – strófát a kép csak a fizikai növekedésre vonatkoztatja.⁸⁵ (11. ábra)

⁸¹ Lásd Urai Erika rajzait: pl. Kresz Mária: Egyedem, begyedem, kendertánc .../ill. Urai Erika. – Bp.: Móra Kiadó, 1980.

⁸² Tapsi a kis tekergő, i. m. 8. tábla

⁸³ Amikor a kislány és a kisfiú sétálni indul, mozgását a háziállatok, a vadonélők, a növényzet és a tárgyi világ minden eleme, az úgynevezett, „magatehetetlenül mozgó tárgyak”: ruhadíszek, kilendült karú plüssmackók és léggömbök is kísérik. Nem sétáló gyerekeket, inkább sétáló hadat látunk a képen. Vö. Megy a gőzös, i. m. 3. tábla. A magatehetetlenül mozgó tárgyokról lásd Saxl, Fritz: Kifejező mozdulatok a képzőművészetben. – In.: Enigma. 2005. 46. sz. 23-31. p.

⁸⁴ Kibédi Varga Áron az illusztráció esetében a szöveg és a kép közti viszonyt interreferencialitásként írja le, ami azt jelenti, hogy: „szó és kép elválik egymástól, de azonos oldalon jelenik meg. Interreferencialis viszonyban vannak: egymásra vonatkoznak”. Kibédi Varga Áron: A szó-és-kép viszonyok leírásának ismérvei. – In: Kép, fenomen, valóság. / szerk. Bacsó Béla. – Bp: Kijárat, 1997. 307. p.

⁸⁵ Hopp, Juliska! / vál. Bogos Katalin, ill. Hajdú Kata. – [h.n.]: STB Könyvek Könyvkiadó Kft, [é. n.], 6. tábla

Egyedem, begyedem, néber, nábor,
Ókor, bika, kendervászon,
karikós, fickós, turós, Tamás,
Breck!

8. ábra

Kresz Mária: Egyedem, begyedem, kendertánc .../ill. Urai Erika. – Bp.: Móra Kiadó, 1980.

Friss zöldséggel megetetik,
Am ő mégis szomorkodik.
Kitalálják gondolatát,
Megkeresik a családját.

9. ábra

[n. n.]: Tapsi a kis tekerő /ill. Radvány Zsuzsa. – [h.n.]: Program Kiadói Kft., [é. n.]

Sétálunk, sétálunk,
egy kis dombra
lecsúszlunk, csúcs!

10. ábra

Megy a gőzös /ill. Eszes Hajnal. – [h.n.]: Pro Junior, [é. n.]

Cifra palota,
Zöld az ablaka,
Gyere ki te tubarózsa,
Vár a viola!

Kicsi vagyok én,
Majd megnövök én,
Én leszek a legjobb ember
A föld kerékén!

11. ábra

Hopp, Juliska! / vál. Bogos Katalin, ill. Hajdú Kata. – [h.n.]: STB Könyvek Könyvkiadó Kft, [é. n.]

A leporelló-olvasás jellemzői

„A narratíva «varrás nélküli» hálójával szerves kapcsolatban álló felnőtt olvasó helyett” a leporellók általában „dupla olvasót feltételeznek”: egy felnőttet és egy (vagy több) gyermeket.⁸⁶ Nyilvánvaló, a narratíva maga is megkettőzött („varrott”): a médiumok egymást átfedő, illetve egymást felülíró játékaik képzik meg a jelentést. Ebből a kétféle kettősségből következik azután egy harmadik is, mely magát az élményszerzés és befogadás aktusát érinti: a leporelló ’olvasása’ egy kétirányú folyamat összjátéka, melyben egyrészt meg kell valósulnia az ’olvasói folyamatnak’ mint „fizikai játéknak”, másrészt ezt az eseményt mindig kísérnie kell a törekvésnek, amely megakadályozza, hogy „a narratívából ne alakuljon metanarratíva”.⁸⁷ Bár sem az írott szó, sem a kép nem szerves része a szóbeliségnek, a leporelló mégis a szóbeliség iránti öröm felkeltésének műfaja.⁸⁸ A valóságos térben kiteríthető vagy szabadon (akár tetszőleges rendet követve) hajtogatható kartonok illusztrációi

⁸⁶ Higonett, Margaret R., i.m.

⁸⁷ Higonett, Margaret R., i.m.

⁸⁸ Stewart, Michelle Pagni, i.m.

virtuális terek és időfolyamatok poliszemikus képi játékába vonják be a gyereket⁸⁹, aki a képeskönyvek jellegzetes ritmusát követve (tudniillik „a ritmust, amely késedelmekben érvényesül”⁹⁰) szerez élményt, miközben a hangzó szöveg is orientálja őt. Ideális esetben a leporellók olvasása mindig „újraolvasás”, amely nem egyszerűen az olvasás megismétlését, hanem egy mindig kibővülő olvasást jelent, amikor is a kép a szövegben, a szöveg (narratíva és a metanarratíva egyaránt) pedig a képen fedezi fel a kipótolandó hézagokat, és ezzel meggátolja, hogy az olvasás rutinná váljon. Fontos, hogy az újraolvasás nemcsak a nyelvi és a képi tárgyra irányul, hanem a nyelvi-képi tárgy és szubjektív jelentőségének összjátékára.⁹¹

A magas esztétikai értékkel bíró leporelló-szövegek és -képek a narratív és metanarratív folyamatok kétirányúságát erőteljesebben lehetővé teszik, a gyenge minőségűek gátolják, illetve kioltják. A mai kommersz könyvek veszélye (többek közt) éppen ennek a gátnak a meglétéből adódik: a leporelló ma nem teszi lehetővé a mesélői-mesehallgatói kultúra kimunkálását, így egyre inkább elveszik a kommunikáció hajdani „szakralitása”.⁹² Mivel azok a kulturális tényezők, melyek a generációk különéléséhez, a potenciális mesemondó szabadidejének, illetve gyermeknevelésre fordított figyelme intenzitásának csökkenéséhez vezetnek, ma egyre inkább felerősödnek, ezért különösen fontos lenne a leporellók esztétikai minőségének kifogástalansága, az általuk közvetített világkép és szemlélet hitelessége és adekvátsága, mert csak így válna lehetővé, hogy egy kisgyerek a könyveken keresztül is viselkedésformákat és ön-elfogadást tanuljon, hogy útmutatást kapjon ahhoz, hogyan kell saját érzelmeit kezelnie, és viselkedésformákkal, tradíciókkal, normákkal, kultúrákkal találkozzon.

Összegzés

A jelenlegi hazai leporelló-kiadás sorétűen szignálja a kultúra állapotát és aktuális folyamatait. A kommersz könyveknek az ebben a műfajban is jellemző magas aránya a könyvkiadás piacorientáltságával, az intézményi háló szakadozottságával (lásd az állami finanszírozási formák kiépítetlenségét, a szervezeti formák diffúz állapotát), a kritika hiányosságai (teóriától a recenzióig), az oktatás probléma iránti érzéketlenségével van közvetett /közvetlen összefüggésben. A tömegkultúrára fogékony vásárlóknak a kultúramagas művészi (nyelvi és képi) értékekkel és nevelési feladatokkal kapcsolatos tájékozatlansága, továbbá a harmadik kultúra képviselői új, a művészeti kérdésekre kevésbé érzékeny szemléletének megjelenése a leporellók esztétikai értéke iránti igény elsorvadását eredményezik.

A tömegképek a gyermeki szem lenyűgözését tűzik ki célul, az új leporelló-mesék a világ meghódíthatóságáról szólnak. Az értékeket, normákat és szabályokat viszonylagossá teszik, önélvezetre tanítanak. A gyermeket az individualizáció

⁸⁹ A szegmentált, akár széthulló, tulajdonképpen műfajidegen képsortól, melyben a képi illesztések akár zavaróak is lehetnek; a folyamatszerű, egyetlen hosszú képig (Papp Anikó Míra képei például az olvasási irányt megfordító, összefüggő képsorozatokat alkotnak. Varga Katalin: *Kiugrott a gombóc ...* /Papp Anikó Míra. – Bp.: Móra Kiadó, 2008.); a folytonosságot bizonyos képelemek ritmikus visszatéréseivel biztosító illusztrációkon át a képsorozat sokféleségével találkozhatunk. A kommersz leporellók jellemzően az első típusba tartoznak.

⁹⁰ A jól megszerkesztett szövegben az előre-hátra lapozgatás ellenállhatatlan kényszer és nem kötelesség. A képeskönyvben az olvasó lapozni szeretne, hogy megismerje a történet folytatását, miközben szeretne megállni is, hogy részletesen tanulmányozhassa a képet. A ritmus tehát késedelmekben érvényesül. Nodelman – Reimer tanulmányára hivatkozik Jalongo, Mary Renc: *Young Children and Picture Books Second Edition*. - Washington, DC: National Association for the Education of Young Children, 2004.

⁹¹ Barthes, Roland: *Válogatott írások*. – Bp.: Európa, [é. n.] 5-6. p.

⁹² A szakrális kommunikációban aszimmetrikus egység jön létre: a beszélő a látszólag aktívabb fél. A hétköznapi kommunikációval ellentétben (amikor is a minél pontosabb információátadás a fontos) itt éppen a kódrendszer megváltoztatása, a kódok speciális használata a cél. Jellemző továbbá: a tudat átstrukturálását elősegítő nyelvi formák túlsúlya, a nonverbális kommunikációs elemek fontossága. Lovász Irén munkája nyomán a szakrális kommunikáció részletes bemutatását lásd: Bódis Zoltán: *A mesemondás szakrális lehetőségei*. – In.: *Fordulópont*, [é. n.], 46. sz. 73-82. p.

értelmezéshorizontjába állítják elénk, és pedig elsősorban olyanként, mint aki egyszerre tárgya és alanya, terméke és centruma jelenünknek, a jelen kulturalitásnak.

A hatvanas-nyolcvanas évek magas minőségű leprellőinek az elmúlt években megjelenő újraindításai enyhíteni látszanak a helyzetet. Ezeknek a kiadványoknak bizonyos szubkultúrákban tapasztalható népszerűsége, a nosztalgiaán keresztül érvényesülő, generációkat áthidaló hatása figyelmet érdemlő. Az „értelmes önbecsülés” (Kant) állapotának megalapozásához ugyanakkor nyilvánvalóan az említett kulturális hátrányokat hosszú távon legyőző új és jó képsorokra, saját korunk (kulturális) kérdéseire konstruktív módon reflektáló minőségi gyermekirodalomra van szükség.

PULL-OUT AS THE TEXT-IMAGE INDEX OF CULTURAL CHANGE

Pull-out as one type of picture book, the ductive nature of the language's medium and the visual medium of relative wealth makes it suitable to ask about the possibility of illustration of literature on the one hand, on the other hand, the current changes in the national cultural characteristics as well. Next to a brief inventory of the characteristics of text components (eg. deixis, nominally, affectivity, the reduce of the tale's paradigmatic relations, etc) the aim of the study is to present those visual characteristics (eg. design, the viewer selected image etc) which ensure that in the pull-outs the literary text (poems, nursery rhymes, fairytales, short stories) essentially stands in a synecdoche relationship with a mostly self-narrative structured series of illustrations. The metalepsis among the media is defined by the aesthetic, poetic and medial properties, but the pull-out as an art object, as a saleable product, is shaped by the current prevailing socio-cultural processes. The subject of the study is the question how the post-industrial factors influenced, high aesthetic valued but sometimes arty, Hungarian pull-out-editions make (for both adults and children) the picture and the relationship between text and image as such as a 'Cultural practice' to be understandable and acceptable. The issues of cultural changes are presented from the view of the creators of edition, the family and the culture as the mediators of education and the research of picture book.

MŰVÉSZET

Murakeözy Éva Patrícia :

Megszelidíték egy műalkotást

—Talán foglalkozhatnék műalkotások szelidítésével- gondoltam egy napon.— Nem kell hozzá más, mint leülni a kiválasztott művel szemben és türelmesen várni. És talán többször is oda kell majd ott ülnöm, mielőtt összebarátkoznánk...

Lakhelyemhez közel, a hágai Gemeentemuseumban, nemrég modern művészetről szóló retrospektív kiállítás nyílt¹. Ideális célpontnak ígérkezett a szelidítési kísérletekhez. Már csak a művet kellett kiválasztanom. Egymás után több nagyszerű alkotás is eszembe jutott, míg egyszer csak egy olyan darab jelent meg lelki szemeim előtt, melyet a korábbi látogatáskor teljesen esetlegesnek, legjobb esetben is viccesnek láttam. Vele kellett kezdenem!

Jean Tinguely: *A Golem* (1990). 176 x 107 x 140 cm acél, lánc, drótok, elektromos motor és vízilókoponya
(forrás: arttattler.com)

---

¹ A "Párizs: a modern művészet városa" című kiállítás 2011 október 15 és 2012 január 29 között tekinthető meg. A kiállításon számos híres mestermű látható többek között Kandinsky, Brancusi, Picasso, Matisse, Miró, Giacometti, Léger, Braque és Delaunay alkotásaiból. Negyven ezek közül a párizsi Centre Pompidou gyűjteményéből való.

A kísérlet biztatóan indult: egy padot találtam épp kényelmes távolságban a műalkotástól. Leültem a monstrum elé és vártam. Figyelmem lassan a koponyára terelődött, hiszen ez volt számomra a kompozíció legismerősebb eleme. Ez egy víziló alsó állkapcsa, benne óriási agyarakkal. A robosztus csont az állkapocs kiszélesedő végén, ahol valamikor az izomzat tapadt, át van fúrva és egy óriási csavar révén a fémszerkezethez illeszkedik. Gyors vázlatot készítettem arról, hogyan nézne ki egy hasonló megoldás emberi állkapocsban. Majd, még mindig ülő pozícióból, magát a fémszerkezetet tanulmányoztam. Láttam a két kis kereket, az erős fémkeretet és megpróbáltam elképzelni, milyen borzasztó hangja lehet, amikor lassan előre halad. Hiszen nyilvánvaló volt, hogy a hátához rögzített elektromos motor és a szíjhajtás a szerkezet mozgását szolgálták. Minden rondasága ellenére, meg kellett adnom, gondosan összeállított, szépen hegesztett munka.

Telt-múlt az idő, látogatók jöttek-mentek és csodálkozva nézték, mi néznivalót találok ezen a darabon. Én is csodálkoztam. Felálltam és körbejártam a művet. Ahogy hátulról néztem, szinte belülről láttam a hatalmas vízilókoponyát az előreálló agyarakkal. Most tényleg megláttam benne a mozdulatot, és egyszer csak megértettem valamit. (Ha már egyszer arra van *A Gólem* kárhozható, hogy egy helyben álljon, hátulról vagy oldalról kell nézni, és nem csak szemből, mint ahogy a kiállítás módja sugallja.) Láttam, milyen félelmetesek ezek az agyarak: középen a négy borotvaéles metszőfog hegyes dárdaként mered előre. A két begömbülő szemfog a széleken pajzsként vagy netán szélvédőként szolgál.

Milyen óriási ellentmondás van a víziló bárgyú kinézete és az agresszió között, melyet e lény ténylegesen magában hordoz! A rövid, vaskos lábakon egyensúlyozó nagy, puhány test, a viszonylag kicsi szemek hunyorgása és a békés növényevő étrend: mindezen jelegzetességek könnyen megtévesztik az óvatlant. De elég egyetlen pillantás erre az állkapocsra, hogy meggyőződjünk: a víziló veszélyes állat.

Úgy képezem, hogy ez a csont ihlette a művet. A művész megláthatta a benne rejlő mozdulatot, ezt az előretörést, ezt a harcokésztséget. Ehhez illeszthette aztán hozzá a fémszerkezetet, mely ugyanezt a belső ellentmondást hordozza. *A Gólem* tényleg hasonlít egy vízilóhoz: a szedett-vedett darabokból álló keret esetlenné teszi, a hatalmas „fedő” biztosítja a bárgyú kinézetet, ám ott az állkapocs fenyegetése. A feltehetően kellemetlen zaj, amit kibocsát, hozzájárul a hatáshoz: könnyen túlharsoghatja kuncogásunkat.

A második üléssem nem esett a következő napra, mégcsak nem is ugyanabban az órában következett be. Ez alkalommal a kiállítóterem zsúfolásig tele volt. Megpróbáltam a fémszerkezetre koncentrálni. Hiányos műszaki tudásomat váratlanul egy múzeumi tárlatvezető segítette ki, aki egy csoportnak arról beszélt, hogy a szíjhajtáshoz egy lengőkar kapcsolódik, melynek révén a szobor az egyenesvonalú mozgást megszakítva időnként irányt változtat.

A hatalmas kontraszt, a meglepetés, sőt, időnként sok kétségtelenül fontos szerepet játszott Tinguely műveiben. *A Gólem* mellett egy kisméretű alkotást láthatunk: „*Cím nélkül*”, 1964-ből. Ez egy fémcsíptetőbe helyezett kis darab papírból áll, mely szintén elektromos motorhoz kapcsolódik. A motor bekapcsolásával a látogató gyors forgásra készíti a fémcsíptetőt a papírdarabbal, amely roppant hangos és kellemetlen zaj kibocsátásával töri meg a múzeum illedelmes csendjét. Jóhumorú ember volt Tinguely.

Tinguely talán legismertebb műve, a párizsi Centre Pompidou közelében található *Stravinsky szökőkút*. 1982 és 1983 között készítette Jean Tinguely és felesége, Niki de Saint Phalle.

A svájci születésű művész², aki 1952-ben, az avant-garde mozgalom legintenzívebb tombolása idején költözött Párizsba, hamar széles körű ismertségre tett szert kinetikus szobraival. Szobrai többnyire újrafelhasznált anyagokból készültek. Némelyik szobra önmegsemmisítő volt, azaz bizonyos idejű működést követően felrobbant.

Tinguely művészetét gyakran az anyagi javaknak, tárgyakkal a fogyasztói társadalomra jellemző túlermelésével kapcsolatos kritikaként értelmezik. Véleményem szerint azonban mindenféle társadalmi kritikán messze túlmutat az, amit Tinguely művészete kifejez. Az életről beszél, amely a mozgásban létezik. Tinguely úgy gondolta, hogy az életnek, csakúgy, mint a művészetnek, a folyamatos változás, a mozgás, az instabilitás a lényege.

Leonardo da Vinci, a reneszánsz gényusz, szintén nagy érdeklődést mutatott a mozgó szerkezetek iránt. Számos automata gépezetet tervezett, így például önjáró kocsit, mechanikus oroszlánt és mechanikus lovagot. Leonardo szerkezetei jól meghatározott gyakorlati célt szolgáltak, bár korukban meglehetősen gyakorlatiatlanok voltak. Volt funkciójuk, de nem voltak működőképeseek. Tinguely művei ezzel ellentétben funkcionálnak, anélkül, hogy volna funkciójuk. Leonardo számára az alkotómunka isteni tevékenység volt és épp ezért alkotásainak a természetben rejlő isteni szépséget és rendet kellett tükrözniük. Tinguely nem kereste a szépséget a szerkezetein kívül. Számára a szépség benne volt a gépekben: a működés, a mozgás maga

² Jean Tinguely (1925-1991) svájci születésű festő és szobrászművész

jelentette a szépséget. Az ő felfogásában a gépek nem egyszerűen adott funkciót teljesítő eszközök voltak, hanem mozgó, majdnem élő kreatúrák, amelyek életre kelnek, amikor beindítják őket, és „meghalnak”, amikor felrobbannak. Tinguely még egyfajta véletlenszerűséget („szabad akaratot”) is beiktatott oly módon, hogy sok általa készített műben a nézők is befolyással vannak a gépek mozgására.

Utószó

A műalkotásokban a szellemet keressük. A szellem más, mint a gondolat, nem lehet intellektuálisan megragadni. A gondolatoknak jól körülhatárolt formájuk van, leírhatók, majdnem tapinthatók, de a szellem csak mozgásban, változásban létezik, csak *történni* tud. A műalkotás egy ládához hasonlítható, amely szinte magától fenyílik, ha jól közelítünk hozzá. Egy pillanatra megnyílik, aztán újra bezárul. Egyetlen pillanat azonban elég, hogy örömmel töltsön el bennünket. Később aztán ezt az örömet átfordíthatjuk gondolatokká, melyeket megoszthatunk másokkal.

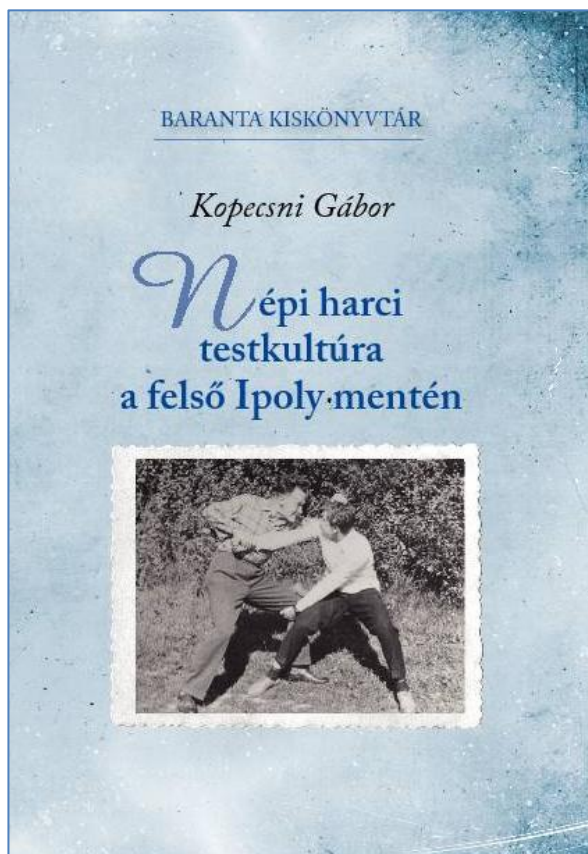
TAMING AN ARTWORK

This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, October-December 2011, pp. 79-82. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

KÖNYVBEMUTATÓ

Bencze Mihály : Fedezzük fel együtt a népi testkultúrát

Kopecsni Gábor neve, immár az egész Kárpát-medencében ismert. Kitarító, céltudatos munkával a Baranta bajnokságok összes kategóriájának többszörös aranyermese, valamint a Baranta legmagasabb fokozat tulajdonosa is. Részt vett Ázsiában a torgaji magyar expedíción, elnöke a Felföldi *Hadik András* Baranta Szövetségnek, és tiszteletbeli elnöke a Barcasági *Kiss Sándor* Baranta csapatnak. Két éve jelent meg *A magyar karikásostor* című könyve, és mindannyiunk örömére, 2011 novemberében kézbe vehettük a *Népi harci testkultúra a felső Ipoly mentén* című hiánypótló könyvét.

A könyv egyedülálló volta abban rejlik, hogy ezt a típusú, mondhatni néprajzi szakirányt még (sajnos) nem kutatta senki, így ez az első ilyen témájú tanulmány. Ez alatt azt kell érteni, hogy a témája, népi harci testkultúra, olyan területet érint néprajzi szemszögből, amely leginkább fiús ügyességi gyermekjátékokat, küzdelmi típusú elemeket foglal magába. A Baranta, mint a magyar hagyományokra épülő harcművészet alapján indult a kutatómunka, amelyhez képességfejlesztő gyakorlatok és hiteles források épülnek be a rendszerbe. A könyv így lehetőség ad az iskolák, óvodák és egyéb közösségi élettel foglalkozó intézetek és csoportok számára, hogy ősi

képességfejlesztő illetve szórakoztató játékaink újra a mindennapi fejlődésünket biztosítsák.

A könyv a felső Ipoly menti palócok népi harci testkultúrájáról szól, amely az ott lévő szokások kutatásának feldolgozása. Érdekes megállapítani, hogy ott mi volt a jellemző a gyermekek számára. Elsősorban a gyermeki játékok, illetve ezek közül is azok, amik továbbra is folytonosan fennmaradtak. A kutatott téma nagyvonalakban a birkózásról, a karikásostorról, a bicskáról, a botról, az íjászatról és a hajítójátékokról bővelkedik. A könyv fejezetekként tárgyalja a kutatott témákat, de elengedhetetlenül feltüntetésre került az adatközlők ajkáról elhangzott eredeti emlékezet, így téve hitelessé, néhol humorossá az adott fejezetet.

A könyvet a szerző több éves kutatómunkával, összesen 48 település, 65 adatközlő által közölt ismeret feldolgozásával tette teljessé. A Felföldi Baranta Szövetség céljai közé tartozik az is, hogy a Kárpát-medencéről ugyanilyen témájú kutatást végezzen és könyv formájában minden kedves érdeklődőhöz közkincsként eljuttassa. A bemutatott könyv megrendelhető a következő címen: hadikbaranta@gmail.com.

LET US DISCOVER POPULAR BODY CULTURE

In this book review Mihály Bencze presents Gábor Kopecsni's latest book on Hungarian martial arts in Northern Hungary.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Szabad Európa Rádió

1966. június 10.

Sulyok Vince :

Nyugati levél

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK. Sulyok Vince írja Oslóból.

Narrátor: A kies, idilli fekvésű Tegernsee partján, a hasonlónevű kis bajor városban új múzeum nyitotta meg kapuit. Az ünnepélyes megnyitón, kicsit talán szokhatatlanul ilyen szerepben, Németország vezető politikusa, Ludwig Erhard kancellár tartotta az egyik beszédet. Elsősorban talán azért tűnik ez szokhatatlannak, mivel a múzeum egy rajzolóművész, egy nagy karikaturista emlékének és művészetének van szentelve,- márpedig politikusok és államférfiak általában inkább csak szenvedő alanyai, kedvelt inspiráció-forrásai szoktak lenni a karikatúrák alkotóinak, nem pedig tisztelői és barátai...

Erhard kancellár azonban ebben a dologban is különbözik az általánosan elfogadott államférfi-elképzelésektől. Büszkén vallja ugyanis, hogy hosszú éveken keresztül meghitt barátság fűzte a maga idejében olyan sokak által rettegett és olyan sokak által szeretett, becsült rajzolóhoz, a norvég származású Olaf Gulbranssonhoz.

Gulbransson neve elsősorban azok előtt ismert, akik az 1902-ben alapított nagy satirikus lapnak, a *Simplicissimus*-nak hőskorát annak olvasóiként követték végig jó és rossz időkben, különösen a század tized és huszas éveiben. Gulbransson bátor, szellemes, mesteri rajzai, zseniálisan találó és leleplező karikatúrái a hajdani *Simplicissimus* legszebb, legművészibb, legmaradandóbb anyagához tartoznak. Alkotásainak zöme azért bizonyult ilyen időtállóknak, sőt saját külön múzeumba való elhelyezésre méltóknak, mert szenvedélyes és mély művészeti átélés és zsenialitás eredményeként jöttek létre.

Olaf Gulbransson 1873-ban született Oslóban, s már négy éves korától rajzolt. Munkái iskolás éveitől fogva rendszeresen jelentek meg különböző norvég lapokban. A sors úgy hozta, hogy igen korán, már a századforduló első éveiben Németországba telepedett át, s itt is maradt aztán kisebb- nagyobb megszakításokkal egészen 1958-ban bekövetkezett haláláig. A Tegernsee fölötti szép, levegős magaslatokon vásárolt magának egy öreg parasztanyát, a Schererhof-ot, s ebben rendezte be norvég népi-paraszti butorokkal otthonát. 1929-től a müncheni Kunstakademie professzoraként is fölbecsülhetetlen értékű munkát végzett, legfontosabb, legsajátosabb működési területe azonban mindvégig a satirikus rajz volt. Elsősorban természetesen a német szociális és társadalmi viszonyokat tükrözték ezek a rajzok, noha alkotójuk minden asszimiláltsága, beilleszkedése ellenére is mindvégig megmaradt norvégnak, egy kis északi nép fiának,- s ez a kettőség egyúttal valami emelkedettséget, európaiságot is kölcsönzött neki, amlynek segítségével mintegy felülről és tágasabb perspektívából tudta nézni, elemezni a németföldi életet, annak burjánzó, rendkívüli változatos politikai életét is.

A norvég mester csodája és halhatatlansága éppen abban rejlik, ahogyan az oly-annyira időhöz és korhoz kötött nyersanyagból: a 20. század első felének elsősorban német társadalmi aktualitásaiból – időtálló és időtlenül érvényeset tudott alkotni karikatúráiban és rajzaiban. Radikális könnyörtelenséggel és frissességgel tette mindig nevetségessé korának ostoba és álszent kispolgári erkölcsét, kispolgári és nyársolgári világlátását, sznobizmust és korlátoltságot, s ezekkel együtt mindazt, ami a német politikai és közéletben "porosz" volt: Vilmos Kaiser, felséges személyétől és ragyogó ötleteitől a tisztí kasztig, az egész államberendezkedésig.

Olaf Gulbranssonnak az új múzeum falfelületein felsorakozó rajzai összeségükben úgy hatnak a mai nézőre, mintha egy különös, kicsit kancsalul és szubjektíven tükröző nagy történelmi képeskönyvnek a lapjai volnának, mely csalafinta módon folyton úgy ferdit-torzít, retusál vagy kiemel, hogy a valóság, az igazság csak annál tisztábban és szeplőtlenebbül nyilatkozik meg rajtuk keresztül előttünk.

Alkotóképessége leggazdagabban karikírozott portréiban bontakozott ki. A jeles és jószemű norvég író, Gunnar Heiberg korán már 1899-ben észrevette ebbeli rendkívüli kvalitásait. "Mint minden jó karikatura, a Gulbranssoné is- jobban hasonlít az emberekre, mint az emberek saját magukra.", írta egyik kritikájában. Gulbransson biztos ceruzája éppen azt tette mindig lényegessé, ami az arcon, személyen valóban lényeges és karakterhordozó volt, kiszűrve mesterien az alkalmit és a lényegtelen jegyeket. "Igen, ez volt ő!" kiáltott föl Maxim Gorkij is, midőn Tolsztoj Leónak Gulbransson által készített karikaturáját megpillantotta. Most ez a Tolsztoj-rajz is ott látható a Tegernsse-i tágas, modern muzeum falain, s mellette ott függenek Henrik Ibsen, Knut Hamsun, Fridtjof Nansen, Selma Lagerlöff, Thomas Mann, Roald Amundsen, Gustav Vigeland és a nagy Björnson-család különböző generációiról készített képek is, - hogy csak a legfontosabbakat említsük. A Björnson-családhoz felesége révén őt is rokoni szálak fűzték. Napjaink ötletszegény karikatura-özöne közepette, mikor de Gaullet folyton ugyanazzal az óriás orral, Adenauert folyton ugyanazzal a furcsa idiáncsal, Erhardot folyton ugyanazzal a kövérséggel képesek a rajzolókat megjeleníteni, elmondhatatlanul nagy lenne a szükség a Gulbransson-szerű szellemeségre, változatosságra, intelligenciára és találékonyságra.

Az igazán lényegest biztosan kiemelő portrék mellett felejthetetlen élményt nyújtanak japános finom rajzu, gyengén színezett tájképei, akvarelljei, tempera és festményei is. Együttesen mitnegy 150 munkája látható ezekben az első hetekben a muzeumban, de ezt az anyagot a tervek szerint állandóan cserélik és frissítik majd. Saját alkotásai mellett nagyszámu róla írott könyv és folyóirat is elhelyezést nyert itt.

Gulbransson a második világháború éveiben többször került szembe a hitleri hatóságokkal. Elbocsátották müncheni professzori állásából, s egy tervezett kiállítását is betiltották, mivel politizálástól ösztönösen huzódó művész nem mutatott hajlandóságot a nemzetiszocialista pártba való belépésre. 1944-ben, mikor a hatóságok betiltották a *Simplicissimum*-ot, őt is inernálás veszélye fenyegette. Élete utolsó évtizedét Schererhof-i magányában, a bajor táj szívébe visszahúzódva töltötte.

A fehér-falu, csupa-üveg, hipermodern muzeum a kis bajor város parkjának közepére épült. Tervezője a németek legjelentősebb élő építésze, Sepp Ruf volt, aki annak idején a brüsszeli világkiállítás német pavilonját is alkotta. A Gulbransson-émlékház leginkább a római átriumházakkal áll rokonságban; ez a forma a központi négyzetes, nyitott udvar körül üvegfallal ellátott szárnytermekkel igen szerencsés megoldás muzeumi célokra. A tervek egyébként arra irányulnak, hogy az épület falai között rendszeresen rendeznek majd művészeti és kulturális témájú megbeszéléseket, összejöveteleket az elkövetkező években.

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEINK sorában Sulyok Vince oslovi levelét hallották.

Szabad Európa Rádió

1966. június 24.

Sulyok Vince :

XIV. Bergeni Ünnepi Játékok

Műsorvezető: EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK. Kulturális műsorunkat közvetítjük.

Zene: Híd.

Műsorvezető: Kedves hallatónk, mai adásunkban először Sulyok Vince beszámolóját olvassuk fel az idei bergeni ünnepi játékokról. Aztán párizsi tudósításunkat hallják egy különleges Victor Hugo-kiállításról és a szenzációs Daumier-árverésről.

Az idén tizenegyedszer rendezték meg a norvégiai Bergen rendkívül sokoldalú ünnepi játékeit. Sulyok Vince a szinpadí és zenei program kiemelkedő eseményeiről számol be:

I. Hang: Egészen a legutolsó napokig kellett várni az idei bergeni ünnepi játékok legfontosabbnak ígérkező és meghirdetett eseményére: egy új norvég opera ősbemutatójára. Opera-ős-bemutató sehol sem fordul elő gyakorta. Norvégiában talán ha husz éveként kerül sore gyre-egyre. Ráadásul a mostanit már a tavalyi ünnepi játékok műsorára is fölvezették, - az akkori bemutató azonban elmaradt egy sereg különböző ok összejárásának folytán. Az új opera iránti érdeklődés fokozásához azonban mindenképpen jó volt ez a tavalyi műsorra-tüzés

is. Szerzője, Geirr Tveit, 1908-ban született, s egyike a mai norvég zene vezető komponistáinak. A norvég népi zenére, elsősorban a nyugatnorvégiai, hardangeri muzsikára építve sikerült neki sajátos és egyéni polyfon-írásmódot kifejlesztnie, mely elsősorban kisebb zongoradarabjaiban jut kitűnően révényre.

A "Jepe" nevű új opera nem első kísérlete az operairás területén, ezuttal azonban a libretto is ő maga írta, méghozzá az első valóban világirodalmi méretű skandináv író, a norvég születésű, de Dániában tevénykedő Ludvig Holberg "Jepe a hegyen" című vígjátéka nyomán. Az 1722-ben keletkezett nagysikerű Holberg-darabban azonban szabadon dolgozott Tveit, egyes kritikuskok szerint annyira szabadon, sőt mostohán, hogy szinte feleslegessé is vált Holbergre való hivatkozás és utalás az új operánál.

Aligha valószínű azonban, hogy Tveitnek Holberg irányában mutatott ilyen foku hütlensége lenne az oka a "Jepe" című új norvég opera kicsit tartozkodó fogadtatásának, mely közönség és kritikuskok részéről egyaránt megnyilatkozott a premiere után. Bár sok részletében igen kitűnő alkotás, főleg ami a második felvonást illeti, mégis általános a fesztiválvárosban az a felfogás, hogy az operát át kell dolgozni, át kell formálni ahhoz, hogy időtállóvá és nemzetközi mezőnyben is valóban sikeressé válhasson.

A legtöbb ellenvetés formai-technikai jellegű. Elsősorban is azt vitatják, hogy Tveit miért foglalkoztatta operájában utolsó emberéig a nagylétszámú bergeni Harmonien-szimfónikus zenekart, hiszen a mű a maga eredeti holbergi formájában és témája következtében is kifejezetten kamaradarab! A helyenként wágneri méretű zenekari hangorkánban ugyanis hiábavalónak és eredménytelennek mutatkozik az aria-énekeselek küzdelme, hogy érthetővé, vagy néha egyáltalán hallhatóvá tegyék magukat a közönség számára.

Ami a tartalmi ellenvetéseket illeti, ezzel a holbergi szándék és mondandó gyökeres megfordításával, sőt fejetetejére való állításával függenek össze. Holberg Jeppé-je a dán paraszt egyik 18. századi típusának megjelenítése kíván lenni. Azé a típusé, amelyet elnyom és legyőz és üti a felesége, részegeskedik, - de amelyikben a tartás, büszkeség és erő szinte teljes hiányát alapvető jóindulat, jószándék, valami természetesebbi bölcsesség és nem utolsó sorban kedélyes humor ellensúlyozzák. Ez a gazdag emberiség és szinesség teszi, hogy Holberg vígjátéka ma is frissnek és elevennek hat. - Tveit azonban, noha az első felvonásban még híven követi Holberget Jepe gyengeségeinek maradéktalan bemutatásával, a második és harmadik felvonásban győzedelmes népi hőst igyekszik formálni Jeppéből, akire erőre kap újból, birtokot vásárolva kiemelkedik a lecsuszottságból, fölhang az ivászáttal, sőt parasztsárait kezdi szervezni meglehetősen 20. századi gondolkodásmóddal... - s teszi mindezt a holbergi 18. századbeli rokokó-környezetben.

E hibák ellenére sem kétséges azonban, hogy részleteiben, egyes ariáiban igen nivós és sikerült alkotással állunk szemben, s általános az a remény, hogy a szerző hajlandónak mutatkozik majd néhány megbírált gyengeség kiküszöbölésére, elsősorban arra, hogy a nagyzenekar helyébe megfelelőbb kamarazenekart állít.

II. Hang: Az idei bergeni ünnepi játékok utolsó napjainak nagy élményei között is külön ki kell emelni a Troidhaug-on lévő Grieg-házban rendezett intim kiskoncerteket. Idei páratlan sikerükhöz nagyban hozzájárult a száraz, meleg időjárás, amely lehetővé tette, hogy a koncerteket a villa kertjében rendezzék meg; a langyos, fehér éjszakák különös varázst kölcsönöztek az előadásra került Grieg-melódiáknak.

A Hangversenypalota és az ősi Hakonshall közönségét viszont berlini zenészek büvölték el. Ezuttal azonban nem a Karajan által vezetett s méltán világhírű filharmonikusok, hanem a berlini rádió szinfónikus zenekara, Sokan állítják, hogy a rádió szinfónikusai között még több az igazán jó zenész, mint Karajan zenekarában. Bergeni föllépésük semmiképpen sem cáfolja ezt az állítást, mert Mozart A-dur hegedüversenyével, Bach Brandenburgi koncertjével és különösen Bruckner Kilencedik, d-moll szimfóniájával teljesen meghódították a bergenielek szívét. Ebben, a kitűnő zenészi teljesítmények mellett, nem utolsó sorban a zenekar fiatal, alig 37 éves karmesteré, Lorin Maazelé az érdem, aki berlini karmasteri működésének rövid ideje alatt is szinte csodákat művelt már a zenekarral. A legjobb karmesternek járó babér koszorút mindenesetre ő kapta az idén Bergenben.

A fesztivál előzetesen meghirdetett programjában nem szerepelt ugyan, váratlan és nem remélt "beugrásával" azonban külön fényt vetett az utolsó napokra Van Cliburn zongoraművész föllépése. A csodagyerekként felnőtt Van Cliburn kétségtelenül a világ legjobb zongoravirtuózai közé tartozik ma. Néki még az is sikerült, ami csak keveseknek rajta kívül, hogy tudniillik Csajkovszkij B-moll szonátájával best-seller let a hanglemezipiacon, s már a második aranylemeznél tart, azaz eddig már több, mint két millió példányban adták el csak ezt az egy lemezét. Bergeni műsorán Schumann és Beethoven különböző szonátái, valamint Liszt Ferenc H-moll szonátája szerepeltek.

I. Hang: A fesztivállal kapcsolatos színházi események közül a göteborgi Városi Színház is élénk érdeklődést váltott ki. A svéd színészek Harold Pinternek, Anglia egyik legígéretesebb fiatal drámaírójának tavalyi művével, a Hazatéréssel szerepeltek, a fogadtatás azonban rendkívül vegyes volt, nem ugyan a göteborgiak művészi teljesítményei miatt, inkább a darab szokatlan nyerssége, furcsa cselekménye folytán. - Annál nagyobb

elismerés illetve viszont közönség és kritikusok részéről egyaránt az oszlói Nemzeti Színház vendégszereplését; ők Ibsen egyik legfontosabb alkotását, a Brand-ot mutatták be. Brand a kierkegaard "mindent vagy semmit" abszolútumának megvalósítására törekszik, és e törekvésben nem ismer semilyen megalkuvást, még a szeretetét sem. Sorsa így csak a teljes összeomlás lehet. A Brand-ban is, akárcsak a Peer Gynt-ben, az individualizmus problémájára keresett választ Ibsen. Drámája ezért tarthat még ma is számot érdeklődésünkre, ahogy ezt a bergeni siker is igazolja.

Az ünnepi játékok záróhangversenyén norvég művek álltak a középpontban, köztük a jólismert Peer Gynt-szvit a Bölcsődallal, és Solveig dalával. –Összegezéssül azt állapíthatjuk meg, hogy az idei bergeni ünnepi játékok is sikeresen öregbítették tovább a norvég művészi élet és Bergen városa hírnevét a világban.

Zene: Híd.

Műsorvezető: A bergeni ünnepi játékok kiemelkedő szinpadai és zenei eseményeiről számolt be Sulyok Vince.

Szabad Európa Rádió

1966. július 15.

Sulyok Vince :

A balett északon

Műsorvezető: EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK. Kulturális műsorunkat közvetítjük.

Zene: Híd téma.

Műsorvezető: Kedves hallgatóink, mai adásunkban először skandináviai munkatársunk írását olvassuk fel, amelynek témája: A balett északon. Aztán régész munkatársunk ismerteti Leroi-Gourhan párizsi egyetemi tanárnak az őskori barlangfestmények új értelmezésére vonatkozó rendkívül érdekes kutatásait. Végül rövid tudósítást hallanak a berlini "ihletbarlangról", egy ottani könyvkiadó nem mindennapi, mosolyra készítő, de jellegzetesen mai ötletéről a költészet előmozdítására.

Hallgassák meg először skandináviai munkatársunk beszámolóját az északi államok balett-kulturájáról.

I. Hang: A balett-táncnak és a koreográfia művészetének nincsenek régi hagyományai Skandináviában. Norvégiában még ma is ezek a művészet mostohagyermekai. A kétszáz éves multtal és tradíciókkal rendelkező Stockholm melletti Drottningholmi Színház sem járult hozzá említésre méltó módon az északi balett fejlődéséhez, - pedig ez a még ma is eredeti formájában tökéletesen működő rokokó-színház egyébként igen jelentős kulturtényező idefönt. Az utóbbi években azonban, a körülmények mostohaságán fölényesen győzelmeskedve, igen fontos és figyelemre méltó pozíciót vívott ki magának Északon is a balett. Nemzetközi hírnevet először a dánok szereztek a kopenhágai Királyi Színház által fölnevelt balett-csoportjukkal, az utóbbi egy-két év folyamán pedig a svédek is jelentősen felzárkóztak.

A dániaihoz hasonlóan a svéd balett is egy nagymultu intézmény árnyékában nőtt fel, mégpedig a Stockholmi Operában. Ugyanakkor a svédek számára nagy helyzeti előnyt jelentett az, hogy néhány kitűnő modern koreográfusuk is van, mint például Birgit Cullberg, és Birgit Akesson/ejtsd: okeszon illetve. Küllberg/.

Ez az operaszezon folyamán rendszeresen foglalkoztatott stockholmi balett-csoport tavaly júniusban önálló balett-héttel hívta fel magára a figyelmet, s tette ezt olyan sikeresen, hogy az idei balett-hét megrendezése közkívánattá vált. Így születnek a hagyományok, - főleg, mikor a külső kerethez olyan kitűnő teljesítmények és változatos műsor is csatlakozhatnak, mint aminek most volt tanuja a svéd főváros.

A svéd balett-táncos generáció friss, fiatal művészekből áll, a korszerűen mai koreográfia neveltjeiből. S bár repertoárjukban egészen a rokokóig visszamenőleg találunk alkotásokat, a főhangsúly mégis elsősorban a modern kísérletezésekre esik. Nemcsak az elmúlt színházi év alatti szereplésük alapján állíthatjuk ezt, hanem a Stockholmban éppen véget ért balett-hét műsora alapján is. A nem kevesebb, mint három premiére, melyek közül kettő ősbemutató volt, valóságosan is fesztivál-rangot adott az ünnepi balett-hétnek.

II. Hang: A legjelentősebb művészi sikert ezen a "Magányos Nausikaa" vívta ki, Birgit Akessonnak ez a legújabb

alkotása, mely a homéroszi költészetből meríti ötletét: Nausikaa-val, a királylánnyal, tíz évnyi küzdelmes és kalandos bolyongása folyamán találkozott Odüsszeusz, Ithakába hazafelé tartva a meghódított Trója falai alól; egy izben éppen a fajakok szigeténél érte hajótörés a leleményes görögöt. A partra vergődő, mindenét tengerbe vesztett Odüsszeusz Nausikaa királylányban talált önzetlen pártfogóra és támogatóra, s neki köszönhette a sokat próbált hős, hogy kincsekkel-ajándékokkal bőségesen megrakodva hagyhatta el a fajakok földjét. Eyvind Johnson, az Északi díjas nagy svéd író, az új balett cselekményének szerzője, főleg azt a pillanatot mélyítette el, aminek leírása hiányzik az Odüsszeából: az Odüsszeusz elutazása után magára hagyott Nausikaa emlékező vágyakozását a tengerből jött s a tengeren mindörökre és visszahozhatatlanul eltávozott szép és érdekes férfi után.

Birgit Akesson koreográfiai munkája az emberi test kifejezésbeli lehetőségeinek új módjait keresi, mintegy belülről, az emberi bensőből indulva ki, haladva kifelé. Legerőteljesebbek, leghatásosabbak és legművészebbek művében azok a pillanatok, amikor a formák és vonalak- szoborszerű szigorúságban és szépségben nyugszanak meg, mint amilyen a lágyan hátrahanyatló nyakkal, a Haldokló Gallusra emléktető testtartásban félkönyökre dőlő Nausikaa csendes és mérhetetlen vágyakozása, álmodó kitárulkozása a darabban. – Külön érdekességet adott a balettnak, hogy Nausikaa szerepét két táncosnőnek osztották ki: a tényleges címszerepben a kitűnő és finom alak-mozgású Margaretha Asberggel /ejtsd: ószberg/, - azokban a jelenetekben pedig, ahol Nausikaa árnyékvalójának kellett megjelennie, a néger Dyane Gray lépett föl teljesen megegyező koszümben: sötét bőre nagyszerű és szimbólikus kontrasztja volt a vakítóan világos és szőke svéd Nausikaának.

I. Hang: A stockholmi balett-hét műsorában nagy figyelmet keltett a továbbiakban Brian McDonald "Mialatt a pók aludt" című balettje, mely Kennedy elnök tevékenységéről és tragikus haláláról készült.- Tragédia dolgában azonban messze felülmulta ezt az alkotást Anthony Tudor "A trombiták visszhangja" című megrázó, szinte már dokumentumszerűen hitelesnek tűnő szörnyő táncműve, amely a háboru végső óráit jeleníti meg, azt a pillanatot, amikor a szögesdrót mögé zárt fiatal nők csoportja kiszolgáltatottan és védtelenül esik áldozatul a megszálló katonák brutális örvényezésének és tobzódásának.

Az erőszak, terror és gyilkolás komor benyomásait még Brian McDonald legutolsó koreográfiai alkotása sem tudja egészen feledtetni a Tudor-mű nézőivel, pedig a "Kukuriku" címet viselő balett táncdaraboknál szokatlan humorával, vidámságával tűnik ki, s leltalálóbban talán balett-bohózatnak lehetne nevezni, noha az olcsó bohóckodáshoz és komédiázáshoz semmi köze. – McDonald azonban, aki roppant népszerűségnek örvend Svédországban, további alkotással is szerepl a balett-héten, méghozzá Sztravinszkij Tűzmadarának új, modern és igen szerencsés feldolgozásával. Művésziesség, költőiség és szépség arányos összhangban egészíti ki benne egymást, - így aztán az sem véletlen, hogy éppen a "Tűzmadár" lett a stockholmi opera nagy közönségsikere az elmúlt idény folyamán.

II. Hang: A stockholmi opera balett-csoportjának ezzel ragyogóan sikertült ünnepi hetével egybevetve meglepően gyengén szerepeltek a dánok a Kopenhágában megrendezett dán balett és zenei fesztiválon. Pedig ez a fesztivál már a tizenhetedik volt a maga nemében, s így gyakorlati tapasztalatban és hagyományokban aligha szenvedtek hiányt a dánok. A veszély éppen az ellenkező oldalról fenyegeti most őket, hogy tudnillik nagyon is szokványosakká, sematikusokká, egymáshoz kísértetiesen hasonlókká kezdenek válni ezek a dán fesztiválok. Ők maguk is jól látják ezt, ezért is láttak most hozzá a radikális átszervezéshez, Uj, agilis főtítkárt szereztek, aki alkalmasnak ígérkezik a fesztivál mögött álló Királyi Színház, Dán Rádió és a Tivoli művészeti vezetőivel való hatékony együttműködésre, az erők összefogására és összehangolásra. A kopenhágiak célja az, hogy a bergenihez hasonló markáns profilt, művészi színvonalat és renomét kapjon fesztiváljuk, hogy a dán zenei élet, alkotó- és előadóművészet gazdagon inspiráló forrása legyenek, - nem utolsó sorban azzal, hogy sok új mű bemutatására vállalkoznak. A dán balett nemzetközi hírneve a bizonyíték rá, hogy az okos tervekhez tehetségben sincs hiány azon a tájon. - Idei fesztiváljuk keretében egyébként öt operabemutatóra, tizenkét balett-estre és tizenkilenc hangversenyre került sor. Az operabemutatók közül a "Borisz Godunov" és a "Fidélío" emelkedtek ki, a balett-estek műsorából pedig Flemming Flindt új dán balettje, "A három muskétás".

Zene: Híd.

Műsorvezető: Skandináviai munkatársunk "A balett északon" című írását olvastuk fel. Most régész munkatársunk ismerteti Leroi-Gourhan párizsi professzor meglepő kutatásait az őskori barlangfestmények értelmezésére.

Szabad Európa Rádió

1966. szeptember 10.

Sulyok Vince :**Cannes-i díj Per Oscarsson-nak**

III. Hang: Ez év májusában a Cannes-i filmfesztiválon a legjobb férfialakítás díjával Per Oscarsson svéd színművész jutalmazták, s kivételesen ezuttal a kritikusok is teljesen egyetértettek a választással. A szerep, amelyet ilyen sikeresen és meggyőzően alakított Oscarsson, Knut Hamsun első és halhatatlan regényének, az "Éhség"-nek főhőse volt. A film egyébként közös dán-svéd-norvég alkotás. Bemutatóját most tartották meg egyidejűleg a három skandináv fővárosban: Kopenhágában, Stockholmban és Oszlóban. Az északi kritikai fogadtatás is egyhangúlag megegyezik abban, hogy jelentős művészileg igen magas színvonalú filmalkotással van ezuttal dolgunk. Sikerét háromszoros értelemben is kiemeli és elemzi az északi sajtó: Először: mint a három skandináv állam művészeti és filmtechnikai együttműködésének sikerét, másodsor: mint a dán szerző, Henning Carlsen bravúráját, akinek Hamsun legfilmszerűlenebb könyvéből sikerült most Hamsun szelleméhez mindenben hiven alkotni jó filmet; harmadszor: mint a svéd színész, Per Oscarsson személyes diadalát, aki egyedülállóan káprázatos és egyéni felfogású teljesítményt nyújtott a főszerepben.

Knut Hamsun, a század első fele legjelentősebb norvég írója műveinek filmrevitelével nem első ízben kísérleteztek most Északon. Legutóbb mintegy két évvel ezelőtt láthattuk a lírai szépségekben, hangulatokban oly annyira gazdag "Pán" című regényét svéd-norvég vállalkozásban a filmszínháznak vásznán. Pán-nal végzett filmkísérlet szonban vitán felül negatív maradt. A film alkotói annyira félve ragaszkodtak a hamnszi könyszöveghez, hogy miatta, paradox módon, színet teljesen elveszett a filmből mindaz a belső szépség, költőiség és hangulat, amely pedig valósággal prózában írott költeménnyé teszi Pánt. Knut Hamsun a maga sajátos, dinamikus stílusával, liraiságával, pszichológiai mélységeivel kétségkívül nehéz feladat elé állít minden rendezőt, aki a filmvásznon képi síkján, képi eszközökkel akarja mindazt visszaadni, vagy legalább érzékeltetni. Hamsun-nál a cselekményesség, a történet túlságosan szegényes ahhoz, /legalábbis letöbb művében/, hogy könnyű anyag lehetne a filmes számára. Akinek azonban sikerül a nehézségek legyőzése, az nem sejtett művészi kincsekkel gazdagodhat.

Henning Carlsen-nek most sikerült, amit a legtöbben teljeséggel lehetetlennek jósoltak: Hamsun legkevésbé cselekményes, regényének alig-alig nevezhető, helyenként a groteszkségig bizarr vallomásaiból, az Éhség-ből érdekes, megrázó, művészileg igen magas színvonalú film alkotása. Carlsen filmje valóban alkotás, önmagában is megálló mű, s nem egyszerűen egy Hamsun-könyv megfilmesített változata, noha meglepő mértékben sikerült visszaadnia az Éhség lényegét is, annak különös hamnszi atmoszféráját. Persze mindazok, akik olvasva élték át az Éhség-et, természetesen hiányolni fognak egyet vagy mást, vagy másképpen képzelnek el jeleneteket, mint ahogyan azok Carlsen filmjében láthatók. Az összehatás azonban vitathatatlanul hamnszuni.

Közismert, hogy a Nobel-díjas norvég írónak ez a sorrendben első regénye igen sok önéletrajzi elemet tartalmaz abból az időből, mikor Hamsun, fiatalon és ismeretlenül, maga is heteken-hónapokon át éhezett és szenvedett Kristiániában, ahogyan annak idején a norvég fővárost hívták, olesó és elhanyagolt szobácskákban lakott, elbeszéléseket írogatott és lapok szerkesztőségeiben próbálkozott elfogadtatni pár koronányi tiszteletdíj reményében. Regényének középpontjában az éhező én ábrázolása áll, az éhség romboló hatalmának megmutatása test és lélek fölött, az éhező fiatal író szinte elképzelhetetlen szenvedéseinek páratlanul sokoldalú, hiteles leírása tükrében. A mód, ahogyan az éhező hangulatait és reakcióit megfigyeli és velünk közli, a tudatalatti lelki életnek ez a mély föltárása szenzációs újdonság volt a norvég, sőt az egész európai prózában, Dosztojevskij irodalmi működésétől eltekintve. Hamsun külön érdeme, hogy az új írói módszerhez új prózastílust is tudott teremteni, s a kettő együttesen valóban az eredetiség meglepetésével hatott kortársaira, ugyanakkor részben nyiltszavúsága miatt. Azt azonban teljes mértékben sikerült elérnie, hogy írásainak fölkelte a bel- és külföldi irodalmárok érdeklődését személye iránt.

Mint már említettük, a regény filmváltozatának sikerességét és művészi értékeit Cannes-ban és Skandináviában egyaránt és egyhangúlag elismerték. Néhány jelenettel és Carlsen néhány rendezői felfogásával szemben azonban több kritikus ellenvéleményt jelentett be.

Legtöbben arra mutatnak rá, hogy mivel az Éhség vitathatatlanul önéletrajzi jellegű írás, a főszerep alkotójának természetesen a fiatal Hamsun kellett volna visszaadni alakításában. Per Oscarsson azonban,

tagadhatatlanul egyedülálló alakítása és színészi teljesítménye dacára, hibás felfogással élt: az ő alakja ugyanis olyan mértékben elhanyagolt és groteszk let a filmben, amilyené Hamsun sohasem, életének legküzdelsebb, legnehezebb pillanatában sem csuszott le. Hamsun egyenes, szálas, szép férfiú volt. Belőle nyomorusága napjaiban is valóban sugárzott ki annyi erő és egyéniség, amely felébresztette az ápolit, finom polgárlány, Ylajali érdeklődését. A filmbeli hős elhanyagoltságának arányait látva azonban teljesen valószínűtlenné válik a nézők előtt, hogy ezt a kiéhezett, kopott, borotvátlan emberronsot Ylajali polgári lakásuk fényűző kényelmébe és tisztaságába valóban felvihette; hogy valóban érdeklődés ébredhetett benne iránta.

Másrésről el kell azonban némi minden kritikának Oscarsson színészi teljesítményének nagysága láttán. A film meggyőzően igazi hamsuni légkörét első sorban is neki köszönhetjük. Játékának csucsait azokban a jelenetekben éri el, melyekben az induló fiatal író alkotóküzdelmét mutatja be, melyek Hamsun Éhségének is legérdekesebb és legértékesebb lapjaihoz tartoznak- éppen, mivel Hamsun személyes alkotóműhelyébe vezetnek el bennünket.

Az éhség című új skandináv film felvételeinek zömét Oslóban, a hajdani Krisztiánia itt-ott még aránylag századvégi épségben és érintetlenségében föllelhető utcáin-házain végezték. Többen úgy vélik, hogy a korabeli szegénység méreteit kicsit talán el is túlozta filmjén a rendező, Hamsun regényét olvasva, azonban, valamit az akkori gazdasági-szociális viszonyokról föllelhető mai ismereteink birtokában mi is inkább a rendezőnek adunk igazat. Az éhező, magányos, költői alkotómunkájának élő, vele szinte élet-halálharcot vivő fiatal Hamsun sorsához, szenvedéseihez is ez a környezetrajz illik jobban.

Összefoglalásul hadd szögezzük le megegyeszer, hogy az új dán-svéd-norvég közös munkával Hamsun nagyszerű regénye alapján készült skandináv film, az Éhség, igen jelentős művészi siker, magas színvonalú művészi alkotás, mely méltán keltett feltűnést májusban Cannesben és szerzett díjat főszereplőjének, s mely remélhetőleg az európai filmszínházakat is sikerrel hódítja meg.

Szabad Európa Rádió

1966. szeptember 24.

Sulyok Vince :

Nyugati levél

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEK. Sulyok Vince írja Oslóból.

Narrátor: Nem régiben egy amerikai artista egy teljes kilométernyi hosszúságban kifeszített kötélén egyensúlyozta végig magát Monacóban. Jószerével még vissza sem ereszkedett a nyaktörő mutatvány magasából a biztos és szilárd talajra, mikor már azt ígérte az újságíróknak és a több ezer főt kitevő nézőközönségnek, hogy a jövő évben a Niagara-vizesés fölött kifeszített kötélén szándékozik még nyaktörőbb mutatványt véghezvinni.

Nincsen olyan hét, amikor hasonló, vagy még groteszkebb és hajmeresztőbb vállalkozásokról ne olvashatnánk. Tulajdonképpen hajtó-motorja ugyyszólván mindegyikünknek a feltűnési vágy, a szenzációkeltés vágya, olykor pusztán a pénzszerzés vágya, - alapjában véve ezért is marad a legtöbb ilyesfajta vállalkozás komolytalan kaland még akkor is, ha valóságos életveszéllyel és valóságos hősiességgel, erőfelfejtéssel párosul. Azokon, akik fürdőkádban, vagy éppen ágyban uszva kísérik meg, hogy Dover sziklafala és Calais között keresztezzék a Csatornát, csak nevetni lehet, - az apróbb-nagyobb szenzációkból élő olcsó sajtó azonban előszeretettel készit túlméretezett riportokat róluk, s kalandos vállalkozás végrehajtói ezzel végeredményben igazi céljukat el is érték: azt, hogy- ha pár recnyi időre csak! - de az érdeklődés előterébe kerülhettek, szenzációvá, napi hírré lehettek.

Ugy tünik, mintha a feltűnési vágy ilyen fajta megnyilvánulásai mögött a kor elleni ösztönös lázadás és tiltakozás húzódná meg; lázadás és tiltakozás az ellen, hogy az élet mindjobban gépies és egyforma napok sorává kezd szürkülni, - Nyugaton a jóléti állam rendezett viszonyai, Keleten pedig a totális államnak az élet minden területét és pillanatát átszövő megszerveződése következtében. A gondozatlan, hosszú haju, legtöbbször hisztérikus viselkedésű fiatalok, teenagerek tömegei is ilyen ösztönös és kollektív tiltakozás

megnyilvánulásai. Mintha az atomkor küszöbére érkezve megszűnőben lenne annak a lehetősége, hogy friss nemdekékek igazi hősi feladatok véghezvitelére fordíthassák vállalkozó kedvüket, a fiatalság nyugtalan utkeresése erre enged legalább is következtetni. Az ideák és ideálok hiányoznának, váltak volna "hiánycikké"?

A mindjobban rendeződő, civilizálódó, összébszűkülő világ valóban már arra is egyre kevésbé ad lehetőséget-alkalmat, hogy felfedező- utazáskoban vezetődjék le a kalandos tennivágyási kedv, ami pedig a mult század folyamán olyan fontos és hasznos szerepet játszott. Sven Hedintől a sarkkutatókig és Fridtjof Nansenig, sőt még a második világháboru utáni évekből is akad példa: Heyerdahl Kon-Tiki tutaj expedíciója a Csendes óceánon. Közös jellemzőjük, hogy lényegében egyikben sem jutott szerep, s főleg nem főszerep, a szenzáció-hajhászásnak, vagy a pénzszerzési váagnak, melyek úgyszólván mindig kimutathatóak napjaink különfajta vállalkozásaiban.

Hadd emlékezek meg ezuttal és ezzel kapcsolatban kevésbé ismert, pedig a maga nemében mindmáig példa nélkül álló eseményről: hatvan éve annak, hogy két norvég, egy Gabriel Samuelsen és egy Georg Harboe nevű, ötvenhat napos küzdelemmel Amerikából Európába érkezett dióhéjnyi kis evezőcsónakján. Ennek a több mint félévszázados teljesítménynek az érdemét és nagyságát külön emeli az, hogy ez év nyarának elején egy angol megkísérelte, hogy Angliából az Egyesült Államokba evezzen, pár héttel később azonban a remélt amerikai partok helyett Portugália partjain kötött ki...

A két norvég fiatalember, mint abban az időben annyi ezrek Európából, szerencsét próbálni volt odaát az Uj Világban, a szerencse azonban sehogy se akart rájuk mosolyogni. Elhatározták hát, hogy hazatérnek az óhazába. Közlekedési eszközül az evezős-csónakot választották, talán azért, hogy ne kelljen összespórolt kevéske pénzüket utiköltségre kiadni, de biztosan azért is, hogy megmutassák Amerikának, milyen derék és bátor férfiakat mulasztottak el ott jobban megbecsülni.

A kétpár-evezős, tizennyolc láb hosszú csónakot, mellyel 1896 június 6-án délután elindultak a Manhattan Bateria Place nevű deli pontjáról, önmaguk építették. Vállalkozásuk hire szinte csak órákkal indulásuk előtt terjedt el, kiváló bizonyítékeként annak, hogy norvégjaink, a maguk egyszerű és naiv észjárásával, mennyire nem voltak tisztában azzal, hogy kockázatos utjukkal óriási összegeket is kereshettek volna, többek között újságokkal kötött szerződésekkel és szerzői jogok áruba bocsátásával,- már ahogyan azt ma minden valamire való kalandos vállalkozás szervezője megteszi. Samuelsen és Harboe csak arra ügyeltek, hogy elindulásukkor a mégiscsak odaseregülő újságírók-szerkesztők közül minél többel irassák alá azt a jegyzőkönyvet, mely igazolta, hogy kis csónakjukon az evezőkön kívül sem vitorla, sem motor nem volt található, vagyis teljesen saját karjuk erejére voltak hagyatva. Ezt az igazolóírást egyébként utközben is mindig aláíraták kapitányokkal-hajótisztekkel, valahányszor egy-egy hajóval összetalálkoztak.

Ötvenhat napos vizsontagságaikról és gyakran emberfeletti helytállást és erő kifejtést követelő utjukról hajónaplójukból értesülünk, amelyben néhány egyszerű mondatban minden általuk fontosnak érzett eseményről beszámoltak. Az időjárással általában nem volt szerencsájük: igen gyakran esett, pár alkalommal pedig erős viharba is belekerültek. Julius 10-én még csónakjuk is fölborult. Csak az mentette meg őket, hogy kötelekkel már korábban hozzákötötték magukat a csónakhoz, így a közelében tudtak maradni, s hosszú küzdelem után helyre is billentették újból, kimerték belőle a vizet, s folytatták utjukat, erősen megcsappant felszereléssel, s megkevesbedett étellel-ivóvízzel. – Utjuk egy másik drámai pillanata az volt, mikor közvetlen közelükben hirtelenül mintegy ötven óriási bukkant föl, fölborulással és elnyeléssel fenyegetve őket. Éjszakánként egymást váltva eveztek és aludtak, viharos éjjeleken azonban mindkettőjük munkájára szükség volt, s egy izben teljes hetvenhat órát küzdöttek szemernyi alvás nélkül. Hősies kitarásukat végül is siker koronázta: 1896 augusztus 1-én délelőtt partot értek az angliai St.Marynél, ahonnan azonban tovább indultak Le Havreba. Párizsban aranyérem várta őket. Londonban kiállították csónakjukat, s azzal kerestek egy kis pénzt. A norvég fővárosba azonban nagyon rosszkor érkeztek meg: Fridtjof Nansennel egyidőben, aki éppen akkor tért vissza "Fram" nevű hajójával fantasztikus és minden várakozást fölülmuló Északi-sarki utjáról. Nansen ünneplése közben a mi kis csónakasainkat észre se nagyon vették, csak szülővárosuk, Farsund ünnepelte melegen őket. Egy idő múltán azonban még a svéd-norvég királyhoz, Oszkárhoz is eljutott utjuk hire, aki erre audiencián fogadta őket – s becsülése jeléül 10 koronát, azaz harminc-negyven forintot adott mindegyiküknek a viking szellemében végbevitt tettért... A világ azonban teljesen és azonnal elfeledte őket, pedig egyikük, Samuelsen, alig husz éve halt csak meg. Eredményes követőik viszont mindmáig nem akadtak, - utjuk utánzása azonban valószínűleg attól függ ma már csak, mikor lát hirtelen korunk valamelyik helyét-nem találó, kalandra és gyors meggazdagodásra vágyó fiatalembere elegendő szenzáció- és pénzszerzési lehetőséget egy hasonló vállalkozásban...

Műsorvezető: NYUGATI LEVELEINK sorában Sulyok Vince oslovi levelét hallották.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

The following writings are presented in this column:

- ✚ Vince Sulyok: *Western Letter*. (Broadcasted by Radio Free Europe on June 10, 1966).
- ✚ Vince Sulyok: *14th Bergen Festival*. (Broadcasted by Radio Free Europe on June 24, 1966).
- ✚ Vince Sulyok: *The Ballet in the North*. (Broadcasted by Radio Free Europe on July 15, 1966).
- ✚ Vince Sulyok: *Cannes Prize for Per Oscarsson*. (Broadcasted by Radio Free Europe on September 10, 1966).
- ✚ Vince Sulyok: *Western Letter*. (Broadcasted by Radio Free Europe on September 24, 1966).

